

# Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education



edited by  
**Marek Mariusz Tytko**

**Year 3: 2015**  
**Volume 3 (11)**  
**July – August – September 2015**

ISSN: 2299-9922  
e-ISSN 2391-9418 [Online]

**Religious and Sacred Poetry:**  
**An International Quarterly**  
**of Religion, Culture and Education**

edited by

**Marek Mariusz Tytko**



**Year 3: 2015**

**Volume 3 (11)**

**July – August – September 2015**

**Original title:**

**Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education**

**Working and up-to-date website of the journal (Address):**

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info> [The Internet service of the quarterly]

**The primary version of the periodical is the electronic format**

**The quarterly is indexed in the specified databases:**

Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.) Frankfurt am Main (Germany),  
[Online Distribution License Agreement, 13.03.2013]

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (C.E.J.S.H.), Poznań (Poland),  
Praha (Czech Republic), Bratislava (Slovak Republic), Budapest (Hungary),

[Abstracts License Agreement, 03.03.2013, Full Texts License Agreement 07.09.2014]

BazHum (B.H.), Warsaw (Poland) [Full Texts License Agreement 07.09.2014]

**Evaluation:** The quarterly will be evaluated by the Polish Ministry of Sciences and Higher Education / the Universities in Warsaw in 2015 (these points concern all publications since the year 2013)

**Profile of the Quarterly:** Humanistic sciences (humanities), Social sciences.

**Main scientific disciplines:** 1. Literature, 2. Pedagogy.

**Other scientific disciplines:** 3. Cultural studies, 4. Philosophy, 5. Theological sciences

**Main scientific area:** 1. Field of the humanities.

**Other scientific areas:** 2. Field of social sciences, 3. Field of theological sciences.

**Thomson Reuters category:** 1. Cultural studies, 2. Literature, Slavic, 3. Poetry, 4. Religion,  
5. Education & Educational research.

**Journal's affiliation (through Editor-in-Chief):** Jagiellonian University (Cracow, Poland)

**The International External Reviewers of the Quarterly:**

Rev. Prof. dr Janusz Artur Ilnatowicz, Th.D. – The University of St. Thomas (Houston, Texas,  
the United States of America),

Prof. Dr Eric Ziolkowski, Ph.D. – The Lafayette College (Easton, Pennsylvania, the United States  
of America),

Prof. Dr Margaret Ziolkowski, Ph.D. – The Miami University (Oxford, Ohio, the United States  
of America),

Prof. dr Kas Mazurek, Ph.D. – The University of Lethbridge (Lethbridge, Canada),

Prof. dr Natal'â Tigranovna Pahsar'ân, Ph.D. – The State University of Lomonosov (Moscow, Russia),

Prof. dr Aleksej Viktorovič Tatarinov, Ph.D. – The State University of Kuban (Krasnodar, Russia),

Prof. Oksana Anatol'evna Kravčenko, Donetsk University (Donetsk, Ukraine),

Dr hab. Peter Káša, Ph.D. – The University of Prešov (Prešov, Slovakia),

Prof. PhDr. Vladimír Krivánek, CSc. – The University of Hradec Kralove (Hradec Kralove, Czechia),

Doc. PaedDr. Iva Málková, Ph.D. – The University of Ostrava (Ostrava, Czechia),

doc. PhDr. Jiří Poláček, CSc. – Masaryk University (Brno, Czechia),

Em. Prof. PhDr. Marie Sobotková, CSc. – Palacký University (Olomouc, Czech Republic).

**The Polish External Reviewers of the Quarterly:**

Prof. UG dr hab. Izabela Kępką Ph.D. – The University of Gdańsk (Gdańsk, Poland),

Prof. UKSW dr hab. Krzysztof Koehler, Ph.D. – The University of Cardinal Stefan Wyszyński  
(Warsaw, Poland),

Prof. UR dr hab. Marek Nalepa, Ph.D. – The University of Rzeszów (Rzeszów, Poland),

Prof. dr hab. Kazimierz Prus, Ph.D. – The University of Rzeszów (Rzeszów, Poland).

### The International Scholarly Council:

Em. Prof. UJ dr hab. Bogusław Żurakowski, Ph.D. (**chief** of the International Board, Gdańsk, Poland), Dr hum. sc. Marek Mariusz Tytko, Ph.D. (**secretary**, Cracow, Poland), Univ.-Prof. Mag. Dr. Alois Woldan (Austria/Wien), Doc. Dr philol. sc., C.Sci., Ph.D. Āūgen Arkadz'evič Pan'koŭ [Eugeniusz Pańkowi] (Belarus, Grodno), Doc. Dr philol. sc., C.Sci. Ph.D., Vol'ga Āūgen'eŭna Pan'kova [Olga Pańkowi] (Belarus, Grodno), Prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc. (Czech Republic, Praha), Doc. PhDr. Hana Bočková, Dr. (Czech Republic, Brno), Prof. UW: Doc. Ph.Dr Libor Martinek (Czech Republic, Opava), Doc. PhDr. Martin Pilař, CSc. (Czech Republic, Ostrava), Prof. Ph.Dr Michaela Soleiman pour Hashemi CSc., (Czech Republic, Brno), Prof. Ph.D., M.A. Janina Falkowska (Canada, London, Ontario), Prof. Dr Peter Drews, apl. Prof., Ph.D. (Germany, Freiburg im Breisgau), Prof. Dr hab. phil. sc. Alicja Teresa Nagórko, Ph.D. (Germany, Berlin), Prof. WSE Dr hab. Teresa Jadwiga Bela Ph.D. (Poland, Cracow), rev. father Dr hab. Roman Bogacz, Th.D. (Poland, Cracow), Dr hab. Beata Maria Gaj Ph.D. (Poland, Opole), Prof. KUL JPII Dr hab. Piotr Juliusz Jaroszyński, Ph.D. (Poland, Lublin), Prof. UKSW Dr hab. Wojciech Feliks Kudyba, Ph.D. (Poland, Warsaw), rev. sister Prof. UPJPII Dr hab., Th.D. Adelajda Sielepin, CHR (Poland, Cracow), Prof. UŚ Dr hab. Urszula Jolanta Szuścik, Ph.D. (Poland, Katowice – Cieszyn), Prof. UJ Dr hab. Maciej Jan Urbanowski, Ph.D. (Poland, Cracow), Prof. UMCS Dr hab. Anna Marta Żukowska, Ph.D. (Poland, Lublin), rev. father Ass. Prof. Dr Vladimir Vukašinović, Th.D. (Serbia, Beograd), Doc. PhDr. Marián Andričik, Ph.D. (Slovakia, Košice), rev. father Prof. PhDr. Pavol Dancák, Ph.D. (Slovakia, Prešov), Doc. PhDr. PaedDr. Miroslav Gejdoš, Ph.D. (Slovakia, Ružomberok), M.Prof. KU doc.PaedDr. Tomáš Jablonský, Ph.D. (Slovakia, Ružomberok), Doc. PhDr. Zuzana Kákošová, CSc. (Slovakia, Bratislava), rev. father Prof. PaedDr. ThDr. Jozef Leštinský, Th.D. (Slovakia, Ružomberok), Prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc. (Slovakia, Prešov), rev. father Akad. Prof. Dr Jože Krašovec, Th.D. (Slovenia, Ljubljana), Prof. Dr Jens Herlth, Ph.D. (Switzerland/Helvetia, Freiburg/Fribourg), Prof. Dr hab. Volodimir Ivanovič Antofijčuk, Ph.D. (Ukraine, Chernivtsi), Prof. dr hab. Oleksandr Grigorovič Astaf'ev, Ph.D. (Ukraine, Kiev), Prof. Dr hab. Boris Ivanovič Bunčuk, Ph.D. (Ukraine, Chernivtsi), Prof. Dr hab. Nadiâ Georgiïvna Kološuk, Ph.D. (Ukraine, Luck), Prof. Dr hab. Svitlana Ivanivna Kravčenko, Ph.D. (Ukraine, Luck), Prof. Dr hab. Mar'âna Bogdanivna Lanovik, Ph.D. (Ukraine, Ternopil), Prof. Dr hab. Zorâna Bogdanivna Lanovik, Ph.D. (Ukraine, Ternopil), Prof. Dr hab. Luïza Konstantinovna Olander, Ph.D. (Ukraine, Luck), Prof. Dr hab. Nataliâ Mikolaïvna Sidorenko Ph.D. (Ukraine, Kiev), Prof. Dr hab. Lidiâ Vitaliïvna Snicarčuk Ph.D. (Ukraine, Lviv), Prof. Dr Anna Frajlich-Zajac, Ph.D. (the United States, New York)

### Members of the Editorial Board (the Editorial Team):

**Editor-in-Chief:** Dr hum. sc. Marek Mariusz Tytko, Ph.D. (marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl),

**Vice-Editor-in-Chief:** rev. sr. Prof. UPJPII Dr hab. Adelajda Sielepin CHR, Th.D. (s.adelajda[at]gmail.com)

### Subject Editors (Sub-editors):

Em. Prof. UJ Dr hab. Bogusław Żurakowski Ph.D. – pedagogy, culture, literature (boguslaw.zurakowski[at]gmail.com), Prof. WSE Dr hab. Teresa Jadwiga Bela Ph.D. – English and American literature (terbela[at]gmail.com), rev. father Dr hab. Roman Bogacz Th.D. – Biblical theology and Biblical studies (atbogacz[at]cyf-kr.edu.pl), rev. sr. Prof. UPJPII Dr hab. Adelajda Sielepin CHR, Th.D. – liturgical theology and liturgical spirituality (s.adelajda[at]gmail.com), Dr hab. Beata Maria Gaj, Ph.D. – Greek and Latin literature, ancient culture, modern classical culture, classical studies, classical tradition (beatagaj8[at]wp.pl), Prof. KUL JPII Dr hab. Piotr Juliusz Jaroszyński, Ph.D. – philosophy of culture and aesthetics (jarosz[at]kul.lublin.pl), Prof. UKSW Dr hab. Wojciech

Feliks **Kudyba**, Ph.D. – literature (kudyba[at]op.pl), Prof. UJ Dr hab. Maciej Jan **Urbanowski**, Ph.D. – literature and contemporary literature (maciej.urbanowski[at]uj.edu.pl), Prof. UŚ Dr hab. Urszula Jolanta **Szuścik**, Ph.D. – psychology of creativity (ulaszus[at]poczta.onet.pl), Prof. UMCS Dr hab. Anna Marta **Żukowska**, Ph.D. – pedagogy, history of education and upbringing (anmartzuk[at]interia.pl), Prof. Dr hab. Svitlana İvanivna **Kravčenko**, Ph.D. – Russian philology, Ukrainian philology and social communication (grelya64[at]mail.ru), Prof. UWŕ., Doc. Ph.Dr. Libor **Martínek** Ph.D. – Czech philology (libor.martinek[at]fpf.slu.cz), Doc. PhDr. Marián **Andričik**, Ph.D. – Slovak philology, Slovak literature, English philology, theory of literary translation, theory of interpretation of literature (marian.andricik[at]upjs.sk), PaedDr. Ivica **Hajdučeková**, Ph.D. – Slovak philology, Slovak literature (hajducekova[at]gmail.com), Prof. Dr hab. Mar’ána Bogdanivna **Lanovik**, Ph.D. – foreign literature, Russian and Ukrainian literature, literary theory, comparative studies, sacrology, the Bible in literature, literary translation theory (m-z[at]ukr.net), Prof. Dr hab. Zorána Bogdanivna **Lanovik**, Ph.D. – foreign literature, Russian and Ukrainian literature, literary theory, comparative studies, sacrology and hermeneutics, the Bible in literature (m-z[at]ukr.net)

#### **Statistical editor:**

Em. Prof. AGH Dr hab. Adam Michał **Nodzeński** D.Tech. – statistics (nodzen[at]agh.edu.pl),

#### **Language editors for Polish and native speakers (Polish language consultants):**

Agnieszka Luiza **Kubicka**, M.A. – language editor for Polish language (agnieszkaluiza[at]wp.pl)

#### **Language editors for English and native speakers (English language consultants):**

rev. sr. Prof. UPJPII Dr hab., Th.D. Adelajda **Sielepin**, CHR – language editor for English language, **chief** of English Section (s.adelajda[at]gmail.com), Prof. WSE Dr hab. Teresa Jadwiga **Bela** Ph.D. – special editor for texts in English (terbela[at]gmail.com), Muir Alan **Evenden** (the United States) – English native speaker (mevenden[at]gmail.com), Thomas **Koziara** M.A. (the United States) – English native speaker (thomas.koziara.polska[at]gmail.com), Linda **Tytko** B.A. (the United States) – English native speaker (ltytko[at]sbcglobal.net), Mark Simon **Bonnett** (the United Kingdom) – English native speaker (Bignoze1[at]hotmail.com), Doc. PhDr. Marián **Andričik**, Ph.D. – English philology (marian.andricik[at]upjs.sk), Mgr. Aleksander Vadzimavič **Babuk**, M.A. – language editor for English language (alexander-babuk[at]yandex.ru)

#### **Language editors for Russian and Ukrainian, native speakers (Russian and Ukrainian language consultants):**

Prof. Dr hab. Svitlana İvanivna **Kravčenko** – language editor for Russian language and native speaker (grelya64[at]mail.ru), Prof. dr hab. Nadiâ Georgiivna **Kološuk** – language editor for Russian and Ukrainian language and native speaker (n\_koloshuk[at]ukr.net)

#### **Language editor for Slovak and native speaker:**

PaedDr. Ivica **Hajdučeková**, Ph.D. language editor for Slovak language and native speaker (hajducekova[at]gmail.com),

### **Language editor for Czech and native speaker:**

Prof. UW. Doc. Ph.Dr. Libor **Martinek** Ph.D. – language editor for Czech language, Bohemian native speaker (libor.martinek[at]fpf.slu.cz),

### **Language editors for Belarusian and Polish, native speakers:**

Doc. Dr philol.sc., C.Sci., Ph.D. Äügen Arkadz'evič **Pan'koŭ** [Eugeniusz **Pańkow**], subject editor for Belarusian and Polish literature, Polish and Belarusian philology ([olgapankov@interia.pl](mailto:olgapankov@interia.pl), [pankov\\_graal@mail.ru](mailto:pankov_graal@mail.ru)), Doc. Dr philol. sc., C.Sci., Ph.D., Vol'ga Äügen'eŭna **Pan'kova** [Olga **Pańkowa**] subject editor for Belarusian and Polish literature, Belarusian and Polish philology, Russian language editor ([olgapankov@interia.pl](mailto:olgapankov@interia.pl), [pankov\\_graal@mail.ru](mailto:pankov_graal@mail.ru)).

### **Language editor for Greek and Latin (Greek and Latin consultant):**

Dr hab. Beata Maria **Gaj**, Ph.D. – Greek and Latin literature, ancient culture, modern classical culture, classical studies, classical tradition ([beatagaj8@wp.pl](mailto:beatagaj8@wp.pl)),

### **Technical editors and webmaster:**

M.Sc. Eng. Krzysztof **Kubicki** – technical editor, webmaster ([krzysiek.kubicki@gmail.com](mailto:krzysiek.kubicki@gmail.com)), Bacc. Beata Anna **Tytko**, Baccalaureate, technical editor ([beata.tytko@poczta.fm](mailto:beata.tytko@poczta.fm)), Andrzej **Szełęga** M.A. – technical editor, photographer, graphic image technology editor, computer graphics, cameraman and film editor, ([info@jasfoto.net](mailto:info@jasfoto.net))

### **Editor:**

Dr hum. sc. Marek Mariusz Tytko, Ph.D.,

### **Address of the editorial office:**

ul. Włoska 17/27, 30-638 Kraków (Cracow), Poland  
phone: +48 511 350 665  
e-mail: [religious.and.sacred.poetry@gmail.com](mailto:religious.and.sacred.poetry@gmail.com)

### **The Patronage:**

The journal “Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” is published under the scholarly patronage of the Polish Theological Society in Cracow

### **(Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie)**

<http://www.ptt.net.pl/>

Copyright © by Marek Mariusz Tytko and the Authors of this volume 2015

Copyright © by Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton” 2015

### **The Publisher:**

Fundacja Naukowa Katolików ‘Eschaton’ (Kraków, Polska)

[The Scholarly Foundation of Catholics ‘Eschaton’, Cracow, Poland]

Number KRS **0000451001** [The Judgement for Cracow-Centre, Department No. XI, 13.02.2013]

Number NIP **6793090655** [The Financial Office for Cracow-Podgorze (Podgórze), 20.03.2013]

Number REGON **122802966** [The Main Statistical Office – GUS Cracow (Kraków), 05.04.2013]

**Address of the Publisher:**

ul. Włoska 17/27, 30-638 Kraków (Cracow), Poland  
phone: +48 511 350 665; e-mail: fundacja.eschaton[at]gmail.com

**President of the Scholarly Foundation of Catholics 'Eschaton':**

Dr hum. sc. Marek Mariusz Tytko, Ph.D.

**Roman Catholic Church Assistants of the Publisher:**

Father Dr hab. Roman **Bogacz** Th.D. – Church Assistant (atbogacz[at]cyf-kr.edu.pl),  
Father Ireneusz **Okarmus**, Th.M. – Church Assistant (iokarmus[at]parafiapiaskinowe.pl)  
[Church assistants (ecclesiastical assistants) were appointed by His Eminence Metropolitan Cardinal  
Stanisław **Dziwisz**, Th.D., The Metropolitan Curia in Cracow, 15.05.2013, Number 1132/2013]

**On the cover of the periodical (first page of the cover):**

Wardges Surenicanc (1860-1921), the Icon of *Our Lady of Armenia* (the Cathedral Church, Yerevan)

**On the cover of the periodical (the last page of the cover):**

Marek Mariusz Tytko PhD & fr Prof. Dariusz Oko in the PSALM,  
Cracow, 8<sup>th</sup> March 2015 (photo: Andrzej Szełęga)

**The text on the last page of the cover:**

Marek Mariusz Tytko, transl. into English by Adelajda Sielepin CHR, Muir Evenden & Mark Bonnet

**Cover design:**

The cover was designed by Krzysztof Kubicki and inspired by Marek Mariusz Tytko,  
Design consultant: Jarosław Kubicki

**The graphic trademark of the Quarterly and the Foundation (a Christian fish):**

Edward Przebieracz and Krzysztof Kubicki inspired by Marek Mariusz Tytko



**ISSN: 2299-9922** [for paper's print version]

[The National Library in Warsaw, The National Centre of the ISSN, 18.02.2013]

**e-ISSN 2391-9418** [for online version]

[The National Library in Warsaw, The National Centre of the ISSN, 05.12.2014]

**Additional information on  
Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education**

The journal is published both in electronic and in paper version. Both versions of 2013 and 2014 and 2015 are provided with a list of reviewers.

The journal uses a reviewing procedure which is described in the electronic and paper version. It follows the rules presented in the Communication of the Polish Ministry of Science and Higher Education.

The volume and issue number of the journal that contains a description of the reviewing procedure: 3/2014.

Direct link to the website containing the description of the reviewing procedure:

[http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?page\\_id=104](http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?page_id=104)

The journal has a working and up-to-date website.

All the journal reviewers in 2013-2015 were external reviewers.

All the scholarly articles published in the journal in 2013-2015 are provided with a title and an abstract in English.

In 2013-2015 no joint (double) issues of the journal were published.

In 2013-2014 there was a six-month delay in publishing the journal, due to editorial reasons.

There were 8 issues of the journal published in 2013-2014.

Over 50% of the authors of scholarly articles published in the journal in 2013-2015 are academics working at the universities or other scholarly institutions in the countries other than the country where the journal is published (i.e. Poland)

29 scholarly articles were published in the journal in 2014.

Over 50 % of the people reviewing articles for the journal in 2013-2015 were affiliated to scholarly institutions in the countries outside Poland.

The frequency of publication: every three months

Over 50 % of scholarly articles published in the journal in 2013-2015 were written in English or Russian.

32 members of the Editorial Board work for scholarly or educational institutions in the countries outside Poland that is outside the country where the journal is published (it refers to the situation on 31.12.2014).

10 members of the Editorial Board work in scholarly or teaching institutions in Poland, that is the country where the journal is published (it refers to the situation on 31.12.2014).

100 % of scholarly articles published in the journal in 2013-2015 are accessible on the Website.

The first year of the journal's publication: 2013.



**Dodatkowe informacje na temat**  
**Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education**

Czasopismo jest publikowane zarówno w wersji elektronicznej, jak i papierowej. Oba wersjom z lat 2013, 2014 i 2015 zaopatrzone w listę recenzentów.

Czasopismo u stosuje procedurę recenzowania, którą opisano w wersji elektronicznej i papierowej. To spełnia wymogi przedstawione w komunikacie polskiego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Tom (rocznik) i numer czasopisma, który zawiera opis tej procedury recenzyjnej: 3/2015.

Bezpośredni link do strony zawierającej opis procedury recenzyjnej:

[http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?page\\_id=104](http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?page_id=104)

Czasopismo ma czynną i aktualizowaną stronę internetową.

Wszyscy recenzenci czasopisma w latach 2013-2015 byli recenzentami zewnętrznymi. Wszystkie naukowe artykuły publikowane w czasopiśmie w latach 2013-2015 zaopatrzone w tytuł i abstract w języku angielskim.

W latach 2013-2015 nie opublikowano żadnych łączonych (podwójnych) numerów czasopisma. W latach 2013-2015 nastąpiło sześciomiesięczne opóźnienie w publikowaniu czasopisma, z powodów redakcyjnych.

Opublikowano 8 numerów czasopisma w latach 2013-2014.

Ponad 50% autorów artykułów naukowych, opublikowanych w czasopiśmie w latach 2013-2015 to uczeni pracujący w uniwersytetach lub innych instytucjach naukowych w państwach innych, niż państwo, gdzie to czasopismo jest publikowane (tu: w Polsce)

29 artykułów naukowych opublikowano w czasopiśmie w 2014.

Ponad 50 % osób recenzujących artykuły dla czasopisma w latach 2013-2015 było afiliowanych do naukowych instytucji w krajach poza Polską.

Częstotliwość publikacji: kwartalnik (co trzy miesiące)

Ponad 50 % artykułów naukowych publikowanych w czasopiśmie w latach 2013-2015 zostało napisanych po angielsku lub rosyjsku.

32 członków Zespołu Redakcyjnego pracuje dla instytucji naukowych lub edukacyjnych w państwach poza Polską, czyli poza państwem, gdzie to czasopismo jest publikowane (to odnosi się do sytuacji na dzień 31.12.2014).

10 członków Zespołu Redakcyjnego pracuje dla instytucji naukowych lub edukacyjnych w Polsce, czyli w państwie, gdzie to czasopismo jest publikowane (to odnosi się do sytuacji na dzień 31.12.2014).

100 % artykułów naukowych, opublikowanych w czasopiśmie w latach 2013-2015 jest dostępna na stronie internetowej.

Pierwszy rok publikacji czasopisma: 2013.

## **Spis ilustracji:**

### **Ilustracja 1.**

Wardges Surenianc (1860-1921), *Matka Boska Armenii (Ormiańska)*;  
Katedra św. Grzegorza Oświeciciela w Erewaniu ..... 276

### **Ilustracja 2.**

Bogusław Żurakowski w PSALM-ie w Krakowie 10 VI 2012 r. .... 320

## Table of Illustrations

### Illustration 1.

Wardges Surenianc (1860-1921), *Our Lady of Armenia (Armenian Mother of God)*,  
the Cathedral Church of St Gregory the Illuminator in Yerevan ..... 276

### Illustration 2.

Bogusław Żurakowski in the PSALM in Cracow 10 VI 2012 ..... 320

## Spis treści

<i>Spis ilustracji</i> .....	09
<i>Table of Illustrations</i> .....	10
<i>Spis treści</i> .....	11
<i>Table of Content</i> .....	17

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska), <i>O „Poezji Religijnej i Sakralnej” (II)</i> [tekst po polsku] .....	23
--	----

## I. Dissertations and Articles (Rozprawy i Artykuły) ..... 33

OKSANA MIKOLAÏVNA SLÏPUŠKO [OKSANA MIKOLAIVNA SLIPUSHKO] [ОКСАНА МИКОЛАЇВНА СЛІПУШКО] (Kijów, Ukraina) <i>Образ Киеворуської княгини Ольги в середньовековій книжності: святая и государственница</i> [ <i>Obraz kijowsko-ruskiej księżnej Olgi w średniowiecznych księgach: święta i państwowca</i> ] [tekst po rosyjsku] .....	35
---	----

OL'GA CIGANOK [ОЛЬГА ЦИГАНОК] (Kijów, Ukraina) <i>Религиозные стихи в киевской поэтике 1767/68 учебного года</i> [ <i>Wiersze religijne w poetyce kijowskiej «Compendiosa praecepta...» (1767/68)</i> ] [tekst po rosyjsku] .....	53
--	----

DAGMARA POSKART (Kraków, Polska) <i>“The fruit of the promise”: as the incorruptible fruit of John Milton’s Paradise Lost</i> [ <i>„Owoc obietnicy” jako nieskazony owoc Raju utraconego Johna Milтона</i> ] [tekst po angielsku] .....	79
--	----

LIBOR MARTINEK (Opawa, Czechy) <i>K problematice kancionálové tvorby na Těšínsku</i> [O problematyce twórczości kancjonałowej w Cieszyńskim] [tekst po czesku] .....	103
PRZEMYSŁAW MICHALSKI (Kraków, Polska) <i>On Kierkegaard's Tripartite Division of Existence in T. S. Eliot's</i> <i>"The Love Song of J. Alfred Prufrock"</i> [Kierkegaardowski podział egzystencji na trzy stadia w "Pieśni miłosnej J. Alfreda Prufrocka" T. S. Eliota] [tekst po angielsku] .....	119
LUÏZA KOSTÂNTINÏVNA OLÂNDER (Łuck, Ukraina) [ЛҮЇЗА КОСТЯНТИНІВНА ОЛЯНДЕР] LUIZA KONSTANTINOVNA OLÂNDER [ЛҮИЗА КОНСТАНТИНОВНА ОЛЯНДЭР] LUJIZA KOSTYANTINIVNA OLYANDER <i>Иоанн Павел II и Ян Твардовский: диалог в поэзии</i> [Jan Paweł II i Jan Twardowski: dialog w poezji] [tekst po rosyjsku] .....	143
NADIÂ GEORGIIŪVNA KOLOŠUK [(НАДІЯ ГЕОРГІЇВНА КОЛОШУК), NADEŽDA GEORGIEVNA KOLOŠUK, (НАДЕЖДА ГЕОРГИЕВНА КОЛОШУК), NADIYA GEORGIIŪVNA KOLOSHUK] (Łuck, Ukraina) <i>Вера и сомнения в лирике о. М. Сармы-Соколовского</i> [Wiara i wątpliwości w liryce M. Sarmy-Sokołowskiego] [tekst po rosyjsku] .....	167
AGNIESZKA LUIZA KUBICKA (Kraków, Polska) <i>Kategoryzacja wybranych frazeologizmów opisujących komunikacyjne</i> <i>zachowania niewerbalne człowieka w kontekście kulturowym i religijnym</i> [tekst po polsku] .....	189
IZABELA ANNA RUTKOWSKA (Głogów, Polska) <i>Językowy obraz miłosierdzia jako tożsamości Boga</i> <i>w Dzienniczku św. Faustyny Kowalskiej</i> [tekst po polsku] .....	223

## **II. Book Reviews (Recenzje książek) ..... 239**

MAŁGORZATA KOWALIK (Lublin, Polska)  
[Rec. książki:] Ks. Mariusz Sztaba, *Troska bł. Jana Pawła II  
o etyczno-moralne podstawy życia społecznego*  
[tekst po polsku] ..... 241

MAŁGORZATA KOWALIK (Lublin, Polska)  
[Rec. książki:] *Człowiek w refleksji Karola Wojtyły – Jana Pawła II.  
Wybrane aspekty adekwatnej antropologii,*  
red. Anna Różyło, ks. Mariusz Sztaba  
[tekst po polsku] ..... 249

EDITA PRÍHODOVÁ (Ružomberok, Slovakia)  
[Rev.] Kn. Radovan Šoltés, *Základné pojmy spirituality v súvislostiach  
Duchovných cvičení Ignáca z Loyoly a temnej noci Jána z Kríža*  
[Ks. Radovan Šoltés, *Podstawowe ujęcia duchowości w odniesieniu  
do „Ćwiczeń duchownych” Ignacego Loyoli  
i „Nocy Ciemnej” św. Jana od Krzyża*]  
[tekst po słowacku] ..... 257

## **III. Reports (Sprawozdania) ..... 263**

MAREK MARIUSZ TYTKO (Kraków, Polska)  
BOGDAN MARIAN JANKOWICZ (Kraków, Polska)  
FUNDACJI NAUKOWEJ KATOLIKÓW „ESCHATON” (Kraków, Polska)  
*Sprawozdanie z działalności Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton”.*  
*Sprawozdanie Fundacji za 2014 rok*  
[tekst po polsku] ..... 265

## **IV. A Sacred Picture (Obraz sakralny) ..... 275**

ANNA MARTA ŻUKOWSKA (Lublin, Polska)  
*Matka Boska Armenii (Ormiańska)*  
[tekst po polsku] ..... 277

## **V. Information for Authors (Informacja dla Autorów) ..... 285**

### *Evaluation Form*

[Formularz recenzji (po angielsku)] ..... 287

### *Формуляр рецензии*

[Formularz recenzji (po rosyjsku)] ..... 289

### *Formularz recenzji*

(po polsku) ..... 291

### *Formulář recenze*

[Formularz recenzji (po czesku)] ..... 293

### *Formulár recenzie*

[Formularz recenzji (po słowacku)] ..... 295

### *Формуляр рецензії*

[Formularz recenzji (po ukraińsku)] ..... 297

### *Фармуляр рэцэнзій*

[Formularz recenzji (po białorusku)] ..... 299

### *Procedures and timeline of the editorial process [in English]*

[Terminy i procedura postępowania wydawniczego (po angielsku)] ..... 301

### *Procedures and timeline of the editorial process [in Russian]*

#### *Сроки и процедура издательского процесса*

[Terminy i procedura postępowania wydawniczego (po rosyjsku)] ..... 303

### *Procedures and timeline of the editorial process [in Polish]*

*Terminy i procedura postępowania wydawniczego (po polsku)* ..... 305

### *Procedures and timeline of the editorial process [in Czech]*

#### *Podmínky a postup publikačního řízení*

[Terminy i procedura postępowania wydawniczego (po czesku)] ..... 307

### *Procedures and timeline of the editorial process [in Slovak]*

#### *Podmienky a postup publikačného konania*

[Terminy i procedura postępowania wydawniczego (po słowacku)] ..... 309

### *Procedures and timeline of the editorial process [in Ukrainian]*

#### *Терміни і процедура видавничого процесу*

[Terminy i procedura postępowania wydawniczego (po ukraińsku)] ..... 311

<i>Procedures and timeline of the editorial process</i> [in Belarusian] <i>Тэрміны і працэдура выдавецкага працэсу</i> [Terminy i procedura postępowania wydawniczego (po białorusku)] .....	313
--	-----

<i>Główne zasady procedury recenzowania tekstów złożonych do publikacji w czasopiśmie „Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education” (zgodne z instrukcjami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego Rzeczypospolitej Polskiej)</i> .....	315
---	-----

Autorzy tekstów w tomie 3 (11) 2015 .....	317
---	-----

Autorzy artykułów recenzowanych w tomie 3 (11) 2015 .....	318
---	-----

## **VI. Information on the Editors (Informacja o Redaktorach) .. 319**

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry” [tekst po angielsku] .....	321
---	-----

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry” [tekst po polsku] .....	322
--	-----

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry” [tekst po czesku] .....	323
--	-----

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry” [tekst po słowacku] .....	324
--	-----

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry” [tekst po rosyjsku] .....	325
--	-----

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry” [tekst po ukraińsku] .....	326
---	-----

Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry” [tekst po białorusku] .....	327
--	-----

Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry”	
---	--



[tekst po angielsku] .....	328
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” [tekst po polsku] .....	329
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” „Religious and Sacred Poetry” [tekst po czesku] .....	330
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” „Religious and Sacred Poetry” [tekst po słowacku] .....	331
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” „Religious and Sacred Poetry” [tekst po rosyjsku] .....	332
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” „Religious and Sacred Poetry” [tekst po ukraińsku] .....	333
Informacja o Redaktorze Naczelnym „Religious and Sacred Poetry” „Religious and Sacred Poetry” [tekst po białorusku] .....	334

## Table of Content

<i>Table of Illustrations</i> [in Polish] .....	09
<i>Table of Illustrations</i> [in English] .....	10
<i>Table of Content</i> [in Polish] .....	11
<i>Table of Content</i> [in English] .....	17

MAREK MARIUSZ TYTKO (Poland)

*On "Religious and Sacred Poetry" (11)*

[the text in Polish] ..... 23

## I. Dissertations and Articles ..... 33

OKSANA MIKOLAÏVNA SLÏPUŠKO

[OKSANA MIKOLAIVNA SLIPUSHKO] (Kiev, Ukraine)

*The image of the Kivan Rus princess Olga in medieval works: a saint  
and a state-building monarch*

[the text in Russian] ..... 35

OL'GA CIGANOK [OLGA TSYGANOK] (Kiev, Ukraine)

*Religious poetry in the Kiev poetics teaching manual*

«*Compendiosa praecepta ...*» (1767/68)

[the text in Russian] ..... 53

DAGMARA POSKART (Cracow, Poland)

*"The fruit of the promise": as the incorruptible fruit of John Milton's  
Paradise Lost*

[the text in English] ..... 79

LIBOR MARTINEK (Opava, Czechia)

*On some problems connected with of hymn-book writing in Cieszyn Region*

[the text in Czech] ..... 103

PRZEMYSŁAW MICHALSKI (Cracow, Poland)  
*On Kierkegaard's Tripartite Division of Existence in T. S. Eliot's  
"The Love Song of J. Alfred Prufrock"*  
[the text in English] ..... 119

LUÏZA KOSTÂNTINÏVNA OLÂNDER  
[LUIZA KONSTANTINOVNA OLÂNDÈR,  
LUJIZA KOSTYANTINIVNA OLYANDER] (Luck / Lutsk, Ukraine)  
*John Paul II and Jan Twardowski: Dialogue in Poetry*  
[the text in Russian] ..... 143

NADIÂ GEORGÏÏVNA KOLOŠUK  
[НАДІЯ ГЕОРГІЇВНА КОЛОШУК,  
NADIYA GEORGIIIVNA KOLOSHUK] (Luck / Lutsk, Ukraine)  
*Faith and doubt in M. Sarma-Sokolovskiy's lyric poetry*  
[the text in Russian] ..... 167

AGNIESZKA LUIZA KUBICKA (Cracow, Poland)  
*Categorisation of selected phrases describing the communicative non-verbal  
behaviour of man in cultural and religious contexts*  
[the text in Polish] ..... 189

IZABELA ANNA RUTKOWSKA (Głogów, Poland)  
*A linguistic image of mercy as God's identity in The Diary  
by St Faustina Kowalska*  
[the text in Polish] ..... 223

## **II. Book Reviews ..... 239**

MAŁGORZATA KOWALIK (Lublin, Poland)  
[Rev.:] Fr. Mariusz Sztaba,  
*Bł. Pope John Paul II's care for ethical and moral basis of social life*  
[the text in Polish] ..... 241

MAŁGORZATA KOWALIK (Lublin, Poland)  
[Rev.:] *Man in the thought of Karol Wojtyła – John Paul II. Selected aspects  
of adequate anthropology* ed. by Anna Różyło, Fr. Mariusz Sztaba  
[the text in Polish] ..... 249

EDITA PRÍHODOVÁ (Ružomberok, Slovakia) [Rev.] Kn. Radovan Šoltés, <i>Fundamental Concepts in Spirituality in Relation to the Spiritual Exercises of St. Ignatius of Loyola and the 'Dark Night' of St. John of the Cross</i> [the text in Slovak] .....	257
---	-----

### **III. Reports ..... 263**

MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland) BOGDAN MARIAN JANKOWICZ (Cracow, Poland) FUNDACJI NAUKOWEJ KATOLIKÓW „ESCHATON” (Cracow, Poland) <i>A report of activity by the Scholarly Foundation of Catholics „Eschaton”.</i> <i>A Report by Foundation for the year 2014</i> [the text in Polish] .....	265
---	-----

### **IV. A Sacred Picture ..... 275**

ANNA MARTA ŻUKOWSKA (Lublin, Poland) <i>God's Mother of Armenia (Armenian Mother of God)</i> [the text in Polish] .....	277
---	-----

### **V. Information for Authors ..... 285**

Evaluation Form [in English] .....	287
Evaluation Form [in Russian] .....	289
Evaluation Form [in Polish] .....	291
Evaluation Form [in Czech] .....	293
Evaluation Form [in Slovak] .....	295
Evaluation Form [in Ukrainian] .....	297
Evaluation Form [in Belarusian] .....	299

<i>Procedures and timeline of the editorial process [in English]</i> .....	301
<i>Procedures and timeline of the editorial process [in Russian]</i> .....	303
<i>Procedures and timeline of the editorial process [in Polish]</i> .....	305
<i>Procedures and timeline of the editorial process [in Czech]</i> .....	307
<i>Procedures and timeline of the editorial process [in Slovak]</i> .....	309
<i>Procedures and timeline of the editorial process [in Ukrainian]</i> .....	311
<i>Procedures and timeline of the editorial process [in Belarusian]</i> .....	313

<i>The Main Principles of the Peer Review Procedure of the Texts Sent to Publish in “Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” according to the instructions by the Ministry of Science and the Universities in the Polish Republic [the text in Polish]</i> .....	315
--	-----

The Authors of the Texts in the Issue 3 (11) 2015 .....	317
---	-----

The Authors of the Reviewed Papers in the Issue 3 (11) 2015 .....	318
---	-----

## **VI. Information on the Editors (Informacja o Redaktorach) .. 319**

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in English] .....	321
---	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Polish] .....	322
--	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Czech] .....	323
---	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Slovak] .....	324
--	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Russian] .....	325
---	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Ukrainian ] .....	326
--	-----

Information about Chief of the International Scholarly Council of „Religious and Sacred Poetry” [in Belarusian] .....	327
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in English] .....	328
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Polish] .....	329
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Czech] .....	330
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Slovak] .....	331
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Russian] .....	332
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Ukrainian] .....	333
Information about Editor-in-Chief of „Religious and Sacred Poetry” [in Belarusian] .....	334



## O „Poezji Religijnej i Sakralnej” (11)

**Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus! Szczęść Boże!**

**Laudetur Jesus Christus! Beneficiat vobis Deus!**

**Ἐυλογῆμενος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς! Ὁ Θεὸς ὑμῶς αὐτοῦς ἐυλογεῖ!**

Z wielką satysfakcją oddajemy w Państwa ręce kolejny numer naszego czasopisma „Religious and Sacred Poetry”. Jak wiadomo, nasz kwartalnik naukowy, który stara się wypełnić lukę tematyczną wśród międzynarodowych periodyków akademickich, tworzony jest przez zespół uczonych z dwunastu krajów świata. Jesteśmy czasopismem spełniającym warunki naukowości, nie jesteśmy natomiast pismem konfesyjnym. Gromadzimy badaczy wielu państw wokół problematyki religijnej kultury literackiej, w tym szczególnie wokół zagadnień poezji religijnej i sakralnej. Prezentujemy wyniki badań nad kulturą chrześcijańską, stąd w poszczególnych tomach można znaleźć opracowania naukowe dotyczące twórców zarówno prawosławnych, katolickich, jak i protestanckich. Więcej informacji o nas znajduje się na naszej stronie internetowej (pod następującym adresem w sieci: [www.religious-and-sacred-poetry.info](http://www.religious-and-sacred-poetry.info)). Strona redagowana jest w kilku językach słowiańskich i po angielsku.

**Kwestie wschodnie.** W związku z poruszonymi w niniejszym numerze (oraz w wielu innych numerach) dawnymi tematami ‘wschodnimi’, wyjaśniam tu na zasadzie obszerniej dygresji, że dotyczy to kultury na pogranicznych ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów łac. *Res Publica Utriusque Nationis* (termin używany oficjalnie w okresie staropolskim w dokumentach państwowych). *De facto* mowa była o Rzeczypospolitej Wielu Narodów, jak należy rozumieć sens, a nie literę przymiotnika *Utriusque / Obojga*. Rzeczpospolita ta, powołana w wyniku Unii Lubelskiej (1569), istniejąca *de facto* w latach 1569-1795 (wliczając w to krótki okres obowiązywania Konstytucji Trzeciego Maja 1791-1792), jak wiadomo, jednoczyła w tamtych czasach wiele różnych narodowości i grup etnicznych lub etniczno-religijnych, a nie tylko Polaków, Litwinów i Rusinów. Obok tych trzech nacji mieszkaly na terenie Królestwa Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, czyli po łacinie: *Regnum Poloniae Magnusque Ducatus Lithuaniae* (wraz z ziemiami lennymi) liczne mniejszości narodowe (mniejszości językowe lub nawet językowo-religijne czy etniczno-religijne).



Wliczając w to ziemie lenne – takie jak: Prusy Książęce, Kurlandia, Liwlandia, można doliczyć się rzeczywiście bardzo wielu nacji w Rzeczypospolitej, która liczyła w 1618 r. szacunkowo około 11 milionów ludzi, a pod koniec XVIII wieku szacunkowo około 12-14 milionów mieszkańców. Tymi mieszkańcami Rzeczypospolitej byli wtedy Polacy (ok. 4,5 miliona w 1618 r.), Rusini (ok. 5 milionów w 1618 r.), Litwini (ok. 0,75 miliona w 1618 r.), a także w dużo mniejszej liczbie: Żydzi (piszący i mówiący w jidysz lub po hebrajsku), Karaimi, Tatarzy (dawni Mongołowie), Ormianie, Łotysze (ci ostatni np. w Łotgalii), Estończycy (Estowie, Liwowie – w Liwlandii), Niemcy, Słowacy, Cyganie, Wołochowie (dziś powiedzielibyśmy: Rumuni), Rosjanie itd. W XVI-XVII wieku w tolerancyjnej i wolnej Polsce, korzystając z polskiego azylu politycznego ze względu na prześladowania religijne w ich państwach macierzystych, mieszkali tu także: Szkoci i Anglicy (około 20 tysięcy rodzin), Holendrzy i Szwajcarzy (kilka tysięcy mennonitów), Czesi (2 tysiące braci czeskich), ponadto Szwedzi (około tysiąca zwolenników Zygmunta III Wazy) itd. Z niezwykle opresyjnego Carstwa Rosyjskiego zbiegali na teren wolnej Rzeczypospolitej liczni chłopcy rosyjscy, którzy co prawda nie mieli tu w naszym państwie wolności równej szlachcie, podobnie jak inni chłopcy polscy, rusczy czy litewscy, ale znajdowali znośniejsze warunki do egzystencji, niż w Rosji.

W Rzeczypospolitej integracja warstw wyższych (szlachty) następowała na gruncie kultury polskiej jako jednoczącej, stojącej wyżej cywilizacyjnie, stąd wziął się samorzutny, dobrowolny proces polonizacji szlachty litewskiej i ruskiej. Nie było jakiegokolwiek przymusu polonizacji, co trzeba podkreślić. Szlachta litewska i ruska dobrowolnie korzystała z nadanych jej przywilejów i to stało się m.in. magnesem wspomagającym jej dobrowolną polonizację w Rzeczypospolitej.

Od XVII wieku używano nazwy: Najjaśniejsza Rzeczpospolita Polska (łac. *Serenissima Res Publica Poloniae*), a jej kultura była bardzo bogata i różnorodna, dzięki wielu narodom i wielu religiom w niej obecnym. Multikulturalizm miał jednak swoją kulturę dominującą, czyli polską. Kultura ruska była równoprawna i podobnie ważna, zwłaszcza na Wschodzie tej Republiki Szlacheckiej, o czym świadczy m.in. wolność wydawania ksiąg w języku ruskim, wolność wyznania (prawosławie i grekokatolicyzm po Unii Brzeskiej), wolność nauczania po rusku, oraz liczne zabytki piśmiennicze w języku ruskim (także dzieła literackie). Chrześcijaństwo (wschodnie i zachodnie) na terenie Rzeczypospolitej miało warunki do rozwoju, choć oczywiście oficjalną religią panującą był rzymski katolicyzm. Polska jednak słynęła z niezwyklej w Europie tolerancji religijnej, u nas nigdy w zasadzie nie prowadzono wewnątrzpaństwowych wojen na tle religijnym (pomijam tu takie wydarzenia, jak incydentalne wypędzenie arian, czyli antyrynitaryzy w XVII wieku).

Dlatego też sprawom kultury wschodniochrześcijańskiej na obecnej Ukrainie staramy się poświęcać tak wiele miejsca, głęboko świadomi wspólnych, chrze-

ścijańskich korzeni kulturowych w okresie I Rzeczypospolitej (1569-1795). Nigdyś tworzyliśmy wspólne państwo, a dopóki byliśmy razem, mogliśmy wspólnie stawiać czoła zagrożeniom zewnętrznym, np. islamowi (Imperium Turcji Osmańskiej, Tatarom z Chanatu Krymskiego).

Nasze czasopismo „Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education” stara się obejmować swoim zasięgiem obszar kulturowy dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, ów swoisty ‘limes’ polski, tolerancyjny pokój polski (‘Pax Polonica’), w obrębie którego szanowano różnorodność kulturową, etniczną czy religijną wielu odrębnych grup, wspólnot, narodów.

Ów dawny ‘limes polonus’ (‘granica polska’), czyli najdalsza granica **kulturowa** (a nie – polityczna i administracyjna) Pierwszej Rzeczypospolitej Polskiej obejmowała tereny obecnych państw, takich jak: Polska, Ukraina, Białoruś, Litwa, Łotwa, część Estonii, Rumunii (część Bukowiny), Mołdawii (Naddniestrze), Rosji (dawne Prusy Książęce i część Kresów Wschodnich), pogranicza Słowacji (Spisz, Orawa) i Czech (Polacy na Śląsku Cieszyńskim – wówczas w Królestwie Czeskim, następnie w Cesarstwie Austriackim). Dlatego m.in. staramy się jednoczyć głównie Słowian i Bałtów na płaszczyźnie kulturowej w zakresie badań naukowych nad wycinkiem kultury chrześcijańskiej, jaka jest nam wspólna w tej części Europy. Dlatego w skład naszej redakcji wchodzi uczeni z kilku narodowości z kilku krajów słowiańskich: Polski, Ukrainy, Białorusi, Czech i Słowacji. Oczywiście, dziś każde z tych państw i narodów w nich mieszkających ma własny język i odrębną kulturę, ale w przeszłości nasze słowiańskie kultury się krzyżowały, przenikały, dopełniały, oddziaływały na siebie nawzajem, podobnie jak dziś.

Jeśli rzecz dotyczy dawnej kultury ruskiej (wywodzącej się z Rusi [Kijowskiej] z IX-XIII w., grec. Ρωσία [Rhossía] i łac. *Russia*, od XII w. także łac. *Ruthenia*), to obecnie, w XX-XXI w. powiedzielibyśmy zamiast „ruskiej” także: ukraińskiej (np. w Kijowie) i białoruskiej (np. w Mińsku), ale nawet dla epoki XVII-XVIII wieku byłoby to anachronizmem, ponieważ zarówno język ukraiński, jak i język białoruski zostały spisane dopiero w XIX wieku i wtedy zaczęła powstawać literatura (oraz literatura piękna, w tym – chrześcijańska) w tych językach narodowych, czyli kultura ukraińska i kultura białoruska na gruncie dawnej kultury ruskiej / rusińskiej (nie mylić z kulturą rosyjską, która także wywodzi się z dawnej kultury staroruskiej). Rusini, rozumiani tu jako uogólniona nazwa wschodnich plemion słowiańskich, to w pewnym sensie przodkowie / poprzednicy zarówno Białorusinów (na Rusi Białej, łac. *Ruthenia Alba*, *Russia Alba* oraz na Rusi Czarnej, łac. *Ruthenia Nigra*, *Russia Nigra*), jak i Ukraińców (np. na Rusi Czerwonej, łac. *Ruthenia Rubra*, *Russia Rubra*).

Wiele uwagi poświęcamy w naszym czasopiśmie kulturze chrześcijańskiej Słowian wschodnich, głównie jednak, jak dotąd – tylko Ukraińców. Chcielibyśmy, aby na naszych łamach większą uwagę poświęcić także kulturze Białorusi i jej

dawnym zabytkom literackim na styku kultury polskiej i ruskiej w dawnym Wielkim Księstwie Litewskim. Jednak, jak dotąd, nikt z uczonych białoruskich lub badaczy polskich na Białorusi takowego tekstu nie nadesłał, mimo ponawianych wielokrotnie zaproszeń. Podobnie jak dotąd, nie otrzymaliśmy, mimo wstępnych zapowiedzi, jakichkolwiek tekstów od uczonych, na temat chrześcijańskiej kultury rosyjskiej, np. literatury pięknej z terenu Rosji. Tyle, gwoli wyjaśnienia wątków „wschodnich”.

**Kwestie południowe.** Również jesteśmy otwarci na kulturę chrześcijańską Słowian południowych, tj. „Bośniaków”, Bułgarów, Chorwatów, Czarnogórców, Macedończyków, Serbów i Słoweńców. Jednak, jak dotąd, mimo zaproszeń kierowanych do różnych uczonych tamtych kregów kulturowych, zarówno w Bułgarii, jak i w byłej Jugosławii, otrzymaliśmy stamtąd tylko dwa teksty w 2013 r. (ze Słowenii), które wydrukowaliśmy. Choć mamy nadzieję otrzymać jeszcze jeden, zapowiadany tekst z Serbii, ale to i tak zbyt mało. Chcielibyśmy rozszerzyć naszą współpracę także ze Słowianami południowymi. Tyle, gwoli wyjaśnienia wątków „południowych”.

**Kwestia Międzymorza.** Jako chrześcijanie jesteśmy otwarci na siebie kulturowo, choć każdy z narodów tzw. Międzymorza ma swoje osobne tradycje. Międzymorze to obszar kulturowy pomiędzy Morzem Adriatyckim, Morzem Bałtyckim i Morzem Czarnym. Szerzej można mówić zatem głównie o kilkunastu narodach słowiańskich zamieszkujących kraje pomiędzy trzema morzami: **Adriatykiem, Bałtykiem i Czarnym (ABC)**. Zamieszkują tam wszak głównie Słowianie, tj.: 1) Słowianie zachodni (Polacy, Czesi, Słowacy i Serbołużyczanie – ci ostatni w Niemczech przy granicy z Polską i Czechami), 2) Słowianie wschodni (Białorusini, Ukraińcy, Rosjanie), 3) Słowianie południowi (Bośniacy, Bułgarzy, Chorwaci, Czarnogórcy, Macedończycy, Serbowie, Słoweńcy). Oczywiście, w tym obszarze Międzymorza (ABC) istnieją i rozwijają się dziś także inne narody niesłowiańskie (np. Węgrzy i Rumuni, Austriacy i Albańczycy) w swoich państwach narodowych. W obrębie państw Międzymorza (ABC) mieszkają także inne narodowości i grupy etniczne niemające własnego państwa (np. Cyganie).

Na kultury chrześcijańskiego Międzymorza jesteśmy także otwarci jako czasopismo naukowe. Szereg państw Międzymorza (ABC) to (alfabetycznie biorąc): 1) Albania, 2) Austria, 3) Białoruś, 4) Bośnia i Hercegowina, 5) Bułgaria, 6) Chorwacja, 7) Czarnogóra, 8) Czechy, 9) Estonia, 10) Litwa, 11) Łotwa, 12) Macedonia, 13) Mołdawia, 14) Polska, 15) Rosja (z racji istnienia Okręgu Kaliningradzkiego nad Bałtykiem), 16) Rumunia, 17) Serbia, 18) Słowacja, 19) Słowenia, 20) Ukraina, 21) Węgry. Siedem z tych państw nie należy obecnie do Unii Europejskiej, czyli UE (Albania, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia, Rosja, Ukraina), a czternaście – należy. Jednak polityczna przynależność lub nieprzynależność do tej tymczasowej organizacji międzypaństwowej (UE) w sensie kulturowym nie ma jakiegokolwiek znaczenia w wielowiekowej

perspektywie, ponieważ gruntem wspólnym dla trwałych kultur Międzymorza pozostaje tylko i wyłącznie chrześcijaństwo (może z wyjątkiem zmułmanizowanej w większości, ale nie całkowicie – Albanii i częściowo tylko muzułmańskiej Bośni i Hercegowiny, gdzie Serbowie i Chorwaci są wszak w zasadzie chrześcijanami).

‘Międzymorze’ kulturowe może być zatem traktowane dość szeroko i stanowi odrębne, szersze pojęcie, niż ‘Europa Środkowa’ (niem. *Mitteuropa*, termin stworzony w XIX w. przez austriackiego księcia Felixa zu Schwarzenberg [1800-1852]). Czym innym są zatem kultury środkowoeuropejskie, a czymś innym kultury Międzymorza. To dwa różne pojęcia. W obecnej sytuacji masowej, wielomilionowej inwazji islamskiej na Europę (na nierozważne zaproszenie polityków z Niemiec), chrześcijańskie Międzymorze może stać się silną kulturową ostoją dla chrześcijan, bez ulegania islamizacji i bez przyjmowania islamskich imigrantów, którzy wszak na ogół wcale nie są rzeczywistymi uchodźcami, bo pochodzą w większości z państw, gdzie aktualnie nie toczy się jakakolwiek wojna.

Nie po to Jan III Sobieski, król Rzeczypospolitej Obojga Narodów, stojący na czele wojsk polskich, wraz z wojskami sprzymierzonych, zwyciężył muzułmańskie wojska idące m.in. na Rzym i na europejski Zachód, pod Wiedniem w 1683 r. i uchronił Europę od dalszej ekspansji wojowniczego islamu i jego dominacji, abyśmy teraz mieli dobrowolnie wpuszczać ponownie niezwykle ekspansywną i wojowniczą cywilizację islamu do chrześcijańskich krajów Międzymorza, które jako całość mogą się stać przedmurzem chrześcijaństwa dziś.

Nasze chrześcijańskie kultury międzymorskie, wymienione wyżej, należą do cywilizacji chrześcijańskiej, czyli dawnej cywilizacji łacińskiej bądź greckiej (bizantyńskiej) i to kulturę chrześcijańską mamy pielęgnować, podtrzymywać, rozwijać oraz badać, czemu poświęcone jest m.in. nasze wyspecjalizowane czasopismo naukowe. Przechodzę w tym miejscu jednak, po tej obszernej dygresji ogólniejszej nieco, do szczegółowego omówienia porządku niniejszego numeru naszego czasopisma.

**Zawartość numeru.** W obecnym tomie w części pierwszej pt. *Rozprawy i artykuły* czytelnik znajdzie wiele oryginalnych tekstów. Tom niniejszy rozpoczynają artykuły autorek z uniwersytetów na współczesnej Ukrainie. Także w dalszej części inne dwie uczone literaturoznawczynie z Ukrainy silnie zaznaczyły swoją obecność.

Na początku – Oksana Mikołajiwna Slipusko z Kijowa na Ukrainie przedstawia tekst po rosyjsku pt. *Obraz kijowsko-ruskiej księżnej Olgi w średnio-wiecznych księgach: święta i propaństwowa* [w oryginale: *Образ Киеворуськой княгини Ольги в средневековой книжности: святая и государственница*]. Postać staroruskiej księżnej została ukazana w wybranych aspektach na podstawie źródłowej.

Olga Ciganok z Kijowa wprowadza, jak zwykle, w zagadnienia literaturoznawcze z okresu przełomu późnego baroku i oświecenia na styku kultury ruskiej z kulturą łacińską i polską. Olga Ciganok tym razem przedstawia szczegółowy motyw przykładowy z ówczesnej kultury ruskiej: *Wiersze religijne w poetyce kijowskiej «Compendiosa praecepta...» (1767/68)*. Tekst został napisany w języku rosyjskim (w oryginale pt. *Религиозные стихи в киевской поэтике 1767/68 учебного года*). Olga Ciganok należy do wytrawnych badaczek tamtego okresu i tamtego obszaru, ukazując źródłowo i z wielką erudycją teksty (nowo)łacińskie, (staro)polskie lub (staro)ruskie, pokazując przykłady poetyk lub wierszy ówczesnej epoki. Dzięki temu wydatnie wzbogaca się nasz zasób wiedzy na podstawie nieznanych np. w Polsce źródeł, które zachowały się w Kijowie. To bardzo cenne dla uczonych z innych krajów, także z Polski.

Z kolei Dagmara Poskart z Krakowa (Polska) analizuje zachodniochrześcijańską literaturę nowożytną na przykładzie tematu Miltonowskiego w artykule pt. „*Owoc obietnicy*” jako nieskażony owoc Raju utraconego *Johna Milтона*, studium to napisano w oryginale po angielsku pt. “*The fruit of the promise*” as the *incorruptible fruit of John Milton’s Paradise Lost*. John Milton (1608-1674) jako angielski pisarz chrześcijański należy do klasyki literatury nowożytnej, bogato czerpiąc z Biblii.

Nieco dalej Libor Martinek z Opawy w Czechach przedstawia tekst pt. *O problematyce twórczości kancjonałowej w Cieszyńskim*. Tenże artykuł literaturoznawczy, dotyczący dawnych kancjonałów, czyli pieśni religijnych, tu: w regionie Śląska Cieszyńskiego z okresu XVIII-XX w., został napisany w oryginale po czesku pt. *K problematice kancjónálové tvorby na Těšinsku*. Libor Martinek specjalizuje się jako badacz w tematyce literatury pięknej pogranicza polsko-cieszyńskiego i odsłania różnorodne aspekty tej przygranicznej lub pogranicznej twórczości regionalnej, zarówno dawnej, jak i nowej, współczesnej.

Następnie Przemysław Michalski z Krakowa (Polska) ukazuje *Kierkegaardowski podział egzystencji na trzy stadia w "Pieśni miłosnej J. Alfreda Prufrocka" T. S. Eliota*. Tekst został napisany w oryginale po angielsku pt. *On Kierkegaard’s Tripartite Division of Existence in T. S. Eliot’s “The Love Song of J. Alfred Prufrock”*. Zarówno Duńczyk Søren Aabye Kierkegaard (1813-1855), jak i Amerykanin, tworzący także w Wielkiej Brytanii – Thomas Stearns Eliot (1888-1965) należeli do twórców chrześcijańskich, stąd ich obecność jest w naszym periodyku jak najbardziej uzasadniona. Pewnego rodzaju studium porównawcze tych dwóch myślicieli z pewnością wprowadza czytelnika w ciekawy temat kulturowy.

W dalszej części Lujiza Kostjantiniwna Oljander z Łucka na Ukrainie zanalizowała tematykę dotyczącą dwóch polskich poetów – papieża Jana Pawła II / Karola Wojtyły (1920-2005) i ks. Jana Twardowskiego (1915-2006) w swoim artykule pt. *Jan Paweł II i Jan Twardowski: dialog w poezji*, w oryginale tekst napisany po rosyjsku nosi tytuł: *Иоанн Павел II и Ян Твардовский: диалог*

в поэзии. To interesujące studium porównawcze wybranej literatury polskiej (poezji religijnej), widzianej oczyma uczonej spoza Polski, oparte zostało, co prawda, głównie na tłumaczeniach, ale wnosi nieco świeżego spojrzenia na kwestie poetyckie (jak tę rzecz widzą inni, czyli tu: nie-Polacy).

Z kolei Nadija Georgijwna Koloszuk, także z Łucka na Ukrainie, porusza temat poezji jednego z duchownych ukraińskich pt. *Wiara i wątpliwości w liryce M. Sarmy-Sokołowskiego* a tekst w oryginale rosyjskim nosi tytuł: *Вера и сомнения в лирике о. М. Сармы-Соколовского*. Nadija Georgijwna Koloszuk przybliży czytelnikowi tę zupełnie nieznaną (poza Ukrainą) twórczość ukraińskiego pisarza XX wieku, ojca duchownego, ciężko doświadczonego w okresie komunizmu.

Nieco dalej w tej części niniejszego numeru umieszczono teksty dwóch polskich autorek (studia w języku polskim).

Agnieszka Luiza Kubicka, polonistka z Krakowa (Polska) poświęciła swoje studium językoznawcze kwestiom mowy gestu i mowy ciała w polszczyźnie, nawiązując przy tym do wzorów kulturowych i religijnych (także biblijnych). Studium pt. *Kategoryzacja wybranych frazeologizmów opisujących komunikacyjne zachowania niewerbalne człowieka w kontekście kulturowym i religijnym* porządkuje naszą wiedzę z tego zakresu (tekst napisano po polsku).

Na zakończenie pierwszej części, złożonej z artykułów naukowych inna językoznawczyni, Izabela Anna Rutkowska z Głogowa (Polska) porusza temat pt. *Językowy obraz miłosierdzia jako tożsamości Boga w Dzienniczku św. Faustyny Kowalskiej*. Tekst napisano po polsku, zanalizowano w nim wybrane aspekty słynnego dzieła polskiej świętej zakonnicy – siostry Faustyny Kowalskiej (1905-1938). Studium to zostało dość gruntownie osadzone w materiale źródłowym i stanowi cenny przyczynek do badań nie tylko teologicznych, ale i literaturoznawczych i językoznawczych

Natomiast w części drugiej naszego czasopisma pt. *Book Reviews (Recenzje książek)* publikujemy zwykle krótkie omówienia jakiejś/jakichś monografii. W części tej tym razem umieszczono trzy recenzje z wybranych publikacji.

Małgorzata Kowalik z Lublina (Polska) przedstawia recenzję książki ks. Mariusza Sztaby pt. *Troska bł. Jana Pawła II o etyczno-moralne podstawy życia społecznego* (tekst napisany po polsku). Ta monografia profilowana poświęcona etyce papieskiej w aspekcie społecznym (i socjologicznym) warta jest uwagi czytelnika.

Ta sama Małgorzata Kowalik w swojej drugiej recenzji z książki tym razem analizuje monografię zbiorową pt. *Człowiek w refleksji Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Wybrane aspekty adekwatnej antropologii*, pod redakcją Anny Różyło i ks. Mariusza Sztaby. Tekst został napisany po polsku i dotyczy antropologicznej i pedagogicznej tematyki u ks. Karola Wojtyły / Jana Pawła II. Głównym pytaniem staje się tu kwestia: kim jest człowiek?

Z kolei Edita Príhodová z Ružomberka na Słowacji ukazuje w swojej recenzji książkę ks. Radovana Šoltésa pt. *Podstawowe ujęcia duchowości w odniesieniu do „Ćwiczeń duchownych” Ignacego Loyoli i „Nocy Ciemnej” św. Jana od Krzyża*. Tekst napisano w oryginale po słowacku a brzmi on tak: Kn. Radovan Šoltés, *Základné pojmy spirituality v súvislostiach Duchovných cvičení Ignáca z Loyoly a temnej noci Jána z Kríža*. To „komparatystyczne“ omówienie monografii porównawczej autorstwa słowackiego duchownego dotyczy dwóch zachodnioeuropejskich, klasycznych już dzieł hiszpańskiej mistyki nowożytnej Ojców Kościoła: założyciela jezuitów – św. Ignacego Loyoli, właśc. Iñigo López de Oñaz y Loyola (1491-1556) i św. Jana od Krzyża, właśc. San Juan de la Cruz, właśc. Juan de Yepes y Alvarez (1542-1591).

W części trzeciej pt. *Reports (Sprawozdania)* zamieszczono tekst sprawozdawczy, którego autorami są Marek Mariusz Tytko i Bogdan Marian Jankowicz – obydwaj z Krakowa (Polska). Tekst jest dokumentem oficjalnym pt. *Sprawozdanie z działalności Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton”*. *Sprawozdanie Fundacji za 2014 rok*. Sprawozdanie takowe drukujemy z tej racji, że Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton” jest wyłącznym, oficjalnym wydawcą naszego czasopisma naukowego pt. „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”. Tego rodzaju oficjalny dokument sprawozdawczy mamy w zwyczaju publikować dla ukazania transparentności i jawności działalności tej fundacji, choć nie ma jakiegokolwiek formalnego wymogu w tym zakresie w obowiązującym prawie.

W części czwartej, poświęconej chrześcijańskiemu obrazowi sakralnemu pt. *A Sacred Picture (Obraz sakralny)*, tym razem publikujemy tekst Anny Marty Żukowskiej z Lublina na temat obrazu *Matka Boska Armenii (Ormiańska)*. Komentarz napisano po polsku, a dotyczy on reprodukcji obrazu zamieszczonego na okładce obecnego numeru naszego czasopisma.

W części piątej, przeznaczonej dla autorów pt. *Information for Authors (Informacje dla autorów)* zamieszczono wzór formularza recenzyjnego, jaki obowiązuje w naszym czasopiśmie, a uczyniono to kolejno w językach: angielskim, rosyjskim, polskim, czeskim, słowackim, ukraińskim i białoruskim. Ponadto dodano tam tekst pt. *Terminy i procedura postępowania wydawniczego (Procedures and timeline of the editorial process)* w kolejnych językach: angielskim, rosyjskim, polskim, czeskim, słowackim, ukraińskim i białoruskim. W części tej dodano alfabetyczne wykazy autorów tekstów zamieszczonych w obecnym numerze.

Ponadto zamieszczono tam tylko po polsku dodatkowy tekst pt. *Główne zasady procedury recenzowania tekstów złożonych do publikacji w czasopiśmie „Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education” (zgodne z instrukcjami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego Rzeczypospolitej Polskiej)*. Ma on na celu doprecyzować zasady zewnętrznego recenzowania artykułów naukowych w naszym czasopiśmie.

W części szóstej w niniejszym numerze naszego czasopisma zamieszczono informacje o przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej (em. prof. UJ dr. hab. Bogusławie Żurakowskim) oraz o niżej podpisanym redaktorze naczelnym naszego czasopisma – obydwie te informacje opublikowano w siedmiu językach: angielskim, rosyjskim, polskim, czeskim, słowackim, ukraińskim i białoruskim.

Czytelników, jak zawsze, zapraszamy do lektury. Autorów zachęcamy do współpracy. Prosimy o kontakt oraz nadsyłanie propozycji oryginalnych tekstów dotąd niepublikowanych i niezłożonych do druku u innych wydawców (listy na adres: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl). Dla bezpieczeństwa w publikacjach stosujemy zapis [at] zamiast @ w adresach e-mail, aby chronić je przed robotami (automatami) sieciowymi. Jesteśmy czasopismem naukowym, tworzonym całkowicie przez wolontariuszy, stąd mamy zwykle strukturalne opóźnienie w wydawaniu periodyku. U nas czeka się dość długo na publikację, ale w końcu autorzy na ogół publikują swoje teksty. Autorom dziękujemy z tej racji za anielską cierpliwość. Periodyk nasz podlega procesowi zewnętrznego, anonimowego, podwójnie ślepego recenzowania. Z dotychczasowych kilkuletnich doświadczeń wynika, że ok. 90% tekstów artykułów naukowych uzyskuje pozytywne recenzje (z reguły z drobnym wskazaniem recenzenckim, co trzeba poprawić), a ok. 10% - oceny negatywne (teksty odrzucone jako nie spełniające kryteriów naukowości artykułu). Redakcja poprawia te teksty według wskazówek, o ile to możliwe. Istnieje, zatem, dość duża szansa, że tekst autorski, który zostanie nadesłany do naszej redakcji, ukaze się drukiem. Proces redakcyjno-recenzencko-wydawniczy trwa około roku lub nawet dłużej, ale tym nie należy się zniechęcać. Informacje o czasopiśmie można znaleźć na stronie internetowej ([www.religious-and-sacred-poetry.info](http://www.religious-and-sacred-poetry.info)).

Liczymy na ciekawą współpracę naukową z uczonymi różnych dyscyplin (teologii, filozofii, literaturoznawstwa, językoznawstwa, kulturoznawstwa, psychologii, pedagogiki itd.), z różnych krajów, zwłaszcza – słowiańskich.

Dziękuję zespołowi redakcyjnemu, szczególnie redaktorom językowym: prof. Teresie Beli, prof. Nadyji Koloszuk, doc. Oldze i Eugeniuszowi Pańkowom, prof. Liborowi Martinkowi, dr Ivicy Hajdučekowej, za ich ofiarną pracę tłumaczeniową i redaktorską w poszczególnych językach (zwłaszcza chodzi tu o biogramy autorskie, które mamy w zwyczaju publikować w siedmiu językach: angielskim, rosyjskim, polskim, czeskim, słowackim, ukraińskim i białoruskim).

Dziękuję ponadto s. prof. Adelajdzie Sielepin CHR, prof. Switłanie Krawczenko, prof. Mar’janie i Zor’janie Łanowykównom, doc. Muirowi Evendenowi, Markowi Bonnettowi, Thomasowi Koziarze za wszystko, co uczynili dla naszego pisma. Nadto mgr. inż. Krzysztofowi Kubickiemu – za okładkę tego numeru i bogaty serwis internetowy naszego kwartalnika w kolejnych językach. Recenzentom dziękuję za recenzje i wnikliwe uwagi. Czytającym – za lekturę.



Marek Mariusz Tytko  
Redaktor Naczelny / Editor-in-Chief "Religious and Sacred Poetry"  
(e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl)

**The Title in English:**

*An Introduction to "Religious and Sacred Poetry", No. 6*

**Słowa-klucze:**

poezja religijna, poezja sakralna, literatura, kultura, wychowanie, czasopismo naukowe, religijna kultura literacka, filologia słowiańska, kultura chrześcijańska,

**Key words:**

religious poetry, sacred poetry, literature, culture, education, scholarly periodical, religious literary culture, Slavic philology, Christian culture,

**Bibliography (Primary Literature):**

*Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education*. Edited by Marek Mariusz Tytko. Year 3: 2015. Volume 3 (11).

# **I. Dissertations and Articles**

## **(I. Rozprawy i artykuły)**



OXSANA MIKOLAÏVNA SLÏPUŠKO  
[OKSANA MIKOLAÏVNA SLÏPUSHKO]  
[ОКСАНА МИКОЛАЇВНА СЛІПУШКО] (Kiev, Ukraine)  
E-mail: oksana-slipushko[at]ukr.net

## **Образ Киеворуськой княгини Ольги в средневековой книжности: святая и государственница**

Образ княгини Ольги в киеворуськой<sup>1</sup> литературе – символ русько-украинской правительницы – одной из первых христианок, просвещенной «жень», которая сделала значительный вклад в развитие Киевской Руси как государства и его интеграции в европейский контекст.

Одна из главных идей эпохи Средних Веков – определение миссии элиты в создании государственности как исторического, политического, правового и религиозного феноменов. В то же время книжники утверждали тезис о необходимости со стороны светской власти учитывать позицию власти церковной, религиозной, духовной. По сути эти две главные ветви государства представляли собой единый организм, гармония внутри которого была гарантом расцвета и прогресса обоих. Ярким воплощением русько-украинской элиты в средневековой книжности (летописи и агиография) выступает княгиня Ольга. Ее жизнь – это описание бытия и миссии правительницы, постигшей истинную веру, просвещенной христианством. Она – единственная женщина из династии правителей-Рюриковичей, при том обладавшая колоссальным стратегическим мышлением и глубокой исторической интуицией.

В средневековых летописях представлены образы отдельных личностей, ставших символами определяющих событий в истории Руси. Персонология (то есть способ оценки персонажей) летописи синтезировала похвальные слова на честь князей, рассказы о событиях, участниками которых они были, что способствовало формированию целостного образа летописного героя. Образ правителя / правительницы является определяющим для летописной персонологии. Особенности представления образа того или

---

<sup>1</sup> «Руський» не равно «русский», а употребляется для обозначения **украинского** государственного и культурного наследия эпохи Средневековья, X-XV ст.)

иного правителя говорят как о доминирующих в определенное время общественно-политических, церковно-религиозных и культурно-литературных тенденциях, так и о позициях самого летописца, поскольку концепция личности в летописи – одна из главных. Личность в средневековом летописании включает в себя интеллектуальное и эмоциональное бытие человека, в частности его религиозность как проявление обоих. Л. Задорожная подчеркивает, что летописец различает

«тип поведения и характер»<sup>2</sup>,

соединение которых и представляет неповторимость и специфику конкретного образа.

Образ княгини Ольги был заложен летописью «Повѣсть врѣмянныхъ лѣтъ». Здесь он изначальный, а дальше постепенно превращается в мифологический с художественными домыслами и сакральным ореолом. Рассказы об Ольге в летописи основываются на народнопоэтических истоках, со временем дополнены новыми фактами различного книжного происхождения. Таким образом возникла целостная повесть о женщине-правительнице и святой. «Биографическое время» Ольги очень быстро стало идентифицироваться со временем агиографическим, поскольку на основе исторических фактов возникли жития княгини, которая была канонизирована. М. Грушевский считал, что Ольга – это

«фигура суровой героини, нечеловеческой, подлой мстительницы за своего мужа, притемнена потом в книжной традиции образом «родоначальницы русских сынов» в христианстве, религии любви и прощения, что так мало соответствует легендарному характеру»<sup>3</sup>.

По мнению В. Горского, все источники, посвященные Ольге, «наводя вполне достоверные исторические сведения, в то же время наполнены фантастическими, иногда анекдотическими выдумками»<sup>4</sup>. По сути образ княгини Ольги контаминирован в результате синтеза исторических, эпиче-

---

<sup>2</sup> Задорожна Людмила Михайлівна, *Риси етнотипу та етнохарактеристики у системі розвитку української літератури. Літописна традиція: навчальний посібник*, Київ 2006, с. 43 [Задорожная Людмила Михайловна, *Черты этнотипа и этнохарактеристики в системе развития украинской литературы. Летописное наследие: учебное пособие*, ИПЦ «Киевский университет», Киев 2006, с. 43.]

<sup>3</sup> Грушевський Михайло Сергійович, *Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн.*, Т. 1, Наукова думка, Київ 1994, сс. 449. [Грушевський Михайло Сергеевич, *История Украины-Руси. В 11 т., 12 кн.*, Т. 1, Наукова думка, Киев 1994, сс. 449].

<sup>4</sup> Горський Вілен Сергійович, *Святі Київської Русі, Абрис*, Київ 1994, с. 27 [Горский Виллен Сергеевич, *Святые Киевской Руси, Абрис*, Киев 1994, с. 27].

ских, мифологических, в частности языческих и библейских, элементов. Окончательно он был утвержден в соответствии с требованиями христианской жизни, поэтому стал воплощением морально-этического идеала мудрой правительницы и настоящей христианки. В «Повѣсти врѣмянныхъ лѣтъ» летописец синтезировал противоречивый исторический материал, государственную идеологию своего времени и церковно-религиозный вектор. Главная черта характера Ольги – мудрость – «смыслена», «мудрейши всѣхъ чѣловекъ». Это не только Божественная мудрость, но и жизненный опыт, глубокая вера в истинного христианского Бога.

Летопись свидетельствует, что в 903 г. Ольгу привезли из Пскова как жену для Игоря, подчеркивая таким образом ее славянское происхождение. Но

«Ольга – валькирия, и то не только в переносном, но и исторически обусловленном значении. Она, как и варяг Олег, принадлежит helgi – (женская ипостась волка)»<sup>5</sup>.

Возможно, Ольга происходила из варяжского рода, который мог прижиться в Псковской земле. До смерти Игоря в 945 г. она пребывала в тени мужа. Не исключено, что в эти годы Ольга боролась за власть, поэтому не единожды у исследователей возникал вопрос: кто на самом деле убил Игоря – варяги или древляне? Именно варяги могли поддержать приход Ольги к власти. Но есть еще и другой аспект. Возможно, Ольга была родом из Болгарии и прибыла в Русь, уже будучи христианкой. Об этом я пишу детально в своей книге «Жрицы власти и любви» (Киев, 2004). Поэтому ее приход к власти в Руси определен Богом, ведь именно Ольга стала родоначальницей христианской династии правителей, она воспитала Владимира – крестителя Киевской Руси.

Как подчеркивает А. Шайкин,

«будучи женой Игоря, Ольга, судя по летописи, никак себя не проявляла. Она здесь полностью заслонена фигурой мужа, грозного владыки и неустанного воителя. Ее собственная история начинается с гибели мужа, и начинается она необычно. Ольге выпадает роль «царицы», вдовы и невесты одновременно»<sup>6</sup>.

По сути характер Ольги рождается в мести. Сватовство древлянско-го князя Мала к киевской княгине сразу после убийства Игоря говорит о его

---

<sup>5</sup> Прицак Омелян Йосифович, *Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг)*, АТ «Обереги», Київ 1997, сс. 184 [Прицак Омелян Йосифович, *Происхождение Руси. Древнескандинавские источники (кроме исландских саг)*, Т. 1, АО «Обереги», Киев 1997, с. 184].

<sup>6</sup> Шайкин Александр Александрович, *Повесть временных лет. История и поэтика*. Русская панорама, Москва 2012, с. 90.

планах на Киев. Ольга же противостоит этому, защищая свою женскую честь и главенство Киева как сердца династии Рюриковичей и столицы Руси. Она ведет игру, из которой выходит победительницей и относительно высоты своего ума, интуиции, и в отношении силы Киева как великого града. Ольга претендует на власть, доказав свое право и способности обладать ею. В мести княгини древлянам много параллелей с древним скандинавским эпосом.

Первое посольство древлян-сватов Ольга сразу обрекает на смерть, предложив им, чтобы их несли в ладьях. В соответствии с древними представлениями, так носят только покойников. Но послы не поняли глубокий смысл слов княгини, исполненный византийской хитрости и изощренности. Смотря на послов в яме, Ольга спрашивает: «Добра ли честь?» Ее слова исполнены иронии и презрения к тем, кто не смог понять ее иносказаний, высоты ума владычицы. Так, первое посольство засыпали землей, а второе сожгли в бане. В первой мести воплощением наказания есть земля, во второй – вода и огонь. В соответствии с представлениями восточных славян-язычников с их культами Солнца (огня) и Воды, оба виделись как силы, способные очистить человека.

Третья месть – кровавая тризна – это апогей. Она совершается на месте преступления, что символизирует и тризну по древлянам, а не только Игорю. По сути, загадки Ольги – это яркие характеристики ее личности. По сравнению с ней древляне выглядят ниже умом, как шуты. Хитрость русской женщины-правительницы созвучна с образом сказочных «мудрых дев». Во всех трех случаях мести княгиня Ольга предстает жестокой и хитрой личностью. Летописец не видит в ней скорбящей жены, которая убивается через смерть своего мужа. В его рассказах о мести Ольги она – мстительная валькирия, которая совершает один за другим кровавые акты мести. Древляне для нее – враги, которым княгиня доказывает силу своей власти.

Последний цикл мести – оружием, когда в 946 г. состоялся поход Ольги на Искоростень – столицу древлян. Летописец с симпатией говорит о хитрости Ольги при взятии города, его рассказ, в сущности, является переработкой известных письменных источников. Например, мотив о птицах встречается в Библии, когда Самсон сжег поля филистимлян, в повестях об Александре Македонском, в сагах о конунге Гаральде. Таким образом, книжник подчеркивает мудрость княгини. В целом летописный рассказ о мести Ольги, очевидно, является легендой. Она наполнена эпической поучительностью, а жестокость и подлость княгини истолковываются летописцем как высший справедливый суд, ибо она действует во имя утверждения централизованной Руси. Но поход на Искоростень – это вполне реальный акт. Поэтому можем говорить о том, что история этого

похода, которая фактически продолжает сказания о мести, подается летописцем с определенных общественно-политических позиций. Автор стоит на том, что действия русской правительницы утверждают идею единства Русьской земли, силу и непобедимость княжеского рода, эти действия вполне приемлемы для эпохи Средневековья, когда наказание было обязательным для каждого, кто совершит злодеяние. А древляне, в интерпретации книжника, были злодеями, ибо, убив Игоря, подвергли Русь опасности распада.

Летописец фактически не дает оценки убийству послов, поджогу Искоростеня и другим действиям Ольги. Он стоит на том, что великая княгиня действует в соответствии с родо-племенным обычаем кровной мести. Это право было зафиксировано в «Правде Русьской». Л. Задорожная подчеркивает, что

«княгиня Ольга, по сути, последовательно доказывает не только право Киева на первенство среди племен, но и его исключительность в племенном союзе в том существенном аспекте, что он перекрывает своей ролью этот союз как сообщество суверенных племен»<sup>7</sup>.

Оценивая деятельность Ольги, летописец делает это с точки зрения общегосударственной. То есть то, что полезно Русьской земле, он оправдывает, даже если при этом были человеческие жертвы. Ольга выступает представительницей и правительницей русьского этноса, поэтому при создании ее образа на первое место ставится государственно-строительная роль княгини.

После мести древлянам и утверждения Ольги на великом киевском столе в 947 г. княгиня совершила поход на Новгород, установив дань для Киева. В 955 г. ходила в греки, город Царьград, где в то время правил Константин. Она опять проявила себя умнее и хитрее. В ее характере уже отображается святость, она стала глубже мыслить и больше чувствовать.

«Видѣ в ю добру сущю лицемъ и смыслену велми»<sup>8</sup>,

христианский правитель в первую очередь отметил такие черты Ольги, как доброта, красота, ум,

---

<sup>7</sup> Задорожна Людмила Михайлівна, *Руси...*, op. cit., с. 9. [Задорожная Людмила Михайловна, *Черты...*, op. cit., с. 9].

<sup>8</sup> *Повісті врем'яних літ: Літопис (за Іпатівським списком)*. [в:] *Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX – XV століть: у 2 кн., Кн 1*, Аконт, Київ 2002, с. 523 [*Повести временных лет: Летопись (по Ипатьевскому списку)*], [в:] *Золотое слово. Хрестоматія літератури України – Русі епохи Середньовіччя IX–XV століть: в 2 кн., Кн 1*, Аконт, Київ 2002, с. 523].



«удивися царь разуму ся», сказав: «подобна еси царствовати в городь семь с нами»<sup>9</sup>.

Ольга ответила, что она поганка, язычница и попросила ее окрестить. Греческий патриарх сказал ей:

«Благословена ты еси в Руських князехъ, яко възлюби свѣтъ, а тму остави; благословити тя имуть сынове Русии и въ послѣдний родѣ внуку твоихъ»<sup>10</sup>.

Летописец подчеркивает, что Ольга покорно слушала и вбирала христианские наставления в свой ум и сердце. В крещении она была названа Еленой на честь матери Константина. Когда греческий царь хотел взять Ольгу в жены, она сказала, что он ее крестный отец, на что тот ответил:

«переклока мя, Ольга»<sup>11</sup>.

Так византийский правитель открыто признал, что руськая княгиня его перехитрила, оказалась мудрее и дальновиднее. Этот сюжет с элементами легенды возник не случайно, ведь Ольга имела матримониальные планы. Не исключено, что она вела переговоры по поводу брака одной из принцесс императорского дома с ее сыном Святославом. Летописец делает ярко выраженный акцент на уме великой княгини, называя ее «блаженной», ибо она искала мудрости Божьей; подчеркивает, что Ольга была «добра лицем». Духовная красота и достойное поведение правительницы определяют общий образ княгини. Не забывает летописец и о чисто женских чертах Ольги, ведь она фактически не берет участия в битвах, а только талантливо ведет переговоры, находясь всегда выше, на пике власти. Когда Ольга вернулась в Киев, византийский император прислал к ней послов. Ольга заставила их долго ждать приема в Почайне, как она ждала приема в Суде. Так подчеркивается гордость и высокий статус руськой княгини, которая мыслит себя на одном уровне с византийским самодержцем.

Важной чертой в характере княгини Ольги является её желание обратить сына Святослава в христианство. Хотя он и не послушал мать, но в то же время не запрещал другим быть христианами, принимать новую веру. В летописном рассказе 968 г. идет речь о том, что Ольга была в Киеве с внуками, а Святослав отправился в поход на Дунай, таким образом подчеркивая материнский образ княгини. Умерла Ольга в 969 г., завещав похоронить ее по христианскому обычаю. Летописец пишет:

---

<sup>9</sup> Ibidem.

<sup>10</sup> Ibidem.

<sup>11</sup> Ibidem, с. 524.

«Си бысть предътекущая хрѣстьянской земли аки дѣница предъ солнцемъ и аки заря предъ свѣтомъ, си бо сияше аки луна в нощи, тако си в невѣрныхъ челоуѣчьхъ свѣтяшеся аки бисеръ в бѣлѣхъ»<sup>12</sup>.

Как видим, главной заслугой Ольги видится то, что она стала предтечей христианства на Руси. Говорится, что Ольга омылась святой купелью, скинула греховную одежду Адама и облачилась во Христа. Она первой в Руси вошла в Царство Небесное, поэтому летописец прославляет Ольгу как родоначальницу христианской веры в Руси. Доказательством святости Ольги является (считается) то, что ее тело по свидетельству на протяжении многих лет не поддавалось тлению.

Создавая образ княгини Ольги, летописец переосмысливает библейские сюжеты и создает к ним русские параллели. Так, визит Ольги в Константинополь имеет ярко выраженную параллель с визитом царицы Савей в Иерусалим, чтобы испытать царя Соломона загадками. И. Данилевский по этому поводу подчеркивает, что

«константинопольский патриарх, в отличие от легендарного правителя Иерусалима, оказался не способным объяснить прибывшей «царице» (да и себе самому) ее вопросы. Не отдав истинный смысл предложений Ольги, он вынужден против своей воли исполнить все ее желанья и признать ее мудрость»<sup>13</sup>.

Таким образом, император и княгиня фактически поменялись ролями. Интересно, что эта параллель есть вполне сознательной, поскольку летописец сам акцентирует на подобии Ольги и царицы Савской. Главной чертой княгини Ольги летописец считал не жестокость, хитрость и подлость, а ее государственный талант, стратегическое мышление, желание утвердить Русь в мире, просветить ее новой христианской религией. Поэтому **апостольский подвиг Ольги имеет главное значение**. Также она хорошо знает и понимает разные обряды и обычаи, используя их для утверждения чести и славы киевского княжеского стола. Летописец подчеркивает государственный ум Ольги, исполнение ею требований княжеской чести и морали.

Соглашаемся с тезисом А. Демина о том, что персоналогическая позиция летописца не менялась в зависимости от того, говорил ли он об Ольге-язычнице, или об Ольге-христианке. Он исходил из того, как князь придерживается принятых законов и обрядов,

---

<sup>12</sup> Ibidem, с. 532-533.

<sup>13</sup> Данилевский Игорь Николаевич, *Повесть временных лет. Герменевтические основы изучения летописных текстов*, Аспект Пресс, Москва 2004, с. 16.

«честь князя – это честь страны»<sup>14</sup>.

По сути, летописец не противопоставляет Ольгу-язычницу и Ольгу-христианку. Она перехитрила древлян, а потом «переключала» византийского императора – своего крестного отца. В сущности, она все та же «мудрая дева», в характере которой присутствуют черты и глубоко христианские, и те, которые с ними трудно совместимы. При этом она – святая.

Генезис и развитие системы образов русской агиографии представляет процесс формирования парадигмы образа святости. Суть ее определяется представлением особенного русского религиозного типа святости, который генетически связан с общехристианскими началами, византийским наследием, но имеет ряд индивидуальных черт. Так, для Византии характерными были сакральная пышность, праздничная красота священнодействий, которые отображают нерушимую действительность. Этический элемент здесь находится на втором плане, а на первом – эстетический момент как своеобразный источник «небесной иерархии». В Руси ж христианская духовность характеризуется усилением евангельского элемента, в центре пребывают любовь, милосердие, служение людям. Житие в наибольшей степени отражает внутренний мир человека эпохи Средневековья. По существу, жития синтезировали в своей природе канонический способ изложения материала, акцентировали внимание на поучительности, жертвенности и трагедийности образов. Учитывая литературные задания жития, биографические факты в нем есть только готовыми формами для выражения идеального образа подвижника, ведь из реальной жизни святого агиограф берет то, что содействует достижению поставленной цели – доказывания святости. Избранные черты максимально обобщаются, поэтому индивидуальность святого прячется за чертами идеального типа. Агиограф всегда ищет в личности святого отражение абстрактного идеала и индивидуальные исторические черты. Значение имеют не биографические факты, а изображение святого, доведение его святости. Жизнь видится только как путь к достижению святости. В основе жития – церковно-моралистический взгляд на человека и его деятельность. История используется в житии как основа, материал для наставлений, а отношение биографа к действительности определяется поиском в ней образа идеального мира.

Систему образов русских агиографических произведений составляют реальные исторические образы князей и церковных подвижников, которые отличались важным вкладом в утверждение христианства в Руси.

---

<sup>14</sup> Дёмин Анатолий Сергеевич, *О древнерусском литературном творчестве: опыт типологии с XI по середину XVIII в. от Иллариона до Ломоносова*, Языки славянской культуры, Москва 2003, с. 34.

В Киевской Руси особенное внимание обращалось на владение даром чудотворения при жизни или после смерти (чудотворные мощи). Типы святых в Руси были такие: равноапостольные (Владимир, Ольга), страстотерпцы (Борис и Глеб), преподобные (святые монахи, например Антоний, Феодосий). Агиографические произведения имели и важную общественную роль, поскольку право руського митрополита канонизировать говорило об определенном уровне независимости руськой церкви. Идеино-тематический спектр руськой агиографии определяется описанием житий святых, акцентированием внимания на том, что они достойны канонизации (хотя некоторые агиографические произведения писались до официальной канонизации их героев, как князь Владимир), описанием чудес, которые они свершили, желанием создать им достойные похвалы. Агиография исполняла ряд функций, в частности обрядную, коммуникативную, а также мемориальную, соединявшую все другие. Человек, который увековечивается через канонизацию, и есть святым. Возведение в ранг святого предусматривает фактически канонизацию его жизненного пути и опыта, что переосмысливается с определенных позиций. Таким образом, агиография создала новый христианский идеал.

В. Горский пишет, что образ святости

«предусматривал определенную пространственно-временную характеристику, ориентацию на конкретный пункт в пространстве и времени, где воплощалось высшее действие жизненной силы – святость»<sup>15</sup>.

Образ святого обязательно содержит аспект апофатический, который воплощается в его чужести (либо чуждости) миру. Святой отрицает собой греховность мира, поэтому является (выступает) воплощением катафатического, позитивного начала, утверждая реальность «мира иного». Картина мира в руськой агиографии – исключительно теоцентричная, где Бог – центр всего, а храм – воплощение святости на земле. В отличие от западноевропейской агиографии с тяготением к Абсолюту, киеворуськие жития основываются на пути к внутренней сущности человека. Роль святого в средневековой общественно-культурной жизни ставилась очень высоко, ведь мировоззрение того времени требовало примеров для наследования. Это были морально-этические ориентиры для общества. Образ святого фактически исполнял роль связи между земным миром людей и потусторонним, небесным. Святой был выбран среди людей, он принадлежит миру Божественного. Киеворуськая традиция основывается на христианском

---

<sup>15</sup> Горський Вілен Сергійович, *Святі Київської Русі*, op. cit., с. 8. [Горский Вилен Сергеевич, *Святые Киевской Руси*, Абрис, Киев 1994, с. 8].

понимании святости, что есть воплощением морального идеала и жертвенности. Каждый святой был воплощением определенной черты, а их система создает общий образ морального идеала времен Киеворусьского государства. Переводная агиографическая литература была распространена в Руси с XI в. В частности, здесь знали жития Миколая Чудотворца, Антония Великого, Юрия Звитяжца, Иоанна Златоуста, Савы Освященного, Алексея – человека Божьего и др. Также знали «Синайский патерик», посвященный житиям сирийских монахов, «Египетский патерик» («Рассказы о египетских черноризах»), позже пришел на Русь «Римский патерик». В этой литературе уже был сформирован агиографический идеал, который воспринимался как канон на Руси.

В то же время восприятие этого канона происходило в соответствии с русскими реалиями того времени. Поэтому русские жития вмещали как элементы переосмысления общехристианского идеала святости, так и его собственное понимание. Агиографическая литература представляет этический идеал того времени, ведь главной целью было наставить на праведную жизнь. Агиограф пытался отобразить в биографических чертах моральные парадигмы. Герой его произведения – это фактически образ святости, который есть примером, идеалом. Г. Федотов подчеркивает, что именно здесь утверждался

«путь для всех, обозначенный путевказателями героического подвижничества немногих»<sup>16</sup>.

Представления о мире и моральный идеал при описании жития святого являются определяющими. В то же время желание описать именно идеал привело к определенной размытости образа человека в агиографической литературе. Здесь показательно желание синтезировать черты индивидуального характера героя, временные характеристики и представить максимально обобщенный образ как символ добра и святости. Жития святых в большей степени основываются на примерах литургических, а не исторических, они представляют не портрет, а образ, икону. В то же время русская агиография отличалась четкостью и чувством меры. Русские авторы не только представляли моральный идеал, но и показывали путь к его достижению, пытаясь понять внутренний мир героев. Воспринятый Русью пантеон святых пополнился своими подвижниками. Моральное совершенство и чудотворения стали определяющими чертами образов святых в интерпретации русских книжников.

---

<sup>16</sup> Федотов Георгий Петрович, *Святые Древней Руси, Московский рабочий*, Москва 1990, с. 150.

Большинство киеворусских святых есть особями мужского рода. Среди женщин канонизировано было всего четыре: святая княгиня Ольга, святая княгиня Анна, святая княжна Анна (Янка) Всеволодовна и святая княжна Ефросиния Полоцкая. Двум посвящены жития – Ольге и Ефросинии. Образ равноапостольной княгини Ольги появляется после её канонизации, очевидно, до монголо-татарской навалы, о чем свидетельствует сербский «Пролог» XIII-XIV вв., списанный с утерянного руського оригинала XII в. Существует также «Похвальное слово» на честь Ольги, которое встречается в рукописях рядом с произведением «Память и Похвала» князю Владимиру Иакова Мниха. О княгине пишет Илларион в своем слове «О Законѣ и о Благодѣти». Существует несколько эпизодов, которые больше всего интересуют создателей житий Ольги и формируют образ святой. Первый эпизод касается лет ее девичества, второй – мести за смерть Игоря, третий – визита в Константинополь и крещения. В агиографических рассказах о первом периоде жизни Ольги не указаны место и время ее рождения. Собственно, для агиографа это не важно. Книжники пытались доказать, что их героиня выбрана Богом, поэтому ее бытие вне времени и пространства. Агиографы акцентируют внимание, в первую очередь, на поучительном характере земного подвига святой, доказывая, что ее бытие воплощает идеал праведной жизни. В житиях Ольги внимание сосредоточено на мотиве знакомства с Игорем и их женитьбе. Подчеркивается, что Ольга, перевозя Игоря через речку, на его предложение отвечает, что лучше умрет, чем лишится своей девичьей чести. То есть важная черта будущей святой – целомудрие до замужества.

Фактически не осуждается авторами житий, как и летописцем, месть Ольги древлянам за смерть Игоря, ведь во времена родового быта кровная месть считалась подвигом и обязательством. Не смотря на все кровавые подробности, этот эпизод присутствует в агиографии. Житийная литература отразила месть Ольги, прославляя ее как святую и благоверную, ведь для древних русичей месть была делом чести. Библейский Самсон сжег пшеницу филистимлян, поймав триста лисиц и, привязав к каждому хвосту зажженный гнет, отпустил на волю. Таких сюжетов много. Поэтому агиографы проявляли интерес не к эпизодам, которые свидетельствуют о жестокости расправы Ольги, а к рассказам, дающим основания вписать образ Ольги в пантеон руських святых. В частности, подчеркивается ее верность мужу, мудрость, «хитрость» ума. Как вершина мудрости княгини, в житиях описан её визит в Константинополь. Подчеркивается достойное поведение руськой княгини, прославляется успех религиозной миссии Ольги, игнорируются определенные политические ошибки, ведь они не имеют никакого отношения к деятельности Ольги как будущей святой. Ведь святость определялась,

в первую очередь, величием дел, совершенных как доказательство служения Богу, которые содействуют утверждению христианской морали и этики.

Апостольский подвиг Ольги состоит в том, что она собственным умом пришла к христианской вере. Это стратегически верный, продуманный шаг, высшее проявление мудрости святой Ольги. Вероятность факта крещения Ольги в Константинополе сомнительна. Склоняемся к мысли, что Ольга прибыла в Русь уже христианкой, а в Византии патриарх ее благословил. Мудрость в характере Ольги подается авторами житий как «ведение», знание истины, жизнь в истине. То есть вектор в формировании образа княгини Ольги – святой и чисто художественный – был определен летописью. Агиография его обосновала со своих позиций, углубив, наполнив своим видением княгини.

### **Title in English:**

*The image of the Kivan Rus princess Olga in medieval works:  
a saint and a state-building monarch*

### **Abstract in English:**

The image of Princess Olga in Kiev-Rus literature is a symbol of the Rus-Ukrainian ruler – one of first Christian enlightened women who made a considerable contribution to the development of the state of Kiev and Rus and its integration in the European context. The image of Princess Olga was founded by the chronicle «Povist vremjanyh lit». The original text later underwent a mythological transformation and became the subject of artistic and sacral interpretations. The stories about Olga in the chronicle were based in folklore sources, which were later complemented with new facts. In this way the story about the woman-ruler and the saint was formed. Princess Olga's «biographical time» became identified with hagiographic time. The historical facts, their reception and artistic and religious interpretation of them became the basis of hagiographic works about Olga. In general the chronicle story about Olga's revenge is a legend that has its historical base. It displays a characteristic epic morality. The cruelty and cunning are explained by the chronicler as a fair behaviour because the princess works for a centralization of Rus. Her work is devoted to the purpose of the unity of Rus. The main features of Olga are her political talent, her royal strategic abilities and her determination to spread Christianity throughout the country.

In the hagiographic stories the specially elected character of Olga is underlined. That is why she exists, as it were, outside time and space. First of all, the authors of hagiographic stories describe the morality of the real life of Olga, saying that she is a symbol of the ideal holy life. The authors did not condemn Olga for her revenge on the Drevljans because of her husband's death. Olga's apostle feat is her own way to Christianity by her own mind. It was a strategically right step, an important representation of her kindness. The vector of the formation of Olga's character – saint and artistic – was determined by the chronicle. Later it was adapted to hagiographic traditions, full of new insights and understanding of the image of Olga.

## Key words:

Princess Olga, artistic, religion, interpretation, reception, hagiographic literature, chronicle, saint, Kievan Rus-Ukraine.

## Bibliography

### Primary bibliographical sources / Список использованных источников / Список використаних джерел

*Повісті врем'яних літ: Літопис (за Іпатівським списком). Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX – XV століть: у 2 кн., Кн 1, Аконіт, Київ 2002, сс. 460-781.*

### Secondary bibliographical sources / Список использованных источников / Список використаних джерел

**Горський Вілен Сергійович**, *Святі Київської Русі*, Абрис, Київ 1994, сс. 173.

**Грушевський Михайло Сергійович**, *Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн.*, Т. 1, Наукова думка, Київ 1994, сс. 736.

**Данилевський Игорь Николаевич**, *Повесть временных лет. Герменевтические основы изучения летописных текстов*, Аспект Пресс, Москва 2004, сс. 383.

**Демин Анатолий Сергеевич**, *О древнерусском литературном творчестве: опыт типологии с XI по середину XVIII в. от Иллариона до Ломоносова*, Языки славянской культуры, Москва 2003, сс. 758.

**Задорожна Людмила Михайлівна**, *Риси етнотипу та етнохарактеристики у системі розвитку української літератури. Літописна спадщина: навчальний посібник*, Київ 2006, сс. 139.

**Пріцак Омелян Йосипович**, *Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг)*, АТ «Обереги», Київ 1997, сс. 1080.

**Сліпушко Оксана Миколаївна**, *Образ автора у літературі Києворуської держави (XI–перша половина XIII століть)*, Друк, Київ 2009, сс. 144.

**Сліпушко Оксана Миколаївна**, *Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI–перша половина XIII ст.)*, Аконіт, Київ 2009, сс. 415.

**Сліпушко Оксана Миколаївна**, *Література Київської Русі. Навчальний посібник*, ВПЦ «Київський університет», Київ 2014, сс. 393.

**Федотов Георгій Петрович**, *Святые Древней Руси*, Московский рабочий, Москва 1990, сс. 267.

**Фроянов Игорь Яковлевич**, *Христианство: Античность. Византия. Древняя Русь*, Лениздат, Ленинград 1988, сс. 334.

**Шайкин Александр Александрович**, *Повесть временных лет. История и поэтика*, Русская панорама, Москва 2011, сс. 613, [2].



## **Primary bibliographical sources transliterated from the Cyrillic into Latin Alphabet: / Spisok ispol'zovannyh istočnikov / Spisok vikoristanih džerel:**

*Povisti vrem'anih lit: Litopis (za ĭpativs'kim spisikom). Zolote slovo. Hrestomatiâ literaturi Ukraïni-Rusi epohi Sereďn'oviččâ IX–XV stolit': u 2 kn., Kn. 1, Akonit, Kiïv 2002, ss. 460-781.*

## **Secondary bibliographical sources transliterated from the Cyrillic into Latin Alphabet: / Spisok ispol'zovannyh istočnikov / Spisok vikoristanih džerel:**

**Gors'kij Vilen Sergĭjovič**, *Svâti Kiïvs'koi Rusi*, Abris, Kiïv 1994, ss. 173.

**Gruševs'kij Mihajlo Sergĭjovič**, *Īstorîâ Ukraïni-Rusi: v 11 t., 12 kn.*, Naukova dumka, Kiïv 1994, ss. 736.

**Danilevs'kij Igor' Nikolaevič**, *Povest' vremennyh let. Germenevtičeskie osnovy izučeniâ letopisnyh tekstov*, Aspekt Press, Moskva 2004, ss. 383.

**Dëmin Anatolij Sergeevič**, *O drevnerusskom literaturnom tvorčestve: opyt tipologii s XI po sereďinu XVIII v. ot Illariona do Lomonosova, Āzyki slavânskoj kultury*, Moskva 2003, ss. 758.

**Zadorožna Lûdmila Mihajlivna**, *Risi etnotipu ta etnoharakteristiki u sistemî rozvitku ukraïns'koi literaturi. Litopisna spadšina: navčal'nij posibnik*, Kiïv 2006, ss. 139.

**Pricak Omelân Josipovič**, *Pohodžennâ Rusi. Starodavni skandinavski džerela (krîm islands'kih sag)*, AT «Oberegi», Kiïv 1997, ss. 1080.

**Slipuško Oksana Mikolaïvna**, *Obraz avtora u literaturi Kiëvoruss'koi deržavi (XI–perša polovina XIII stolit')*, Druk, Kiïv 2009, ss. 144.

**Slipuško Oksana Mikolaïvna**, *Evolûciâ ta funkcionuvannâ literaturnih obrazĭv u knižnosti Kiëvoruss'koi deržavi (XI–perša polovina XIII st.)*, Akonit, Kiïv 2014, ss. 415.

**Slipuško Oksana Mikolaïvna**, *Literatura Kiïvs'koi Rusi. Navčal'nij posibnik*, VPC «Kiïvs'kij universitet» Kiïv 2014, ss. 393.

**Fedotov Georgĭj Petrovič**, *Svâtye Drevnej Rusi*, Moskovskij rabočij, Moskva 1990, ss. 267.

**Froânov Igor' Ākovlevič**, *Hristianstvo: Antičnosť. Vizantiâ. Drevnââ Rus'*, Lenizdat, Leningrad 1988, ss. 334.

**Šajkin Aleksander Aleksandrovič**, *Povest' vremennyh let. Istorîâ i poëtika*, Russkaâ panorama, Moskva 2011, ss. 613, [2].

## **Information about the author:**

### **Information about the Author in English:**

**Slipushko Oksana Mykolayvna** – Prof. Ph.D., Dr. of Sci., Head of the Ukrainian Literary History and Shevchenko Studies Department in the Institute of Philology at the Taras Shevchenko National University of Kyiv. In 1996, she graduated from the Taras Shevchenko National University of Kyiv (speciality – Ukrainian language and literature). In 1998, she defended a Candidate (Ph.D.) thesis entitled “Old Ukrainian bestiary: genesis and system” (Taras Shevchenko Kyiv National University). Since 2001, she has been a lecturer in the Institute of Philology at Taras Shevchenko National University of Kyiv. In 2009 she defended her Doctoral (Dr. of Sci.) thesis entitled “The literary characters evolution and function in the written sources frameworks of the Early and High Middle Ages (11<sup>th</sup> century to the first half of the 13<sup>th</sup> century) at Taras Shevchenko Kyiv National University. Since 2012 she has been Head of Ukrainian Literary History and Shevchenko Studies Department. In 2013 she was granted the title of Professor. She has written several monographs: *Old Ukrainian bestiary: ancient*

*Ukrainian character, civil ethics, spirituality in animal archetypes, myths, symbols, emblems* (Kyiv, 2001), *Sophia of Kyiv. Medieval Ukrainian literature: the Kyiv Rus' Epoch (10<sup>th</sup>-13<sup>th</sup> centuries)* (Kyiv, 2005), *Builders of Saint Sophia's Cathedral in Kyiv* (Kyiv, 2007), *The evolution and the functioning of literary images in the books of the state of Kyiv Rus (11<sup>th</sup>- 1<sup>st</sup> half of the 13th century)* (Kyiv, 2009), *The spiritual state of Taras Shevchenko* (Kyiv, 2013). E-mail: oksana-slipushko[at]ukr.net

### **Information about the Author in Polish:**

**Oksana Slipuszko (Oksana Nikolaevna Slipuško, Oksana Mikolaïvna Slipuško) [Оксана Николаевна Слипушко, Оксана Миколаївна Слипушко]** – Prof. Ph.D., Dr. of Sci., Kierownik Katedry Historii Ukraińskiej Literatury i Szewczenkoznawstwa (Instytut Filologii w Uniwersytecie Tarasa Szewczenki w Kijowie). W 1996 roku ukończyła kierunek filologiczny na Uniwersytecie Tarasa Szewczenki w Kijowie ze specjalnością „ukraiński język i literatura”. W 1998 roku obroniła doktorat «Staroukraiński bestiariusz: geneza i system» w Uniwersytecie Tarasa Szewczenki w Kijowie (literatura ukraińska). Od 2001 roku jest wykładowczynią w Instytucie Filologii na Uniwersytecie Tarasa Szewczenki w Kijowie. Jest doktorem habilitowanym (temat pracy «Ewolucja i funkcjonowanie obrazów literackich w paradygmacie piśmienniczych pamiątek wczesnego i wysokiego średniowiecza (XI w. – pierwsza połowa XIII wieku)», specjalność: literatura ukraińska (Kijów 2010). Od 2012 roku jest kierownikiem Katedry Historii Ukraińskiej Literatury i Szewczenkoznawstwa. W 2013 roku została profesorem. Monografie: «Staroukraiński bestiariusz (zviroslov): narodowy charakter, społeczna moralność i duchowość dawnych Ukraińców w zwierzęcych archetypach, mitach, symbolach, emblematkach» (Kijów 2001), «Sofia Kijowska: ukraińska literatura średniowiecza: okres Rusi Kijowskiej. Szkice» (Kijów, 2005), «Budowniczości Soboru Mądrości Bożej w Kijowie» (Kijów 2007), «Ewolucja i funkcjonowanie literackich obrazów w księgach państwa Rusi Kijowskiej (XI w. – pierwsza połowa XIII wieku)» (2009), «Duchowe państwo Tarasa Szewczenki» (Kijów 2013). E-mail: oksana-slipushko[at]ukr.net

### **Informace o autorce v češtině / Information about the Author in Czech:**

**Oksana Slipuško (Oksana Nikolajevna Slipuško)** – Prof. Ph.D., Dr. of Sci., vedoucí Katedry dějin ukrajinské literatury a Ševčenkologie (Ústav filologie University Tarase Ševčenko v Kyjevě). Vystudovala obor filologie na Univerzitě Tarase Ševčenko v Kyjevě se specializací Ukrajinský jazyk a literatura (1996). Obhájila doktorát na téma „Staroukrajinský bestiář – geneze a systém“ na Univerzitě Tarase Ševčenko v Kyjevě ve specializaci Ukrajinský jazyk a literatura (1998). Od roku 2001 přednáší na Ústavu filologie University Tarase Ševčenko v Kyjevě. Habilitovala se prací „Evoluce a působení literárních obrazů v paradigmatu písemných památek raného a vrcholného středověku (11. století – první polovina 13. století)“ ve specializaci Ukrajinská literatura (Kyjev 2010). Od r. 2012 je vedoucí Katedry dějin ukrajinské literatury a Ševčenkologie. V r. 2013 byla jmenována profesorkou. Monografie: „Staroukrajinský bestiář: národní charakter, sociální etika a duchovnost dávných Ukrajinců ve zvířecích archetypech, mýtech, symbolech a emblémech“ (Kyjev 2001), „Kyjevská Sofie: ukrajinská literatura středověku: období Kyjevské Rusi. State“ (Kyjev 2005), „Stavitelé Chrámu Moudrosti Boží v Kyjevě“ (Kyjev 2007), „Evoluce a působení literárních obrazů v knihách Kyjevské Rusi, 11. – první pol. 13. stol.“ (Kyjev 2009), „Duchovní stát Tarase Ševčenko“ (Kyjev 2013). E-mail: oksana-slipushko[at]ukr.net

[Český překlad: Libor Martinek]

## **Informácie o autorke v slovenčine / Information about the Author in Slovak:**

**Oksana Slipuško (Oksana Nikolajevna Slipuško)** – Prof. Ph.D., Dr. of Sci., vedúca Katedry dejín ukrajinskej literatúry a Ševčenkológie (Ústav filológie Univerzity Tarasa Ševčenka v Kyjeve). Vyštudovala odbor filológie na Univerzite Tarasa Ševčenka v Kyjeve so špecializáciou ukrajinský jazyk a literatúra (1996). Obhájila doktorát na tému „Staroukrajinský bestiár – genéza a systém“ na Univerzite Tarasa Ševčenka v Kyjeve so špecializáciou ukrajinský jazyk a literatúra (1998). Od roku 2001 prednáša v Ústave filológie Univerzity Tarasa Ševčenka v Kyjeve. Habilitovala sa prácou „Evolúcia a pôsobenie literárnych obrazov v paradigme písomných pamiatok raného a vrcholného stredoveku (11. storočie – prvá polovica 13. storočia)“ v špecializácii ukrajinská literatúra (Kyjev 2010). Od r. 2012 je vedúcou Katedry dejín ukrajinskej literatúry a Ševčenkológie. V r. 2013 bola menovaná za profesorku. Monografie: „Staroukrajinský bestiár: národný charakter, sociálna etika a duchovnosť dávnych Ukrajincov v zvieracích archetypochoch, mýtoch, symboloch a emblémoch“ (Kyjev 2001), „Kyjevská Sofia: ukrajinská literatúra stredoveku: obdobie Kyjevskej Rusi. State“ (Kyjev 2005), „Stavitelia Chrámu Múdrosti Božej v Kyjeve“ (Kyjev 2007), „Evolúcia a pôsobenie literárnych obrazov v knihách Kyjevskej Rusi, 11. storočia – prvej polovice 13. storočia“ (Kyjev 2009), „Duchovný štát Tarasa Ševčenka“ (Kyjev 2013). E-mail: oksana-slipushko[at]ukr.net

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]

## **Информация об авторе по-русски / Справка об авторе на русском языке / Information about the Author in Russian:**

**Слипушко Оксана Николаевна** – доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой истории украинской литературы и шевченковедения Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. В 1996 году окончила филологический факультет Киевского национального университета имени Тараса Шевченко по специальности украинский язык и литература. В 1998 году защитила кандидатскую диссертацию «*Древнеукраинский bestiарий: генезис и система*» в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко (украинская литература). С 2001 читает лекции в Институте филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Защитила докторскую диссертацию на тему «*Эволюция и функционирование литературных образов в парадигме литературных источников Раннего и Высокого Средневековья (XI – первая половина XIII вв.)*» (Киев, 2010). С 2012 года – заведующая кафедрой истории украинской литературы и шевченковедения. В 2013 году получила звание профессора. Основные монографии: «*Древнеукраинский bestiарий (зверослов): национальный характер, общественная мораль и духовность давних украинцев в животных архетипах, мифах, символах и эмблемах*» (Киев 2002), «*София Киевская. Украинская литература Средневековья: период Киевской Руси (X – XIII вв.)*» (Киев 2002), «*Литература Киевской Руси. Очерки*» (Киев 2005), «*Зодчие Софийского собора*» (Киев 2007), «*Эволюция и функционирование литературных образов в книжности Киеворусского государства (XI – первая половина XIII вв.)*» (Киев, 2009), «*Духовное государство Тараса Шевченко*» (Киев, 2013). E-mail: oksana-slipushko[at]ukr.net

## **Інформація про автора / Довідка про автора українською мовою / Information about the Author in Ukrainian:**

**Слипушко Оксана Миколаївна** – професор, доктор філологічних наук, завідувач кафедри історії української літератури і шевченкознавства Інституту філології Київського національного

університету імені Тараса Шевченка. 1996 року закінчила філологічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю «українська мова і література». У 1998 році захистила кандидатську дисертацію «*Давньоукраїнський бестіарій: генезис і система*» у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (українська література). З 2001 року — викладач Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Захистила докторську дисертацію на тему «*Еволюція та функціонування літературних образів у парадигмі писемних пам'яток Раннього і Високого Середньовіччя (XI – перша половина XIII ст.)*» зі спеціальності українська література (Київ, 2010). З 2012 року — завідувач кафедри історії української літератури та шевченкознавства. У 2013 отримала почесне звання професора. Основні монографії: «*Давньоукраїнський бестіарій (звірослов): національний характер, суспільна мораль і духовність давніх українців у тваринних архетипах, міфах, символах, емблемах*» (Київ, 2001); «*Софія Київська. Українська література Середньовіччя: доба Київської Русі (X-XIII століття)*» (Київ, 2002); «*Література Київської Русі. Нариси*» (Київ, 2005), «*Будівничі Софійського собору*» (Київ, 2007), «*Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XIII століття)*» (2009), «*Духовна держава Тараса Шевченка*» (Київ, 2013).

E-mail: oksana-slipushko[at]ukr.net

### **Звєсткі пра аўтараў (па-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):**

**Сліпушка Аксана Мікалаеўна** — доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі ўкраінскай літаратуры і шаўчэнказнаўства Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі. У 1996 годзе скончыла філалагічны факультэт Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі па спецыяльнасці — украінская мова і літаратура. У 1998 годзе абараніла кандыдацкую дысертацыю *Старажытнаўкраінскі бестыярыюм: генезіс і сістэма ў Кіеўскім нацыянальным універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі* (украінская літаратура). З 2001 года выкладае ў інстытуце філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі. Абараніла доктарскую дысертацыю на тэму: *Эвалюцыя і функцыянаванне літаратурных вобразаў у парадыгматыцы літаратурных крыніц ранняга і высокага Сярэднявечча (XI — першая палова XIII ст.)* (Кіеў, 2010). З 2012 года — загадчык кафедры гісторыі ўкраінскай літаратуры і шаўчэнказнаўства. У 2013 годзе ёй прысвоена званне прафесара. Асноўныя манаграфіі: *Старажытнаўкраінскі бестыярыюм (звераслоў): нацыянальны характар, грамадская маральнасць і духоўнасць старажытных украінцаў у архетыпах жывёл, міфах, сімвалах, эмблемах* (Кіеў, 2001), *Сафія Кіеўская. Украінская літаратура Сярэднявечча: перыяд Кіеўскай Русі (X — XIII стст.)* (Кіеў, 2002), *Літаратура Кіеўскай Русі. Нарысы* (Кіеў, 2005), *Зодчыя Сафійскага сабора* (Кіеў, 2007), *Эвалюцыя і функцыянаванне літаратурных вобразаў у кніжнасці Кіева-Рускай дзяржавы (XI — першая палова XIII ст.)* (Кіеў, 2009), *Духоўная дзяржава Тараса Шаўчэнкі* (Кіеў, 2013).

E-mail: oksana-slipushko[at]ukr.net

[Тлумачэнне на беларускую мову: Olga Pańkowa, Julia Pietelczyc]



OL'GA CIGANOK (Kiev, Ukraine)  
E-mail: olzyg [at] ukr.net

## Религиозные стихи в киевской поэтике 1767/68 учебного года

Польский ученый Гжегож Трощинский во вступлении к сборнику статей, посвященных древней религиозной литературе, обратил внимание также на необходимость ее элементарной идентификации на основе архивных исследований<sup>1</sup>. Чем больше текстов анализируется, тем больше вероятность, что нам удастся приблизиться к пониманию такого многогранного явления, каким была, есть и будет духовная поэзия. В рукописных учебниках стихосложения XVII–XVIII вв., хранящихся в Киеве, множество стихов на религиозные темы. Какие функции они выполняли, существуют ли различия в рецепции *sacrum* в конспектах лекций учебных заведений различной профессиональной принадлежности, какие темы и проблемы чаще всего поднимали в школьной духовной поэзии? Чтобы ответить на эти и другие вопросы, необходимы исследования отдельных курсов, наиболее ярко отобразивших религиозную мысль. Особое внимание следует уделить трактатам второй половины XVIII века, ведь речь идет о периоде, осмысление которого – дело будущих поколений литературоведов. Значительная часть элитарного творчества украинских стихотворцев этого времени до сих пор остается в рукописном виде. А ведь XVIII век в истории украинской литературы – неповторимый период сосуществования, соревнования барокко и классицизма.

Высокий классицизм в отечественной литературе второй половины XVIII века, литературное Просвещение в Украине на сегодняшний день – *terra incognita*. Некоторые украинские ученые считают, что классицизм в этом регионе преимущественно ориентировался на низкие жанры (!). Такую исследовательскую позицию можно объяснить тем, что его высокие жанры не изучали, потому что в XVIII в. они создавались преимущественно на русском языке. Сейчас в литературоведении не вызывает сомнения мнение о многоязычии литературного процесса в древней Украине. Отбросив,

---

<sup>1</sup> Grzegorz Trościński, *Dawne piśmiennictwo religijne – inspirowane i nadal odkrywane dziedzictwo*, [in:] “Tematy i Konteksty”, Nr. 4 (9), 2014, s. 15.

говоря словами Юрия Шевелева, очки романтизма и популизма, современным исследователям следует анализировать весь массив литературных памятников, причем смотреть на них не только глазами современного человека, а и окунуться в тогдашнюю духовную жизнь. Только при таком подходе можно составить объективное представление о литературном наследии XVIII века. Высокие жанры тогдашних украинской и русской литератур создавались в едином культурном пространстве Российской империи и в тех исторических условиях не могли быть написаны другим языком, кроме государственного, официального. Творчество местных авторов на русском языке как составляющая тогдашнего литературного процесса Украины XVIII в. нуждается в системном исследовании.

Рукописные учебники стихосложения (поэтики) и красноречия (риторики) в Киево-Могилянской академии и других учебных заведениях различной конфессиональной принадлежности, которые в настоящее время хранятся в Украине, изучены очень мало. Целью настоящей публикации является литературоведческий анализ учебника 1767/68 г., важное место в котором занимают религиозные стихи.

## 1. О киевской поэтике *Compendiosa praecepta...* (1767/68)

Мы называем этот учебник анонимного автора<sup>2</sup> киевским по городу, где хранится рукопись в настоящее время. Между тем, точное место его написания, учебное заведение, к которому относится, установить не удалось. Вне всякого сомнения, рукопись написана в Российской империи. На это указывают такие ремарки, как

«самый блистательный автор нашей русской поэзии Тредьяковский Василий<sup>3</sup>», «очень ученый наш Феофан»<sup>4</sup>, «на нашем языке, безусловно, больше всего нужно читать Михаила Ломоносова»<sup>5</sup>, «наш блистательнейший Феофан»<sup>6</sup>,

примеры стихов на русском (?) языке<sup>7</sup>.

---

<sup>2</sup> Возможно, учебник принадлежит перу Ивана Самойловича, который в 1765–1768 гг. был учителем поэтики в Киевской академии (В. Аскоченский, *Киев с древнейшим его училищем Академиею*, Ч. 2, В университетской типографии, Киев 1856, с. 259). Если это учебник поэтики в Киево-Могилянской академии, то один из самых поздних. Сохранился еще курс 1768/69 уч. г. (*Elementa Latinae poeseos in usum eorum, qui Musis operantur...* 1768..., Научная библиотека Львовского университета им. И. Франко, рукописи, № 407 I, pp. 85).

<sup>3</sup> ...Insignissimus nostrae Rossicae poeseos auctor Trediakowski Bazylius (f. 4).

<sup>4</sup> ...Doctissimus Theophanes noster (f. 25v).

<sup>5</sup> ...In nostro idiomate vero maxime legendus est Michael Lomonosow (f. 49).

<sup>6</sup> Illustrissimus Theophanes noster... (f. 57).

<sup>7</sup> Ruthenice (f. 21).

Впервые эту поэтику, как и многие другие киевские рукописи, в 1904 г. описал Николай Петров: «№ 696 (488)<sup>8</sup>. Пиитическій сборник, in 4°, на 127 листкахъ. В немъ заключаются: 1) *Compendiosa praesep̄ta latinae poēseos in usum juventutis latini idiomatis studiosae ex variis non improbatis instutionibus poēt̄icis excerpta*, преподаваемые, как видно на 57 листкѣ, в 1767 и 1768 годах<sup>9</sup>, съ приведеніемъ примѣровъ изъ Тредіаковскаго, Ломоносова и Ѳеофана Прокоповича, котораго авторъ называетъ «нашимъ» (л. 1–100); 2) “Краткая наука о сложеніи российскихъ стиховъ” (л. 101–114); 3) Сентенціи изъ Катона и элегіи, на русскомъ и латинскомъ языкахъ (л. 115–127)»<sup>10</sup>.

Рукопись написана каллиграфическим почерком, возможно, это подарочная копия. Исправлений нет, но много описок – вероятно, переписчик спешил или недостаточно знал латинский и польский языки (о русской версии церковнославянского, или о русском языке XVIII в., судить не берем-ся). Отдельного титульного листа нет. После заглавия<sup>11</sup> на первом листе сразу же начинается текст. Структура учебника следующая:

Лист 1. Книга 1. Вступительные замечания о поэзии и родах стихов. Глава 1. О пролегоменах, или первоначальных предварительных сведениях о поэзии<sup>12</sup>. Начало: «Название поэзии и поэта происходит от греческого слова...»<sup>13</sup>.

Лист 3. Глава II. О родах латинских стихов<sup>14</sup>.

Лист 16. Глава III (без названия, речь идет о польских стихах<sup>15</sup>).

Лист 19. Книга 2. О практике и наследовании<sup>16</sup>. Начало: «Что касается родов стихов...»<sup>17</sup>.

Лист 19 (оборот). Глава I. О необходимости и пользе стиля, применении и предписании его<sup>18</sup>.

---

<sup>8</sup> Порядковые номера из описи Петрова до сих пор используются как шифры, под которыми рукописи хранятся в Институте рукописей Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского (далее – ИР НБУВ, ИР НБУВ).

<sup>9</sup> *Praeteritus annus 1767 quo ista doctrina tractari coepit* (f. 57) [Минувший год 1767, в котором было начато изучение этой науки].

<sup>10</sup> Н. И. Петров, *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве*, вып. 3, Москва 1904, с. 294.

<sup>11</sup> Перевод заглавия: «Краткие правила латинской поэзии для пользы молодежи, изучающей латинский язык, извлеченные из различных одобренных поэтических наставлений» (f. 1).

<sup>12</sup> *Liber 1. De prolegomenis poeseos et carminum generibus. Caput 1. De prolegomenis sive initialibus prenotionibus poeseos* (f. 1).

<sup>13</sup> *Poeseos et poetae nomen provenit a graeco verbo...* (ibid.).

<sup>14</sup> *Caput 2. De generibus carminum latinorum.*

<sup>15</sup> *De polonicis carminibus.*

<sup>16</sup> *Liber II. De exertacione et imitatione* (f. 19).

<sup>17</sup> *Quod attinet ad carminum genera* (ibid.).



Лист 21. Глава II. О родах практики<sup>19</sup>.

Лист 31. Глава III. О подражании<sup>20</sup>.

Лист 32 (оборот). Книга III. О местах аргументов, амплификации, как следует поступать с чувствами<sup>21</sup>. Начало: «Здесь рассматриваются скорее логические и риторические, чем поэтические...»<sup>22</sup>.

Лист 32 (оборот). Глава I. О местах аргументов<sup>23</sup>.

Лист 36. Глава II. Об амплификации<sup>24</sup>.

Лист 36 (оборот). Глава III. Об аффекте и приличии<sup>25</sup>.

Лист 38. Книга IV. О различных видах поэзии<sup>26</sup>. Начало: «Из многих и почти неисчислимых видов поэзии...»<sup>27</sup>.

Лист 38 (оборот). Глава I. Об эпической, или героической, поэзии<sup>28</sup>.

Лист 44 (оборот). Глава II. О трагедии, комедии и трагикомедии<sup>29</sup>.

Лист 45 (оборот). Глава III. О буколической и сатирической поэзии<sup>30</sup>.

Лист 47. Глава IV. Об элегии<sup>31</sup>.

Лист 47 (оборот). Глава V. О лирической поэзии<sup>32</sup>.

Лист 49 (оборот). Глава VI. Об эпиграмматической поэзии<sup>33</sup>.

Лист 54 (оборот). Глава VII. Об эмблеме, символе и тщательно обработанных видах стихов<sup>34</sup>.

Поэтика заканчивается на 57 листе. Далее следуют упражнения в латинском стихосложении<sup>35</sup>, сборник афоризмов<sup>36</sup>, домашние задания по версификации, так называемые оккупации<sup>37</sup>, небольшой трактат о тропах

---

<sup>18</sup> Caput I. De necessitate et utilitate styli, usu et modo eius (f. 19v).

<sup>19</sup> Caput II. De generibus exercitationis (f. 21).

<sup>20</sup> Caput III. De imitatione (f. 31).

<sup>21</sup> Liber III. De locis argumentorum amplificatione tractandis affectibus (f. 32v).

<sup>22</sup> Haec quidem singula logica potius et rhetorica tractat quam poetica... (ibid.).

<sup>23</sup> Caput I. De locis argumentorum (ibid.).

<sup>24</sup> Caput II. De amplificatione (f. 36).

<sup>25</sup> Caput III. De affectu et decore (f. 36v).

<sup>26</sup> Liber IV. De variis poeseos speciebus (f. 38).

<sup>27</sup> Ex multis ac paene innumeris poeseos speciebus... (ibid.).

<sup>28</sup> Caput I. De poesi epica sive heroica (f. 38v.).

<sup>29</sup> Caput II. De tragoedia, comoedia et tragicomoedia (f. 44v).

<sup>30</sup> Caput III. De poesi bucolica et satyrica (f. 45v.).

<sup>31</sup> Caput IV. De elegia (f. 47).

<sup>32</sup> Caput V. De lyrica poesi (f. 47v.).

<sup>33</sup> Caput VI. De poesi epigrammatica (f. 49v.).

<sup>34</sup> Caput VII. De emblemate et symbolo et curiosis carminum generibus (f. 54v.).

<sup>35</sup> Exercitationes carminum latinorum (f. 58–63v.).

<sup>36</sup> Collectio sententiarum (f. 64–72v.).

<sup>37</sup> Carmina... (f. 73–83v.).

и фигурах<sup>38</sup>, краткая наука о сложении российских стихов<sup>39</sup>, избранные изречения из «Дистихов Катона»<sup>40</sup>, некоторые другие афоризмы<sup>41</sup>, элегия к Христу, висящему на кресте, на латинском<sup>42</sup> и русском<sup>43</sup> (неоконченная) языках.

Поэтика 1767/68 гг. превозносит Феофана Прокоповича, которого называет уже умершим, но заслуживающей бессмертной славы<sup>44</sup>. Восхваляются и российские самодержцы, в частности, Петр, великий до и после кончины<sup>45</sup> (Петром Великим называли Петра Первого).

## 2. Экземплификация латинскими религиозными стихами

При анализе структуры поэтического произведения в учебнике 1767/68 гг. рассматривается также «призывание». В нем призывается какое-то божество, чтобы посодествовало в свершении труда<sup>46</sup>. Античные поэты почитали многих богов и призывали некоторых из них, как читаем у Вергилия, Овидия и др. Мы, христиане, признаем единого Бога:

Emicat ex cunctis divina potentia rebus,  
Et levis est caespes, qui probet esse Deum<sup>47</sup>.

[Божья сила заметна во всех предметах,  
Даже дерн с очевидностью показывает Бога].

Поэтому, как утверждает автор поэтики, согласно с нашим Символом Веры мы будем всегда благочестиво и набожно призывать единого Бога в трех ипостасях, а именно Отца, Сына и Святого Духа<sup>48</sup>:

Casta Deus mens est, casta vult mente vocari,  
Et castas pondus jussit habere preces<sup>49</sup>.

---

<sup>38</sup> Brevis praemonitio de tropis atque figuris (f. 84–100).

<sup>39</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 101–114.

<sup>40</sup> Quaedam sententiae ex tribus Catonis libris (f. 115–124).

<sup>41</sup> Aliae quaedam sententiae (f. 124).

<sup>42</sup> Elegia ad Christum in cruce pendentem (f. 125–126v).

<sup>43</sup> ЕЛЕГИА къ ХРТУ (ПИТЛА) НА КРЕСТѢ висящему.

<sup>44</sup> ...iam mortuus sed immortalis nomine dignus (f. 39).

<sup>45</sup> ...de Petro ante et post fata magno (ibid.).

<sup>46</sup> Invocatio in qua numen aliquod adferendum opem imploratur (f. 39v.).

<sup>47</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 40. Эти строки встречаются в издании: *Fasciculus poematum Latinorum ex optimis antiqui ac recentioris aevi poetis...*, ed. Hieronymus Freyer, Halae Magdebuticae 1713, p. 591.

<sup>48</sup> Unum Deum trinum in personis juxta Symbolum nostrae fidei, nempe, Patrem, filium et Spiritum Sanctum semper invocabimus pie et cum animo divoto (f. 40).

[Ибо Бог – непорочный ум, хочет, чтобы его призывали непорочные умы,  
И приказывает, чтобы чистые молитвы имели вес].

И у его одного, самого совершенного и всемогущего, вымаливаем  
содействие, иначе

Frustra conatur cui non Deus auxiliatur<sup>50</sup>.

[Напрасно заговяет тот, кому не помогает Бог].

Размышляя о вымысле, автор поэтики разграничивает понятия «языческий поэт<sup>51</sup>» и «христианский поэт<sup>52</sup>». Нельзя вводить языческих богов и богинь в какое-то дело нашего Бога, а также героев, обозначающих добродетели. Нужно изображать настоящие лица – Бога, ангелов, святых etc. Божественные достоинства, такие как всемогущество, милосердие, долготерпение, справедливость, доброта и другие милости, следует также вводить как действующих лиц, наделять их мыслями, внешностью и деяниями, свойственными духовным предметам. Нужно изображать одежду, оружие, инструменты, колесницы и прочее у Бога, демонов, бесов, похожие на человеческие. Можно также строить города, дома, сооружения на небе, в воздухе и под землей, подобно тому, с каким искусством Якопо Санназаро придумал одежду всемогущего Бога<sup>53</sup>. Торкватто Тассо выдумал, что на небе есть арсенал, в котором хранится множество видов орудий божьей кары, в том числе – огромный щит<sup>54</sup>.

Не всегда стихи религиозного содержания цитируются. Иногда автор учебника их только вспоминает, отсылая к ним своих слушателей, так как

---

<sup>49</sup> Ibid. Эти строки нередко встречаются в неолатинской поэзии. Современная датская исследовательница Перниле Гарстинг нашла их в эпитагеме Йоганна Франциска, а первую строку – еще раньше у Меланхтона (Pernille Harsting, *From Melanchthonism to Mannerism: the Development of the New-Latin wedding poem in 16<sup>th</sup> century Denmark*, (in): Humanismus im Norden: frühneuzeitliche Rezeption antiker Kultur und Literatur an Nord- und Ostsee, hrsg. v. Thomas Hays, Amsterdam 2000, p. 298). Очевидно, речь идет об одном из «общих мест», топосов.

<sup>50</sup> Это изречение без указания автора фиксируется во многих европейских сборниках цитат, в том числе в *Fasciculus poematum...*, p. 592.

<sup>51</sup> Poëta ethnicus (f. 43).

<sup>52</sup> Poëta Christianus (ibid.). См. также разграничение языческого и христианского поэтов в учебнике Прокоповича (Феофан Прокопович, *Сочинения*, с. 288).

<sup>53</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 43. Отметим, что это описание (Ipse sedens, humeris chlamydem fulgentibus aptat...) занимает 15 строк (Jacopo Sannazaro, *De partu Virginis*, liber III). В киевском учебнике 1767/68 уч. года этот фрагмент цитируется в том же объеме, что и в поэтике Прокоповича (Феофан Прокопович, *Сочинения*, с. 288).

<sup>54</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 43v.

тексты эти – общеизвестны. Например, в главе о пародии сказано, что таким образом очень ученый наш Феофан сопоставил добровольное удаление из отечества божественного Алексия с изгнанием Овидия<sup>55</sup>.

Цитируя как пример распределения (перечисления частей целого)<sup>56</sup> фрагмент (11 строк) о муках Господних на кресте, автор поэтики называет автором этих стихов «христианского Цицерона» Лактанция (250–325)<sup>57</sup>. В действительности цитируется произведение «О страстях Господних»<sup>58</sup> неизвестного представителя поздней латинской поэзии. Неточность незначительная и объяснима, так как эти стихи дошли к нам вместе с сочинениями Лактанция<sup>59</sup>.

В главе о лирической поэзии наше внимание привлекли гимны, которые автор поэтики определяет, как стихи, восхваляющие Бога и святых<sup>60</sup>. Образцовыми произведениями этого жанра в учебнике считаются гимны римского христианского поэта Пруденция (348–после 405). Его произведения в религиозном духе, среди них – собрание гимнов для повседневной молитвы, получили высокую оценку современников и последующих поколений.

Среди примеров эпиграмм некоторые – религиозного содержания. Среди них привлекает внимание эпиграмма на образ Блаженнейшей Девы, пронзенной мечем<sup>61</sup>:

Et roseas pallere genas et in ore nitorem  
Virginis, et niveum fronte perire decus:  
Et fundi lacrimas, et agi suspiria sensim,  
Et sensim gemitum corde videtis agi:  
Spirat in angusta Virgo semiviva tabella,  
Quasque potest hic ars exinanivit opes.  
Uno est erratum, gladius cur haereat iste  
At ferus in sacro viscere totus erat<sup>62</sup>.

---

<sup>55</sup> Hunc in modum doctissimus Theophanes noster liberum divi Alexii exilium cum exilio Ovidii contulit (f. 25v).

<sup>56</sup> Distributio est partium totius enumeration (f. 33v).

<sup>57</sup> Lactantius dominicae mortis et cruces acerbi talem singularum partium cruciatum pie, aequae et eleganter probat: Vertice adusque pedes me lustra en aspice crines... (ibid.).

<sup>58</sup> Incerti auctoris carmen de passione Domini, v. 40–50.

<sup>59</sup> *Patrologiae cursus completus... Lactantii tomus secundus et ultimus...*, Т. XVII, Parisus 1844, p. 280.

<sup>60</sup> Hymni sunt versus qui ad laudem Dei et sanctorum pertinent (f. 48).

<sup>61</sup> *Epigramma [in] imaginem Beatissimae Virginis gladio transfixae* (f. 51v). Переводчик этой эпитафии на украинский язык В. Д. Литвинов интерпретирует название как «На образ блаженной Девы, проколотый мечом», а последние три строки переводит таким образом: «Недавно она страшила вражескую силу. Промах художника? Но почему же тогда меч остался в теле, будто бы оцепенел? Это и свидетельствует, что образ святой» (Геофан Прокопович, *Філософські праці. Вибране*, с. 146).

<sup>62</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 51v.

[Вы видите, что и розовые щеки Девы стали бледными,  
Исчезли блеск ее уст и белоснежная красота чела,  
Что льются слезы и раздаются тихие вздохи,  
А сердце испускает еле слышный стон.  
На узкой таблице дышит полуживая Дева,  
Искусство использовало все средства, которые только могло.  
Ошибка в одном – почему застрял меч  
и был, дикий, весь в святом лоне].

Этот текст приводит Феофан Прокопович в качестве примера в поэтике 1705 г.<sup>63</sup>. Из того же источника, вероятно, эпиграмма на образ Наиласженнейшей Девы, которая держит мальчика Иисуса<sup>64</sup>:

Quid Tyrio Matris chlamidem maculare veneno?  
Quid prodest sobolis tingere flore togam?  
Hic nec Hydaspalos simules ardere lapillos,  
Nec Libycum, pictor, finge micare jubar.  
Pingatur roseis arctari dulciter ulnis  
Cum Puero Genetrix, cum Genetrice Puer.  
Murice nobilior, puro pretiosior auro,  
Splendidior gemmis unio talis erit<sup>65</sup>.

[Зачем портить одежду Матери пурпуром из Тира?  
Какой смысл в том, чтобы тогу отпрыска делать цветной?  
Не изображай, художник, что там блестят индийские камни,  
Не рисуй, что там сияние из Ливии.  
Достаточно того, что сладко обнялись Мать с дитятею, а дитя с матерью.  
Этот союз будет для нас благороднее, чем пурпур, ценнее, чем чистое  
золото  
Сверкает ярче, чем самоцветы].

В поэтике 1767/68 уч. г. цитируется еще одна эпиграмма из поэтики Феофана Прокоповича – о мученике Маманте, которого мать родила в тюрьме:

Dum tenebrosa tuam premerent ergastula matrem...<sup>66</sup>

[Пока мрачная тюрьма изводила твою мать...]

---

<sup>63</sup> Феофан Прокопович, *Сочинения*, с. 328.

<sup>64</sup> In imaginem Beatissimae Virginis Mariae puerum Jesum tenentis (ibid.). См. Феофан Прокопович, *Сочинения*, с. 329.

<sup>65</sup> *Compendiosa praeserta...*, f. 51v. См. Феофан Прокопович, *Сочинения*, с. 329.

<sup>66</sup> См. полный текст и его интерпретацию в: Helena Smorzewska, *Teofana Prokopowicza sztuka tworzenia. Epigramaty o tematyce hagiograficznej*, Studia Wschodniosłowiańskie, Tom 4. Rok 2004, s. 31–43.

В поэтике 1767/68 гг. утверждается, что этот текст – авторства Прокоповича<sup>67</sup>. Вероятно, все десять примеров эпиграмм (глава VII поэтики 1705 г.), в том числе приведенные выше, написал Прокопович.

Рассматривая отдельные виды эпиграмм как пример дистиха, который может читаться как стихи противоположного содержания, автор приводит строки, посвященные какому-то епископу (так говорится в поэтике):

Laus tua non tua fraus virtus non copia rerum  
Scandere te fecit hoc decus egregium<sup>68</sup>.

[Честь твоя, а не твое коварство, добродетель, а не богатство  
Позволили тебе подняться до блистательной славы.]

Это первые строки старинного латинского палиндрома – эпиграммы, написанной Папе Клементу IV монахом-доминиканцем<sup>69</sup>. Прочитанное с конца, изречение образует другой смысл:

Egregium decus hoc fecit te scandere rerum  
Copia non virtus fraus tua non tua laus<sup>70</sup>

[До блистательной славы позволили тебе подняться  
богатство, а не добродетель, твое коварство, а не твоя честь].

В поэтике 1767/68 гг. приводится также леонинский гекзаметр на сюжет из Евангелия:

Sacrum pingue dabo nec macrum sacrificabo

[Я дам жирную жертву, а не принесу в жертву худого].

Те же слова, но прочитанные в обратном порядке, образуют леонинский пентаметр:

Sacrificabo macrum nec dabo pingue sacrum<sup>71</sup>.

[Я принесу в жертву худого, а не дам жирную жертву].

---

<sup>67</sup> De martyre Mammante quem mater in carcere peperit auctore Theophane nostro (f. 51v).

<sup>68</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 56.

<sup>69</sup> *The Monthly Review of Literary Journal...*, Vol. 12, London 1823, p. 544.

<sup>70</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 56.

<sup>71</sup> Ibid.

Этот палиндром составлен святым Марком Новелльским из Флоренции. Прочитанный вперед, он относится к жертве Авеля, прочитанный обратно – к жертве Каина<sup>72</sup>.

Следующая разновидность эпиграммы – *symphonum*<sup>73</sup>. Это строки, имеющие общие слова и слоги, но образующие противоположный смысл:

Qui	ser		Christ		cul		fac		Olympi,
		vit		o		men		turus	
Qui	vi		mund		li		tri		Averni.

В «обычной» записи этот дистих выглядит таким образом:

Qui servit Christo culmen facturus Olympi,  
Qui vivit mundo, limen triturus Averni

[Кто служит Христу, тот будет вершиной Олимпа,  
Кто живет для мира, тот ступит на порог преисподней].

Еще один пример стихов такого рода:

	bonus		tristatur		capessit
Nunc		in mundo		et astra	
	malus		laetatur		relinquit <sup>74</sup> .

[Ныне добрый в мире грустит и устремляется к небесам,  
ныне плохой в мире радуется и небеса обходит молчанием].

Следующий пример религиозного содержания в поэтике 1767/68 гг. иллюстрирует стихотворение-противоположность, *antitheton*, когда отдельные слова первой строки по смыслу соотносятся со словами второй строки:

Spernito virtutem fuge caelum temne beatos  
Peccatum facias vitium pete pocula quaere<sup>75</sup>.

Это стихотворение следует переводить в таком порядке:

Spernito peccatum virtutem facias fuge vitium caelum pete, temne pocula, beatos quaere.

<sup>72</sup> Татьяна Бонч-Осмоловская, *Литературные эксперименты группы «УЛИПО»*, НЛЮ, 2002, № 57 <http://magazines.russ.ru/nlo/2002/57/tbono-pr.html> (dostup 15.07.2015)

<sup>73</sup> Именно так. В некоторых поэтиках такие стихи называются стихами с внутренней рифмой – *carmen aequivocum*.

<sup>74</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 56.

<sup>75</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 56v.

[Избегай греха, породдай добродетель, прогоняй порок, стремись к небу, презирай попойки, ищи праведников].

Если же переводить слова последовательно, получится несурезица: избегай добродетели, прогоняй небо, презирай праведников, совершай грех, стремись к пороку, ищи чаши. Еще один пример антитетона на религиозную тему:

Dilige luxuriam vitium cole destrue sanctos  
Iustitiam fuge, sperne Deum satanam reverere<sup>76</sup>.

«Прямой» порядок слов в этом стихе выглядит таким образом:

Dilige iustitiam luxuriam fuge vitium sperne  
Cole Deum despice satanam sanctos reverere.

[Почитай справедливость, роскоши избегай, порок отвергай,  
Чти Бога, свергай сатану, почитай святых].

Такие «литературные игрушки» нравились в те периоды, когда поэты увлекались формой: поздняя античность, Средневековье, Барокко. Они встречаются в различных учебниках и справочниках. Например, приведенные выше стихи мы видим в одном из немецких изданий XVII века<sup>77</sup>. Там же как пример акrostиха встречается акро-, мезо- и телестих из поэтики 1767/68 уч. г., в котором зашифровано имя IESUS<sup>78</sup>:

I	nter cuncta micans	I	gniti sidera coel	I
E	xpellit tenebras	E	x toto Phoebus ut orb	E
S	ic caecas renovat Je	S	us caliginis umbra	S
V	ivificansque simul	V	ero praecordia mot	V
S	olem iustitiae se	S	e probat esse beati	S

[Сверкая между всеми звездами огненного неба,  
Он как Феб прогнал мрак со всего мира.  
Так Иисус восстановил из тьмы слепые тени  
И, воскресая, вместе с тем истинным порывом души  
Доказывает, что он – солнце справедливости для праведников].

Указан и создатель этого стихотворения, чье имя нам ничего не говорит<sup>79</sup>.

<sup>76</sup> Ibid.

<sup>77</sup> *Johannis Henrici Alstedii compendium philosophicum*, 1726, p. 1744.

<sup>78</sup> Op. cit., p. 1743.

<sup>79</sup> Michaëlis Raidi (p. 1743).



Автор поэтики для аргументации неоднократно обращается к парафразам псалмов, так как Давид обычно призывал Бога:

Tu noster clypeus, rebus in asperis  
Spes et praesidium: juxta adytum tuum  
Unius mora lucis  
Pro mille est mihi saeculis<sup>80</sup>.

[Ты наш щит, в трудных делах  
Надежда и защита, возле твоей святыни  
Для меня время одного дня –  
За тысячу веков].

Tu mihi carmen eris, rerum pater optime, semper<sup>81</sup>.

[Ты всегда будешь для меня песней, самый лучший отец всего].

Тот же:

Te rerum, Deus alme, canam Dominumque patremque:  
Magne parens, sancta quam majestate verendus,  
Aetheris aeternas rector moliris habenas!<sup>82</sup>.

[Воспеваю тебя, Боже благодатный, и Господа, и отца,  
Великий родителю, как же следует почитать твое святое величие,  
Правитель неба, ты управляешь вечными вояжами].

Te Regem Dominumque canam, dum lucida volvit  
Lucidus astra polus,  
Et unicum colam Deum<sup>83</sup>.

[Воспеваю тебя, Царя и Господа, пока ясное  
Небо вращает яркие зори,  
И единого почитаю Бога].

Автор киевской поэтики 1767/68 уч. года был знатоком, как минимум, трех литературных языков – лагинского, польского и русского. После аргументов, почерпнутых из религиозной поэзии Джорджа Бьюкенена, создатель учебника цитирует фрагмент героической поэмы Михаила Ломоносова «Петр Великий». Таким образом, он переходит от властелина небесного

---

<sup>80</sup> Это фрагмент парафразы 84 псалма, которую осуществил шотландский гуманист Джордж Бьюкенен (1506–1582) (G. Buchanan, *Paraphrasis Psalmorum Davidis poetica...*, Edinburgi 1812, p. 141).

<sup>81</sup> Первая строка парафразы 89 псалма (Buchanan, *op. cit.*, p. 145).

<sup>82</sup> Начало парафразы 104 псалма (*Ibid.*, p. 168).

<sup>83</sup> Начало парафразы 145 псалма (*Ibid.*, p. 226).

к правителю земному, от священной латыни к государственному языку Российской империи:

К тебе я вопию, Премудрость бесконечна:  
Пролей свой лучь ко мне, где искренность сердечна  
И полон ревности спешит в восторге дух  
Петра Великого гласить вселенной в слух...<sup>84</sup>

Изящный литературный комплимент российскому самодержцу!

Автор поэтики советует своим слушателям также просить помощи у Богоматери, Наиблаженнейшей Девы Марии, искать поддержки святых, слуг Божьих<sup>85</sup>. В качестве примера приводит строки на польском языке, называя их автором Твардовского<sup>86</sup>. Несмотря на то, что в поэтике стихотворные примеры приводятся «врассыпную» и не разграничиваются по языкам, рассмотрим все-таки стихи на польском языке отдельно.

## 2. Религиозные стихи на польском языке в киевской поэтике 1767/68 уч. года.

Итак, на польском языке в начале эпического произведения призывается Дева Мария:

Panno, nie ty co z pamaskiego kola  
Nakrywasz laurem skronie swego czola,  
Ale która z gwiazd niebieskich uwity  
Nosisz na głowie wieniec znamienity,  
Ty sama podaj do serca mojego  
Kroplę twej łaski w grzechach tonącego<sup>87</sup>.

[Панно, не ты, что с Парнаса,  
Чьи виски венчаешь лавром,  
А ты, которая носишь на голове  
Венец из небесных звезд,  
Ты сама дай моему сердцу, тонущему  
В грехе, каплю твоей ласки].

---

<sup>84</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 40. См.: Михаил Ломоносов, *Петр Великий...*, Фундаментальная электронная библиотека. Русская литература и фольклор, <http://feb-web.ru/feb/lomonos/texts/lo0/lo8/lo8-696-.htm#%s341>

<sup>85</sup> *Deinde implorandum est nobis opem Dei matris Beatissimae Virginis Mariae, suppetiasque sanctorum Dei ministrorum. Sic Twardowscius poscit opem a Beatissima Virgine* (f. 41).

<sup>86</sup> *Sic Twardowscius poscit opem a Beatissima Virgine* (f. 41). Сравни: Торкватто Тассо, «Освобожденный Иерусалим», песня первая, 2 в переводе на польский язык Петра Кохановского.

<sup>87</sup> *Ibid.* Правописание модернизировано, исправлены описки.

Это немного измененный фрагмент (строки 57–62) поэмы-аллегии религиозного характера *Łódź młodzi z nawalności do brzegu płynąca* (1618) Каспера Твардовского<sup>88</sup>.

В поэтике 1767/68 уч. г. указывается, что поэты часто призывают и муз как покровительниц поэзии. Автор учебника утверждает, что это можно делать и его слушателям, но более поэтично и в описании мирских дел<sup>89</sup>. Таким образом, предлагаются разные варианты призывания богов – античные и современные.

А. В. Миколайчак, анализируя античную и христианскую традицию как существенные тенденции в латинской ренессансной и барочной поэзии Польши (XV– первая половина XVIII века), пишет о сосуществовании, а позже и синтезе античных и христианских тем<sup>90</sup>. На примере курса 1767/68 уч. г. заметно, что преподаватель относится к такому синтезу осторожно. Он предлагает слушателям выбор в соответствии с их литературным вкусом, не отказывается полностью от «античных» решений, но советует использовать их целесообразно.

Анализируя особенности версификации на польском языке, автор поэтики подает как пример 11-сложного стиха польское сапфическое стихотворение религиозного содержания. Это речь человека, который распростерся у стоп Христа, висящего на кресте:

Przybądź z twym głosem Melpomeny głośnym  
Pomóż opisać mnie tonem żalonym,  
Służę rzewnie ach rzewnie płaczącego,  
Żale mówiącego.

Ani te ciężkie żelazo surowe,  
Ani te miecze ostre bulatowe  
Mogą odstraszyć od miłości twojej  
Płacz głowy mojej.

Niechaj że niebo i ziemia upadnie,  
.....<sup>91</sup>,

<sup>88</sup> Kasper Twardowski, *Łódź młodzi z nawalności do brzegu płynąca*, wyd. R. Grześkowiak, Warszawa 1998, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich” 11, s. 32.

<sup>89</sup> Ceterum Musae ut praesides poeseos saepe solent a poetis invocari, quod facere nobis quoque licet, more tantum poetico et in describendis rebus profanes (f. 41).

<sup>90</sup> Aleksander Wojciech Mikołajczak, *Antique and Christian Traditions in the Latin Poetry of Renaissance and Baroque in Poland*, [in:] *Latinitas in the Polish crown and the Grand duchy of Lithuania: its impact on the development of identities*, ed. G. Siedina, Firenze 2014, p. 71.

<sup>91</sup> Прочитать строку не удалось.

Niech między nawę morskie leją wały,  
I twardą skały,

Niechaj deszcz spadnie na mnie kamienisty  
I niech powietrza ogień płomienisty,  
Ja będę leżał bardzo ciężkim słupem,  
Jak zmarły trupem,

A twoje rany gdzie święte miłemi  
Będę rękoma obejmować swemi,  
Ty racz wesoło spojrzeć na nędznego  
Żebraka swego.

I twojem duchem którego pamięće (?)  
Oddałeś Bogu i Ojcu swemu w ręce  
Proszę, abym był ja onym ściśniony  
I ogarniony<sup>92</sup>.

[Явись, Мельпомено, со своим громким голосом,  
Помоги жалостно описать меня, слугу,  
Который горько-прегорько плачет  
И сетует.

Ни тяжелое суровое железо,  
Ни острые булатные мечи  
Не могут опугнуть от твоей любви  
Мой плач.

Пусть же упадут небо и земля...,  
Пусть кораблями быют высокие морские волны  
И скалы.

Пусть обрушится на меня каменный дождь  
И пусть с воздуха падет огонь и пламя,  
Я буду лежать, как тяжелый-тяжелый столб,  
Словно умерший.

А когда я буду нежно обнимать  
Твои святые раны своими руками,  
Соизволь радостно посмотреть на бедного  
Твоего нищего.

И твоим духом, которого ты отдал  
В руки Богу и своему Отцу,  
Прошу, чтобы я был им стиснут  
И охвачен].

---

<sup>92</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 17–17v.

В поэтике 1767/68 уч. г. приводится также пример хвалебных сапфических стихов о божественных вифлеемских младенцах<sup>93</sup>:

Szczerze duszeczki i czyste dziateczki,  
Toż oddajecie Bogu swe członeczki,  
Toczycie wojnę jak żołnierze mężni,  
Choć bezorężni.

I Herodowe pułki zwyciężacie,  
Ani mieczem ostrym one odpędzacie,  
Ale wy bardziej odpędzacie swoją  
Nieumiejętnością?

Jesteście od pereł daleko jaśniejsze  
I od pachnącej lilii wdzięczniejsze,  
Jaśniejsze nawet i gwiazd nad splendory  
Cnót waszych wzory.

Wy swój majestat głosem ucieszacie,  
Przy Bogu Ojcu w niebie miejsce macie,  
O tyran srogi i serca srogięgo  
Przez świata tego

Zgładza i miecze ostre swe zmazane  
Z wielkim tryumfem trzymając oblane  
Krwią waszą drogą, k temu i dziecinną  
Nic, nic niewinną.

Sprawcie toż i nam żyć w niewinnych latach,  
A potem w niebie po śmiertelnych fatach[,]  
Byśmy na wieki z Panem Bogiem żyli,  
Jego chwalili<sup>94</sup>.

[Искренние душеньки и чистые деточки,  
Поэтому и отдаете Богу свои тельца.  
Вы ведете войну, как мужественные солдаты,  
Хоть и безоружны.

И побеждаете полки Ирода,  
Отгоните их не острым мечом,  
Но вы отгоните их больше  
Своим неумением.

---

<sup>93</sup> *Laudatoria carmina sapphica de divīs infantibus Bethleemicis* (f. 17v.).

<sup>94</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 17v–18.

Вы намного ярче жемчужин  
И более привлекательны, чем пахучая лилия,  
Ваша невинность даже ярче,  
Чем блеск звезд.

Свое величие вы успокаиваете голосом,  
В небе ваше место – возле Бога Отца.  
О жестокий тиран, и сердце у него жестокое,  
По всему миру

Убивает, держа с большим торжеством  
Свои острые мечи, обгаренные вашей дорогой кровью,  
К тому же детской, ни в чем, ни в чем  
Невиновной.

Сделайте так, чтобы и мы жили невинно,  
А потом, после смерти, в небе,  
Чтобы мы навеки жили с Господом Богом  
И славили его].

Рассмагривая эпическую поэзию, автор поэтики цитирует также Торкватто Тассо в переводе на польский язык П. Кохановского («Освобожденный Иерусалим», октава I, 1)<sup>95</sup>:

Wojnę pobożną śpiewam i hetmana,  
Który Święty grób Pański wyswobodził.  
O jako wiele dla Chrystusa Pana  
Rozumem czynił, i ręką dowodził.  
Darmo miał sobie przeciwnym Szatana,  
Co nań Libią i Azyją zwodził:  
Dał mu Bóg[,] że swe ludzie rozproszone  
Zwiódł pod chorągwie święte rozciagnione<sup>96</sup>.

[Пою борьбу святую и гетмана,  
Который освободил святой Гроб Господен.  
О, как же много он сделал для Господа  
Христа и умом, и рукой.  
Напрасно против него был дьявол,  
Африка и Азия, Бог сделал так,  
Что он собрал под святые знамена  
Своих рассеянных собратьев].

Этот же пример приводит Феофан Прокопович в своем учебнике поэтического искусства<sup>97</sup>, хоть и в несколько ином контексте цитирования.

---

<sup>95</sup> Tasso T., *Goffred abo Jeruzalem wyzwolona*, Kraków 1618 etc,

<sup>96</sup> *Compendiosa praecepta...*, f. 39–39v.

В качестве примера лирического произведения в поэтике 1767/68 уч. г. приводится стихотворение на польском языке, записанное в виде восьми строк:

Boże mój, serce moje,  
W Tobie się kocham serdecznie,  
Bo dóbr większych nad Twoje  
Znaleźć nie mogę koniecznie.  
Pyszna świata maskara,  
Która na pozór jaśnieje,  
Cień jest szczerzy i mara,  
Gdy się duch Tobą zagrzeje<sup>98</sup>.

[Боже мой, сердце мое,  
Сердечно люблю Тебя,  
Потому что никак не могу найти  
Блага большие, чем Твои.  
Спесивое страшилище света,  
Которое с виду сверкает,  
Это чистая тень и призрак,  
Когда душа вдохновляется Тобой].

Дальше в поэтике 1767/68 уч. г. следует эпиграмма на польском языке о Марии, обмывающей слезами стопы Христа<sup>99</sup>:

Maria u nóg Pańskich leje łez strumienie,  
Jemu nogi umywa, a sobie sumnienie.  
Chrystus Morzem nazwany miłosierdzia w niebie,  
To rzeki łask Maryją spływają do ciebie.

[Мария у Господних ног льет потоки слез,  
Она моет ему ноги, а себе очищает совесть.  
Христос в небе назван Морем милосердия,  
Это реки милостей через Марию плывут к тебе].

После лекций по поэтике 1767/68 уч. года в конволюте приводятся школьные упражнения в стихотворстве, из них многие – религиозного содержания. Их анализ нуждается в отдельной публикации.

Таким образом, большинство религиозных стихов в киевской поэтике 1767/68 уч. г. написано на латыни. Объясняем это несколькими причинами. Курс поэтики преподавался на латинском языке, соответственно, сам учеб-

---

<sup>97</sup> Феофан Прокопович, *Сочинения*, с. 276.

<sup>98</sup> *Compendiosa praeserta...*, f. 49–49v.

<sup>99</sup> *Item polonicum de Maria lacrimis lavante pedes Christi* (f. 52).

ник составлен на латыни, и стихи на этом языке уместны. К тому же для общения с Богом латынь как один из священных языков подходила более всего. Третья причина – существовала многовековая литературная традиция религиозного стихотворства на латыни, поэтому в поэтике цитировали классиков духовной поэзии. Среди них – как известные, так и полузабытые имена. Польский язык больше использовался в религиозных лирических произведениях: возможно, выражать свои душевные переживания лучше получалось на языке «живом», также имеющем богатую поэтическую традицию (польская поэзия XVI–XVIII веков пользовалась заслуженным авторитетом в Центральной и Восточной Европе). Что касается русского языка, то в XVIII веке он только формировался, и хотя ко времени создания киевской поэтики 1767/68 уч. г. уже написал свои высокохудожественные духовные оды Михаил Ломоносов, места им в учебнике не нашлось.

### **The title in English:**

*Religious poetry in the Kiev poetics teaching manual «Compendiosa praecepta...» (1767/68)*

### **Abstract (Summary):**

The article analyzes religious verses quoted in one of the handwritten textbooks of poetry of the 18<sup>th</sup> century, which is stored in Kiev. In the introduction, the structure of the manual is taken into consideration, its chapters and paragraphs are indicated, information on other texts joined in one bundle with the manual is given and the features of the manuscript are indicated.

The poetics «Compendiosa praecepta...» (1767/68) contains religious poems in Latin and Polish, the majority being in Latin. In our opinion, several reasons have affected this process: the manual itself is compiled in Latin, it was one of the sacred languages, and the centuries-old tradition of religious versification in Latin existed. There are authors' and anonymous works among the cited religious poetry. The quotations are often used for illustration of the teacher's reflection on some literary concepts (e.g. invocation of the gods, fiction, distribution, and others). Among the Latin religious poems the most numerous are epigrams. Three religious epigrams from the work of Feofan Prokopovich (1705) are quoted, along with classic examples of different types of this genre (high qualification for their creation is needed – a palindrome, a symphony, an antiteton, an acrostic etc.). To provide illustration for his arguments, the author of the manual refers to the paraphrases of the Psalms, written by George Buchanan.

The religious poetry in Polish is quoted less often than Latin poems in the poetics manual «Compendiosa praecepta...» (1767/68). Among the quotations are fragments of the original and of the translated epic poems and of the lyrical, mostly sapphic, poems; there are fewer epigrams among the Polish quotations than in the case of the quoted Latin texts. The fact that the Polish language was most often used in lyrical religious works reflects the desire of the authors to express their spiritual experiences in “the living” language, which by the time of the writing of the poetics manual had had a rich literary tradition as a poetic language.



## Key words:

Religious poetry, Latin and Polish languages, poetics, 18<sup>th</sup> century.

## Title in Polish / Tytuł po polsku:

*Wiersze religijne w poetyce kijowskiej «Compendiosa praecepta...» (1767/68)*

## Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:

Autorka w artykule analizuje wiersze religijne w jednym z rękopiśmiennych podręczników wersyfikacji XVIII wieku, który jest przechowywany w Kijowie. Strukturę tej poetyki wstępnie zanalizowano, podano nazwy ksiąg i rozdziałów, informuje się o tekstach, z którymi poetyka jest w jednej 'konwolucie' (=jednej wiązce), oraz o cechach rękopisu.

Poetyka «Compendiosa praecepta...» (1767/1768) zawiera wiersze religijne w języku łacińskim i polskim, w większości – w języku łacińskim. Uważamy, że na to ma wpływ kilka przyczyn: podręcznik jest napisany po łacinie, tj. w jednym z języków liturgicznych (sakralnych), od wieków istniała tradycja literacka poezji religijnej w języku łacińskim. Wśród cytowanej poezji duchownej są dzieła autorskie i anonimowe. Były one często używane wraz z tekstami starożytnymi dla argumentacji wypowiedzi nauczyciela o tym lub innym pojęciu literackim (wywołanie bogów, fikcja, dystrybucja etc.). Większość religijnych wierszy łacińskich to epigramaty. Zacytowano trzy religijne utwory tego rodzaju z poetyki Feofana Prokopowicza (1705), a także klasyczne przykłady różnych typów fraszki, dla których napisania niezbędna jest spora umiejętność wersyfikacyjna (palindrom, antitheton [antyteton], akrostych etc.). Dla argumentacji autor poetyki wiele razy odnosi się również do parafraz *Psal-mów* stworzonych przez Georga Buchanana.

Wierszy religijnych w języku polskim w poetyce «Compendiosa praecepta...» (1767/1768) jest mniej. Są to fragmenty oryginalne i przetłumaczone utworów epickich oraz wiersze liryczne, głównie strofy safickie, rzadziej epigramaty. Częstsze używanie języka polskiego w religijnych utworach lirycznych tłumaczymy dążeniem do wyrażenia swoich duchowych przeżyć w języku „żywym”, mającym do czasu napisania poetyki również bogatą tradycję literacką.

## Słowa-klucze:

Poezja religijna, język łaciński, język polski, poetyka, XVIII w.

## Аннотация на русском языке / Abstract (Summary) in Russian:

*Религиозные стихи в киевской поэтике «Compendiosa praecepta...» (1767/68)*

В статье анализируются религиозные стихи в одном из рукописных учебников стихосложения XVIII в., который хранится в Киеве. Предварительно рассматривается структура поэтики, приводятся названия книг и глав, сообщается о текстах, с которыми трактат находится в одном конволюте, и об особенностях рукописи.

В поэтике «Compendiosa praecepta...» (1767/68) содержатся религиозные стихи на латинском и польском языках, большинство – на латыни. Считаем, что на это повлияло несколько факторов: сам учебник составлен на латыни, одном из священных языков, существовала многовековая литературная традиция религиозного стихотворчества на латыни. Среди духовной поэзии, которая цитируется, есть авторские и анонимные произведения. Они нередко используются наряду с античными текстами для аргументирования мыслей преподавателя о том или ином литературном понятии (призывание богов, вымысел, распределение и др.). Больше всего латинских религиозных стихов среди примеров эпиграмм. Цитируются три эпиграммы религиозного содержания из поэтики Феофана Прокоповича (1705), а также классические примеры различных видов эпиграмм, для создания которых необходимо высокое мастерство стихотворца (палиндром, симфония, антитетон, акростих). Для аргументации автор поэтики несколько раз обращается также к парафразам псалмов, созданных Джорджем Бьюкененом.

Религиозных стихов на польском языке в поэтике «Compendiosa praecepta...» (1767/68) меньше. Это фрагменты оригинальных и переводных эпических поэм и лирические, преимущественно сапфические, стихи, меньше – эпиграммы. Использование польского языка преимущественно в лирических религиозных произведениях объясняем стремлением автора выражать свои душевные переживания на «живом» языке, имеющем ко времени написания поэтики богатую литературную традицию.

### Ключевые слова / Key words in Russian:

религиозная поэзия, латинский и польский языки, поэтики, XVIII век.

### Bibliography / Bibliografia

#### Источники (Primary Literature)

##### Primary Literature in Latin Alphabet and transliterated into Latin Alphabet:

**Buchanan G.**, *Paraphrasis Psalmorum Davidis poetica...*, Edinburgi 1812.

*Compendiosa praecepta Latinae poëseos in usum juventutis latini idiomatis studiosae ex variis non improbatas institutionibus poeticeis excerpta*, 1767/68, ИР НБУВ, фонд 312, шифр 696/488С.

*Elementa Latinae poëseos in usum eorum, qui Musis operantur...* 1768..., Naučnaâ biblioteka L'vovskogo universiteta im. I. Franko, rukopisi, № 407 I.

*Fasciculus poematum Latinorum ex optimis antiqui ac recentioris aevi poetis...*, ed. Hieronymus Freyer Halae Magdeburgicae 1713.

*Patrologiae cursus completus... Lactantii tomus secundus et ultimus...*, T. XVII, Parisus 1844.

**Tasso Torquato**, *Goffred abo Jeruzalem wyzwolona*, Kraków 1618 etc.

##### Primary Literature in Cyrilic Alphabet (partially):

*Elementa Latinae poëseos in usum eorum, qui Musis operantur...* 1768..., Научная библиотека Львовского университета им. И. Франко, рукописи, № 407 I.

## Научная литература (Secondary Literature):

### Secondary Literature in the Cyrillic Alphabet:

**Аскоченский Виктор Ипатьевич**, *Киев с древнейшим его училищем Академии*, Ч. 2, В университетской типографии, Киев 1856.

**Бонч-Осмоловская Татьяна**, *Литературные эксперименты группы «УЛИПО»*, [в]: НЛО, 2002, № 57, <http://magazines.russ.ru/nlo/2002/57/tbono-pr.html> (доступ 28.07.2015).

**Ломоносов Михаил**, *Петр Великий...*, Фундаментальная электронная библиотека. Русская литература и фольклор, <http://feb-web.ru/feb/lomonos/texts/lo0/lo8/lo8-696-.htm#%s341> (доступ 28.07.2015).

**Петров Николай Иванович**, *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве*, вып. 3, Унив. тип., Киев 1904, сс. 308.

**Прокопович Феофан**, *Сочинения*, Издательство АН СССР, Москва-Ленинград 1961, сс. 512.

**Прокопович Теофан**, *Філософські праці. Вибране*, Дніпро, Київ 2012, сс. 615.

### Научная литература - Список литературы на латинице /

#### Secondary Literature in the Latin Alphabet:

**Harsting Pernille**, *From Melanchthonism to Mannerism: the Development of the New-Latin wedding poem in 16<sup>th</sup> century Denmark*, (in): Humanismus im Norden: frühneuzeitliche Rezeption antiker Kultur und Literatur an Nord- und Ostsee, hrsg. v. Thomas Haye, Amsterdam 2000.

**Mikolajczak Aleksander Wojciech**, *Antique and Christian Traditions in the Latin Poetry of Renaissance and Baroque Poland*, [in:] Latinitas in the Polish crown and the Grand duchy of Lithuania: its impact on the development of identities, ed. G. Siedina, Firenze 2014, s. 71–80.

**Smorzewska Helena**, *Teofana Prokopowicza sztuka tworzenia. Epigramaty o tematyce hagiograficznej*, Studia Wschodniosłowiańskie, Tom 4, Rok 2004, s. 31–43.

*The Monthly Review of Literary Journal...*, Vol. 12, London 1823.

**Trościński Grzegorz**, *Dawne piśmiennictwo religijne – inspirujące i nadal odkrywane dziedzictwo*, „Tematy i Konteksty”, r. 2014, nr 4 (9), s. 13-21.

**Twardowski Kasper**, *Łódź młodzi z nawałności do brzegu płynąca*, wyd. R. Grześkowiak, Warszawa 1998, „Biblioteka Pisarzy Staropolskich”, 11.

### Список литературы на латинице /

#### Bibliography transliterated from Cyrillic into Latin Alphabet:

**Askočenskij Viktor Ipat'evič**, *Kiev s drevnejšim ego učilišem Akademiej*, Č. 2, V universitetskoj tipografii, Kiev 1856.

**Bonč-Osmolovskaâ Tat'âna**, *Literaturnye èksperimenty grupy „ULIPO”*, [v]: NLO, 2002, № 57, <http://magazines.russ.ru/nlo/2002/57/tbono-pr.html> (dostup 28.07.2015).

**Lomonosov Mihail**, *Pëtr Velikij...*, Fundamental'naâ èlektronnaâ biblioteka. Russkaâ literatura i fol'klor, <http://feb-web.ru/feb/lomonos/texts/lo0/lo8/lo8-696-.htm#%s341> (dostup 28.07.2015).

**Petrov Nikolaj Ivanovič**, *Opisanie rukopisnyh sobranij, nahodâšihâ v gorode Kieve*, vyp. 3, Univ. tip., Moskva 1904, ss. 308.

**Prokopovič Feofan**, *Sočineniâ*, Izdatel'stvo AN SSSR, Moskva-Leningrad 1961, ss. 512.

**Prokopovič Teofan**, *Filosofs'ki pracî. Vibrane*, Dnipro, Kiïv 2012, ss. 615.

## Information about the Author:

### Information about the Author (in English):

**Ol'ga Ciganok [Olga Cyganok, Olga Tsyganok] (Olga Mykhaylivna Tsyhanok, Ольга Циганок)**, C. Sci. [PhD (1994)], Ph.D. with habilitation (2015), Professor at the Kyiv National University of Trade and Economics and Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine). Professor of Philology in the Department of Modern European Languages at the Kyiv National University of Trade and Economics. Scholarly interests: Ukrainian Literature of the 17th and 18th century, Neo-Latin Studies, History of Foreign Literature. She graduated from Lviv Ivan Franko State University (Lviv, 1989), postgraduate studies at the Taras Shevchenko Institute of Literature at the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, 1994) and studies for habilitation at the Kyiv National Taras Shevchenko University (Kyiv, 2014). Monographs: *History of Latin Literary Influences in Ukrainian Writing XVI–XVIII Centuries* (Kyiv, 1999), *Genealogical Concepts of Funeral Literature in Ukraine of the 17th and 18th Centuries: Main Research Areas* (Kyiv, 2011), *Funeral Writing in Ukrainian Poetics and Rhetorics of the 17th and 18th Centuries: Theory and Examples* (Vinnitsa 2014). E-mail: olzyg[at]ukr.net

### Informacja o Autorce / Information about the Author (in Polish):

**Olga Ciganok [Olga Mychajliwna Cyganok, Ol'ga Ciganok (Ольга Циганок)]**, kand. n. filol. (C.Sci [PhD] 1994), dr hab. [Ph.D. with habilitation (2015)], doktor nauk filologicznych, profesorka Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu Handlu i Ekonomii oraz Kijowskiego Uniwersytetu imienia Borysa Hrinchenki (Ukraina). Profesorka Katedry Języków Europejskich Nowożytnych w Kijowskim Narodowym Uniwersytecie Handlu i Ekonomii. Zainteresowania akademickie: literatura ukraińska 17-18 wieku, studia neolacińskie, historia literatury obcej. Ukończyła Państwowy Uniwersytet we Lwowie imienia Iwana Franki (Lwów, 1989), aspiranturę (studia podyplomowe) w Instytucie Literatury imienia Tarasa Szewczenki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (Kijów, 1994), studia doktoranckie w Narodowym Uniwersytecie Kijowskim im Tarasa Szewczenki (Kijów, 2014). Monografie: *Historia łacińskich wpływów literackich w piśmiennictwie ukraińskim XVI–XVIII wieków* (Kijów, 1999), *Koncepcje genealogiczne piśmiennictwa funeralnego na Ukrainie XVII–XVIII wieków: obszary główne badawcze* (Kijów, 2011), *Piśmiennictwo funeralne w poetykach i retorykach ukraińskich XVII–XVIII wieków: teoria i modele* (Winnica 2014). E-mail: olzyg[at]ukr.net

### Informace o autorce v češtině / Information about the Author in Czech:

**Olga Cyganok (Olga Michailovna Cyganok)**, C. Sci. [PhD (1994)], PhD with habilitation [2015], docentka, profesorka v Kyjevské národní univerzitě obchodu a ekonomie profesorka v Kyjevské národní univerzitě obchodu a ekonomie a Kyjevské národní univerzity Boryse Hrynčenko (Ukrájina), profesorka na katedře cizích a současných jazyků v Kyjevské národní univerzitě obchodu a ekonomie. Je profesorkou pro obory latina a dějiny cizích literatur. Vystudovala Státní univerzitu Ivana Franka ve Lvově (Lvov, 1989), ukončila aspiranturu v Ústavu literatury Tarase Ševčenko Národní akademie věd (Kyjev, 1994), doktorská studia v Národní univerzitě Tarase Ševčenko v Kyjevě (Kyjev, 2014). Monografie *Dějiny latinských literárních vlivů v ukrajinském písemnictví 16. – 18. století* (Kyjev, 1999), *Genealogické koncepce funeralního písemnictví na Ukrajině v 17. – 18. století: hlavní výzkumné sféry* (Kyjev, 2011), *Funerální písemnictví v ukrajinských poetikách a rétorikách 17. – 18. století: teorie a modely* (Vinnice [Vynnycja], 2014). E-mail: olzyg[at]ukr.net

[Český překlad: Libor Martinek]

## **Informácie o autorke v slovenčine / Information about the Author in Slovak:**

**Olga Cyganok (Olga Michailovna Cyganok)**, C.Sci. [Ph.D.] (1994), PhD with habilitation (2015) docentka, profesorka Kyjevskej národnej univerzity obchodu a ekonómie i Kyjevskej univerzity Borisa Grinčenka (Ukrajina), profesorka na Katedre súčasných cudzích jazykov Kyjevskej národnej univerzity obchodu a ekonómie. Študijné predmety: latinský jazyk a dejiny cudzích literatúr. Vyštudovala Štátnu univerzitu Ivana Franka v Ľvove (Ľvov, 1989), ukončila aspirantúru v Ústave literatúry Tarasa Ševčenka Národnej akadémie vied (Kyjev, 1994), habilitačné štúdiá/doktorské štúdiá na Národnej univerzite Tarasa Ševčenka v Kyjeve (Kyjev, 2014). Monografie: *Dejiny latinských literárnych vplyvov v ukrajinskom písomníctve 16. – 18. storočia* (Kyjev, 1999), *Genologické koncepcie funerálneho písomníctva na Ukrajine v 17. – 18. storočí: hlavné výskumné sféry* (Kyjev, 2011), *Funerálne písomníctvo v ukrajinských poetikách a rétorikách 17. – 18. storočia: teórie a modely* (Vinnycja, [Vinica] 2014). E-mail: olzyg@ukr.net

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]

## **Информация об авторе / Справка об авторе (на русском языке) / Information about the Author (in Russian):**

**Ольга Цыганок (Ольга Михайловна Цыганок)**, кандидат филологических наук (1994), доктор филологических наук (2015), профессор Киевского национального торгово-экономического университета и Киевского университета имени Бориса Гринченко (Украина), профессор кафедры современных европейских языков (Киевский национальный торгово-экономический университет, Украина). Учебные дисциплины: латинский язык, история зарубежной литературы. Окончила Львовский государственный университет имени Ивана Франко (Львов, 1989), аспирантуру при Институте литературы им. Т. Г. Шевченко НАН Украины (Киев, 1994), докторантуру Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (Киев, 2014). Монографии: *Из истории латинских литературных влияний в украинской литературе XVI–XVIII вв.* (Киев 1999), *Генологические концепции funerальной литературы в Украине XVII–XVIII вв.: основные направления исследований* (Киев 2011), *Funerальная литература в украинских поэтиках и риториках XVII–XVIII вв.: теория и образцы* (Винница 2014). E-mail: olzyg[at]ukr.net

## **Інформація про автора / Довідка про автора (українською мовою) / Information about the Author (in Ukrainian):**

**Ольга Цыганок (Ольга Михайлівна Цыганок)**, кандидат філологічних наук (1994), доктор філологічних наук (2015), професор Київського національного торговельно-економічного університету та Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна), професор кафедри сучасних європейських мов (Київський національний торговельно-економічний університет). Навчальні дисципліни: латинська мова, історія зарубіжної літератури. Закінчила Львівський державний університет імені Івана Франка (Львів, 1989), аспірантуру при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної Академії Наук України (Київ, 1994), докторантуру Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 2014). Монографії: *З історії латинських літературних впливів в українському письменстві XVI–XVIII ст.* (Київ 1999), *Генологічні концепції funерального письменства в Україні XVII–XVIII ст.: основні напрямки досліджень*

(Київ 2011), *Фунеральне письменство в українських поетиках і риториках XVII–XVIII ст.: теорія та вірці* (Вінниця 2014). E-mail: olzyg[at]ukr.net

### **Звесткі пра аўтараў па-беларуску / Information about the Author in Belarusian:**

**Вольга Цыганок (Вольга Міхайлаўна Цыганок)**, кандыдат філалагічных навук (1994), доктар філалагічных навук (2015), дацэнт, прафесар Кіеўскага нацыянальнага гандлёва-эканамічнага ўніверсітэта і Кіеўскага ўніверсітэта ім. Барыса Гринченко (Україна), прафесар кафедры сучасных замежных моў Кіеўскага нацыянальнага гандлёва-эканамічнага ўніверсітэта (Україна). Выкладае дысцыпліны: лацінская мова, гісторыя замежнай літаратуры. Скончыла Львоўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Івана Франка (Львоў, 1989), аспірантуру пры Інстытуце літаратуры імя Тараса Шаўчэнкі НАН Украіны (Кіеў, 1994), дактарантуру Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі (Кіеў, 2014). Манаграфіі: *3 гісторыі лацінскіх ўплываў ва ўкраінскай літаратуры XVI — XVIII стст.* (Кіеў, 1999), *Генеалагічныя канцэпцыі фунеральнай літаратуры на Украіне XVII — XVIII стст.: асноўныя напрамкі даследаванняў* (Кіеў, 2011), *Фунеральная літаратура ва ўкраінскіх паэтыках і рыторыках XVII — XVIII стст.: тэорыя і мадэлі* (Вінниця, 2014). E-mail: olzyg[at]ukr.net

[Глумачэнне на беларускую мову: Olga Pańkowa, Wiktoria Gólosiewicz]



DAGMARA POSKART (Cracow, Poland)  
E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

## ***The fruit of the promise as the incorruptible fruit of John Milton's Paradise Lost***

In the eyes of the Romantics, John Milton's most widely celebrated work marked him as the pre-eminent poet of the sublime<sup>1</sup>. According to his admirers, it represented not only the grandeur of form but also the magnitude of its subject matter. Unarguably, *Paradise Lost* remains the finest of his literary achievements. For centuries, it has captured the imaginations of generations of readers, receiving greater attention than any other of his works. One reason for that could be found in the sense of historical inclusiveness, which the poem imparts<sup>2</sup>. To achieve this effect, Milton constructs the dramatic conflict around the story of mankind's Fall, inspired by Genesis chapters 2 and 3, thus casting it into a universal moral framework.

Although the *forbidden fruit*, known from the biblical account, is central to Milton's poetical vision, it is by no means the only *fruit* that can be found in his epic. A thorough survey of the poem's most resonant motifs indicates that the word *fruit* and its derivatives (*fruitless*, *fruitage*) are mentioned 94 times in the course of the story but not all the references relate to the infamous token of man's disobedience. The *forbidden fruit* dominates the landscape but other, no less important instances of *fruit* are also scattered throughout the poem. If given enough attention from the reader, they reveal their full potential.

Considering some of the poem's binary structures (obedience and disobedience; pre and post-lapsarian life of the main characters; the Fall of angels and the Fall of men, etc.) and the poem's Christian dimension, it can be presumed that the central motif of *Paradise Lost*, the *forbidden fruit*, has also its antithetical coun-

---

<sup>1</sup> N. Trott, *The Picturesque, the Beautiful and the Sublime*, [in:] *A Companion to Romanticism*, ed. D. Wu. Oxford, 1999. p. 520-532.

<sup>2</sup> P. V. Allingham, *Notes on Heroic Poetry: The Primary and Secondary Epic*, Victorian Web, <https://www.victorianweb.org/genre/epic2.html> [Access: 11.07.2015].



terpart. Its equivalent is the *fruit of the promise*, referred to as the “woman’s seed”.<sup>3</sup> The aim of this study is to shift the readers’ attention, away from the *fruit* which occasions death to the *fruit* that promises life. In literature on Milton’s epic, too little space has been so far devoted to that elusive but all-important motif. Even though the forbidden fruit is central to the story, the moral framework of the poem suggests that lending it an undue attention can have disastrous consequences. Having refocused their minds, the readers realize a much greater significance of the *fruit of the promise*.

In the final books of *Paradise Lost* a considerable stress is laid upon the word *seed* and that which pertains to it. With the Fall of man being completed, the focus shifts from the

“fatal fruit” (PL 10.4) to the “promised seed” (PL 12.323),

which is a harbinger of yet another *fruit*.

The metaphor of the *fruit of the promise*, which I use here almost interchangeably with Milton’s concept of the

“woman’s seed,” (PL 12.327)

illustrates a divine response to the man’s Fall. It demonstrates that God is able to operate with objects and ideas, which were previously abused by Satan, to his own advantage.

In terms of their function, the two expressions can be discussed jointly; a clear-cut distinction between the two is not necessary because a seed, in the general usage, is the initial stage of the fruit’s development. Indeed, one cannot speak of the seed in Milton’s epic without alluding to some form of the fruit it eventually takes. Conversely, the word fruit presupposes a beginning, which is the seed.

Compared with the

“woman’s seed” (PL 12.327),

which is mentioned several times throughout the poem, the *fruit of the promise* is implied rather than expressly stated. Moreover, this denotation is used to describe several facets of the same corrective measure, which is designed not only to counterbalance the impact of the

“fatal fruit” (PL 10.4)

---

<sup>3</sup> All quotations of *Paradise Lost* are from: Milton, John. *Paradise Lost*. Ed. Alastair Fowler. 1st ed. London: Longmans, 1968. Print.

but to nullify it in its entirety. The solution is reached through series of metamorphoses, during which the Son appears as the seed and the fruit alternately, both in *Paradise Lost* and its pendant epic *Paradise Regained*. Some of the transformations are literal and some symbolic.

They cover the area of morality, psychology and spirituality. The transformative cycle begins with the embosomed Son (the *seed*), who is revealed to the angels at his exaltation (the *fruit*), and then again transformed into the *seed* at the incarnation. A further change is foreshadowed through the allusions to Jesus' sacrifice and resurrection, whereby he is viewed as the *fruit* once more. Each time, however, the Son's appearance as the *fruit* is prefigured by the mention of the *seed*.

The poem features several identifiable *categories of the seed*, some of which are broad enough to incorporate narrower definitions, while others are of a uniquely specific kind. They refer to the literal seed, that is, the propagative plant structure

("Seed time and harvest, [...] Shall hold their course" [PL 11.889-900]);

the offspring of animals

(PL "I revive / At this last sight, assured that man shall live / With all the creatures, and their seed preserve" [PL 11.871-3]);

Adam and Eve's posterity

("both our selves and seed at once to free / From what we fear for both, let us make short, / Let us seek death," [PL 10.999-1001]),

and most importantly, to the "promised seed" (PL 12.323) — a deliverer by whom mankind becomes reconciled to God through the defeat of Satan

("Between thee and the woman I will put / enmity, and between thine and her Seed; / Her Seed shall bruise thy head, thou bruise his heel" [PL 10.179-81]).

For the main protagonists, the identity of the "promised seed" (PL 12.323), the "great deliverance" (PL 12.600), remains unclear until the day of their expulsion from Paradise. It is revealed to Adam by the angelic messenger:

"Of David (so I name this king) shall rise  
A son, the woman's seed to thee foretold,  
[...] in whom shall trust  
All nations, and to kings foretold, of kings  
The last, for of his reign shall be no end."

(PL 12.326-30)

This revelation occasions an enormous joy from Adam who becomes ecstatic at the thought that mankind's

“[...] great expectation should be called  
The seed of woman: virgin Mother, hail,  
High in the love of heaven, yet from my loins  
Thou shalt proceed, and from thy womb the Son  
Of God most high; so God with man unites.”

(PL 12.378-82)

Once the identity of the

“promised seed” (PL 12.323)

is established, one may inquire into the nature of his individual being and the task he undertakes.

To begin with, the Son's identity as the *seed* need not be restricted to the explicit references to his incarnation. In order to explore the figure of the Son and his mission more fully, one may extend the context in which he functions as the seed to the time before man's creation.

The literal definition of the seed, describing it as a developmental form of a lower kind (species) suitable for transplanting corresponds to Milton's controversial views about the second person of the Trinity<sup>4</sup>. In his major theological tract, *De Doctrina Christiana*, the poet argues against the Son's aseity. He is convinced that the Son's existence depended upon the will of the Father. To prove his point, he cites Psalm 2, which finds its reformulation in *Paradise Lost*:

“Hear my decree, which unrevoked shall stand. / This day I have begot whom I declare / My only Son” (PL 5.602-3).

According to Milton, God's *modus operandi* includes two types of efficiency: internal, that is, by his decrees and external, as the execution of those decrees<sup>5</sup>. Milton opposed the belief in the eternal generation of the Son, claiming that the

---

<sup>4</sup> Entry: *Seed*, [in:] *Merriam-Webster*, 2014, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/seed> [Access: 11.07.2015].

<sup>5</sup> J. Milton. *A treatise on Christian doctrine*, [in:] The Internet Archive, <https://archive.org/details/treatiseonchrist00milt> [Access: 11.07.2015].

“begotten Son, of all creation first,” (PL 3.383)

must have come into being

“within the limits of time”

because the decree is always

“anterior to its execution”<sup>6</sup>.

According to the poet, the Son’s nature (hypostasis) is distinct from that of the Father on the grounds of their differing knowledge and volition:

“It appears [...] from many [biblical] passages that the Father and Son have not, in a numerical sense, the same intelligence or will. [...] Those therefore whose understanding and will are not numerically the same, cannot have the same essence”<sup>7</sup>.

Milton’s approach to the concept of *begottenness* can be seen as ambiguous. On the one hand, he conceived of it in terms of the Son’s literal generation — the production of

“another being who did not previously exist”<sup>8</sup>.

He asserted that the act of begetting

“did not arise from natural necessity”

because

“generation does not pertain to the nature of the Deity, who stands in no need of propagation”<sup>9</sup>.

Memorably, this thought is reflected in Adam’s address to his Maker:

“No need that thou / Shouldst propagate” (PL 8. 419-20).

---

<sup>6</sup> Ibidem, 110.

<sup>7</sup> Ibidem, 133.

<sup>8</sup> C. Ide, *On the Begetting of the Son in Paradise Lost*, „Studies in English Literature, 1500-1900”, ed. R. L. Patten et al, 1984, nr 24 (1), p. 144, [http://www.jstor.org/stable/450354?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](http://www.jstor.org/stable/450354?seq=1#page_scan_tab_contents) [Access: 11.07.2015].

<sup>9</sup> J. Milton. *A treatise on Christian doctrine*, [in:] The Internet Archive, <https://archive.org/details/treatiseonchrist00milt> [Access: 11.07.2015].

On the other hand, Milton finds no conclusive evidence for such an interpretation. He states in the *De Doctrina Christiana*:

“throughout the Scriptures the Son is never said to be begotten, except, [...] in a metaphorical sense”.<sup>10</sup>

If the Son’s co-essentiality and co-eternality with the Father cannot be upheld, one is still left with the question of the Son’s origin. A partial answer is provided by Milton’s monism, according to which everything in the universe originated from the *one first matter* (Luxon).<sup>11</sup> Here, crucial to the understanding of the Son’s descent is the distinction between essence (subsistence) and substance (matter), which the poet keenly upheld. Contrary to some of his contemporaries, who also entertained the anti-Trinitarian position, Milton did not believe that the Son was created ex-nihilo. He was quite comfortable with the thought that the Son derived his being from God’s material substance.<sup>12</sup>

Whatever the mode of the Son’s generation, Milton’s conclusion runs as follows: the Son cannot be co-equal with the Father. In his conversation with Adam, God admits:

“[I am] alone / From all eternity, for none I know / Second to me or like, equal much less”

(PL 8.405-7).

Even Satan, although mistaken in his rejection of the notion that the angels are the

“work / Of secondary hands,” (PL 5.853-4)

confirms the idea of the Son’s secondariness in the epic. Milton’s repudiation of the orthodox tenet of the Son’s co-equality with the Father in *De Doctrina Christiana* allies him with some of the heterodox thinkers of his own time. Holding the Son as inferior, the poet seemed to be advocating a form of Arian subordinationism, called “emphatic subordination,” where no distinction is made between attributes, common to all persons of the Trinity (the concept of Ontological Trinity) and their separate, though sometimes overlapping roles or functions (the concept of Economic Trinity; Gr. *oikonomikos* — relating to arrangement of activities)<sup>13</sup>.

---

<sup>10</sup> *Ibidem*, 111.

<sup>11</sup> T. H. Luxon, The Milton Reading Room, <http://www.dartmouth.edu/~milton>, [Access: 11.06.2014].

<sup>12</sup> J. Milton. *A treatise on Christian doctrine*, [in:] The Internet Archive, <https://archive.org/details/treatiseonchrist00milt> [Access: 11.07.2015].

<sup>13</sup> M. Slick, *The Ontological and Economic Trinity*, [in:] Christian Apologetics and Research Ministry, <http://carm.org/ontological-and-economic-trinity> [Access: 11.05.2014].

In his thinking, Milton embraced many of the less orthodox teachings about the Son but he never went as far as to deny him the godlike status. In 1826, John Pye Smith wrote that

“Milton's Arianism [...] was high above the lower parts of the slippery steep,”

meaning that the poet's views approached the orthodox dogma (*high Arianism*), being farthest from Socinianism or Unitarianism, where held Christ as merely human.<sup>14</sup> In all fairness, Milton recognized the Son's divinity, even though he did not give him the right to

“fully and automatically participate in the nature of the Father”.<sup>15</sup>

He believed that the Son could legitimately be referred to as God because Father transmitted to him his divine properties:

“God imparted to the Son as much as he pleased of the divine nature, nay of the divine substance itself”.<sup>16</sup>

In light of this statement the interpretation of the following passage from his great epic suddenly becomes less puzzling:

“Throned in highest bliss / Equal to God, and equally enjoying / God-like fruition”

(PL 3.305-7).

Being inferior in rank, the Son nevertheless shares the glory, which comes from his Father's prerogatives.

Having in mind these subtle differentiations and nuances of Milton's Christology, it is perhaps easier now to understand the metaphor of the *seed* present in *Paradise Lost*. If the Son is not God in the full sense of the word, it is not necessary for him to be immutable. Being a creature, he is subject to alterations. First, he exists in the mind of the almighty Father as a potentiality. Then, in consequence of a decree, he is actualized as the seed and the

“Word, the filial Godhead” (PL 7.175).

---

<sup>14</sup> M. Kelley, *Milton's Arianism Again Considered*, „The Harvard Theological”, 1961, No. 54 (3), p. 199, [http://www.jstor.org/stable/1508438?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](http://www.jstor.org/stable/1508438?seq=1#page_scan_tab_contents) [Access: 11.07.2015].

<sup>15</sup> Lewalski Kiefer, Barbara. *The induction and its terms: the problem of Christ's nature*, [in:] *Milton's brief epic: the genre, meaning, and art of Paradise Regained*, Providence, 1966, s. 144.

<sup>16</sup> J. Milton. *A treatise on Christian doctrine*, [in:] The Internet Archive, <https://archive.org/details/treatiseonchrist00milt> [Access: 11.07.2015].

## The fact that in the Son

“all his Father shone / *Substantially* expressed” (PL 3.139-140)

[emphasis mine] points to his origins from God’s own matter.  
Having placed the seed in his own bosom

(“inexpressible they stood, / Orb within orb, the Father infinite / By whom in bliss embosomed sat the Son” [PL 5.595]), the “sovereign planter” (PL 4.691)

nurtures his

“only begotten” (PL 3.76)

through interaction. Being the primary agent, it is God who initiates all conversations, instructs his beloved about heavenly plans and communicates to him his own wisdom. The Son profits from the mutual exchanges by gaining insight into his Father’s mind. The acquired knowledge,

(“knowledge is as food” [PL 7.126])

nourishes the Son and allows him to mature. Until the moment of his first revelation, he is a passive recipient, entirely dependent upon the Father, who endows him with divine properties. Like a seed imbued with life-giving nutriments, the Son rapidly grows into his future inheritance.

Upon maturation, the Son *assumes the form of the fruit*. His change, albeit figurative, is mentioned in retrospect by Raphael during his visit in Paradise. The affable spirit relates to Adam the day during which the Father’s exalted his Son before the angelic throngs:

“Hear all ye angels, progeny of light,  
Thrones, dominations, principedoms, virtues, powers,  
Hear my decree, which unrevoked shall stand.  
This day I have begot whom I declare  
My only Son”

(PL 5.600-4).

At that moment, the *seed* attains full maturity and becomes visibly manifested as the *fruit of the Father’s womb*:

“Effulgence of my glory, Son beloved, / Son in whose face invisible is beheld / Visibly, what by deity I am” (PL 6.680-3).

Before his revelation, the Son was enclosed and immovable, as if a frozen or buried seed:

“Orb within orb, the Father infinite / By whom in bliss embosomed sat the Son” (PL 5.595).

Being subjected to his Father, he had to accept his limitations but now enjoys a greater autonomy.

His elevation benefits others who partake of him as of a *ripe fruit* whose *sweetness* augments the angelic bliss, instead of diminishing it:

“How provident he is, how far from thought / To make us less, bent rather to *exalt* / *Our happy state* under one Head more near / United” (PL 5.828-30).

During his clash with Satan, Abdiel declares that the Son’s tangible presence is highly advantageous:

“all honour to him done / Returns our own” (PL 5.844-845).

Hence, the angels gain rather than lose through the acceptance of the God’s Anointed. A partial unraveling of the divine mystery enables them to grow both in knowledge and understanding of their Creator.

The Son’s transformative cycle, in which he returns to the form of the *seed*, begins with the promise contained in his own prophetic declaration. In order to execute divine justice the Son descends on earth, summons the culprits and induces them to a confession. Then, he promptly proceeds to the judgment. First, he brings up charges against the serpent, which was involved in the seduction:

“Because thou hast done this, thou art accursed  
Above all cattle, each beast of the field;  
Upon thy belly groveling thou shalt go,  
And dust shalt eat all the days of thy life.  
Between thee and the woman I will put  
Enmity, and between thine and her seed;  
Her seed shall bruise thy head, thou bruise his heel.”

(PL 10.175-81)

Milton’s poetic rendering of the passage is almost identical with the curse from the Book of Genesis. It speaks of two modes of punishment that await Satan: the immediate and the postponed. The first involves the devil’s involuntary meta-



morphosis. The latter is much more severe than the first but it also necessitates a kind of a transformation, this time on the part of the Son.

The first part of the sentence

(“Upon thy belly groveling thou shalt go, / And dust shalt eat all the days of thy life”)

(PL 10.177-78)

states that the natural snake will no longer hold an upright posture but slither and writhe on the ground. As an irrational creature, it cannot be held truly responsible for its unwitting participation in Satan’s scheme:

“Conviction to the serpent none belongs” (PL 10.84).

Nevertheless, having been turned into an instrument of deception, the snake became perpetually tainted with the presence of its abuser. It was accessory to Adam and Eve’s ruin and cannot be simply passed by. It symbolizes Satan’s immediate as well as distant future, in which the rebel angel will be repeatedly losing ground under his feet.

It is worth noting that the serpent’s restricted movement corresponds to Satan’s reduced field of vision. The fact that the snake reaches no higher than the heel indicates the devil’s limited power as well as his narrow-mindedness. To enhance the biblical story, Milton invents an episode, which vividly illustrates the point.

Having returned from his successful errand on earth, the devil boasts of his ignominious conquests before his hellish crew:

“[Man] by fraud I have seduced / From his Creator; and, the more to increase / Your wonder, with an apple.” (PL 10.485).

Recalling the Son’s curse, he asks ecstatically:

“A world who would not purchase with a bruise, / Or much more grievous pain?”

(PL 10.500-1).

His initial victory gives him an occasion to celebrate but his joy is premature. Expecting the “universal shout and high applause” he is greeted by

“a dismal universal hiss, the sound / Of public scorn” (PL 10.504-9).

The cacophony of voices and Satan’s own ensuing metamorphosis into a horrendous snake

(“supplanted down he fell/ A monstrous Serpent on his Belly prone” [PL 10.513-14]),

demonstrates his inability to control his own fate as well as God’s supreme power and authority. He is effectively silenced for the rest of the epic action:

“a greater power / Now ruled him, punished in the shape he sinned, / According to his doom: he would have spoke, / But hiss for hiss returned with forked tongue” (PL 10.515-9).

Being *deprived of his voice* both at the judgment scene and during his metamorphosis, the chief adversary is reminded that the outcome of the strife is already settled. The war waged between him, God and mankind will not last for long.

Satan’s annual metamorphosis is an apt reflection of his debased character and nature, proleptic of his eschatological embodiment as the old dragon from the Book of Revelation, to which young Milton devoted a stanza in one of his odes, *On the morning of Christ’s nativity*. The speaker of the poem looks forward to Satan’s ultimate defeat by the

“infant God,”<sup>17</sup>

who is represented in *Paradise Lost* as the

“woman’s seed” (PL 12.327):

“And then at last our bliss  
Full and perfect is,  
But now begins; for from this happy day  
The old dragon under ground  
In straiter limits bound,  
Not half so far casts his usurped sway,  
And worth to see his kingdom fail,  
Swings the scaly horror of his folded tail.”

(PL 18.165-172).

Before any of these events takes place, the devil and his minions must be afflicted with a yet another penalty.

“To aggravate their penance” (PL 10.549)

God sends them a delusion. Lured into the newly sprung grove,

---

<sup>17</sup> J. Milton. *On the morning of Christ’s nativity*, [in:] *The Poems of John Milton*, ed. J. Carey. London: Longmans, 1968.

“laden with fruit like that / Which grew in Paradise,” (PL 10.550-51)

the bait of Eve, the devils greedily pluck the

“fruitage fair to sight,” (PL 10.561)

being

“parched with scalding thirst and hunger fierce” (PL 10.555).

However,

“[...] fondly thinking to allay  
Their appetite with gust, instead of fruit  
Chewed bitter ashes, which the offended taste  
With spattering noise rejected”

(PL 10.564-7).

Unmistakably, God’s reenactment of the Fall is directed against Satan’s pride. The pages of the Old Testament, on which Milton heavily drew, frequently describe a defeat and humiliation in terms of

“licking the dust” (Gen 3,14).<sup>18</sup>

Through God’s punishment, Satan is once more reminded that his former eminence and angelic glory is now faded. His fate is sealed and there is no appeal from God’s righteous judgment.

Of a much greater significance is the second part of the prophecy

(“Between thee and the woman I will put / enmity, and between thine and her seed; / Her seed shall bruise thy head, thou bruise his heel [PL 10.179-81]),

which centers on the incarnation. God’s curse marks the beginning of the mutual antagonism between mankind and Satan. The hostilities will culminate in the advent of the

“woman’s seed,” (PL 12.327)

which comes to be identified with the Son during his conversation with the Father:

---

<sup>18</sup> Vide: *The Holy Bible*: New Standard Version. Wheaton, 2007.

“Thou therefore whom thou only canst redeem,  
Their nature also to thy nature joy;  
And be thy self man among men on earth,  
Made flesh, when time shall be, of virgin seed,  
By wondrous birth”

(PL 3.281-5).

Shortly afterwards, the Father and the Son begin discussing the crux of the redemptive plan. The Father’s words determine the Son’s future mission, which is briefly summarized in his poem’s invocation. The narrative voice renders the specific task in a simple manner. He describes the person of the Savior as the

“one greater Man”

who will

“restore us, and regain the blissful seat”

(PL 1.4-5).

Both passages prefigure incarnation, which marks the unfolding of the divine plan. The Father’s instruction commends the Son to combine his divine nature with human nature in the hypostatic union. By putting on a human nature, the Son will thus become a true representative of mankind, able to bear God’s just punishment.

The time of his coming is yet to be specified. It is certain though that his arrival will be accompanied by supernatural circumstances:

“at his birth a star / Unseen before in heaven proclaims him com [...] / His place of birth a solemn angel tells / To simple shepherds” (PL 12.360-2).

Most significantly, Mary,

“the second Eve” (PL 5.388)

will conceive without the concurrence of a man. A divine *seed* will be implanted in her womb and she will bear a son:

“A virgin is his mother, but his sire / The power of the most high”

(PL 12.368-9).

At his birth, the Son will no longer be called a *seed*. A partial revelation of the divine purpose will take place, directed towards its full realization. As time goes by, a natural seed matures into a plant and comes to fruition. Likewise, the Son of Man will gain wisdom and self-understanding. This process is given considerable attention by Milton in the sequel to his first great epic poem. *Paradise Regained* records the Son's spiritual growth, which leads up to his public ministry. The purpose of temptation in the wilderness is to fortify the Son and prepare him for the role of the *true vine*. Having withstood Satan's temptation in the wilderness, the Son is now ready to embark on his mission to save mankind. He is suitably equipped to do his *Father's will*, entering a new season of his life, in which he will bear *fruit* of an unprecedented kind.

The redemption of mankind, which entails the *bruising of the heel*, is another step in the fulfillment of the prophecy, also described in horticultural terms. The Father compares the Son to a plant, whose firm root will bring restoration to all, who are grafted into it.

“In thee  
As from a second root shall be restored,  
As many as are restored, without thee none.  
[...] thy merit  
Imputed shall absolve them who renounce  
Their own both righteous and unrighteous deeds,  
And live in thee transplanted, and from thee  
Receive new life.”

(PL 3.287-94)

The passage above is tightly connected with the scriptural metaphor of the *vine and the branches*. The Father, who is the husbandman, promises a new kind of life (Gr. *zoe*) to those, who are firmly grounded in his Son, the vine. A real growth becomes possible when the believers stop depending on their own righteousness, which avails them nothing. Then, the new life starts on earth, allowing them to bear *spiritual fruit*.

It is plain that the presence of the root implies one of the stages in the plant's development. The root progresses from the seed, which is previously buried in the ground. Communicating to the disciples the immediacy of his forthcoming death, the biblical Jesus uses a horticultural metaphor:

“Truly, truly, I say to you, unless a grain of wheat falls into the earth and dies, it remains alone; but if it dies, it bears much fruit”

(J 12,24).

Milton's allusion to the verse about dying and rising contained in the next passage, illuminates the way in which God aims to accomplish man's salvation. The latter part of the Father's speech specifies the means by which the regeneration of the sinner will be possible:

“So man, as is most just,  
Shall satisfy for man, be judged and die,  
And dying rise, and rising with him raise  
His brethren, ransomed with his own dear life.”

(PL 3.294-7).

Some of the key ideas of the cited passage are contained in the words *satisfy* and *ransomed*. Both expressions refer to the concept of atonement, which posits the necessity of a substitutionary offering for humanity's sins. In ancient Israel, the practice of atoning for the nation's transgressions involved regular burnt offerings, which consisted of the blood of bulls and goats. All sacrificed animals had to be without blemish. Nevertheless, the Old Testament ordinance was deemed unsatisfactory because it offered only temporary measure of appeasing God's wrath (Hbr 10, 4)<sup>19</sup>. Similarly, during his conversation with Adam, Archangel Michael speaks of the future religious rites of sacrifice as

“expiations weak”

(PL 12.291)

and

“types / And shadows, of that destined seed to bruise / The serpent”

(PL 12.232-33).

Shortly before he is dispatched from Heaven, the angelic messenger is carefully instructed by God:

“intermix / My Covenant in the woman's seed renewed” (PL 11.115-17).

Here, as we can see, God the Father foretells a covenant of a superior kind.

Book III witnesses a conference between divine agents, during which the Son looks forward to the time when there will be no more need for any kind of oblation since perfect sacrifice will have been offered in exchange:

---

<sup>19</sup> Ibidem.

“Then with the multitude of my redeemed  
Shall enter heaven long absent, and return,  
Father, to see thy face, wherein no cloud  
Of anger shall remain, but peace assured,  
And reconciliation; wrath shall be no more  
Thenceforth, but in thy presence joy entire.”

(PL 3.260-5).

At the moment of Adam and Eve’s penitence, when they lie prostrate before God, the Son already assumes his mediatorial role:

“See Father, what first fruits on earth are sprung  
From thy implanted grace in man, these sighs  
And prayers, which in this golden censer, mixt  
With incense, I thy priest before thee bring,  
Fruits of more pleasing savour from thy seed  
Sown with contrition in his heart, then those  
Which his own hand manuring all the trees  
Of Paradise could have produced, ere fallen.”

(PL 11.22-9).

The sighs and prayers are offered as a propitiation for the sins, an offering which rises to Heaven as a pleasing aroma. However, the fact that the Son becomes the agent of the high priestly office already anticipates a far greater sacrifice, giving

“himself up for us, a fragrant offering and sacrifice to God”

(Eph 5,2).

Soon, the *seeds of grace* sown in the heart of man will parallel the *divine seed*, which will be implanted in the human flesh during the incarnation. Then, the grace will take on a bodily form, working through

“the only Son from the Father, full of grace and truth”

(John 1,14).

The end result of the sacrifice will be far more satisfactory than any human effort, however sincere

(“more pleasing savour [...] / then those / Which his own hand [...] / could have produced”  
[PL 11.26-29]).

When time is ripe, the Son will become a propitiation not only for the sins of his forefathers but also of future generations:

“Be thou in Adams room [...] / His crime makes guilty all his sons, thy merit / Imputed shall absolve them”

(PL 3.285-91).

The *second Adam* will be put on trial and sentenced to death. In the New Testament, he will be referred to as the *Passover lamb*, later to be called the

“first fruits” (1 Cor 15,20).

God’s prophetic declaration furnishes a ground for comparisons: If the enormous sacrifice of the Son is spoken of in terms of a bruise, how much more terrible fate awaits him, whose head is meant to be crushed? The wound, which the

“woman’s seed” (PL 12.327)

will inflict on Satan will be fatal — incurable and beyond repair. The mortal feud between the

“woman’s seed” (PL 12.327)

and the serpent will come to a head on the cross:

“[the Savior] shall be [...] / nailed to the cross / By his own nation; slain for bringing life / But to the cross he nails thy enemies” (PL 10.411-15).

At his resurrection, the Son will deal a fatal blow to his enemy, frustrating Satan’s purposes and thwarting his plans:

“this act  
Shall bruise the head of Satan, crush his strength,  
Defeating Sin and Death, his two main arms;  
And fix far deeper in his head their stings  
Than temporal death shall bruise the victor's heel”

(PL 12.429-33).

As the poem draws to a close, Milton lays considerable stress on the observable contrast between death in Adam and life in Christ. At the end of book XII, Archangel Michael emphasizes the importance of Christ’s sacrifice:



“This God-like act/Annuls thy doom, the death thou shouldst have died”

(PL 12.27-28).

It is a reflection of an earlier conversation between the Father and the Son, which centers on the latter’s resurrection:

“As in him perish all men, so [from] thee [...]  
As many as are restored, [...]  
Receive new life. [...]  
So man [...]  
dying rise, and rising with him raise  
His brethren [...].”

(PL 3.288-94).

The fragment mirrors Paul’s teaching to the church in Corinth:

“For as by a man came death, by a man has come also the resurrection of the dead. For as in Adam all die, so also in Christ shall all be made alive”

(1 Cor 15, 20).

The follow-up to that verse reads:

“But each in his own order: Christ the *firstfruits*, then at his coming those who belong to Christ”

(1 Cor 15, 23).

In the wake of Jesus’ resurrection, the biblical scholars often noted that Christ

“rose from the dead on the exact day of the Feast of Firstfruits, the day after the Sabbath following the Passover [...]. The offering at the Feast of Firstfruits was a bloodless grain offering [...]. No atoning sacrifice was necessary, because the Passover lamb had just been sacrificed. This corresponds perfectly with the resurrection of Jesus, because His death ended the need for sacrifice, having provided a perfect and complete atonement”<sup>20</sup>.

---

<sup>20</sup> D. Guzik, Allingham, *Commentary on 1 Corinthians 15*, [in:] Study Light, <http://www.studylight.org/commentaries/guz/view.cgi?book=1co&chapter=015> [Access: 11.07.2015].

This observation coincides with the Son's steady pattern of progression from one symbolic representation to another in *Paradise Lost*. In this particular instance, Jesus' *sacrificial fruit of the atonement* is followed by the

"firstfruits of those who have fallen asleep"

(1 Cor 15.20).

Regardless of whether Milton aimed at this particular association, the term *firstfruits* is an apt designation of another symbolic transformation of the Son. Being

"the head of all mankind"

(PL 3.282),

he is representative of his *brethren* like the first portion of harvest (*first fruits*), which in Jewish culture was devoted to God. In the Old Testament times, the Festival of First Fruits (Heb. *Shavuot* or *Hag ha-Bikkurim*) was an integral part of Israel's religious observance (Levine).<sup>21</sup> It was celebrated on the day after the Sabbath following Passover (Lev 23. 9-14).<sup>22</sup> One of the reasons for its institution was to

"show one's trust in the Lord, that if He has provided early aspects of the harvest, He could be trusted for good provision later".<sup>23</sup>

In much the same way the Son, who is the

"firstfruits of those who have fallen asleep"

(1 Cor 15,20)

will serve as a guarantee of mankind's resurrection at the time when

"this world's dissolution shall be ripe"

(PL 12.459).

---

<sup>21</sup> B. Levine, *First fruits*, [in:] Jewish Virtual Library, [http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud\\_0002\\_0007\\_0\\_06495.html](http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0007_0_06495.html) <http://www.study1ght.org/commentaries/guz/view.cgi?book=1co&chapter=015> [Access: 16.06.2014].

<sup>22</sup> *The Holy Bible*: New Standard Version. Wheaton, 2007.

<sup>23</sup> M. Rydelnik, *Romans Commentary*, [in:] *The Moody Bible Commentary*, 2014, p. 1757.

The Hebrew term *bikkurim*, meaning first fruits, derives from the same root as *bekhor*, the “firstborn” and its Greek counterpart *aparche*, denotes in secular usage

“an entrance fee”<sup>24</sup>.

Speaking of the *ransom* paid by the *only begotten*, which to Milton was almost synonymous with *firstborn*, the Father lays down a promise of hope, on which every person, *transplanted* as onto the *root*, can have a firm grasp. Only then, the resurrected believer will be able to

“see golden days, fruitful of golden deeds”

(PL 3.337)

at Christ’s second coming.

The analysis of the passages which contain references to the *seed* in *Paradise Lost* reveals that most of them pertain to the promised Deliverer. The recurring motif of the

“destined seed”

(PL 12.232)

serves as an ongoing reminder that God has not abandoned mankind in their plight, even though their miserable state was self-inflicted. The numerous transformations, described with the language and imagery derived from horticulture, firmly grounded in the biblical text, demonstrate God’s supreme power and control over the events in Heaven, Hell and Paradise. The Almighty’s use of objects and concepts previously appropriated by Satan shows an unparalleled ability to turn evil into good. The heavy blow, which the adversary dealt to his human subjects, will soon redound on the devil with a double force. In return for his abuses Satan will eventually *reap the fruits* of God’s wrath.

To conclude, the motif of the *fruit* is inherent in the organic structure of *Paradise Lost*. As it transpires, however, its presence is much more pervasive than it could be initially assumed. Commenting on the ubiquity of references to vegetable nature in Milton’s poem, Fowler points out that:

---

<sup>24</sup> D. Guzik, Allingham, *Commentary on 1 Corinthians 15*, [in:] Study Light, <http://www.studylight.org/commentaries/guz/view.cgi?book=1co&chapter=015> [Access: 11.07.2015].

“it is natural and inevitable that [Milton’s] universe [...] should be thought of as a plant.”<sup>25</sup>

He adds that

“mankind is as naturally both part and guardian of a plant; and a plant’s desecration must inevitably have cosmic repercussions”.<sup>26</sup>

In light of this accurate statement, it is only fitting that man’s restoration should be brought by the *fruit* if his downfall was also caused by the *fruit*. The reader, together with Adam and Eve, is thus encouraged to look into the distant future when the *incorruptible fruit*, eventually supersedes the *corruptible* one. A careful analysis of the poem allows one to conclude that the *fruit of the promise* is of a far greater significance than the *forbidden fruit*. For all those who have eventually grasped its importance, the most conspicuous word of the poem, the *fruit*, suddenly becomes an emblem of hope rather than woe.

### **Abstract in English:**

The article investigates the relationship between the word *fruit* and some of its possible interpretations in John Milton’s *Paradise Lost*. Although the most obvious reference to the word *fruit* centers on the forbidden object of temptation, found in the book of Genesis, it is by no means the only one. The present study takes advantage of the ambiguity surrounding the notion of the *fruit*, showing that it can be viewed in several different ways. Considering some of the poem’s binary structures and the poem’s Christian dimension, it can be presumed that the motif of the *forbidden fruit* has also its antithetical counterpart. Its equivalent is the *fruit of the promise*, referred to as the “woman’s seed”. In literature on Milton’s epic, too little space has been so far devoted to that elusive but all-important motif. Hence, the aim of this study is to shift the readers’ attention away from the *fruit* which occasions death to the *fruit* that promises life. Having refocused their minds, the readers can realize a much greater significance of the *fruit of the promise*. For all those who have eventually grasped its importance, the most conspicuous word of the poem, the *fruit*, suddenly becomes an emblem of hope rather than woe.

### **Key words in English:**

John Milton, Christian epic, Puritanism, Genesis, forbidden fruit, fruit of the promise, woman’s seed, only begotten Son, metamorphosis, firstfruits,

### **Title in Polish / Tytuł po polsku:**

„*Owoc obietnicy*” jako nieskazitelny owoc Raju utraconego Johna Milтона

---

<sup>25</sup> A. Fowler, *Paradise Lost. Introduction. Language and style*, [in:] *The poems of John Milton*, ed. J. Carey, A. Fowler, London, 1968, p. 437.

<sup>26</sup> *Ibidem*.

## Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie) po polsku:

Praca ta stawia sobie za cel interpretację słowa „owoc” — pojęcia kluczowego dla zrozumienia „Raju utraconego” Johna Milтона. Mimo że „zakazany owoc” z Księgi Rodzaju dominuje treść poematu, nie jest on jedynym owocem, który ma szczególne znaczenie dla rozwoju akcji. Wieloznaczność tego motywu pozwala na to by rozpatrywać go pod różnymi kątami. Mając na uwadze chrześcijański wymiar utworu oraz obecne w nim opozycje binarne, można by sądzić, że „zakazany owoc” będzie miał przeciwstawiony mu odpowiednik. W istocie, jest nim „owoc obietnicy”, nazywany w wierszu „nasieniem niewiasty”. W literaturze dotyczącej poematu Milтона niewiele miejsca poświęcono jak dotąd temu trudno uchwytnemu, ale jakże ważnemu motywowi. Celem artykułu jest zatem skierowanie uwagi czytelników na tę postać owocu, która przynosi życie, a nie śmierć. Dzięki temu będą mogli oni uświadomić sobie, że znaczenie „owocu obietnicy” jest o wiele bardziej istotne. Dla każdego, kto zrozumie jego wagę, najbardziej charakterystyczne słowo eposu — „owoc”, przestanie być wtedy zwiastunem niedoli, a staje się symbolem nadziei.

## Key words in Polish / Słowa kluczowe po polsku:

John Milton, epos chrześcijański, Księga Rodzaju, purytанизm, zakazany owoc, owoc obietnicy, nasienie niewiasty, jednorodzony Syn, metamorfoza, pierwociny

## Bibliography:

### Primary sources:

- Milton, John.** *Paradise Lost*. Ed. Alastair Fowler. 1<sup>st</sup> ed. London: Longmans, 1968. Print.  
**Milton John.** *A treatise on Christian doctrine*. 2006. *The Internet Archive*. Web 25 June 2014.  
**Milton John.** *On the morning of Christ's nativity*. Ed. John Carey. 1<sup>st</sup> ed. London: Longmans, 1968. Print.

### Secondary sources:

- Allingham, Philip V.** "Notes on Heroic Poetry: The Primary and Secondary Epic." *Notes on Heroic Poetry: The Primary and Secondary Epic*. Web. 10 July 2015.  
**Fowler, Alastair.** "Paradise Lost. Introduction. Language and style." The poems of John Milton. Ed. Carey and Fowler. 1st ed. London: Longmans, 1968. 428-437. Print.  
**Guzik, David.** *Commentary on 1 Corinthians 15*. 2003. N.p. David Guzik Commentaries on the Bible. *Study Light*. Web 25 June 2014.  
**The Holy Bible.** *New Standard Version*. Wheaton: Crossway, 2007.  
**Ide, Charles.** "On the Begetting of the Son in Paradise Lost." *Studies in English Literature, 1500-1900* 24. 1 (1984). JSTOR. Web. 29 June 2014.  
**Kelley, Maurice.** "Milton's Arianism Again Considered." *The Harvard Theological Review*, 54: 195-205. Web. 7 June 2014.  
**Levine, Baruch.** "First fruits." *Jewish Virtual Library*. 1998. Web 16 June 2014.  
<[http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud\\_0002\\_0007\\_0\\_06495.html](http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0007_0_06495.html)>  
**Lewalski Kiefer, Barbara.** "The induction and its terms: the problem of Christ's nature." *Milton's brief epic: the genre, meaning, and art of Paradise Regained*. Providence: Brown UP, 1966. Print.

**Luxon, Thomas H.**, ed. The Milton Reading Room, <http://www.dartmouth.edu/~milton>, June, 2014.  
**Rydelnik, Michael.** *The Moody Bible Commentary. Romans Commentary.* 2014. Christian Apologetics and Research Ministry. PDF file.  
"Seed." *Merriam-Webster.com*. Merriam-Webster, 2014. Web. 8 May 2011.  
**Slick, Matt.** "The Ontological and Economic Trinity" *Christian Apologetics and Research Ministry*. Web 25 May 2014. URL: <http://carm.org/ontological-and-economic-trinity> [Accessed 25.05.2014].  
**Trott, Nicola.** "The Picturesque, the Beautiful and the Sublime." *A Companion to Romanticism*. Ed. Duncan Wu. 1st ed. Oxford: Blackwell, 1999. 520-532. Print.

## **Information about the Author:**

### **Information about the Author in English:**

**Dagmara Poskart, M.A.** In 2014 she earned her M.A. in English Philology from the Jagiellonian University, Poland, where she wrote her thesis entitled: "Fruit in John Milton's *Paradise Lost*." At present, as a doctoral candidate at the Department of the History of British Literature and Culture at the English Philology Institute of the Jagiellonian University, Poland, she focuses on the writings of another 17<sup>th</sup> century author and poet Lucy Hutchinson. Some of her other interests include Christian apologetics, pedagogy and Foreign Language Teaching. She works as a tutor of both English and German. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

### **Information about the author in Polish / Informacja o autorce po polsku:**

**Dagmara Poskart, mgr**, w 2014 r. uzyskała tytuł magistra filologii angielskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim, broniąc pracy pt.: „Fruit in John Milton's *Paradise Lost*” („Owoc w *Raju utraconym* Johna Milтона”). Jako doktorantka w Zakładzie Historii Literatury i Kultury Brytyjskiej w Instytucie Filologii Angielskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim, skoncentrowała swoją uwagę na twórczości 17-wiecznej poetki Lucy Hutchinson. W kręgu jej zainteresowań znajduje się apologetyka chrześcijańska, pedagogika, a także dydaktyka języków obcych. Zajmuje się nauczaniem języka angielskiego i niemieckiego. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

### **Information about the author in Czech. Informace o autorce v češtině:**

**mgr Dagmara Poskart** v r. 2014 obhájila titul magistra angličtiny na Jagellonské univerzitě prací „Fruit in John Milton's *Paradise Lost*“ („Ovoce ve *Ztraceném ráji* Johna Milтона“). Jako doktorantka na Katedře britských dějin literatury a kultury na Ústavu anglické filologie Jagellonské univerzity soustředila svou pozornost k básničce ze 17. století Lucy Hutchinson. V oblasti jejího zájmu leží křesťanská apologetika, pedagogika a také didaktika cizích jazyků. Zabývá se výukou angličtiny a němčiny. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Translation into Czech by Libor Martinek]

### **Information about the author in Slovak / Informacja o autorce po slovacu:**

**Dagmara Poskart, mgr**, v r. 2014 získala titul magisterky filológie anglického jazyka na Jagelovskej univerzite obhajobou práce s názvom: *Ovocie v Stratenom ráji Johna Milтона* („Fruit in John Milton's

*Paradise Lost*”). Ako doktorandka v odbore britskej literárnej histórie a kultúry na Filologickom inštitúte Anglickej filológie Jagelovskej univerzity skoncentrovala svoje úvahy o tvorbe poetky zo 17. storočia Lucy Hutchinson. V okruhu jej odborného záujmu je kresťanská apologetika, pedagogika a didaktika cudzích jazykov. Zaoberá sa výučbou angličtiny a nemeckého jazyka.  
E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Translation into Slovak by Ivica Hajdučekova]

### **Information about the author in Russian / Informacja o autorce po rosyjsku:**

**Дармара Поскарт**, магістр. У 2014 році отримала ступінь магістра англійської філології у Ягеллонському університеті, захистивши працю „Fruit in John Milton’s *Paradise Lost*” / «Плоди у “Втраченому раї” Джона Мілтона». Будучи докторанткою у відділі британської історії літератури та культури ХХ-ХХІ ст. при Інституті англійської філології у Ягеллонському університеті, сконцентрувала свою увагу на творчості поетеси ХVІІ століття Люсі Гатчінсон. У колі її зацікавлень – християнська апологетика, педагогіка, а також викладання іноземних мов. Викладає англійську та німецьку мови. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Translation into Russian by Nadiya Koloshuk]

### **Information about the author in Ukrainian / Informacja o autorce po ukraińsku:**

**Дармара Поскарт**, магістр. Получила степень магистра в 2014 году, защитив дипломную работу «Плоды в “Потерянном раю” Джона Милтона». Став докторанткой в отделе британской истории и культуры ХХ-ХХІ вв. в Институте английской филологии Ягеллонского университета, сосредоточила своё внимание на изучении творчества поэтессы ХVІІ века Люси Хатчинсон. В круг её интересов входят христианская апологетика, педагогика, преподавание иностранных языков. Преподаёт английский и немецкий языки. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Translation into Ukrainian by Nadiya Koloshuk]

### **Звесткі пра аўтара (па-беларуску) / Information about the Author in Belarusian:**

**Дармара Поскарт**, мгр, у 2014 г. атрымала ступень магістра англійскай філалогіі ў Ягелонскім універсітэце на падставе абароны работы на тэму „Fruit in John Milton’s *Paradise Lost*” “Плод у *Страчаным раі* Джона Мілтана”. З’яўляючыся аспіранткай кафедры брытанскай гісторыі, літаратуры і культуры інстытуту англійскай філалогіі Ягелонскага ўніверсітэта, сканцэнтравала сваю ўвагу на творчасці паэтэсы 17 стагоддзя Люсі Хатчынсан. Сярод яе інтарэсаў — хрысціянская апалагетыка, педагогіка, а таксама дыдактыка замежных моў. Займаецца навучаннем англійскай і нямецкай моваў. E-mail: dagmara.poskart[at]uj.edu.pl

[Przekład białoruski / тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]  
[Translation into Belarusian by Eugeniusz Pańkow and Olga Pańkowa]

LIBOR MARTINEK (Opava, Czech Republic)

E-mail: martinek.libor[at]centrum.cz

## K problematice kancionálové tvorby na Těšínsku

### 1. Úvodem k nábožensko-duchovní tvorbě na Těšínsku

Polské knihy v regionu se objevují v souvislosti s náboženským uvolněním, jehož se slezským evangelíkům dostalo v altranstädtském míru. Evangelíci kromě živého slova, hlásaného mj. od r. 1709 v těšínském chrámu milosti (jediném kamenném kostele v regionu, ostatní směly být jen dřevěné), potřebovali také náboženské knihy. Kromě založení evangelického sboru v r. 1709 vznikla také škola. Pastory se stali příchozí z okolí Klucborku (Kluczborku) a Byčiny (Byczyny), kde se již v 17. století rozvíjelo bohaté polské náboženské písemnictví. V Těšíně tak vzniklo potenciální spisovatelské středisko, které navazovalo na tradici kluczborského okruhu. Autorem první polské tištěné knihy byl rodák z Komorzna (Reinersdorfu) Jan Muthmann (1685–1747). Kniha *Wierność Bogu y cesarzowi* (1716) byla vytištěna v Břehu a obsahuje rady a modlitby v době morové epidemie. Tento „sluga Ewanjeliey przy kościele Jezusowym przed Cieszynem“, jak se podepsal, byl po dvacet let duchovním správcem těšínské evangelické obce, poté zbaven úřadu pro podezření z pietismu. Vynikal jako učený znalec hebrejského biblického textu a německý náboženský spisovatel. Další jeho dvě práce *Książeczka o Jezusie* (Knížečka o Ježíši) a *Sto regul żywota* (Sto pravidel života) se vyznačují vroucím náboženským tónem.

V Břehu také tiskl své knížky jiný evangelický těšínský kazatel Samuel Ludwik Zasadius (patrně Zasadzki), v r. 1721 potvrzený jako polský evangelický katecheta a kazatel, v r. 1730 rovněž pro pietismus propuštěný (zemř. 1756). Zasadius byl spisovatelem kázání a náboženských vzdělávacích spisů, z nichž zejména katechizační příručka *Droga do nieba* (1723), upravená z němčiny, byla několikrát tištěna a hojně šířena. Patrně to byla jeho literární činnost, která na katolické straně vyvolala odezvu, byť po delší době.

Další rozvoj tohoto střediska byl přerušen náboženskými spory, podezřením pastorů z pietismu a jejich vyhnáním z Těšína. Negativní vliv mělo i rozdělení Slezska mezi Prusko a Rakousko. Těšínsko bylo odtrženo hranicí od středisek



kultury, knihoven a tiskáren, které během doby vznikly ve Vratislavi (Wrocławu), Břehu (Brzegu), Lehnici (Legnicy), Olešnici (Olesznicy) nebo Klučborku. Po těchto událostech bylo třeba vytvořit vlastní středisko v Těšíně. Vytvořilo se postupně od roku 1740, první tiskárna byla v Těšíně založena v roce 1806. Zhodnocením a zároveň oslavou těchto počínů bylo zveřejnění práce exjezuity, kněze Jana Leopolda Šeršníka o spisovatelích a umělcích Těšínského knížectví *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum* (1810).<sup>1</sup> O necelých sto let později na něj mohl navázat kněz Józef Londzin (1862–1929) svou Bibliografií polských tisků v Těšínském knížectví (*Bibliografia druków polskich w Ks. Cieszyńskim*); dodatky vycházely až do r. 1923. Přes cizí vlády byl stále zdůrazňován piastovských charakter a jednotnost bývalého knížectví.

První knihou z pera těšínských rodáků pak se stala katolická *Prawdziwa Jedźina do Nieba z Pisma Świentego dokazana droga...*, vydaná v Opavě v r. 1761 kněžími Janem Judaszem Hackenbergerem (z Vendryně, zemř. 1763), Jerzym Bajtkem (z Jablunkova) a Franciszkem Knöblem (z Golezowa<sup>2</sup>). V této knize se projevuje lidové nářečí, a to v mnohem větší míře než ve Muthmannových nebo Zasadiových spisech a také než v pozdějších náboženských knížkách, které vydali evangeličtí pastoři Jan Kłapsia (zemř. 1808) a Paweł Twardy (zemř. 1807). Skutečnost, že evangelíci psali relativně spisovnou polštinou, kdežto katolíci se klonili k lidovému nářečí, není ojedinělá a také pravopis naznačuje, že katolíci upravovatelé chtěli své práce učinit co nejpřístupnější lidovým vrstvám. Například knížka modliteb přeložená z italštiny přes němčinu r. 1788 nenazývá svůj jazyk polským, ale „ten, który jest w Xionżenstwie Tieszynskim zwyczajny“ (ten, který je v Těšínském knížectví obvyklý). To platilo po celou první polovinu 19. století. S doporučením, aby se zejména dětem ve školách dostalo do rukou více knih psaných jazykem obvyklým na Těšínsku, vystoupili kromě Leopolda Šeršníka také někteří generální vikáři, frýdecký rodák Josef K. Šíp a evangelík Matouš Opolski. Šlo ještě spíše o praktickou potřebu než o buditelskou činnost. Teprve jméno Pawła Stalmacha (nar. 13. 8. 1824 v Bažanovicích u Těšína) je spojeno s „uvědoměným obrozeneckým hnutím“ na Těšínsku.<sup>3</sup> Prvním originálním polským literárním dílem byly *Pieśni ludowe o zalożeniu Kościola Ewangelickiego przed Cieszynem*, pravděpodobným autorem byl Jakub Gallacz (1665–1725).

V oblasti těšínsko-slovenských kulturních vztahů zosobňuje dobrou tradici nejen Jiří Třanovský, ale v období, které víceméně souvisí s národním obrozením oblasti, znamená počátek těchto vztahů působení slovenských evangelických

---

<sup>1</sup> Podrobněji viz Grażyna Szewczyk, Dykjonarz pisarzy i uczonych cieszyńskich Leopolda Jana Szersznika. In: *Śląskie Miscellanea*. Wrocław 1989, s. 57–69.

<sup>2</sup> Narodil se v Ratiboři, farářem byl v Golezowě od r. 1759.

<sup>3</sup> Vojtěch Martínek, Literatura polská. In: *Československá vlastivěda. Díl VII. Písemnictví*. Praha: Sfinx, 1933, s. 291–292.

pastorů a studium slovenské evangelické mládeže na těšínském gymnáziu. Na návěské faře u Jablunkova působili dva slovenští kazatelé Josef Paulini (1792–1804) a Josef Nikolaides (1804–1820).<sup>4</sup> Slovenští studenti přicházeli z prostředí národnostně uvědomělejšího a náročnějšího a mohli přispět k práci místních slovanských spolužáků, a to zejména v období, kdy ředitelem evangelického gymnázia v Těšíně byl slovenský spisovatel Ján Kalinčiak (v letech 1858–1869). Koncem roku 1865 přišel do Těšína na evangelické gymnázium ještě jeden Slovák – evangelický, národně uvědomělý kazatel Jan Borbis (1860–1863), jenž se na krátkou dobu stal redaktorem polského časopisu *Zwiastun Ewangeliczny*. Podstatné přitom je, že učitelem většiny těchto mladých lidí v Bratislavě byl slovenský vlastenec a buditel Ludovít Štúr, u něhož během svých bratislavských studií čerpal mnohé podněty Paweł Stalmach a založení těšínských novin souvisí do určité míry i se Štúrovou činností.

Vznik skutečně polské literatury se datuje teprve od r. 1848, kdy v Těšíně začal vycházet *Tygodnik Cieszyński* (Těšínský týdeník), jehož zakladateli byli Andrzej Cinciała, Ludwik Klucki a Paweł Stalmach; po jeho zastavení vycházela od r. 1851 *Gwiazdka Cieszyńska* (Těšínská hvězdička), kterou Stalmach řídil až do r. 1887. Příspěvky v *Gwiazdce* se zabývaly dávnou minulostí Slovanů (tím připomenou české starožitnosti), měly často aktuální, vlastenecké a politické cíle. Například článek *Św. Pawła apostoła zasługi w narodzie słowiańskim*<sup>5</sup> (Zásluhy apoštola sv. Pavla pro slovanský národ) se týkal šíření evangelia mezi Slovany. Článek, v němž autor vzpomínal na moravského knížete Svatopluka, končil výzvou Slovanů k soudržnosti.<sup>6</sup> *Gwiazdka* ovšem vystupovala proti zařazování Slezanů k české národnosti, např. v článku *Narodowość Szląska*<sup>7</sup> (Slezská národnost) píše jeho autor o tom, že si přeje slovanské dohody, a vzájemnosti s českými Slovany, ale k nim se nepočítá, protože Slezsko bylo k české koruně připojeno. Zájem o slovanské otázky v *Gwiazdce* slábně po r. 1866 a ještě výrazněji po r. 1870.

Závěrem těchto úvah na úvod studie je vhodné podotknout, že slovanství bylo jednou z alternativ při hledání východiska z krize identit, jak se domnívá Miroslav Hroch.<sup>8</sup> Spíše než základní složka národotvorného mýtu, jak to vidí britský bohemista Robert Pynsent, bylo slovanství alternativou, která se rodila paralelně a do jisté míry v konkurenci s identitou českou, rakouskou (jak se domní-

---

<sup>4</sup> Slovenských pastorů na Těšínsku bylo daleko více (viz např. Bohuslav Burian – Ilja Burian, *Vlastní životopisy prvních tolerančních kazatelů a. v. přišlých ze Slovenska*. In: *Počátky tolerančního evangelictví, Acta reformationem bohemicam illustrantia IV*. Praha: Kalich, 1985, s. 16–47).

<sup>5</sup> *Gwiazdka Cieszyńska*, 1860, s. 227–228.

<sup>6</sup> *Gwiazdka Cieszyńska*, 1862, s. 348–349.

<sup>7</sup> Tamtéž.

<sup>8</sup> Miroslav Hroch, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999.

vá Jiří Kořalka<sup>9</sup>) a polskou. Také na Těšínsku šlo o falešné slovanské mýty a o neúspěšnou slovanskou identitu.

## 2. Ke kancionálové a duchovní tvorbě na Těšínsku od poloviny 19. století

Literární úsilí 19. století v regionu bylo spojeno s programem polského dobového vývoje v literatuře a kultuře, ale nešlo vždy ruku v ruce s rozvojem uměleckých talentů. Jerzy Bogusław Heczko (1825–1907), původem z Lyžbice, který působil jako pastor v Komorní Lhotce, kde také zemřel, je autorem evangelického *Modlitewniku* (Modlitebníku), z jehož třiašedesáti modliteb se deset objevilo v pozdějším *Kancjonalu* (Kancionálu) z r. 1865.<sup>10</sup> Obsahoval 770 písní, byl rozdělen do devíti tematických částí a na Těšínsku se používal do druhé světové války, přičemž na českém Těšínsku je často používán dodnes.

Pozornost si zasluhuje i anonymní soubor jednatřiceti písní a básní z let 1834–1835 *Pątnik narodowy pieśni wesole śpiewający* (Národní poutník písně vesele zpívající), který byl nalezen v pozůstalosti A. Cinciały, uložené v oddělení rukopisů těšínské knihovny. Ludwik Brożek v r. 1937 určil, že autorem těchto básní byl Wilhelm Raszke (1803–1855), který se narodil v Białé a jako pastor působil od r. 1829 až do své smrti v Bystřici nad Olší. Raschke byl také autorem ve své době velmi populárních *Kazań na lekcye niedzielne i świąteczne* (Kázání na neděle a svátky, 1888), kterým se říkalo „Raszkówki“. V Raschkových nábožensky laděných básních a písních jsou patrné vlivy staré polštiny a renesanční životní filozofie Jana z Czarnolasu (resp. Jana Kochanowského, 1530–1584).<sup>11</sup>

Na pozadí dobové tvorby se výrazně odlišuje literární talent jablunkovského tkalce Adama Sikory (1819–1871), autora *Pieśni nabożnych* (Nábožných písní, 1887, 1922, 1930) s působivými pastorálkami, např. *Kołodou pastuszków* (Koleda pasáčeků), příležitostných básní, ambicióznějším dílem jsou *Lamenty Jasiowe w 1844 r.* (Jankovy nářky v r. 1844), *Pochwała Jabłonkowa* (Chvála Jablunkova).

<sup>9</sup> Jiří Kořalka, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha: Argo, 1996.

<sup>10</sup> Kromě toho vydal brožury Towarzystwa Ewangelickiego (Evangelického společenství) na rok 1868 (v tiskárně Gustawa Adolfa), kázání na rok 1871 *Umierając spać idziemy* (Umírajíce jdeme spát), *Mały Katechizm dr Marcina Lutra* (Malý katechismus dr. Martina Luthera), příručku *Wojciech dobry gospodarz* (Vojtěch dobrý hospodář), byl jedním z překladatelů *Postylli domowej* (Domácí postily) Martina Luthera (1882) a řadu svých článků publikoval v *Ewangeliku*, prvním oficiálním časopise Slezského seniorátu, vydávaného v polštině, jehož byl po určitou dobu také redaktorem.

<sup>11</sup> Dále vycházíme mj. z prací: Władysław Sikora, *Pisarze Zaolzia*. Český Těšín: Olza, s. 6 passim; *Znów minie wiek... Antologia literatury nadolziańskiej*, Leon Miękina (ed.). Cieszyń: Macierz Ziemi Cieszyńskiej, 2001; Lesław Marian Bartelski, *Polscy pisarze współcześni 1939-1991*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995; Ludvík Štěpán et al., *Slovník polských spisovatelů*, Praha: Libri, 2000; Iva Málková – Svatava Urbanová et al., *Literární slovník severní Moravy a Slezska*. Olomouc: Votobia, 2001.

Posmrtně vyšly knižně *Tren błagalny* (Prosebný trén, 1914) a *Trzy dialogi* (Tři dialogy).

Podobný význam v oblasti kancionálové tvorby jako měl J. B. Heczko reprezentoval později kněz Paweł Sikora (1883–1972). Narodil se v Návsi u Jablunkova, po studiích na polském gymnáziu v Těšíně studoval teologii na univerzitách ve Vídni a v Halle. V r. 1905 spolu s Andrzejem Hławiczkou (1866–1914) a Andrzejem Cymorkem (1882–1965) zpracoval první polský misijní zpěvník *Harfa Syjońska* (Siónská harfa) který vyšel v r. 1906. Jeho význam tkví jednak v tom, že obsahuje nové původní polské duchovní zpěvy, reflektující evangelikální spiritualitu, jednak v tom, že zpřístupnila v překladech celosvětově zpívané evangelikální duchovní písně, zejména anglo-americké provenience.

Melodie na slova M. Luthera i J. Třanovského komponoval syn P. Sikory Tadeusz Sikora. Za zmínku stojí rovněž varhaník a skladatel Jan Gawlas (1901–1965) se narodil v Dolním Žukově, po první světové válce žil v Komorní Lhotce, skládal hudbu na texty P. Sikory. Od r. 1923 působil postupně v Chořově, Katovicích a Těšíně, od r. 1964 pracoval na Státní hudební škole v Katovicích, kde mj. zastával i funkce děkana a rektora. Zanechal po sobě kolem 60 písní a sborových děl. Z Karpentné pocházel Stanisław Hadyna (1919–1999), skladatel, spisovatel, dramatik a zakladatel folklorního souboru Śląsk. V 50. letech připravil 1200 písní pro nový evangelický zpěvník, zpěvník pro děti a biblické příběhy pro výuku náboženství aj. Spoluautor „Siónské harfy“ Andrzej Hławiczka je rovněž autorem samostatných zpěvníků.<sup>12</sup> Pozornost si zaslouží i jeho syn Karol Hławiczka (1894–1976), který v letech 1945–1958 působil na českém Těšínsku a je autorem několika duchovních písní. V době Hławiczkova působení v Československu vyšly ineditně jeho zpěvníky *Stokrotki, Pieśni religijne dla dzieci* (Sedmikrásky, Náboženské písně pro děti; Třanovice 1948) a *Cytra, 50 pieśni misyjnych na chór mieszany* (Citera, 50 misijních písní pro smíšený sbor; Třanovice 1950); ve strojopise zůstal obsáhlý zpěvník *Hosanna, Śpiewnik dla pracy na niwie Królestwa Bożego* (Hosana, Zpěvník pro práci na nivě Království božího).

Na *Harfu syjońskou*, která vyšla v průběhu 20. století několikrát (poslední nám známé vydání je z roku 1965), ideově navazuje *Śpiewnik Pielgrzyma* (Poutníkův zpěvník), který vznikl rovněž na Těšínsku a reflektuje spíše letniční (pentekostální) spiritualitu. První vydání je z r. 1919. Jeho hlavním tvůrcem byl Jan Glajcar (1895–1971) z Konské, hudební samouk, povoláním hutník. Druhé vydání „Poutníkovy zpěvníku“ vyšlo r. 1923 a třetí r. 1935, čtvrté vydání z roku 1959 bylo vydáno v Ústředním církevním nakladatelství v Praze; tento zpěvník užívaly jak sbory Jednoty českobratrské (pozdější Církev bratrská) na českém Těšínsku, tak i řada sborů Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego (Spojené evangelikální církve) v Polsku. Na jeho přípravě se významně podílel Karol Hławiczka a toto

---

<sup>12</sup> Daniel Spratek, Sto let zpěvníku *Harfa syjońska*, *Idea*, 2006, č. 25, s. 8–10.

vydání představovalo tehdejší vrchol polské protestantské hymnologie. *Śpiewnik Pielgrzymy* vyšel dosud ve více než deseti vydáních (naposledy r. 2012 v Katovicích); byl vydáván v Československu, Polsku a Velké Británii. Na československé straně Těšínska (v Trinci-Tyře) vyšel ineditně v r. 1983 trojjazyčný (československo-polský) zpěvník *Gloria*, jenž ideově rovněž navazuje na *Harfu syjońskou* (druhé vydání je z r. 1997). Obsahuje 164 českých, 195 polských a 26 slovenských písní.<sup>13</sup>

Polská literatura tohoto žánru vzniklá nebo užívaná na Těšínsku byla sice početná, ale zdaleka nedosáhla té míry rozšířenosti a obliby jako česká. Tím pádem nemohla dlouhodobě neutralizovat jazykové vlivy české náboženské literatury. Vznikala a vyvíjela se nikoli z národní polské, ale ze smíšené literatury česko-polské. V českém *Kancyonale Wszeobecney Swatey Cyrkwe*, jenž vyšel v Opavě r. 1761, bylo jen patnáct polských písní, přestože šlo o kancionál určený pro Těšínsko a Horní Slezsko. Obrat nastal až v 50. letech 19. století, kdy v souvislosti s popoľšťovaním katolických bohoslužeb byl vydán r. 1857 první polský kancionál v nákladu čtyř tisíc kusů, jehož sestavovatelem byl farář v Žibřidovicích (dnešní Zebrzydowice, Polsko) Antoni Janusz.<sup>14</sup> Avšak již z doby působení pastora Jana Muthmanna v „kostele milosti“ v Těšíně se dochovaly zprávy o tom, že bohoslužebný život probíhal německy a polsky. Z Muthmannova dopisu datovaného 28. 1. 1724 je zřejmé, že v 18. století se jako liturgický jazyk nově prosadila polština, zatímco čeština ustoupila do pozadí. „Pro češtinu jako liturgický jazyk se však stala osudovou císařská rezoluce z roku 1710, která stanovila, že na kazatelská místa je možno povolávat jen rodilé Slezany (schlesische Landeskircher) a nařídila, aby pastoři, kteří tuto podmínku nesplňují, z Těšína odešli.“<sup>15</sup> Čeština se ještě udržela při církevním zpěvu, kdy i při polských bohoslužbách byl používán český zpěvník *Cithara sanctorum* Třanovského a to až do druhé poloviny 19. století.<sup>16</sup>

Podobný význam měl pro evangelíky zmíněný *Kancyonal czyli Śpiewnik dla Chrześcian ewangelickich* Jerzyho B. Heczka, jímž byly vytlačovány zpěvníky Jiřího Třanovského. Pomocí (nejen) těchto dvou kancionálů a zásluhou polsky cítících kněží a učitelů nabývala v druhé polovině 19. století v náboženských obřadech slovanského obyvatelstva Těšínska převahu polština, což mělo vliv na národní povědomí řady jeho dosud národnostně nevyhraněných příslušníků.<sup>17</sup>

---

<sup>13</sup> Stanisław Pięta, Všechna pokolení chválí tvoje skutky zpěvem (vícejazyčnost samizdatových zpěvníků). In: *Evangelický kalendář – Kalendarz Ewangelicki*. Český Těšín: SCEAV, 2000, s. 94–95.

<sup>14</sup> Daniel Spratek, Z dějin luterské liturgie na Těšínsku v 18. století, *Těšínsko*, 2002, č. 4, s. 16.

<sup>15</sup> *Ibidem*.

<sup>16</sup> *Ibidem*.

<sup>17</sup> Podrobněji jazykové otázky v liturgii církvi na Těšínsku v 19. století viz např. Alois Adamus, Český jazyk v církvích na Těšínsku. In: *Slavnostní list Slezské matice osvěty lidové pro knížectví těšínské 1898–1918*. Moravská Ostrava: vl. nákl, 1918, s. 17–18; Józef Londzin, *Jak wphyw wywarta reforma-*

S procesem národnostního uvědomění se nesetkáváme jen v Těšíně, ale i na venkově, a to na všech rovinách společenského života – v kostele, ve škole a později v obecní samosprávě. Situaci komplikovalo mj. vzájemné prolínání dialektů a konfesijní rozdělení, které se odráželo i ve vývoji jazykových poměrů. Nutno podotknout, že nářečí samo ještě nerozhoduje o orientaci národnostního uvědomění. Například z Těrlicka, ležícího na západ od Těšina, pocházel jak český národní pracovník František Onderek, tak i zmíněný kněz Jan Žmijka, upravovatel tzv. Januszova kancionálu. Rodáci z českého Frýdecka Dominik a Alois Orlové patřili k horlivým zastáncům polské věci, z Moravy pocházel po rodičích kněz Józef Londzin, autor proslulé práce *Polskość Śląska Cieszyńskiego* (Polskost Těšínského Slezska, 1924); od r. 1890 mu jako těšínskému vikáři byla z pravomoci katolického kléru svěřena redakce *Gwiazdki*. Aktivnější kněží a učitelé ovlivnili v řadě případů vývoj národnostní podoby obyvatelstva některých vesnic, které ležely na jazykovém pomezí. Tuto úlohu sehráli Filip Habernal v Dobraticích, Alois Orel v Hnojniku, Dominik Orel v Horní Suché nebo Jan Ježíšek v Domaslavicích.

Těšínskou literaturu na počátku 20. století dále výrazně utvářeli např. Józef Ciszewski (1837–1940), Bogumił Hoff (1829–1894) a další. Jan Kubisz (1848–1929), rodák z Konské u Trince po ukončení dvouletého učitelského semináře v Těšíně učil v Hnojniku. Kubiszův *Syn marnotrawny* (Marnotratný syn) je básní o studentu, který zradil otcovská přikázání a rodnou kulturu, poznal svou chybu a navrátil se. Návaznost na biblický motiv v básni *Mojżesz* (Mojžíš) umožňuje J. Kubiszovi zobrazit nejzávažnější záležitosti svého života a rodné země, ale také o nich přemýšlet. Kubiszovy vzpomínky *Pamiętnik starego nauczyciela* (Zápisník starého učitele; 1928) jsou jedním z nejcennějších pramenů poznání minulosti Těšínska.

### 3. K otázce užívání češtiny na Těšínku

Za významnou považujeme otázku užívání českého jazyka v místních školách a kostelech, případně záležitost původu učitelů a kněží, kteří v nich pracovali. Převážně jimi byli místní lidé, teprve po nich následují početně slabší čeští učitelé a kněží z Čech a Moravy. Podobně je nutné přihlížet k českým učebním pomůckám či knihám na těchto školách, k modlitebním knížkám a zpěvníkům, jež měly převahu nad polskými a jejichž užívání bylo s postupující národnostní diferenciací na Těšínku kritizováno národnostně probuzenými Poláky. Působila zde i jistá setrvačnost návyku na tyto texty, neboť když se v 50. letech 19. století zaváděly polské bohoslužebné pomůcky (kancionál Januszův namísto oblíbeného Fryčajo-

---

*cja na ukształtowanie się stosunków polskich na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn: Nakładem i drukiem Dziedzictwa bł. Jana Sarkandra, 1934, s. 16–30.

va), zvedly se proti tomu v některých farnostech protesty věřících, i když v jejich mluvené řeči bylo hodně elementů polského nářečí.<sup>18</sup>

Silný účinek měla i česká lidová četba. Reprezentovali ji převážně české a moravské kalendáře, k nimž od konce 18. století přistoupily kalendáře určené speciálně pro Slezsko. Ostatní české knihy byly převážně náboženského obsahu. Byly to převážně české katolické i evangelické kancionály a zpěvníky, katolický lid zpíval ze starého kancionálu Jana Josefa Božana *Slaviček rajský*, který vyšel v první polovině 18. století v Hradci Králové. V Těšíně vyšel v r. 1829 *Kancionál všeobecné svaté církve na celý rok k větší cti a chvále Boží*, bohužel s četnými jazykovými chybami. *Nový katolický zpěvník* vydal v r. 1865 farář Josef Onderek ze Skalice a převzal do něj část písní z Božanova kancionálu. Mezi evangelíky byl všeobecně rozšířen starý kancionál Jiřího Třanovského. Historická sounáležitost k českému státu se projevovala počáteční převahou projevů české vzdělanosti.

#### 4. Závěrem

Historická fakta, která jsme uvedli ve stručném přehledu (není přitom naším cílem jít do detailů s ohledem na již publikované práce k tématu), vedou k několika závěrům. Proces, který v Čechách nazýváme národním obrozením (v polském kontextu o něm nehovoříme), byl na Těšínsku společným dílem české a polské národnosti za významného přispění slovenské národnosti (rozuměj: v té době slovenského etnika). Ve srovnání s historickým vývojem v českých zemích probíhal poněkud opožděně, kromě společných rysů s českým vývojem (stranou necháváme vývoj polský, který nemohl z různých důvodů tvořit vhodný podklad ke srovnávání) má i své zvláštní charakteristiky – ty jsou dány konkrétními historickými, ekonomickými a kulturními podmínkami a zejména tím, že zde působila myšlenka slovanské vzájemnosti. To, co národní obrození na Těšínsku do značné míry odlišuje od jiných oblastí, je specifický vývoj slovanské myšlenky a její úloha. V českých zemích se obrozovala česká národnost v zápase s němečtvím. Myšlenka spolupráce s jinými slovanskými národnostmi a národy tady byla ideálním cílem a programem, jenž byl uskutečňován jen částečně, protože styky s jinými Slovany se omezovaly na kontakty jednotlivců. Kdežto na Těšínsku se obrozovaly dvě slovanské národnosti, a to nejen souběžně, nýbrž i společně a zároveň. Společný postup tady nebyl jen vznešeným cílem, ale nutností danou historickými podmínkami. Slovanská myšlenka zde vyrůstala přímo z každodenní praxe a skutečnosti.

---

<sup>18</sup> K protestům věřících farností na Těrlicku vůči snahám kněze Franciszka Ligockého (1814–1894), který faru spravoval v letech 1855–1894, o zavádění Januszova kancionálu atp., viz Evarist Piřha, *Jazykový a národnostní spor v těrlické farnosti v letech 1862–1864*. Podle spisů generálního vikariátu v Těšíně a zemské vlády v Opavě. Místek: Kuratorium Masarykova jubilejního fondu lidovčchovného, 1934.

Závěrem můžeme konstatovat, že kulturní identita, jejíž součástí jsou i literární umělecká díla, patří k nejuniverzálnějším lidským potřebám. Můžeme ji definovat z hlediska příslušnosti jedince ke skupině nebo prostředí (avšak kromě toho existuje ještě i skupinová či kolektivní identita) a akceptace jedince danou skupinou či prostředím. Jde tedy o potřebu zachování trvalých vazeb a struktur, o jejich stabilitu. Identita je získávána společností a opět je to společnost, která ji potvrzuje či legitimizuje, a identita také bývá součástí historie společnosti. Můžeme však konstatovat, že v některých momentech vývoje společnosti získává identita v určitých kruzích, generacích nebo prostředích na důležitosti, zvláště v období společenských a kulturních krizí a změn. (Zejména pak za války, kdy se vědomí identifikace s určitým společenstvím stává důležitým kritériem rozhodnutí člověka, jeho společenských a kulturních aktivit a jeho integrace ve společnosti.) Identita je projevem orientace člověka a společnosti na specifické a významné symboly a hodnoty, které se podílejí na charakteru a osobitosti společnosti i její kultury. Také z hlediska vztahu k regionu a regionalitě je problematika identity velmi důležitým prostředkem odporu vůči anonymnosti života ve společnosti, která by mohla vyústit ve stírání rozdílů mezi lidmi a společenskými skupinami. Zachování identity napomáhá situace, kdy dynamika rozvoje společnosti nevede při zachování základních podmínek – pluralismu norem, hodnot, symbolů, vzorů chování – k popření konsensu kulturní integrace. Identitu ohrožuje krize kultury, ztráta osobních perspektiv nebo ideologizace společenského vědomí vlivem konjunkturálních politických zájmů. Na tvorbě spisovatelů Těšínska jsme poukázali na souvislosti společensko-kulturních aktivit, zejména literární tvorby, s utvářením identit obyvatel Těšínského Slezska.

### **Abstrakt /Abstract in Czech:**

Autor ve svém článku *K problematice kancionálové tvorby na Těšínsku* zaměřuje pozornost na období, kdy se vyhraňovalo národní povědomí obyvatel Těšínského Slezska, což se pak projevilo i v kancionálové tvorbě, a pokračuje až do doby po druhé světové válce. Tento vývoj je sledován na pozadí problematiky kulturních identit. Ve vývoji těšínského písemnictví ve sledovaném období – jak je dostatečně patrné i z naší studie – můžeme odlišit tři fáze, které jsou do značné míry spojeny s politickými a historickými událostmi, které nicméně literatura v obecné rovině svého vývoje nemusí vždy kopírovat. Je to organizace literárního střediska a jeho pozvolný růst v letech 1740–1840, jeho výrazněji profilovaný polský charakter v období Jara národů a národního obrození v letech 1840–1854 a prudký rozvoj regionální literatury v období let 1855–1920. Žánrové spektrum písemnictví vydávaného na Těšínském Slezsku v dané etapě jeho vývoje odráželo potřeby čtenářů. Největší skupinu tvořila náboženská, katolická i evangelická literatura (kancionály, modlitební knihy, sborníky kázání). Šíření knih mezi tzv. prostým lidem i místními vzdělanci podporoval rozvoj dalších tiskáren, kromě Těšína v Bílsku (Bielsku) a ve Fryštátu. Druhý proud literární tvorby byl věnován rozvíjení vztahů s Polskem po jeho rozdělení a budování národního povědomí i národního společenství.



## **Klíčová slova / Key words in Czech:**

Těšínské Slezsko, kancionály, duchovní tvorba, náboženská literatura, polsko-slezská literatura, katolictví, evangelictví, kulturní identita

## **Title in English:**

*On some problems connected with of hymn-book writing in Cieszyn Region*

## **Abstract (Summary) in English:**

The article focuses on the period when the national consciousness of the inhabitants of Cieszyn Silesia (Cieszyn Region) was crystallized, which was then reflected in the hymn-book writing and continued until after World War II. This development is viewed against the background issues of cultural identity. In the development of Cieszyn literature during this period - as is sufficiently evident from our study - we can distinguish three phases, which are largely associated with political and historical events that literature in general and its development do not always reflect. It is the organization of literary centers and their gradual growth in the years 1740-1840, the Polish character more strongly profiled during the time of the Spring of Nations and national revival in the years 1840-1854 and the rapid development of regional literature in the period 1855-1920. The genre spectrum of literature that was published in Cieszyn Silesia at the given stage of its development reflected the needs of the readers. The largest group consisted of religious literature, both Catholic and evangelical (hymnals, prayer books, textbooks of sermons). Distribution of books among the so-called ordinary people and local intellectuals supported the development of other printers, except Cieszyn, Bilsko (Bielsko) and Frystat. The second stream of literary production was devoted to developing relations with Poland after its division and to building national awareness and national community.

## **Key words in English:**

Cieszyn Silesia, hymns, spiritual formation, religious literature, Polish-Silesian literature, Catholicism, Protestant faith, cultural identity

## **Title in Polish / Tytuł po polsku:**

*O problematyce twórczości kancjonałowej w Cieszyńskim*

## **Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie) po polsku:**

Autor w swoim artykule *O problematyce twórczości kancjonałowej w Cieszyńskim* kieruje uwagę na okres, kiedy się krystalizowała narodowa świadomość mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, która następnie przejawiała się w twórczości kancjonałowej, i trwa aż do okresu po drugiej wojnie światowej. Ten rozwój jest postrzegany w tle problematyki tożsamości kulturowych. W rozwoju piśmiennictwa cieszyńskiego w badanym okresie – jak dostatecznie wynika i z naszego studium – można wyróżnić trzy fazy, które są w znacznej mierze związane z wydarzeniami politycznymi i

historycznymi, które jednak literatura w ogólnym ujęciu swego rozwoju nie musi wszak kopiować. To jest organizacja literackiego środowiska i jego stopniowy wzrost w latach 1740-1840, jego wyraźnie profilowany polski charakter w okresie Wiosny Ludów i odrodzenia narodowego w latach 1840-1854 i szybki rozwój literatury regionalnej w okresie lat 1855-1920. Gatunkowe spektrum piśmiennictwa wydawanego na Śląsku Cieszyńskim na danym etapie jego rozwoju odzwierciedlało potrzeby czytelników. Największą grupę tworzyła literatura religijna, katolicka i ewangelicka (kancjonały [śpiewniki], modlitewniki, zbiory kazań). Upowszechnianie książek między tzw. prostym ludem i miejscowym nauczycielstwem (inteligencją) przyczyniło się do rozwoju kolejnych drukami, oprócz Cieszyna, także w Bielsku i we Frysztacie. Drugi prąd twórczości literackiej był poświęcony rozwijaniu związków z Polską po jego [Śląska Cieszyńskiego] podziale i budowaniu narodowej świadomości oraz wspólnoty narodowej.

[Przekład polski: Marek Mariusz Tytko]

## Słowa klucze

Śląsk Cieszyński, kancjonały (śpiewniki), twórczość duchowa, literatura religijna, polsko-śląska literatura, katolicyzm, ewangelicyzm, tożsamość kulturowa

## Literatura / Bibliography / Literature:

### Secondary literature

**Adamus Alois**, 1918, *Český jazyk v církvích na Těšínku*. [In:] *Slavnostní list Slezské matice osvěty lidové pro knížecví těšínské 1898–1918*. Moravská Ostrava: vl. nákl., s. 17-18.

**Bartelski Lesław Marian**, *Polscy pisarze współcześni 1939-1991*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.

**Burian Bohuslav, Burian Ilja**, *Vlastní životopisy prvých tolerančních kazatelů a. v. přišlých ze lovenska*. [In:] *Počátky tolerančního evangelictví, Acta reformationem bohemicam illustrantia IV*. Praha: Kalich, 1985, s. 16-47.

**Hroch Miroslav**, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999.

**Kořalka Jiří**, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha: Argo, 1996.

**Londzin Józef**, *Jaki wpływ wywarła reformacja na ukształtowanie się stosunków polskich na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn: Nakładem i drukiem Dziedzictwa bł. Jana Sarkandra, 1934, s. 16–30.

**Málková Iva, Urbanová Svatava** [et al.], *Literární slovník severní Moravy a Slezska*. Olomouc: Votobia, 2001.

**Martínek Vojtěch**, *Literatura polská*. [In:] *Československá vlastivěda. Díl VII. Písemnictví*. Praha: Sfinx, 1933, s. 291-292.

**Piętak Stanisław**, *Všechna pokolení chválí tvoje skutky zpěvem (vícejazyčnost samizdatových zpěvníků)*. [In:] *Evangelický kalendář – Kalendarz Ewangelicki*. Český Těšín: SCEAV, 2000, s. 94-95.

**Pit'ha Evarist**, *Jazykový a národnostní spor v třelické farnosti v letech 1862–1864*. Podle spisů generálního vikariátu v Těšíně a zemské vlády v Opavě. Místek: Kuratorium Masarykova jubilejního fondu lidovýchovného, 1934.

**Sikora Władysław**, *Pisarze Zaolzia*. Wydawnictwo Olza przy Radzie Polaków, Czeski Cieszyn [Český Těšín] 1992.

**Spratek Daniel**, *Sto let zpěvníku Harfa syjońska, Idea*, 2006, č. 25, s. 8–10.

**Stalmach Paweł.** Św. Pawła apostoła zasługi w narodzie słowiańskim, *Gwiazdka Cieszyńska*, 1860, s. 227–228.

**Stalmach Paweł,** Narodowość Szląska, *Gwiazdka Cieszyńska*, 1862, s. 348–349.

**Spratek Daniel,** Z dějin luterské liturgie na Těšinsku v 18. století, *Těšínsko*, 2002, č. 4, s. 16.

**Štěpán Ludvík** [et al.], *Slovník polských spisovatelů*, Praha: Libri, 2000.

**Szewczyk Grażyna,** Dykcionarz pisarzy i uczonych cieszyńskich Leopolda Jana Szersznika. [In:] *Śląskie Miscellanea*. Wrocław 1989, s. 57-69.

**Znów minie wiek...** *Antologia literatury nadolziańskiej*, Leon Miękina (ed.). Cieszyn: Macierz Ziemi Cieszyńskiej, 2001.

## **Information about the Author:**

### **Information about the Author in English:**

**Doc. Dr. Libor Martinek, PhD**, from 2010 is an associate professor in the Department of Czech Literature of the Silesian University in Opava, where in 2011 he founded a section of comparative literary studies. In 2012 he was appointed associate professor of Wrocław, where he teaches the history of Czech literature at the Institute of Slavic Philology. He is the author of the following publications (monographs) : *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (Polish literature of the Czech Teschen Region after 1945; Opava, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (Polish poetry of the Czech Teschen Region after 1920; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* (Region, regionalism and regional literature, Opava, 2007); *Žycie literackie na Zaolziu 1920–1989* (Literary life in the Czech Teschen Region 1920–1989; Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Výbrané problémy* (Identity in Czech literature of the Czech Teschen Region. Selected Problems; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (Finding roots. Literature of the Krnov Region and its representatives. Part I: From the Middle Ages to the interethnic relations in 20th century literature; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (Finding roots. Literature of the Krnov Region and its representatives. Part II. From the National Revival to the present; Opava, 2010); *Fryderyk Chopin v české literatuře* (Fryderyk Chopin in Czech literature; Opava, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* (Władysław Sikora. A Monograph; Opava 2014). Contact: libor.martinek[at]jpf.slu.cz

### **Information about the Author in German /**

### **Information über den Autor auf Deutsch /**

### **Informace o autorovi (překlad do němčiny) /**

### **Informacja o autorze po niemiecku:**

**Doc. Dr. Libor Martinek, PhD**, ab 2010, Junior-Professor in der Abteilung für tschechische Literatur in der Schlesischen Universität in Opava (Tschechische Republik), wo im Jahr 2011 die Arbeitsstelle für Vergleichende Literaturwissenschaft gegründet worden ist. Im Jahr 2012 wurde er außerordentlicher Professor an der Universität Wrocław (Polen), wo er die Geschichte der tschechischen Literatur am Institut für Slawische Philologie lehrt. Autor von wissenschaftlichen Publikationen: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (Polnische Literatur im tschechischen Teschen nach 1945; Opava 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (Polnische Poesie von tschechischen Teschen nach 1920; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* (Region, Regionalismus und regionale Literatur; Opava, 2007); *Žycie literackie na Zaolziu 1920–1989* (Literarisches Leben in tschechischen Teschen 1920–1989; Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého*

*Těšínska. Vybrané problémy* (Identität in der Literatur Teschen. Ausgewählte Probleme; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (Die Suche nach Wurzeln. Literatur der Region Krnov und ihre Vertreter. I. Teil. Vom Mittelalter bis in die interethnischen Beziehungen in der Literatur des 20. Jahrhunderts; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (Die Suche nach Wurzeln. Literatur der Krnov Region und ihre Vertreter. II. Teil. Von der Nationalen Wiedergeburt bis zur Gegenwart; Opava, 2010); *Fryderyk Chopin v české literatuře* (Fryderyk Chopin in der tschechischen Literatur; Opava, 2013); *Władysław Sikora. Monografia* (Władysław Sikora. Die Monographie; Opava, 2014). Kontakt: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

## **Informacja o autorze po polsku / Information about the Author in Polish:**

**Libor Martinek, doc. (dr hab.), prof. UWr., PhD, PhDr.**, bohémista, historyk literatury, krytyk literacki i muzyczny, wykładowca historii literatury czeskiej na Ślązské univerzité – „Uniwersytecie Śląskim“ w Opawie, gdzie założył Pracownię Komparatystyki Literackiej (2011), edytor zbiorów poetyckich, tłumacz z języka polskiego. Od 2012 jest profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Wrocławskiego w zakresie bohemistyki, gdzie wykłada dzieje czeskiej literatury w Instytucie Filologii Słowiańskiej. Autor książek naukowych (monografii): *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* („Literatura polska na Zaolziu po 1945 r.”; Opava, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* („Poezja polska na Zaolziu po 1920 r.”; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* („Region, regionalizm i literatura regionalna”; Opava, 2007); *Žycie literackie na Zaolziu 1920-1989* (Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* („Tożsamość w literaturze Zaolzia. Wybrane problemy”; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* („Szukanie korzeni. Literatura Karniowszczyzny i jej reprezentanci. Od średniowiecza do międzyetnicznych stosunków w regionie”; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* („Szukanie korzeni. Literatura Karniowszczyzny i jej reprezentanci. Od odrodzenia narodowego do współczesności”; Opava, 2009); *Fryderyk Chopin v české literatuře* („Fryderyk Chopin w literaturze czeskiej”; Opava, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* („Władysław Sikora. Monografia”; Opava, 2015). E-mail: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

## **Informace o autorovi v češtině / Information about the Author in Czech:**

**Doc. PhDr. Libor Martinek, PhD**, od roku 2010 je docentom českej literatury v Ústave bohemistiky a knihovnictva Slezské univerzity v Opave, kde v roku 2011 založil Kabinet literárnovednej komparatistiky; editor básnických zbierok, prekladateľ z poľštiny. V roku 2012 bol vymenovaný za mimoriadneho profesora v oblasti bohemistiky na Vroclavkej univerzite, kde prednáša dejiny českej literatury v Ústave slovenskej filológie. Autor odborných publikácií: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (*Polská literatura českého Těšínska po roku 1945*; Opava, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (*Polská poezie českého Těšínska po roku 1920*; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* (*Region, regionalismus a regionální literatura*; Opava, 2007); *Žycie literackie na Zaolziu 1920 – 1989* (*Literárny život v Zaolší 1920 – 1989*; Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* (*Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy*; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (*Hľadanie koreňov. Literatura Krnovska a jej predstavitelia. I. diel. Od stredoveku po interetnické vztahy v literatuře 20. storočia*; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (*Hľadanie koreňov. Literatura Krnovska a jej predstavitelia. II. diel. Od národného obrodzenia po súčasnosť*; Opava, 2010);

Fryderyk Chopin v české literatuře (Fryderyk Chopin v české literatuře Opava, 2013); Władysław Sikora. Monografie (Władysław Sikora. Monografia; Opava, 2014).  
Kontakt: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

### Informácie o autorovi v slovenčine / Information about the Author in Slovak:

**Doc. PhDr. Libor Martinek, PhD**, od roku 2010 je docentom českej literatúry v Ústave bohemistiky a knihovníctva Sliezskej univerzity v Opave, kde v roku 2011 založil Kabinet literárnovednej komparatistiky; editor básnických zbierok, prekladateľ z poľštiny. V roku 2012 bol vymenovaný za mimoriadneho profesora v oblasti bohemistiky na Vroclavkej univerzite, kde prednáša dejiny českej literatúry v Ústave slovanskej filológie. Autor odborných publikácií: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (*Polská literatura českého Těšínska po roku 1945*; Opava, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (*Polská poezia českého Těšínska po roku 1920*; Opava, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* (*Región, regionalizmus a regionálna literatura*; Opava, 2007); *Życie literackie na Zaolziu 1920 – 1989* (*Literárny život v Zaolší 1920 – 1989*; Kielce, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* (*Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy*; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (*Hľadanie koreňov. Literatúra Krnovska a jej predstavitelia. I. diel. Od stredoveku po interetnické vzťahy v literatuře 20. storočia*; Opava, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (*Hľadanie koreňov. Literatúra Krnovska a jej predstavitelia. II. diel. Od národného obrozenia po súčasnosť*; Opava, 2010); *Fryderyk Chopin v české literatuře* (*Fryderyk Chopin v české literatuře* Opava, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* (*Władysław Sikora. Monografia*; Opava, 2014).  
Kontakt: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]

### Информация об авторе по-русски / Справка об авторе на русском языке/ Information about the Author in Russian:

**Либор Мартинек**, доц., проф., PhD, PhDr. – богемист, историк литературы, литературный и музыкальный критик. Преподаватель истории чешской литературы в Шлёнском университете в Опаве, где создал научный центр сравнительного литературоведения (2011). Издатель поэтических сборников, переводчик с польского языка. С 2012 года – чрезвычайный профессор Вроцлавского университета по специальности богемистика, преподаёт чешскую литературу в Институте славянской филологии. Автор научных книг (монографий): *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* («Польская литература в чешском Тешине после 1945 г.»; Опава, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* («Польская поэзия чешского Тешина после 1920 г.»; Опава, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* («Регион, регионализм и региональная литература»; Опава, 2007); *Życie literackie na Zaolziu 1920-1989* («Литературная жизнь в Заользье»; Кельце, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* («Самоопределение в литературе чешского Тешина. Избранные проблемы»; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. Století* («Поиски корней. Литература Крновщины и её представители. Ч. 1: От средневековья к межэтническим связям в литературе XX в.»; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* («Поиски корней. Литература Крновщины и её представители. Ч. 2: От национального возрождения к современности»; Опава, 2009); *Fryderyk Chopin v české literatuře* («Фредерик Шопен в чешской

літературе»; Опава, 2013); *Wladyslaw Sikora. Monografie* («Владислав Сикора. Монографія»; Опава, 2015). E-mail: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]

## **Інформація про авторів / Довідка про авторів українською мовою / Information about the Authors in Ukrainian:**

**Лібор Маргінек**, доц. (доктор габілітований), PhD, PhDr. – богеміст, історик літератури, літературний і музичний критик, викладач історії чеської літератури в Шльонському університеті в Опаві, де створив науковий центр літературознавчої компаративістики (2011), видавець поетичних збірок, перекладач із польської мови. Від 2012 року – за сумісництвом професор Вроцлавського університету в галузі богемістики, викладає чеську літературу і Інституті слов'янської філології. Автор наукових книг (монографій): *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* («Польська література чеського Тешина / Тешинської Сілезії після 1945 року»; Опава, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* («Польська поезія чеського Тешина після 1920 року»; Опава, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* («Регіон, регіоналізм і регіональна література»; Опава, 2007); *Žycie literackie na Zaolzi 1920-1989* («Літературне життя на Заолжі»; Кельце, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* («Самоідентифікація в літературі чеського Тешина. Вибрані проблеми»; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. Století* («Пошуки коренів. Література Крновщини та її репрезентанти. Ч. I: Від середньовіччя до міжетнічних стосунків у регіоні в літературі ХХ ст.»; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* («Пошуки коренів. Література Крновщини та її репрезентанти. Від національного відродження до сучасності»; Опава, 2009); *Fryderyk Chopin v české literatuře* («Фредерік Шопен у чеській літературі»; Опава, 2013); *Wladyslaw Sikora. Monografie* («Владислав Сикора. Монографія»; Опава, 2015). E-mail: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук]

## **Звесткі пра аўтара (па-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian) Infomacjja o Autorze po białorusku:**

**Лібор Марцінэк**, дац., PhD — багеміст, гісторык літаратуры, літаратурны і музычны крытык. З 2010 г. дацэнт кафедры чэшскай літаратуры Сілезскага ўніверсітэта ў Опаве, дзе ў 2011 г. заснаваў Кабінет літаратуразнаўчай кампаратывістыкі, выдавец паэтычных зборнікаў, перакладчык з польскай мовы. З 2012 года — прафесар ў галіне багемістыкі Вроцлаўскага ўніверсітэта, дзе выкладае гісторыю чэшскай літаратуры ў Інстытуце славянскай філологіі. Аўтар навуковых прац (манаграфій): *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* ("Польская літаратура Чэшскага-Цешына пасля 1945 г."; Опава, 2004); *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* ("Польская паэзія Чэшскага-Цешына пасля 1920 г."; Опава, 2006); *Region, regionalismus a regionální literatura* ("Рэгіён, рэгіяналізм і рэгіянальная літаратура"; Опава, 2007); *Žycie literackie na Zaolzi 1920—1989* ("Літаратурнае жыццё ў Заользі"; Кельцы, 2008); *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* ("Самавызначэнне ў літаратуры Чэшскага-Цешына. Выбраныя праблемы"; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* ("Пошукі каранёў. Літаратура Крновшчыны і яе прадстаўнікі. Ч.1. Ад сярэднявечча да міжэтнічных сувязяў у літара-

туры XX ст."; Опава, 2009); *Hledání kořenů. Literatura Krmovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* ("Пошукі каранёў. Літаратура Крмоўшчыны і яе прадстаўнікі. Ч. 2. Ад нацыянальнага адраджэння да сучаснасці"; Опава, 2009); *Fryderyk Chopin v české literatuře* ("Фрыдэрык Шапэн у чэшскай літаратуры"; Опава, 2013); *Władysław Sikora. Monografie* ("Уладзіслаў Сікора. Манаграфія"; Опава, 2015). E-mail: libor.martinek[at]fpf.slu.cz

[Przekład białoruski / тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]

PRZEMYSŁAW MICHALSKI (Cracow, Poland)

E-mail: przemyslawmichalski[at]wp.pl

## **On Kierkegaard's Tripartite Division of Existence in T. S. Eliot's "The Love Song of J. Alfred Prufrock"**

### **1. Introduction**

This essay returns to one of the foundational texts of modernist poetry, T. S. Eliot's "The Love Song of J. Alfred Prufrock"<sup>1</sup> in an attempt to investigate it by means of Kierkegaardian categories of the aesthetic and ethical modes of life.

Numerous studies have been devoted to Eliot's interest in philosophy and philosophical categories which inform his work<sup>2</sup>. As is well known, Eliot's own intellectual background was to a large degree shaped by his extensive study of philosophy at Harvard; he had completed his doctoral dissertation on the philosophy of F. H. Bradley, though he failed to appear for the grade exam because of the complications following the outbreak of the First World War. While it is difficult to trace any indisputably direct influence of Kierkegaard on Eliot, the nature and number of analogies between the two point to important affinities in their respective outlooks on the questions of religion and humanity. Kierkegaard's famous division of human life into three distinct stages which should ultimately culminate in embracing the religious as the highest mode of existence is in a certain way reflected in Eliot's own artistic biography, which can be divided into pre- and post-conversion work. Their respective solutions to personal difficulties, which were also informed by the more pervasive malady of the age, postulate the necessity of returning to religion through a subjective commitment of which only the true individual is capable. For both, these crises were to a large extent caused by failed personal relationships, either through the perverse self-torture resulting from an inexplicable termination of the Danish thinker's engagement to Regine Olsen, or through a rashly spontaneous commitment to the mentally unstable Vivienne

---

<sup>1</sup> Henceforth abbreviated to "Prufrock".

<sup>2</sup> A recent example is D. Griffiths's essay "Daring to Disturb the Universe: Heidegger's Authenticity and the Love Song of J. Alfred Prufrock," which examines the poem with the aid of categories borrowed from Heideggerian ontology.



Haigh-Wood, as a result of which Eliot for many years suffered the consequences of the

“awful daring of moment’s surrender”

(*The Waste Land*, l. 404).

Both recognise the fact that it is only through being anchored in the transcendent that the sense of futility both on personal and communal planes can be overcome.

What also brings them together is Kierkegaard’s highly poetic style of writing, which sets him apart from most academic philosophers with their rigorously impersonal and relentlessly rational discourse. In the vast majority of his works, the Danish philosopher shuns strictly philosophical jargon, instead bringing forth an array of pseudonymous characters to represent a variety of sundry vantages. This in turn is meant to generate dialectical tensions which entrap the reader in a crossfire of contradicting points of view. Patrick Gardiner offers the following comment on Kierkegaard’s early works:

“Not only do they set out to present opposed outlooks and styles of living; they do this in an imaginative or ‘poetical’ fashion which is designed to exhibit — from the inside — what it is like to envisage life within the perspectives identified. The reader is invited to participate vicariously in these contrasting visions, much as he might if he were entering into the minds of characters portrayed in a novel or a play”<sup>3</sup>.

Consequently, in the present article the elusive figure of J. Alfred Prufrock is examined as a (admittedly, rather shadowy) representation of a certain lifestyle, which Kierkegaard calls “the aesthetic”. I will also argue that in this way the young poet subtly hints at the ultimate inadequacy of this mode of existence.

## **2. On the Aesthetic Melancholy of “Prufrock”**

A study of the category of melancholia brings one to the melancholy conclusion that philosophical ideas have their fates. What once attracted the attention of eminent scholars can quickly fade away from view, and become supplanted by new interests and pursuits. As Jennifer Radden has pointed out in her preface to a collection of texts on melancholy:

“For most of western European history, melancholy was a central cultural idea, focusing, explaining, and organizing the way people saw the world and one another and framing social, medical,

---

<sup>3</sup> P. Gardiner, *Kierkegaard: A Very Short Introduction*, Oxford 2002, p. 44.

and epistemological norms. Today, in contrast, it is an insignificant category, of little interest to medicine or psychology, and without explanatory or organizing vitality<sup>4</sup>.

I will try to prove here that the notion of melancholy has not entirely lost its validity by investigating a poem to which this concept is central<sup>5</sup>. Far from claiming that Kierkegaard's brand of existentialism is the only key with which to unlock "Prufrock", one cannot help noticing significant similarities between the Kierkegaardian category of the aesthetic and ethical modes of existence, adumbrated in the two volumes of *Either/Or*, and Prufrock's peculiar love song. That "Prufrock" is a poem pervaded by a strangely nebulous melancholy has been noted by many critics. Hugh Kenner in his learned commentary on Eliot's poetic craftsmanship speaks about "the grotesque melancholy of *Prufrock*", which to a large extent "radiates from the protagonist's name"<sup>6</sup>, Katherine V. Snyder claims that the poem is perhaps the best expression of "modernist melancholia"<sup>7</sup>, while Martin Schiralli writes about "the colloquial, melancholy music of Eliot's *Prufrock*"<sup>8</sup>. What might perhaps be called the "aural melancholy" of the poem is created by Eliot's deftly evocative combination of diverse rhythms and cadences which so hauntingly conjure up the universe of Prufrock's melancholy.

The text's ability to provoke such feelings evidences the young poet's perfect control of his medium, but this kind of melancholy would be little more than a pleasurable sensual experience. To be sure, one cannot ignore the perfectly controlled architecture of the poem's music – that shatteringly original arrangement of vowels and consonants, a skillful combination of biblical phrases and syncopated jazzy rhythms, a weaving together of compellingly incantatory passages which long linger in the mind. Even the portrayal of the otherwise unappealing district of the modern city which Prufrock and his mysterious companion are about to visit on their nocturnal walk is rendered strangely attractive by the melody of its description. Some critics have even claimed that the music behind the poem may be elevated to the status of its organising principle and *raison d'être* of its composition,

---

<sup>4</sup> J. Radden, *The Nature of Melancholy: From Aristotle to Kristeva*, Oxford 2000, p. vii.

<sup>5</sup> It is also important to distinguish melancholia from depression. Although the form of melancholia meticulously described by the likes of Robert Burton would nowadays come under the category of depression, the notion of melancholy retains its own explanatory potential as a phenomenon not radically discontinuous from depression. Jennifer Radden remarks that "[c]linical depression as it is understood today bears similarities to the melancholy and melancholic states of earlier times. But the addition of this later writing on clinical depression must not be taken to suggest any unproblematic continuity between these two bodies of writing, nor an unproblematic identity between these two similar but perhaps not equivalent conditions" (ibidem, p. xi).

<sup>6</sup> H. Kenner, *The Invisible Poet: T. S. Eliot*, New York 1959, p. 4.

<sup>7</sup> K. Snyder, *Bachelors, Manhood, and the Novel, 1850-1925*, Cambridge 1999, p. 178.

<sup>8</sup> M. Schiralli, *Constructive Postmodernism: Toward Renewal in Cultural and Literary Studies*, Westport 1999, p. 79.

thus invalidating (or at least questioning) whatever philosophical content can be gleaned from it<sup>9</sup>.

It is certainly true that Eliot had an enviable gift for creating phrases, which stay in the mind, compressing entire situations into haunting lines, and condensing complex psychological states into metaphors, which have an exquisite rightness about them. At the same time, however, limiting a long, labyrinthine and polyvalent poem to the combination of its musical effects seems unduly reductive. While the poet behind the text may wish to remain invisible, the poem itself does suggest certain contours of a personality, however vague this personality may appear to be. Indeed, in this case the nebulosity of the protagonist is deliberate as it is one of his defining characteristics. To confine one's hermeneutical response to the feeling of melancholy it evokes in the reader's auditory imagination to leave little room for more psychological or philosophical interpretations.

Others have written about the interpretative indeterminacy of the text resulting from the radically amorphic character of the poem and its eponymous protagonist:

"(...) the initial situation in 'Prufrock' or 'Gerontion' is inclusive of every mode of metamorphosis or schizophrenia from the shaman to the medium and the poet, on one hand, and of every possible combination of ultimate disappointment and rage, on the other hand. The number of possible case histories of people having such experience is the number of possible 'explanations' of the state of Prufrock and Gerontion... Mr. Eliot... is not interested in plots or case histories which trace by cause and effect the stages leading to a particular situation."<sup>10</sup>

Fortunately, as with all truly great texts, almost a hundred years after its publication it remains an exhilaratingly original challenge for the reader and a hermeneutical cornucopia for the critic, so new readings will certainly continue to appear.

### 3. A Brief Outline of the Aesthetic Mode of Existence

As has been noted above, Kierkegaard's concept of competing modes of existence and the melancholy in whose grip everyone who has drifted into the aesthetic life must sooner or later find themselves, offers a viable vantage point for further analysis. But what does he have to say about the etiology and symptoms

---

<sup>9</sup> According to Hugh Kenner: "Eliot deals in effects, not ideas; and the effects are in an odd way wholly verbal, seemingly endemic to the language, scrupulously concocted out of the expressive gestures of what a reader whose taste has been educated in the nineteenth-century classics takes poetry to be. That is why they will not leave the mind, which grows bored with ideas but will never leave off fondling phrases" (*The Invisible Poet: T. S. Eliot*, New York 1959, p. 4).

<sup>10</sup> M. McLuhan, "Mr. Eliot's Historical Decorum", *Renascence*, Autumn 1949, pp. 13-14.

of this condition? Patrick Gardiner's account of the aesthetic life as described by Kierkegaard is a succinct catalogue of its most prominent characteristics:

“The man who lives aesthetically is not really in control, either of himself or his situation (...). Committed to nothing permanent or definite, dispersed in sensuous ‘immediacy’, he may do or think one thing at a given time, the exact opposite at some other; his life is therefore without ‘continuity’, lacks stability or focus, changes course according to mood or circumstance (...). Even so, it should not be inferred that such a man is always or necessarily governed by mere impulse; on the contrary, he may be reflective and calculating (...). If, however, he does adopt long-term goals or decide to follow certain maxims, it is in a purely ‘experimental’ spirit: he will continue only for so long as the idea appeals to him, the alternative of giving up if he gets tired or bored, or if some more attractive prospect offers itself, remaining forever open; such ‘gymnastic experimentation’ in the practical sphere may be regarded, in fact, as the analogue of sophistry in the theoretical. For, whatever the variations, life is still envisaged in terms of possibilities that may be contemplated or savoured, not of projects to be realized or ideals to be furthered”<sup>11</sup>.

It would be too simplistic to equate the aestheticist<sup>12</sup> with the hedonist; while the latter simply tries to “squeeze” out of life as much pleasure as possible, the former's outlook on life is far more complex: his *juissance* may sometimes take the form of pure hedonism, but he can also detach himself from the world of sensual immediacy in an experimental spirit so as to relish life in a more reflective manner. The aesthete may act or may refrain from acting, so that he can contemplate the mere possibility of action, he may muse over past events, cherish fond memories, or toy with a pleasant possibility which may arise in the future. What is of paramount significance is that both his actions and non-actions inevitably stop short of any kind of ethical commitment. Aestheticists may differ enormously in their mental, psychological or physical constitutions and social backgrounds, but what they share is an uncommitted lifestyle of an existential *flâneur* who will not relate himself ethically to anything lying outside of his current interests, fancies and whims.

Of course Prufrock is by no means the *carpe diem* type of the aesthete, but there is something indicative of narcissistic self-absorption in his constant self-interrogations and self-denigrations. He falls into the category of the aesthetic existence because his life demonstrates its most important traits: a lack of commitment, the absence of an organising centre, and an inability to relate meaningfully to other human beings. One can dissipate one's cathectic potential in unrestrained pleasure, but one can also squander it away through uninhibited introspection. By contrast, the ethical person's

---

<sup>11</sup> P. Gardiner, op. cit., p. 48.

<sup>12</sup> In this essay I use the terms “aesthete” and “aestheticist” interchangeably.

“self-knowledge is not ‘a mere contemplation’ but a ‘reflection upon himself which itself is an action’.”<sup>13</sup>

On the other hand, one should not forget that Prufrock is not only reflection and self-analysis, even though this is the most conspicuous feature of his personality. After all, the poem famously starts with the imperative “Let us go then”, where the seemingly insignificant “then” already signals some weariness to be surmounted through action. If one could imagine the text supplemented with stage directions, however, one possibility would be to find the Godotesque “they do not move” next to the line. This is indicative of the melancholy-afflicted man’s attempt to act, and by acting transcend his present situation, yet without actually moving from the spot<sup>14</sup>. Another call for a belated semi-action is in line seventy-three:

“I should have been a pair of ragged claws / Scuttling across the floors of silent seas”  
(ll. 73-74).

This bizarre image expresses a wish for a quasi-Kafkaesque metamorphosis into a lower form of life, a creature, which is esthetically repulsive yet driven by unflinching resolve.

According to Kierkegaard, the aesthete wishes to evade all classification, thus remaining enigmatic and attractively elusive, at least in his own eyes. That is why Prufrock, who shudders at the thought of becoming exposed and transparent to others, speaks of his fear of being

“pinned and wriggling on the wall“

(l. 58).

Consequently, such grotesque musings remain in the realm of the purely fantastical; they communicate Prufrock’s frustration with his self-indulgent lethargy, but at the same time express his desire to descend lower into the sphere of existence, which remains unapproachably opaque, symbolised by a creature perfectly complete in its autarkic self-sufficiency.

---

<sup>13</sup> S. Kierkegaard, *Either/Or*, vol. II, Princeton 1949, p. 263. One should also remember Goethe’s admonition that “a man only learns to know himself by action, by contemplation never” (qtd. in: R. Schuchard, *Eliot’s Dark Angel: Intersections of Life and Art*, New York 2001, p. 7).

<sup>14</sup> Morrison observes that “the going is unmotivated by any good or goal that inheres in a destination” (*The Poetics of Fascism: Ezra Pound, T.S. Eliot, Paul de Man*, New York 1996, p. 77).

#### 4. The Aesthete's Relationship To Time

An important symptom of the aesthete's melancholia manifests itself in his relationship to time, where time is understood not as a certain chronometric yardstick which makes chronology possible, and whose universal validity cannot be questioned (leaving aside the paradoxes of quantum physics and the theory of relativity), but in a more Heideggerian manner as the organising vector of an individual existence. As such, the way of experiencing time depends on the individual's choice of a given mode of existence. According to Kierkegaard, in the aesthetic lifestyle time is deprived of its linear nature and – like the morbidly self-analytic mind of the protagonist of the poem under scrutiny – becomes witheringly circular, always looping back on itself. Although objectively time continues to flow, subjectively it ceases to flow for the aesthete, since it is only through an act of commitment that one can achieve a certain history, it is only through action that one can impose a meaningful pattern on the otherwise amorphous element of time. Kierkegaardian analysis of the aesthetic lifestyle shows

“that the power of becoming history or getting a history is the very meaning of finitude and temporality. Imagination as such is always *tungsindig*, i.e. reflective and uncommitted”<sup>15</sup>.

A series of aphorisms from the first section of *Either / Or* called “Disapsalmata” delineate the condition of emotional paralysis not dissimilar from that which afflicts Prufrock:

“Time flows, life is a stream, people say, and so on. I do not notice it. Time stands still, and I with it. All the plans I make fly right back upon myself; when I would spit, I even spit into my own face”<sup>16</sup>.

Prufrock has the following to say about his efforts to liberate himself from the wretched circularity of time:

“Then how should I begin / To spit out all the butt-ends of my days and ways?”

(ll. 59-60).

Apart from the verbal echo of the word “spit”, both excerpts communicate the feeling of crippling stasis in which both men are shackled. Prufrock squanders

---

<sup>15</sup> D. Thompson, “Making No Portraits: T.S. Eliot, Mimesis and the Politics of Mediterranean Classicism”, *Comparative Literature*, p. 44.

<sup>16</sup> S. Kierkegaard, *Either/Or*, vol. I, p. 25.

time away not by wasting it on pleasurable activities (as a hedonist would do), but by dwelling too much on how he should spend it.

In another section of the poem Prufrock speaks directly about the nature of time-bound existence as experienced by himself. Eliot suggestively weaves biblical cadences into the text only to modulate them subtly in order to turn them into representations of Prufrock's own withering acedia:

“And indeed there will be time  
For the yellow smoke that slides along the street,  
Rubbing its back upon the window-panes;  
There will be time, there will be time  
To prepare a face to meet the faces that you meet;<sup>17</sup>  
There will be time to murder and create,  
And time for all the works and days of hands  
That lift and drop a question on your plate;  
Time for you and time for me,  
And time yet for a hundred indecisions,  
And for a hundred visions and revisions,  
Before the taking of a toast and tea”.

(ll. 23-34)

These lines, with their elusive nimbus of meaning, prove once more that “Prufrock” is brilliantly poised between the gross and the beautiful, the grand and the trivial, the Bible and the bathetic. Prufrock's time is spent not in action or preparations for action, but in a self-reflective thought ruminating on itself, an introspection cannibalistically feeding on itself and looking into its own origins, a vicious circle of self-analysis which yields but more self-analysis.

The echoes of the *Book of Ecclesiastes* are more than a modernist reworking of biblical material, since by the incantatory repetition of the comforting promise that there will be (more) time Prufrock tries to envisage his future release from the present aridity of inactivity. He still hopes that his entrapment in self-analytic solipsism is not final and the future may open itself up to action. The activities listed here form a quaint catalogue of the grand and the trivial, but an insidious voice keeps whispering that the future will be no different: it will provide more inconsequential opportunities for both refined introspection and sheer dilly-dallying (“a hundred visions and revisions / Before taking of a toast and tea”).

---

<sup>17</sup> This line can be read as an example of Kierkegaardian irony, which Dupré defines as the ability to “assume an outward attitude as different as possible from one's internal state in order to intensify the opposition between the absolute stature of the self and the numerous trivia of social intercourse in which it has to express itself” (L. Dupré, *Kierkegaard as Theologian: The Dialectic of Christian Existence*, New York 1963, p. 6.)

Since the aesthete is incapable of committing himself to any specific course of action, no choice he makes is final but each yields new possibilities, which lead to other insignificant half-choices. But it is exactly the inconsequential character of the aesthetic pseudo-choice that plunges him into melancholy, as he becomes tormented by the sterile sameness of possible objects of desire, since they differ from each other only quantitatively and never qualitatively. Despite cryptic references to the worlds of both *haute couture* (albeit signaled only through the phatic superficiality of the drawing room *Gerede*) and the sordid realism of “restless nights in one-night cheap hotels” (l. 6) there is an air of stifling homogeneity about Prufrock’s broadly understood milieu. While he does not lack distractions, they all collapse into the tedium of the too-familiar which is expressed in line forty-nine: “For I have known them all already, known them all”, where the referential un specificity of the pronoun underscores its semantic polyvalence.

Sooner or later, the aesthete must grow tired of this way of life on account of its grinding monotony. The ultimate outcome of the aesthetic lifestyle is an overwhelming tedium, an emotional torpor, a spiritual aridity, which finally render him incapable of enjoying anything either immediately or reflectively. As Thompson has remarked about the protagonist of the first volume of *Either / Or*,

“in place of vitality and movement we encounter a characteristic paralysis of emotion and purpose. An all-embracing indolence, a crushing boredom, seems to have taken hold of A[esthete]”<sup>18</sup>.

At the same time, he is vaguely aware of the fact that the monotony weighing him down is but a symptom of a far more dangerous pathology, so he ignores the self-diagnosis, in this way infinitely procrastinating and interminably postponing what the poem famously formulates as a possibility of “disturbing the universe”. According to Maxwell,

“Prufrock and the others accept boredom – it is from fear that worse may ensue from an attempt to probe too deeply”<sup>19</sup>.

Thompson remarks that

“for such a person the world in all its richness shrinks to the deadly monotony of a hall of mirrors”<sup>20</sup>.

---

<sup>18</sup> J. Thompson, *The Lonely Labyrinth: Kierkegaard's Pseudonymous Works*, Carbondale 1967, p. 78.

<sup>19</sup> D. Maxwell, *The Poetry of T. S. Eliot*, London 1960, p. 51.

<sup>20</sup> J. Thompson, *op. cit.*, p. 83.



Prufrock-the Kierkegaardian aesthete is a connoisseur of interesting experiences, as a result of which his life has become a random collection of vague memories, neurotic inhibitions, poetic musings, directionless plans and hazy impressions. Even the famous line

“I have measured out my life with coffee spoons” (l. 51)

communicates not only a sense of debilitating monotony of an uneventful existence, but also hints at the subjective feeling of having failed to imbue his life with meaning<sup>21</sup>. It is the confession of a person who has realised that he has failed to relate himself either ethically (to an other) or religiously (to the Other).

Like its eponymous protagonist, the poem advances and recedes, rises and falls; it gathers momentum which might lead to action only to retreat once again into numbing introspection. Consequently, Prufrock’s self-awareness never transcends the realm of pure possibility couched in so many questions, and even those dwindle in significance as he is ageing. What begins as a call to arms, a slightly puerile declaration of war against the whole universe

(“Do I dare / Disturb the universe?” ll. 45-46)

shrinks to an insignificant alimentary dilemma of an old man

(“Do I dare to eat a peach?” l. 122).

It is not primarily cowardice that prevents him from asking “an overwhelming question”, but the semantic hollowness of the question itself, which remains an abstract and contourless possibility. To put it differently, the genesis of Prufrock’s apathy lies not in the fact that he does not have the courage to negotiate the distance separating him from the *telos* of his existence, but that such *telos* has not yet been discovered by him.<sup>22</sup> He has not yet established the pattern of transformation of his life (“how should I begin?”) and, as a result, the questions he does ask are either grand but semantically elusive (“Do I dare / Disturb the universe?”) or specific but bathetically trivial (“Do I dare to eat a peach?”).

It is a measure of Eliot’s genius that Prufrock’s predicament is reflected in the dynamics of the text itself. Peter Lowe has pointed out that

---

<sup>21</sup> Craig Raine says this triviality is “imbued with Jamesian tragic intensity” (*T. S. Eliot*, New York 2006, p. 71).

<sup>22</sup> Not everyone agrees with this view, e.g., Craig Raine says that Prufrock is “a dithering compass of cowardice and crippling lack of self-esteem” (*ibidem*, p. 67).

“[t]he poem repeatedly proposes new opening lines, new rhetorical flourishes aimed at winning attention, only to reject them on the grounds that they would not be what their audience meant at all”<sup>23</sup>.

Kierkegaard’s conclusion that only by choosing oneself before God in the religious stage is it possible for man to escape the monotony of the aesthetic life and the inevitable inadequacy of the ethical mode of existence will be discussed later on in this essay, but Dupré’s insightful commentary about the aesthete’s relation to time is worth quoting here:

“His life is a mere succession of moments, in which he literally loses himself at every turn. For the aesthetic man there is no present, because there is no absolute around which time can concentrate itself. Only the Absolute can create a *present* in which time comes to a standstill and escapes the mere flux of succession. Through the Absolute, time participates in eternity, the present that never passes. Every consciousness requires at least some permanence in order to be conscious, but the aesthetic consciousness does not reach the point where it becomes a real *present*. The aesthete never commits himself, and thus never becomes a self, since the self is essentially a choice, an active relationship to oneself”<sup>24</sup>.

On the other hand, despite the wearisome identicalness of his existence, the aesthete has a strange capacity for savouring the passage of time. An ethical person is often troubled by the feeling that time is running out, the aesthete by contrast has “all the time in the world”. He can use it reflectively in recollection, where he relishes past experiences, or prospectively in anticipation in order to derive pleasure from predicting agreeable experiences which may arise in the future.<sup>25</sup>

All this creates a sense of Prufrock’s strange agelessness, a feeling of “temporal deracination” which contributes to the vagueness of the main character.<sup>26</sup> He does have the tired air of one blasé and disillusioned with the ways of the world, and yet one imagines him as no older than middle-aged, or even a relatively young man who pictures himself growing old, as is evidenced by the famous line:

“I grow old... I grow old... / I shall wear the bottoms of my trousers rolled”

---

<sup>23</sup> P. Lowe, “Prufrock in St. Petersburg: The Presence of Dostoyevsky’s *Crime and Punishment* in T. S. Eliot’s ‘The Love Song of J. Alfred Prufrock’”, *Journal of Modern Literature* 28.3, Spring 2005, p. 13.

<sup>24</sup> L. Dupré, op. cit., p. 42.

<sup>25</sup> Kierkegaard thus describes the aesthete’s ability to turn himself into an old man in order to relish past experiences through recollection: “You are able to make yourself an old man in order to imbibe in slow draughts through recollection what you have experienced” (*Either/Or*, vol. II, p. 28).

<sup>26</sup> In a 1962 interview Eliot said that Prufrock was a man of about forty, and in part himself, and that he was using the theory of the split personality. See: D. Donoghue, *Words Alone: The Poet T. S. Eliot*, New Haven 2000, p. 100.

(ll. 120-121).

This is reflected in Kierkegaard's account of the aesthete's relationship to time:

"Alone by himself he stands in the wide world. He has no contemporary time to support him... He cannot become old for he has never been young; he cannot become young, for he is already old... He has no time for anything, not because his time is taken up with something else, but because he has no time at all"<sup>27</sup>.

Despite this illusory timelessness of his condition, in reality the inexorable passage of time frightens the aesthete, because in the mode of existence he has chosen, time has a relentlessly linear nature. He may live as if time were infinitely flexible, but the suppressed awareness of his mortality must finally come to the surface to call his "existential bluff". That is why Prufrock honestly admits at one point:

"And I have seen the eternal Footman hold my coat, and snicker, / And in short, I was afraid"  
(ll. 85-6).

In Kierkegaard's dramatic account, the aesthete will finally have to face the truth about himself since

"[i]n every man there is something which to a certain degree prevents him from becoming perfectly transparent to himself; and this may be the case in so high a degree, he may be so inexplicably woven into relationships of life which extend far beyond himself, that he almost cannot reveal himself. But he who cannot reveal himself cannot love, and he who cannot love is the most unhappy man of all"<sup>28</sup>.

The aesthete's lack of transparency to himself and others is discussed in the following section.

## **5. Prufrock's Solipsism and His Opacity to Himself and Others**

Another consequence of the aesthete's refusal to relate himself to time in an act of choosing himself in his historic specificity is that his relationship to the outside world is also of a highly tenuous nature. Although the poem features a number of diverse settings, including squalid streets and sleazy hotels, the interior of a bourgeois drawing room, seafloors and seacaves, they are all marked by a sense of strange interchangeability, since all of them have been reduced

---

<sup>27</sup> S. Kierkegaard, *Either/Or* vol. I, p. 224.

<sup>28</sup> S. Kierkegaard, *Either/Or* vol. II, p. 146.

to the position of mere effusions of Prufrock's pathologically isolated subjectivity. Stripped of ontological independence, they are little more than morose projections of his mind. In Brooker's diagnosis, the poem speaks about

“the disease of solipsism. This is a poem in which the landscape has been emptied of all objects beyond the self, a world where every object is an extension of some thinking subject, where everything finally is an extension of the speaker or thinker”<sup>29</sup>.

Russel Kirk also points out that Prufrock dwells in

“the Hell of the solipsist, unable to credit the reality of those who appear about him”<sup>30</sup>.

Indeed, the charge of solipsism has almost become something of a cliché, but one should bear in mind that Prufrock's solipsism is a matter of psychology rather than philosophy, since it stops short of questioning the objectively verifiable existence of the outside world. Because of Prufrock's morbid habit of constant self-interrogation, the whole universe dwindles to the status of a shadowy presence hovering on the brink of consciousness. In other words, Prufrock does not regard (as Bishop Berkeley did) his perceptual involvement in the world as essential in upholding the structures of external reality. Although he does not question the reliability of his senses *per se*, he cannot meaningfully relate to the outside world because of his chronic self-involvement. Consequently, a disabling aura of unreality pervades his whole life. The existence of a melancholy aesthete plays itself out in the void of an endlessly deferred possibility. Instead of being actualised through commitment, possibility in itself becomes an object of inconsequential contemplation. The aesthete's natural element is a free-floating, self-directed interrogative:

“And would it have been worth it, after all,  
After the cups, the marmalade, the tea,  
Among the porcelain, among some talk of you and me,  
Would it have been worth while,  
To have bitten off the matter with a smile,  
To have squeezed the universe into a ball  
To roll it toward some overwhelming question”.

(ll. 87-93)

---

<sup>29</sup> J. S. Brooker, *Mastery and Escape: T.S. Eliot and the Dialectic of Modernism*, Amherst 1994, p. 132.

<sup>30</sup> R. Kirk, *Eliot and His Age: T. S. Eliot's Moral Imagination in the Twentieth Century*, Peru 1984, p. 48.

Another property of the aesthetic life with its consequent lack of commitment is the aesthete's opacity to himself. Because of his lack of transparency to himself, language fails him and he cannot reveal himself to the world. Even when Prufrock switches to the irritated simplicity of

"It is impossible to say just what I mean!"

(l. 104),

he does so not only to lament the tormenting insufficiency of language in general, but mostly to bemoan his own self-imposed isolation from the world. Since he remains obscure to himself, he cannot explain the nature of his existence to others. When he does decide to speak, he realises upon reflection that he can hardly recognise himself and his situation in his own description:

"That is not what I meant at all. / That is not it, at all"

(ll. 97-98).

Bearing in mind Eliot's interest in the philosophy of F. H. Bradley, an objection could be raised at this point that Prufrock's opacity is an epistemic invariable of the human condition as such, and therefore it is to some extent inescapable.<sup>31</sup> Prufrock's isolation is merely raised to a higher degree of intensity on account of the neurotic idiosyncrasies of his personality. This charge, however, can be countered by insisting that the natural privacy of one's sensations need not prevent one from forging an ethical commitment to others. Although the idiosyncratic taste of one's selfhood will always remain to some degree incommunicable to others, and there will always remain a residue of opacity in all human relationships, that does not erase the possibility of relating oneself meaningfully to other people. Monadic self-isolation is not an ontological constant (in the Heideggerian meaning of the term), but a deliberately sustained mode of existence.

The aesthete is opaque to others because of his unrelatedness to himself. In the ethical lifestyle, by contrast, the individual chooses himself as a task which generates reciprocal amplifications between self-relation and relating to others. Even Bradley recognises the paramount importance of human relationships, thus accentuating a certain commerce between ethics and ontology:

---

<sup>31</sup> Here is an often quoted excerpt from Bradley's *Appearance and Reality*: "My external sensations are no less private to myself than are my thoughts or my feelings. In either case my experience falls within my own circle, a circle closed on the outside; and, with all its elements alike, every sphere is opaque to the others which surround it.... In brief, regarded as an existence which appears in a soul, the whole world for each is peculiar and private to that soul" (*Ethical Studies*, Oxford, 1962, p. 346).

“I am myself by sharing with others, by including in my essence relations to them, the relations of the social state. If I wish to realize my true being, I must therefore realize something beyond my being as a mere this or that... In short, man is a social being; he is real only because he is social, and can realize himself only because it is as social that he realizes himself. The mere individual is a delusion of theory; and the attempt to realize it in practice is the starvation and mutilation of human nature, with total sterility or the production of monsters”<sup>32</sup>.

One the most cherished tenets of existentialism maintains that one must take full responsibility for one’s life. Refusing to make a choice is also a kind of choice, which has inevitable ramifications, so any attempt to account for Prufrock’s apathy and lack of commitment by blaming it on his constitutional shyness, neurotic disposition, or innate introversion must be exposed as craven evasions in the light of the philosophy of existence. As the Danish philosopher himself aphoristically remarks:

“To dare is to lose one’s footing momentarily. Not to dare is to lose oneself.”<sup>33</sup>

## **6. On the Erotic Component of “Prufrock”**

One of the reasons why Prufrock’s highly unorthodox love song is such an enduring work is the hazy air of eroticism which envelops it. The overall elusiveness of his character also extends to his bashful liaisons with the opposite sex, a series of inconsequential musings about women, or vaguely sketched encounters with them. Harold Bloom confesses that on every reading of the poem, he is surprised by its

“perpetual freshness”<sup>34</sup>,

which he attributes to its erotic substratum:

“The ‘Love Song’ is a perpetual ‘dying fall,’ its ‘hundred indecisions’ a series of erotic evasions. Brooding on the arms of women, which have for him an overwhelming sexual power, Prufrock will never bring any of his incipient relationships to the moment of crisis. His poem continues to pulsate with a barely repressed energy and may be the most remarkable instance in the language of a deferred eroticism transfiguring itself into a sublime eloquence”<sup>35</sup>.

---

<sup>32</sup> *ibidem*, p. 174.

<sup>33</sup> qtd. in: P. Koestenbaum, *Leadership: The Inner Side of Greatness: A Philosophy for Leaders*, San Francisco 2002, p. 295.

<sup>34</sup> H. Bloom, *Bloom’s Modern Critical Views: T.S. Eliot*, New York, p. 1.

<sup>35</sup> *ibidem*, p. 2.

The question arises how exactly the erotic component comes to display itself in the text. First of all, the hazy identity of Prufrock's otherwise unspecified companion in the first section of the poem could easily accommodate a representative of the opposite sex. Moreover, there are numerous references to women, even though their ontological contours remain tantalisingly shadowy, as they are not supplemented with names, biographical details or personal histories. What is perhaps most significant for these considerations is that they are often reduced to a set of synecdochised attributes of femininity, e.g., in line fifty-six the poem speaks about (presumably female) "eyes that fix you in a formulated phrase", which is followed by the confession of a blasé womanizer:

"And I have known the arms already, known them all—  
Arms that are braceleted and white and bare  
[But in the lamplight, downed with light brown hair!]  
It is perfume from a dress  
That makes me so digress?  
Arms that lie along a table, or wrap about a shawl".

(ll. 62-67)

Like the dissipated time of the aesthetic life, which disintegrates into myriads of unrelated fragments, the women he meets or imagines meeting, are present only in the form of unconnected details. Michael Tratner claims that Prufrock's inadequacy as a lover stems from the fact that for him women

"seem to exist not as single individuals at all but as a circulating collection of interchangeable bodies. The women in the poem, like the men in shirt sleeves, are collective entities, not individuals"<sup>36</sup>.

The seemingly boastful line "I have known them all" does not necessarily imply that Prufrock has had the actual experience of erotic nature, but that for the person living in the aesthetic mode all such experiences collapse into one, since there hangs a curse of disabling sameness over them. Consequently, they cannot dispel the ennui of the speaker, thus banishing his melancholy, except in the most superficial and evanescent manner. His contemplation of the erotic is twice removed, as instead of contemplating the actual object of desire, he ponders the possibility of relating to it. Dupré's depiction of Kierkegaard's own ambiguous relations with Regine Olsen is more than salient here:

"He is at once lover and contemplator of his love. (...) Thus he prefers vague eroticism to love, contemplation at a distance to action"<sup>37</sup>.

---

<sup>36</sup> M. Tratner, *Modernism and Mass Politics: Joyce, Woolf, Eliot, Yeats*, Stanford 1995, p. 115.

<sup>37</sup> L. Dupré, op. cit., p. 16.

If – as many critics believe is the case – Prufrock’s never articulated “overwhelming question” is a proposal of marriage, his inability to “force the moment to its crisis” and ask the question is again symptomatic of the aesthetic mode of existence. The institution of marriage, whose virtues are highly praised by Judge William (one of Kierkegaard’s pseudonymous authors) in the second volume of *Either / Or*, epitomises the ethical stage of life as an example of ultimate commitment:

“The ethical life is founded upon an act of radical choice; marriage upon a vow. But both exhibit the same substructure of assertion and renewal. A choice made for the moment is »aesthetic« and really no choice at all. The very essence of ethical choice is its endurance through time. It is then a vow; its whole reality is found in »the inward qualification of the individual« sustaining it through time. The reason judge William uses marriage as a paradigm of the ethical life is that marriage is explicitly founded upon a *vow*, and hence makes clear the structure of assertion and renewal which supports the ethical life”<sup>38</sup>.

Moreover, by making a commitment to another person through marriage vows, the above-described sense of aridity resulting from the strange condition of timelessness of the aesthetic life is banished. The cathectic energy, which is ineluctably diffused in the aesthetic mode of life becomes focused on a single person and a single mode of life, which requires from the individual a selfless propulsion through time:

“The ethical man’s choice of himself is, then, a vow to himself. Moreover, it is by binding himself with a vow that he pins a new intimacy with time. For it is the very substance of a vow to be temporally extended; it only becomes itself through this extension. While the aesthete was only vaguely aware of a temporal passage in the world around him, the ethical man now comes to include time in his own person”<sup>39</sup>.

In this way, the vague eroticism of the poem caused by Prufrock’s inability to commit himself to a meaningful relationship only serves to accentuate his deplorable deracination and lack of direction.

## 7. Conclusion

---

<sup>38</sup> J. Thompson, op. cit., 103.

<sup>39</sup> *ibidem*, 103-104. Judge William’s eloquence is nigh irresistible: “He has not fought with lions and ogres, but with the most dangerous enemy: with time. But for him eternity does not come afterwards..., but he has had eternity in time, has preserved eternity in time. He alone therefore has triumphed over time.... The married man, being a true conqueror, has not killed time but has saved it and preserved it in eternity. The married man who does this truly lives poetically. He solves the great riddle of living in eternity and yet hearing the hall clock strike, and hearing it in such a way that the stroke of the hour does not shorten but prolongs his eternity” (S. Kierkegaard, *Either/Or* vol. II, p. 141).



Through the use of pseudonymous voices Kierkegaard wanted to make sure that his works are not overtly didactic, but it is obvious that both the author and his eloquent spokesmen regard the aesthetic mode of existence as anomalous. It is also quite clear that Prufrock's condition is also shown to be pathological.<sup>40</sup> While Eliot's description of the melancholic's lassitude never transcends the merely descriptive, Kierkegaard – whether more openly as in his later works, or *per procura* as in *Either / Or* – proceeds from diagnosis to therapy. It has been said before that one can find release from the tormenting torpidity of the aesthetic melancholy in the act of ethical choice, but the story of the individual's progress would be incomplete if it were to stop at this stage. Kierkegaard's later works show the ethical stage as ultimately insufficient, since it is only in the religious that the individual can find salvation by committing himself to the transcendent, where

“by willing to be itself, the self rests transparently in the power that established it”<sup>41</sup>.

If (in an act of deliberate defiance of Eliot's own strategies of interpretation) the poet's work can be said to reflect the author's own spiritual maturation, *The Waste Land* proves that by the time Eliot had finished writing it he had become aware that rescue can only come through a transcendent agency, whether the Christian God of St. Augustine, the sudden liberation from the usurpations of the self as experienced by the Buddha, or the infinite peace promised by the *Upanishads*. If Eliot's later existential choices can be retroactively brought to bear upon his first great poem, it becomes apparent that Prufrock can be released from his paralysis only by a force external to his diseased self. Lorrain stresses the fact that the Kierkegaardian “leap of faith” makes it possible for the individual to overcome the above-described dangers of solipsism:

“This relational vision of ‘the self before God’ thus evades the self-enclosed interiority of the modern self-derived self by establishing its understanding of itself on an acceptance and integration that comes from the Other”<sup>42</sup>.

Unfortunately, a reaching-out towards the transcendent never happens and Prufrock remains

---

<sup>40</sup> Brooker notes that “certainly, the Prufrockian persona is solipsistic, but clearly his subjectivity is diagnosed as a disease” (*Mastery and Escape: T.S. Eliot and the Dialectic of Modernism*, Amherst 1994, p. 194).

<sup>41</sup> S. Kierkegaard, *The Sickness unto Death*, New Jersey 1983, p. 131.

<sup>42</sup> T. Lorrain, “Amatory Cures for Material Disease: A Kristevian Reading of *The Sickness unto Death*” in: *Feminist Interpretations of Kierkegaard*, University Park 1997, p. 311.

“caught in an autotelic world of perpetual propulsion”<sup>43</sup>,

hopelessly adrift in the universe of distracting adiaphora, which is illustrated by the cumulative triviality of

“coffee spoons” and “the cups, the marmalade, the tea”

(l. 88).

The potentially heroic actions of forcing “the moment to its crisis”, “disturbing the universe”, and asking “an overwhelming question”, all remain in the realm of pure possibility not only due to the main character’s constitutional diffidence, but also because they are unrelated to the transcendent force which could grant them significance.

The melancholy aesthete must first open himself unto the ethical, and then the transcendent, if he is to find salvation in the religious. According to the Danish philosopher,

“there comes a moment in a man’s life when his immediacy is, as it were, ripened and the spirit demands a higher form in which it will apprehend itself as spirit”<sup>44</sup>.

Kierkegaard’s position admits of no intermediary solution; these two opposites will not be mediated into a higher unity along the lines of Hegelian dialectics. Man must either progress up through the ethical to the religious or dissipate himself entirely in the trivial and the inconsequential.

I take the drowning depicted in the final lines of the poem as representing the tragic futility of the aesthetic existence. When challenged with the ethical imperative represented by the human voices which rouse the aesthete from his self-involved contemplation, he is found wanting:

“We have lingered in the chambers of the sea / By sea-girls wreathed with seaweed red and brown / Till human voices wake us, and we drown”

(ll. 129-131).

Far from being a grand finale of tragedy, or a feat of heroic self-sacrifice, the watery death of the poem’s puzzlingly pluralised protagonist is the pathetic whimper of ultimate failure.<sup>45</sup>

---

<sup>43</sup> P. Morrison, op. cit., p. 85.

<sup>44</sup> S. Kierkegaard, *Either/Or* vol. II, Princeton 1949, p. 193.

<sup>45</sup> Although aesthetes are solitary creatures, one speech in the first volume of *Either/Or* is addressed to *Symparanekromenoi*, which can be translated as the “fellowship of buried lives.”

## Abstract (Summary) in English:

In this article I employ the Kierkegaardian categories of three distinct stages of existence (aesthetic, ethical, religious) to show that J. Alfred Prufrock, the famously elusive protagonist of T. S. Eliot's first great poem, possesses many features characteristic of what the Danish philosopher described as the aesthetic mode of living. The article begins with a concise outline of the aesthetic existence, and then goes on to describe the ways in which Prufrock's character corresponds to Kierkegaard's analyses. Prufrock's opacity to himself and others, his inability to relate meaningfully to anything lying outside of himself, his self-indulgent habit of futile self-introspection, ultimately leading to a solipsistic insulation from the world, spectral musings on situations which never occurred, and which are unlikely to happen in the future, all make him into an embodiment of the melancholy-stricken aesthete. Prufrock's self-involvement is further underscored by the textual organisation of the text. His predicament is made visible through the use of recurrent lines and images, incantatory passages which are deliberately hazy, as well as tentative advances and retreats of the vaguely intimated narrative arch of the poem. All of these features serve to create an aura of solipsistic unreality of Prufrock's universe. Finally, I come to the conclusion that the drowning of the main character described in the final lines of the poem demonstrates the futility of the aesthetic life.

## Key words:

Thomas Stearns Eliot, Søren Kierkegaard, poetry, melancholy, existence

## Bibliography

- Bloom H.**, (ed.) *Bloom's Modern Critical Views: T.S. Eliot*, Infobase Publishing, New York 2010.
- Bradley F. H.**, *Appearance and Reality*, Oxford University Press, Oxford 1897.
- Bradley F. H.**, *Ethical Studies*, Clarendon Press, Oxford, England 1962.
- Brooker S. J.**, *Mastery and Escape: T.S. Eliot and the Dialectic of Modernism*, University of Massachusetts Press, Amherst 1994.
- Donoghue D.**, *Words Alone: The Poet T. S. Eliot*, Yale University Press, New Haven 2000.
- Dupré L.**, *Kierkegaard as Theologian: The Dialectic of Christian Existence*, Sheed and Ward, New York 1963.
- Eliot T. S.**, *Collected Poems 1909-1962*, Faber & Faber Poetry, London 2009.
- Gardiner P.**, *Kierkegaard: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2002.
- Grant M.**, (ed.) *T.S. Eliot: The Critical Heritage*, Routledge, London 1997.
- Griffiths D.**, "Daring to Disturb the Universe: Heidegger's Authenticity and the Love Song of J. Alfred Prufrock", *Literator: Journal of Literary Criticism, comparative linguistics and literary studies*, 30:2, August 2009.
- Kenner H.**, *The Invisible Poet: T. S. Eliot*, McDowell, Obolensk, New York 1959.
- Kierkegaard S.**, *Either/Or: A Fragment of Life, Volume one and two*, D. E Swenson and L. M. Swenson (trans.), Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1949.
- Kierkegaard S.**, *The Sickness unto Death*, H. V. Hong and E. H. Hong (eds. and trans), Princeton University Press, New Jersey 1983.

- Kirk R.**, *Eliot and His Age: T. S. Eliot's Moral Imagination in the Twentieth Century*, Sherwood Sugden & Co., Peru 1984.
- Koestenbaum P.**, *Leadership: The Inner Side of Greatness: A Philosophy for Leaders*, Jossey-Bass, San Francisco 2002.
- Lorrain T.**, "Amatory Cures for Material Disease: A Kristevian Reading of *The Sickness unto Death*", *Feminist Interpretations of Kierkegaard*, C. Leon and S. Walsh (ed.), Pennsylvania State University Press, University Park 1997, pp. 307-327.
- Lowe P.**, "Prufrock in St. Petersburg: The Presence of Dostoyevsky's Crime and Punishment in T. S. Eliot's 'The Love Song of J. Alfred Prufrock'", *Journal of Modern Literature* 28:3, Spring 2005, pp. 1-24.
- Maxwell D.**, *The Poetry of T. S. Eliot*, Routledge & Kegan Paul, London 1960.
- McLuhan M.**, "Mr. Eliot's Historical Decorum", *Renascence* 2:1, Autumn 1949, pp. 9-15.
- Montgomery M.**, *Eliot's Reflective Journey to the Garden*, Whitston Publishing Company, New York 1979.
- Morrison P.**, *The Poetics of Fascism: Ezra Pound, T.S. Eliot, Paul de Man*, Oxford University Press, New York 1996.
- Radden J.**, (ed.) *The Nature of Melancholy: From Aristotle to Kristeva*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Raine C.**, *T. S. Eliot*, Oxford University Press, New York 2006.
- Schiralli M.**, *Constructive Postmodernism: Toward Renewal in Cultural and Literary Studies*, Bergin & Garvey, Westport 1999.
- Schuchar, R.**, *Eliot's Dark Angel: Intersections of Life and Art*, Oxford University Press, New York 2001.
- Sinclair M.**, "Prufrock and Other Observations: a Criticism", *Little Review*, vol. 4, December 1917, pp. 8-14.
- Snyder K.V.**, *Bachelors, Manhood, and the Novel, 1850-1925*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Thompson D.M.**, "Making no portraits: T.S. Eliot, Mimesis and the Politics of Mediterranean Classicism", *Comparative Literature*, 50: 1, 1998, pp. 32-56.
- Thompson J.**, *The Lonely Labyrinth: Kierkegaard's Pseudonymous Works*, Southern Illinois University Press, Carbondale 1967.
- Tratner M.**, *Modernism and Mass Politics: Joyce, Woolf, Eliot, Yeats*. Stanford University Press, Stanford 1995.
- Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Polska (The Pedagogical University of Cracow, Poland)

### **Information about the Author:**

### **Information about the author in English:**

**Przemysław Michalski PhD**, studied at the Department of English at the Jagiellonian University in Cracow (1990-1996). His M.A. thesis concerned the problem of *Kierkegaardian Notion of Despair in the Selected Poetry of T. S. Eliot* (1996). In 2005 he defended his doctoral dissertation on the problem of mysticism in the Hopkin's poetry (*Elements of Mysticism in the Poetry of Gerard Manley Hopkins*, Jagiellonian University, Cracow 2005). He is currently affiliated at the Pedagogical University of Cracow, Faculty of Philology, Institute of Modern Languages, Department of English, where he works as assistant professor. His main interests include comparative literature, literary criticism, modern

religious poetry (metaphysical poetry), as well as parallels and intersections between literature, philosophy and religion. E-mail: przemyslawmichalski[at]wp.pl

### **Informacja o autorze po polsku / Information about the Author in Polish:**

**Przemysław Michalski, PhD**, doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, studiował w Zakładzie Anglistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (1990-1996). Jego praca magisterska dotyczyła problemu Kierkegaardowskiego pojęcia rozpacz w wybranej poezji Thomasa Stearns'a Eliota (*Kierkegaardian Notion of Despair in the Selected Poetry of T. S. Eliot* [Kierkegaardowskie pojęcie rozpacz w wybranej poezji T. S. Eliota] (Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1996). W 2005 roku obronił dysertację doktorską na temat problemu mistyki w poezji G. M. Hopkinsa (*Elements of Mysticism in the Poetry of Gerard Manley Hopkins* [Elementy mistyki w poezji Gerarda Manley'a Hopkins'a], Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2005). Obecnie jest afiliowany w Uniwersytecie Pedagogicznym imienia Komisji Edukacji Narodowej (Kraków), gdzie pracuje jako adiunkt na Wydziale Filologicznym w Instytucie Języków Nowożytnych, w Katedrze Literatury Anglojęzycznej [Anglistyki]. Jego główne zainteresowania dotyczą literaturoznawstwa porównawczego [komparatystyki literatury], krytyki literackiej, nowoczesnej poezji religijnej (metafizycznej), jak również paraleli i punktów wspólnych [przecięć] pomiędzy literaturą, filozofią i religią.  
E-mail: przemyslawmichalski[at]wp.pl

[Polski przekład: Marek Mariusz Tytko]

### **Informace o autorovi v češtině / Information about the Author in Czech:**

**Przemysław Michalski, PhD**, doktor humanitních věd v oblasti literární vědy, studoval na katedře anglistiky Jagellonské univerzity v Krakově (1990–1996), kde obhájil magisterskou práci *Kierkegaardian Notion of Despair in the Selected Poetry of T. S. Eliot* („Kierkegaardovské pojetí zoufalství na vybraných ukázkách poezie Thomase Stearnse Eliota“, Jagellonská univerzita, Krakov 1996). V r. 2005 obhájil doktorskou disertaci *Elements of Mysticism in the Poetry of Gerard Manley Hopkins* („Prvky mystiky v poezii Gerarda Manleyho Hopkinse“). V současné době působí na Pedagogické univerzitě Národní vzdělávací komise v Krakově, kde působí jako adjunkt na katedře anglistiky Ústavu moderních jazyků Filologické fakulty. Jeho hlavní zájmy se týkají srovnávací literatury, literární kritiky, současné religiózní (metafyzické) poezie, paralel a společných prvků mezi literaturou, filozofií a náboženstvím. E-mail: przemyslawmichalski[at]wp.pl

[Český překlad: Libor Martinek]

### **Informácie o autorovi v slovenčine / Information about the Author in Slovak:**

**Przemysław Michalski, PhD.**, doktor humanitných vied v oblasti literárnej vedy. Študoval na Katedre anglistiky Jagellonskej univerzity v Krakove (1990 – 1996), kde obhájil magisterskú prácu *Kierkegaardian Notion of Despair in the Selected Poetry of T. S. Eliot* („Kierkegaardovské poňatie zúfalstva na vybraných ukázkach poezie Thomase Stearnse Eliota“, Jagellonská univerzita, Krakov 1996). V r. 2005 obhájil dizertačnú prácu *Elements of Mysticism in the Poetry of Gerard Manley Hopkins* („Prvky mystiky v poezii Gerarda Manleyho Hopkinse“). V súčasnej dobe pôsobí na Pedagogickej univerzite Národnej vzdelávacej komisii v Krakove ako odborný asistent na Katedre anglistiky Ústavu moderných jazykov Filologickej fakulty. Jeho hlavné záujmy sa týkajú porovnávacej literatúry,

literárnej kritiky, súčasnej religióznej (metafyzickej) poézie, paralel a spoločných prvkov medzi literatúrou, filozofiou a náboženstvom. E-mail: przemyslawmichalski[at]wp.pl

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]

### **Информация об авторе по-русски / Справка об авторе на русском языке / Information about the Author in Russian:**

**Пшемислав Михальский** – PhD, доктор наук, хабилитованный (литературоведение). Изучал английскую филологию в Ягеллонском Университете в Кракове (1990-1996). Его магистерская диссертация посвящена кьеркегоровскому понятию отчаяния в лирике Т. С. Элиота (*Kierkegaardian Notion of Despair in the Selected Poetry of T. S. Eliot*, 1996). В 2005 г. защитил докторскую диссертацию о проблеме мистицизма в поэзии Дж. М. Хопкинса (*Elements of Mysticism in the Poetry of Gerard Manley Hopkins*, Ягеллонский Университет, Краков, 2005). В настоящее время – адъюнкт в Педагогическом Университете имени Комиссии Народного Образования в Кракове, на филологическом факультете в Институте новых языков, на кафедре англистики (англоязычных литератур). Научные интересы относятся к сфере сравнительного литературоведения, литературной критики, новейшей религиозной (метафизической) поэзии, а также параллелей и точек соприкосновения литературы, философии и религии. E-mail: przemyslawmichalski[at]wp.pl

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]

### **Інформація про автора / Довідка про автора українською мовою / Information about the Author in Ukrainian:**

**Пшемислав Михальський** – PhD, доктор наук, габілітований (літературознавство). Вивчав англійську філологію в Ягеллонському Університеті у Кракові (1990-1996). Його магістерська праця присвячена к'єркегорівському поняттю відчаю у ліриці Т. С. Еліота (*Kierkegaardian Notion of Despair in the Selected Poetry of T. S. Eliot*, 1996). У 2005-му захистив докторську дисертацію про проблему містицизму в поезії Дж. М. Гопкінса (*Elements of Mysticism in the Poetry of Gerard Manley Hopkins*, Ягеллонський Університет, Краків, 2005). Наразі – ад'юнкт у Педагогічному Університеті імені Комісії Народної Освіти у Кракові, на філологічному факультеті Інституту нових мов, на кафедрі англістики (англомовних літератур). Наукові інтереси стосуються царини порівняльного літературознавства, літературної критики, новітньої релігійної (метафізичної) поезії, а також паралелей і пунктів дотичності літератури, філософії та релігії. E-mail: przemyslawmichalski[at]wp.pl

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук]

### **Звесткі пра аўтара (па-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):**

**Пшэмыслаў Міхальскі** — PhD, кандыдат гуманістычных навук у галіне літаратуразнаўства. Вучыўся на кафедры англійскай філалогіі Ягелонскага ўніверсітэта ў Кракаве (1990—1996). Яго магістарская дысертацыя была прысвечана к'єркегораўскаму паняццю распачы ў паэзіі Т. С. Эліята (*Kierkegaardian Notion of Despair in the Selected Poetry of T. S. Eliot* [К'єркегораўскае паняцце распачы ў выбраных паэтычных творах Т. С. Эліята] (Ягелонскі ўніверсітэт, Кракаў,

1996). У 2005 г. абараніў кандыдацкую дысертацыю па тэме містыцызму ў паэзіі Дж. М. Хопкінса (*Elements of Mysticism in the Poetry of Gerard Manley Hopkins* [Элементы містыкі ў паэзіі Джэральда Мэнлі Хопкінса] (Ягелонскі ўніверсітэт, Кракаў, 2005). З'яўляецца ад'юнктам кафедры англамоўнай літаратуры (англістыкі), інстытута моваў Новага часу, філалагічнага факультэта, Педагагічнага ўніверсітэта імя Камісіі Нацыянальнай Адукацыі. Навуковыя інтарэсы датычаць параўнальнага літаратуразнаўства (кампаратывістыкі), літаратурнай крытыкі, рэлігійнай (метафізічнай) паэзіі Новага часу, а таксама паралеляў і кропак судакранання літаратуры, філасофіі і рэлігіі. E-mail: przemyslawmichalski[at]wp.pl

[Przekład białoruski/ тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]

LUÏZA KOSTÂNTINÏVNA OLÂNDER (Luck [Lutsk], Ukraine)

[ЛУЇЗА КОСТЯНТИНІВНА ОЛЯНДЕР]

LUIZA KONSTANTINOVNA OLÂNDER

[ЛУИЗА КОНСТАНТИНОВНА ОЛЯНДЭР]

LUJZA KOSTYANTINIVNA OLYANDER

E-mail: olk32[at]ukr.net

## Иоанн Павел II и Ян Твардовский: диалог в поэзии

„Myślę, że gdy ksiądz pisze wiersze, wychodzi w jakiś sposób poza getto religijne. Trafia do człowieka inaczej, nie tylko przez kazanie czy katechizację. Bo przecież są ludzie, do których tamte formy duszpasterstwa nie docierają.

Myślę, że Panu Bogu nie przeszkadza, że ksiądz pisze wiersze. Bóg uświęcił wszystkie rodzaje literackie[,] występujące w Biblii. Sam także nie objawił się przez rozprawę naukową, gdyż nie taki charakter ma Pismo Święte. Dzięki biblijnym psalmom na przykład – przekaz wiary jest autentyczny, bardziej osobisty, zrozumiały.”

Jan Twardowski. *Zgoda na świat Z ks. Janem Twardowskim rozmawia Milena Kindziuk*<sup>1</sup>.

„Поэзия Кароля Войтылы не ограничивалась ни христианской мистикой, ни религиозной метафизикой, – в нее входил также широкий диапазон гражданских и патриотических мотивов... [...] При этом его глубокий патриотизм неотделим от христианской веры, а »жостел« и »Польша« связаны воедино. [...]

Но в каждом случае это были не отдельные фрагменты большой картины бытия, пронизанной настроением прямого включения в удивительный Божий мир, “объятый тайной красотой вечности”.

Иван Дзюба. “*Тайна начал возникает вместе со Словом*”<sup>2</sup>

„Час ад часу чалавек адчувае, што яго  
жыццё толькі прэдадзень іншага жыцця, у  
якое ён пастаянна ўступае і пастаянна не  
можа ўступіць.”

Алесь Рязанов<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> *Zgoda na świat Z ks. Janem Twardowskim rozmawia Milena Kindziuk*, Kraków 2001, s. 152.

<sup>2</sup> Дзюба І. “*Тайна начала возникает вместе со Словом*”, [в:] Иван Павло II. *Римський триптих. Медитації*, пер. укр. мовою В. Ільїна та Е. Андреевої; пер. рос. мовою А. Еппеля; перем. І. Дзюби, Київ, 2011, с. 15. Укр., рос., пол., с. 15.



Рядоположение широко известных произведений двух выдающихся поэтов XX в. – «*Tryptyku rzymskiego*» («*Римский триптих*») Папы Иоанна Павла II (Кароля Войтылы) и цикла стихов «*Znaki ufności*» («*Знаки надежды*») ксендза Яна Твардовского – позволяет раскрыть возникший между ними *диалог*, который способствует формированию многовариантных интенций мировоззренческого характера, понуждает “*душу трудиться*”, облагораживая ее и не давая ей окончательно погрязнуть в прагматической *суете сует* современной действительности.

Следует заметить, что в статье *диалог* – как литературоведческий термин – дается в понимании М. Бахтина. В частности, обращается особое внимание на его тезис о соотношениях *диалога с монологом*, что позволяет выявить смыслообразующую роль структуры *Tryptyku rzymskiego* и обнажить циклообразующую функцию словосочетания *znaki ufności*<sup>4</sup> в одноименном цикле стихов Яна Твардовского:

«Диалог, – пишет ученый, – с точки зрения участников его (его и чужие реплики) и монолог с точки зрения третьего, где реплики оказываются в одной плоскости воспринимающего».<sup>5</sup>

Не менее важна в методологическом аспекте и верно подмеченная К. Исуповым особенность бахтинского отношения к *тексту*:

«Текст для Бахтина, по мысли К. Исупова, был личностью, сам Бахтин по отношению к тексту был Другим, т. е. единственным осуществителем текста».<sup>6</sup>

---

<sup>3</sup> *Время от времени человек предчувствует, что его / жизнь только преддверие иной жизни, в / которую он постоянно вступает и постоянно не / может вступить.* (Пер. на русск. мой – Л. О.) Цит. по: Штейнер Иван. *Криница, из которой пил святой: философия поэзии Алеся Рязанова*, РИВШ, Минск, 2010, с. 150.

<sup>4</sup> В рамках этой статьи нет возможности развернуть в доказательствах этот аспект темы, однако следует заострить внимание на том, что последовательность раскрытия в цикле проявлений *знаков надежды*, посылаемых свыше, нельзя изменить, не нарушив гармонию построения произведения. На логику композиции цикла указывают уже сами названия стихов: «*Dziękuję Ci po prostu za to, że jesteś...*» – «*Wyjaśnienie*» – «*Rachunek sumienia*»... «*Jak długo*» – «*O jednych i o drugich*» – «*O firankach w stajni*» – «*Spojrzał*» и. т.д. Нетрудно заметить, что поменять стихи местами, не внося хаотичности в структуру художественного целого, нельзя. Органичность связи между стихами обнаруживается и тогда, если прочесть подряд только начальные их строки. Необходимо подчеркнуть, что структурообразующая функция *знаков* проявляется на всех уровнях текста, в том числе в игре *света и тени*, а также в колорите созданных поэтом картин.

<sup>5</sup> Бахтин М. *Диалог* [в:] Бахтин М. *Собрание сочинений*, т. 5, *Работы 1940-х – начала 1960-х годов*, Москва, 1996, с. 297.

Однако следует пояснить, что сами поэты в своих художественных произведениях в какую-либо дискуссию друг с другом открыто не вступали и таких задач перед собой не ставили: как диалог их творчество предстает уже в восприятии реципиента, который улавливает и сопоставляет голоса лирических героев «*Tryptyku rzymskiego*» и «*Znaków ufności*».

Выбор для сопоставления лирики Иоанна Павла II и Яна Твардовского не является случайным. Он обоснован общностью мировоззрения обоих поэтов, прежде всего религиозного и философского, судьбой, предначинчившей им духовное служение людям, тягой к художественному слову, передающему их изумление перед миром, сотворенным Богом, и глубоко переживаемую благодарность Ему, которая выражается каждым из них по-разному. У Я. Твардовского прямые обращения к Всевышнему: «*Dziękuję Ci po prostu za to, że jest...*»<sup>7</sup> (\*\*\*[«*Dziękuję Ci po prostu...*»]), «*Dziękuję Ci że nie jest wszystko białe albo czarne...*»<sup>8</sup>, хотя и не повторяются часто, являются одним из лейтмотивов цикла «*Znaki ufności*», их отзвук слышен уже в самом названии его. В поэтике «*Tryptyku rzymskiego*» Иоанна Павла II – в отличие от поэтики Я. Твардовского – слово *dziękuję* отсутствует, но само чувство выражается опосредованно через *зачарованность* величием *Создания*, *удивление* (*zdumienia*) перед ним и *проникновение в осознание* оценки Богом, сотворенного им:

«...wszystko, co uczynił było bardzo dobre»<sup>9</sup>.

У обоих поэзия составляла неотъемлемую часть их теологического мышления, обоим была необходима для пасторской деятельности. И в то же время каждый, отличаясь ярко выраженным своеобразием в раскрытии и осмыслении *Бытия*, образовывал диалогическую ауру, которая побуждает людей к *со-переживанию* и *со-творчеству*. Не менее важно и то, что Иоанн Павел II проявлял интерес к поэтическому творчеству Яна Твардовского, который с благодарностью вспоминал:

«Napisał kiedyś do mnie, że od czasu czyta moje wiersze»,

---

<sup>6</sup> Исупов К. *Уроки М. М. Бахтина* [в:] *М. М. Бахтин: pro et contra. Личность и творчество М. М. Бахтина в оценке русской и мировой гуманитарной мысли*, т. I, сост., вступ. ст. и коммент. К. Исупов, Санкт-Петербург, 2001, с.10.

<sup>7</sup> Twardowski Jan. \*\*\* (*Dziękuję Ci po prostu...*), [in:] Twardowski Jan, *Znaki ufności*, Kraków, 1997, с. 21.

<sup>8</sup> Twardowski Jan. *Podziękowanie* [in:] Twardowski Jan. *Znaki ufności*, s. 89.

<sup>9</sup> Иван Павло II. *Римський триптих: медитації*, пер. укр. мовою Ільїна та Е. Андреевої; пер. рос. мовою А. Еппеля; передм. І. Дзюби, Київ, 2011, с. 94.

и – из присущей ему скромности – добавил:

«Ale przecież czyta tysiąc innych wierszy, jeżeli w ogóle ma na to czas».<sup>10</sup>

Очевидно, что и Я. Твардовский был неравнодушен к личности и творчеству Папы, о чем свидетельствует созданный им трогательный образ Иоанна Павла II в стихотворении «*Papież*».

Основанием для сопоставления служит и факт рецептивного характера: в сознании поляка эти две выдающиеся личности воспринимаются в неразрывной связи.

Достижению поставленной в статье цели – охарактеризовать диалог авторов в поэзии через их художественное мастерство – содействует статья И. Дзюбы «*Тайна начала возникает вместе со Словом*». Анализируя «прозрачную глубину символики» «*Трутку рымского*» Иоанна Павла II, украинский ученый следует за композицией произведения, особенность которой состоит в почти зеркальном отражении строения *Книги Бытия*: он сначала формулирует основную тему / тезис каждой части, а затем останавливает внимание на подробном рассмотрении картины и заставляет осмысливать ее детали. Однако эти формулировки тем / тезисов, проясняющих основную идею «*Трутку рымского*», важны и как путеводитель для сопоставления стихов Иоанна Павла II со стихами Яна Твардовского и выявления в них диалогических узлов:

«В первой части триптиха – “Поток” – созерцание обычного горного ландшафта (порога. – Л. О.) как чуда, молчаливое “выспрашивание” тайн этого чуда предстает благоговейным прикосновением к проявлениям “Предвечного Слова”».<sup>11</sup>

«Вторая часть – “Размышление над “Книгой Бытия” у порога Сикстинской Капеллы” (снова порог, и не только предметный) имеет совсем иной характер: это уже созерцание не сотворенного. Богом первомира, а образы Творения Микеланджело, который писал Книгу Бытия “не словом, но роскошью множества цветов”».<sup>12</sup>

«Третья часть – “Гора в стране Мория” – это размышление о тяжелейшем испытании веры. [...] Аврамова жертва есть как бы “подготовкой” той спасительной жертвы, которая должна была спасти человечество».<sup>13</sup>

---

<sup>10</sup> Twardowski Jan. *Autobiografia. Myśli nie tylko o sobie*, т. 2, *Czas coraz pierwszy*. 1995–2006. Опрас. А. Iwanowska, Kraków, 2007, s. 26.

<sup>11</sup> Дзюба І. “*Тайна начала возникает вместе со Словом*”, там же, с. 15.

<sup>12</sup> Там же, с. 16.

<sup>13</sup> Там же, с. 18.

Каждый из этих трех моментов прямо или опосредованно находит свой отклик и в поэзии ксендза Яна Твардовского. Так, строки его стихотворения «*Słowa*» как бы отдельной партией “вступают” в первую часть «*Tryptyku rzymskiego*» и, гармонично подчеркивая значимость благоговейного *молчания*, оттеняют его новыми гранями смыслов и звуков:

„Do ostatniej chwili nie przestawał mówić  
jakby chciał język wyciągnąć poza śmierć  
kleęcząc przy jego łóżku tłumaczyłem mu  
tam słowa już nic nie znaczą  
nie zwracają ludziom głowy  
nie można za nie otrzymać żadnego honorarium  
nie modne jak wiarus dzwoniący nogami  
nie kłamią dłużej niż żyją  
nieporadne jak nieoblizane jeszcze ciele

tłumaczyłem mu że czeka go  
tylko jedno słowo które jest milczeniem.”<sup>14</sup>

Великое *молчание* у Я. Твардовского противопоставлено мирской тщете, пустопорожней болтовне, незначимости ее, за которую, однако, хорошо платят. Поэт – в отличие от Папы – вводит образ *порога*, за которым величие *молчания* воплощено не прямо, а опосредованно, с помощью эффе-мизмов: существительного с предлогом *poza śmierć*, наречием *tam* и образуемого рифмовкой словосочетания *mówić – śmierć – tu*. В результате создается эффект истинности сказанного героем стоящему у порога в иной мир: *nie przestawał mówić... tam słowa już nic nie znaczą*. Смысл такого упорного повторения одной и той же мысли усиливается прочитанной по вертикали текста смыслообразующей рифмой: *mówić śmierć tu (говорит смерть ему)*.

Таковую же роль исполняют и стилистические фигуры – *анафора* и *градация*, передающие пустозвонство, контрастирующее с величием *молчания*.

Ян Твардовский, раскрывая тему многозначного и многогранного *молчания* несколько в ином ракурсе, чем Папа, вступает с ним в такой тип *диалога*, которому свойственны черты непротиворечивости, то есть дополняющего созвучия.

Они как единомышленники входят темой и образом *молчания* в широкий художественный контекст европейской литературы. Особенно разительна, на наш взгляд, переключка с рассказом Г. Белля «*Doktor Murkes gesammeltes Schweigen*» («Молчания доктора Мурке»), переключка, усиленная заключительной сценой, когда помощник режиссера задумался над

---

<sup>14</sup> Twardowski Jan. *Znaki ufności*, s. 61.

подготовкой к выходу в эфир сценария, по которому атеисту, задающему в огромной пустой кирхе двенадцать вопросов, неизменно отвечает только *молчание*:

«(Akustik einer groß leeren Kirche)

[Акустика большой пустой кирхи]

Ateist: (spricht laut und klar) Wer denkt noch an mich, wenn ich der Würmer Raub geworden bin?

(Schwaigen)

[Атеист: (говорит громко и четко) Кто вспомнит меня, когда я стану добычей червей?

(Молчание)]

Ateist: (um eine Nuance lauter sprechend) Wer wartet auf mich, wenn ich zu Staub geworden bin?

(Schwaigen)

[Атеист (подчеркнуто громко говорящий) Кто ждет меня, когда я стану прахом?

(Молчание)]

Ateist: (nicht lauter) Und wer denkt noch an mich, wenn ich zu Laub geworden bin?

(Schwaigen)

[Атеист: (негромко) И кто вспомнит меня, когда я стану листвой?

(Молчание)»]<sup>15</sup>.

Внешне ситуация носит чисто технический характер: необходимо убрать двенадцать долгих *пауз / молчаний*, которые не передавали смысла и не создавали необходимую эмоциональную атмосферу, понуждая слушателей задуматься над проблемами *Бытия*. Выход был найден: в акустическое пространство вмонтировали слово *Gott (Бог)*. Беллевское *молчание* стало *Молчанием Бога*. Теперь, когда при переключке текстов трех авторов образовался единый гипертекст, «*Грутык rzutski*» придал образу *молчанья* из рассказа Г. Белля *величие вечности*. В свою очередь сцены записи лекции преступного своей аморальностью конъюнктурщика – знаменитого Бур-Молотке, который *zawracają ludziom głowę*, наполняют жизненной конкретикой строки из стихотворения «*Ślowa*».

Сказанное говорит о том, что мысли И. Дзюбы в значительной мере служат отправным пунктом – даже своеобразным ключом, – во-первых, для сопоставления творчества этих двух поэтов, во-вторых, для рассмотрения их мировоззренческих концепций в контексте современной литературы и культуры в целом.

Как известно, текст начинается с имени автора и названия. Автор уже предваряет ожидания берущего в руки томик со стихами.<sup>16</sup> А то, что

---

<sup>15</sup> Böll Heinrich. *Doktor Murkes gesammeltes Schweigen*, [in:] Böll Heinrich. Und sagte kein einziges Wort, Moskau, 1966, s. 348-378.

автором произведения «*Tryptuk rzymski*» является Папа Римский, а «*Znaków ufności*» – ксендз, питает надежду реципиента найти для себя ответы на важнейшие вопросы Бытия, существования человека с Богом, таинств Мироздания, взаимодействия времени с вечностью. Что же касается названия, то оно, заключающее в себе сконцентрированный смысл, требует паузы для внимательного рассмотрения.

Иоанн Павел II книгу своих стихов определил как «*Rzymski tryptyk*», вынеся это слово *tryptyk* в заглавие, которое по заключенному в нем содержанию уже является текстом, ждущим своего прочтения. Взятое автономно от дальнейшего своего смыслового раскрытия в лирических стихах, оно вынуждает остановиться непосредственно на нем как на тайне, требующей разгадки. Ключом к ней служит контекст. Нельзя забывать, что Иоанн Павел II – Папа, и в этой связи слово *римский*, с одной стороны, означает место, где написан «*Tryptuk*» и определенный – «*ватиканский*» – период жизни понтифика. С другой стороны, это обстоятельство активизирует воображение реципиента, объединяя в одно целое оба словарных толкований этого слова: 1) *обозначение трехчастной композиции произведения*; 2) *название складной трехстворчатой иконы*.<sup>17</sup> Все вместе это предопределяет ожидания реципиента, понимающего, что речь пойдет о *Бытии* в его религиозном, философском и глубоко эмоциональном охвате, осуществляемом человеком, который, находясь на закатной вершине своей жизни, достиг апогея духовного развития. И слово *tryptyk* со всей очевидностью несет в себе сакральный и религиозный смысл.

Я. Твардовский назвал свою книгу «*Znaki ufności*», что не содержит даже намеков на чисто внешние этапы его биографии, но заставляет думать о духовном характере целенаправленности жизнетворчества ее автора. И сам цикл выдержан в этом стиле, исключением является лишь ностальгическое стихотворение *O kościele*, о том костёле, *w którym* ему *wypadło po raz pierwszy w życiu pić ustami mszę*. Обратным чтением проясняется, оба названия определяют схожесть *ракурсов*<sup>18</sup> двух поэтов. Речь идет прежде всего о стоянии человека перед *порогом* вечности. И у Иоанна Павла II, и у Я. Твардовского лирический герой физически находится непосредственно в земном и кон-

---

<sup>16</sup> См. подробно: Гром'як Р. Т. Текст літературно-художнього твору: епістологічно-когнітивні роздуми, [в:] Гром'як Р. Орієнтації. Розмисли. Дискусії. 1997 – 2007, Тернопіль, 2007. – с. 268-294.

<sup>17</sup> См.: *Словарь русского языка* в 4-х т. Изд-во «Русский язык», Москва, 1984, т. IV, с. 412.

<sup>18</sup> Тут *ракурс* в определенной степени употребляется и в метафорическом смысле, то есть как размещение автора и реципиента во «*временипространстве*» (М. Бахтин), в этом случае имеется в виду географическое, конкретно-историческое пространство, обращенность к пространству вечного и *пространство* души (национально-ментальное пространство) народу и отдельной индивидуальности.

кретно-историческом “*времяпространстве*” (М. Бахтин), но мыслью и чувствами своими устремляется *ввысь*, за его пределы, испытывая особенно возвышенное состояние души, которое точно выражено в стихотворении белорусского поэта Алеся Рязанова: *чалавек адчувае, што яго / жыццё толькі прэдадзень ініага жшцця*.<sup>19</sup> При этом надо отметить, что в книге «*Znaki ufności*» слово *próg* (*порог*) не употребляется, однако само понятие, как и в произведении «*Tryptyk rzymski*», существует, но в глубинах подтекста, например, таких строк: «*Kościęle przed którym kękał las...*» Или более очевидным проявление (графика Т. Гундоровой) *poroga* становится в стихотворении «*Słowa*» с указанием предела: «*...tam słowa już nic nie znaczą...*». Но у Иоанна Павла II понятие *poroga* материализовано и проступает зримее: «*Stoję przy wejściu do Sykstyny*» – через слово *wejście* (*вход*). Вот почему *рядоположение* этих двух поэтических творений позволяет более четко ощутить присутствие *poroga* и в образной системе Я. Твардовского. При этом если у Иоанна Павла II *porog*, как уже верно подметил И. Дзюба, *не только предметный* – и добавим: прежде всего *не предметный* и его предметность только это подчеркивает, – то у Я. Твардовского *porog* всегда *непредметный*. У него состояние у *poroga* передано уже самим нахождением в костеле «*Okościęle*» («*О костеле*») или в размышлениях: «*...bo wciąż widzę Ciebie Matko Najświętsza...*» («*Nic mnie nie załamało*»). Тут, на наш взгляд, уместно отметить, что образ / понятие *porog* в художественно-философской системе поэтов в *сутанах* – в их числе в первую очередь необходимо назвать Януша Станислава Пасерба (Глеба Ходорковского) – обладает многими смысловыми оттенками и требует более обстоятельного рассмотрения как самостоятельная проблема.

Сопоставляя схожие *ракурсы* видения Иоанна Павла II и Я. Твардовского, следует акцентировать внимание на разнонаправленность движения *Света* и его характер: душа тянется к *Свету* – *Свет* проникает в душу. Если Папа увлекает реципиента вместе с собою, как образно говорят украинцы, “*підняти очі вгору*”, от *земли* к *Небу*, возвышая тем самым его душу к *Свету*, то Я. Твардовский, устремляя свой и реципиента взор *ввысь*, к куполу костела, образно, через лучи показывает, как *Небо* проливает *Божественный Свет* в людские сердца. В результате оба поэта добиваются одной цели – просветления, и дают возможность, если не увидеть, то хотя бы – кому что дано – *a priori* ощутить то *Невидимое*, что находится за *порогом* человеческого опыта и за *порогом* прекрасного земного мира, вызывающим *zdumienia* (удивление):

---

<sup>19</sup> Цит. по: Штейнер Иван. *Криница, из которой тил святой: философия поэзии Алеся Рязанова*, там же, с. 150.

„Co mi mówisz górski strumieniu?  
w którym miejscu ze mną się spotykasz?  
ze mną, który także przemijam –  
podobnie jak ty...  
Czy podobnie jak ty?  
(Pozwól mi się tutaj zatrzymać –  
pozwól mi zatrzymać na progu,  
oto jedno z tych najprostszych zdumień.)  
Potok się nie zdumiewa, gdy spada w dół  
i lasy milcząco zstępują w rytmie potoku –  
lecz zdumiewa się człowiek!  
Próg, który świat w nim przekracza,  
jest progiem zdumienia.  
(Kiedyś temu właśnie zdumieniu nadano imię »Adam«.)”<sup>20</sup>

Размышляя над этой строфой, обладающей, с одной стороны, такой завершенностью, что может существовать концептуально самодостаточным произведением, а с другой – является важнейшей отправной точкой для дальнейшего развития мировоззренческой позиции понтифика, нельзя не согласиться с мыслями И. Дзюбы, который так охарактеризовал его тропику, *отмеченную богословской традицией*:

«...“торный поток” как обозначение силы “сотворенного мира” и тайны начала, “порог” – как обозначение перехода в другое качество бытия и самосознания (“о мысль споткнулась о порог” – это было еще в одном из ранних стихотворений, а тут – “порог удивления”, которому “дано имя” Адам), “источник” – как обозначение жизненного начала, к которому “должен идти”, преодолевая преграды, – и, естественно же, есть “предивное молчание”, Божье молчание, которым окутано все им сотворенное».<sup>21</sup>

Но как ни глубокий дзюбовский анализ, за его пределами остается еще очень много... Это и особенно острое ощущение скоротечности земного пребывания человека, стоящего перед вечностью, это и осознание своей ответственности перед предназначением (на что ученый только указывает), это и ощущение непрерывного обновления *Жизни*, ее течение, это и суггестивность – невыразимая глубина переживания той *красоты*, которая по Достоевскому, *спасет мир*. И тут же – в воображаемом диалоге / *предощущении* «Предвечного Слова» («...*we mnie jest miejsce spotkania / z Przedwiecznym Slowem*»), кроется, говоря словами Н. Бердяева, и *нужда Бога в творческом акте человека*.

Не случайно Иоанн Павел II, как и ксендз Януш Ст. Пасерб, уделял особое внимание осмыслению *художественного творчества в христиан-*

---

<sup>20</sup> Иван Павло II. *Римський триптих: медитації*, там же, с. 86–87.

<sup>21</sup> Дзюба І. “Тайна начала возникает вместе со Словом”, там же, с.15.



ском сознании. Он высоко оценивал гений художника в глубоко проникновенных словах, не забывая при этом отметить природу специфики языка в изобразительном искусстве:

«Nikt nie potrafił, – писал Папа, – zrozumieć lepiej niż wy, artyści, genialni twórcy piękna, czym był ów pathos, z jakim Bóg u świtu stworzenia przyglądał się dziełu swoich rąk. Nieskończenie wiele razy odbłask tamtego doznania pojawiał się w waszych oczach, artyści wszystkich czasów, gdy zdumieni tajemną mocą dźwięków i słów, kolorów i form, podziwialiście dzieła swego talentu, dostrzegając w nich jakby cień owego misterium stworzenia, w którym Bóg, jedyny Stwórca wszystkich rzeczy, zechciał niejako dać wam udział»<sup>22</sup>.

В этом фрагменте целесообразно подчеркнуть выражение «*jakby cień owego misterium stworzenia*», акцентируя на слове *cień* (*тень*), которое ассоциативно отсылает к взглядам Платона, к его широко известному положению: «*Искусство – тень теней*». Используя, как и Платон, в качестве метафоры образ *тени*, Папа высказал мысль прямо противоположную платоновской, выступая оппонентом античному философу.

Эти взгляды понтифика коротко, но очень верно охарактеризовал И. Дзюба, опираясь не только на текст «*Триптиха*», но и на мысли Иоанна Павла II о природе художественного творчества, высказанные им в письме к артистам («*List do artystów*»). И эта часть статьи украинского литературоведа заслуживает особого внимания, потому что она является тем отправным моментом, который делает правомерным включение рассуждений Папы об искусстве в широкий философский и художественно-философский контекст:

«Искусство, – пишет И. Дзюба, – он рассматривал как сотворчество красоты мира (“новое” “божоявление” красоты”) и видел его место в достижении “евангельской полноты правды”. Великие художники особенно близки к Творцу, и их постижение “является только отражением сияния, которое всего лишь на какое-то мгновение озарило их гений”<sup>23</sup>.

Из сказанного следует, что Иоанн Павел II, рассматривая человека как *со-творца* с Богом, переключается с философом Н. Бердяевым, который в книге «Самопознание» писал:

«Творчество есть ответ человека на призыв Бога. Бесплодно и нелепо ставить вопрос о том, может ли быть оправдано творчество с точки зрения религии искупления. Для дела искупления и спасения можно обойтись без творчества. Но для Царства Божьего творчество человека необходимо. Царство Божье приходит и через творческое дело человека. Это и будет чаемая эпоха Духа. [...] В глубине это есть сознание о нужде Бога в творческом акте человека,

---

<sup>22</sup> Jan Paweł II, *List do artystów* (the electronic document in the Internet), URL: [http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan\\_pawel\\_ii/listy/do\\_artystow](http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/do_artystow) [Access 4. 04. 1999].

<sup>23</sup> Дзюба И. “Тайна начала возникает вместе со Словом”, там же, с.17.

о Божьей тоске по творческому человеку. Творчество есть продолжение миротворения. Продолжение и завершение миротворения есть богочеловеческое, Божье творчество с человеком, человеческое с Богом» [Бердяев, с. 214]

Очевидно, что оба автора, исходя из основного постулата: *Бог создал человека по подобию своему*, – конкретизируя и проясняя смысл этого высказывания, отвечают на вопрос: Что же заключено в выражении *по подобию*? И у Папы, и у Н. Бердяева *подобие* выражается прежде всего в творческом деянии. Но по мысли Н. Бердяева человек творит на равных с Богом, продолжая его дело; у Папы этого нет: у него Бог творит через человека, раскрывая таким образом Божественную красоту мира.

„Stoję przy wejściu do Sykstyńny –  
Może to wszystko łatwiej było wypowiedzieć językiem  
»Księgi Rodzaju« –  
Ale Księga czeka na obraz. – I słusznie. Czekala na swego  
Michała Anioła.  
Przecież ten, który stwarzał, “widział” – widział,  
że »było dobre«  
»Widział«, a więc Księga czekała na owoc »widerzenia«<sup>24</sup>.

Со словами: *«Stoję przy wejściu»*, – Папа предстает перед реципиентом *автором / нарратором* (одновременно и лирическим героем). В результате сложно построенный на *диалогах* текст воспринимается как *монолог*, что создает эффект монолитности рассказа.

Однако уже впервые употребленное слово *zdumienie* (вынесенное в заголовок первой части оно своим эмоциональным накалом в дальнейшем пронизывает весь текст) сразу начинает своей игрой ставить вопросы: а кто смотрит с *удивлением* на мир молчащей и неспособной удивляться природы? И кто одинок в этом величавом безмолвии: *Творец* или *лирический герой*? Двустих: (*«Cisza – dlaczego milczysz? / Jakże starannie ukryłeś tajemnicę twego rosątku»*) – свидетельствует, что *zdumienie* переживает герой... Но эпиграф: *«Duch Boży unosil się nad wodami»* – отрицает однозначность ответа. *Duch Boży* – это тот великий *Иной*, которого стремится познать герой, стоящий перед ним в безраздельном одиночестве и пытающийся вступить с ним в диалогические отношения. Но и *Duch Boży* страдал от того, что нет в этом мире того, кто бы мог удивиться красоте *Творенья*, и поэтому *Był samotny z tym Swoim zdumieniem*. Все это побудило *Бога*, первого *Свидетеля*, создать человека по подобию своему, ибо *«Księga czekała na owoc “widerzenia”»*.

И благодаря Микеланджело она – инвариант – получила свой визуальный вариант. Обратным чтением – благодаря двум вариативным фразам:

---

<sup>24</sup> Иван Павло II. *Римський тритих: медитації*, с.91.

«*Księga czeka na obraz*» и «*Księga czekała na owoc "widzenia"*», – подтверждается тот факт, что в разделе «*Zdumienie*» лирический герой был тем *третьим*, а *Другим* был *Творец*, который в определенной мере *остраненно* (термин В. Шкловского) созерцая *Дело Рук Своих*, видел в нем уже, говоря словами К. Исупова, *текст / личность* и был по отношению к этому тексту *Другим, т. е. единственным осуществителем текста*. Теперь, после раздумий, становится ясно, что *лирический герой*, зачарованный *горным ланишафтом* и вопрошающий его, в действительности вовсе не одинок среди *великого молчания*: с ним был невидимый *Бог*. И как органично звучит после такого сознания происходящего в разделе «*Pierwszy Widzący*»: «*W Nim żyjemy, poruszamy się i jesteśmy*». Стремясь познать *Бога*, таинственность *Его* великого *молчанья*, человек приближается к познанию и самого себя. Однако можно допустить, что и *Бог* через человека идет к такой же цели. К этой мысли склоняют и «*Трутык*», «*Znaki ufności*». В свое время писателем Юрием Бондаревым в статье «*Поиски истины*» была высказана мысль, вызвавшая – её приходилось слышать в личных беседах – настороженность атеистов: «Да, человек – это *наделенная сознанием природа*, медленно познающая самое себя».<sup>25</sup>

Вероятно, настораживало само название статьи – «*Поиски истины*», которое отсылает память к заданному Пилатом Иисусу Христу в Гефсиманском саду вопросу: «*Что есть истина?*» А отсюда – другой вопрос: кто же *наделил сознанием природу*, которая стремится познать себя? Ответом римскому прокуратору было вопиющее *молчание*. В картине Н. Ге «*Что есть истина?*» ответ прочитывается с помощью *света и тени*: *солнечным светом* залита фигура Понтия Пилата, *тень*, покрывающая Иисуса Христа, говорила о том, что прокуратор среди ясного дня неспособен увидеть, что *Истина* перед ним, не дано разгадать смысл, таящийся в *молчании*: «*Я есмь путь и истина и жизнь*» (Ин. 14: 6).<sup>26</sup>

Надо отметить, что для поэтики Иоанна Павла II и Я. Твардовского характерно обращение к смыслообразующим свойствам *света* и *цвета*, обнажения их символического значения. Особенность палитры Я. Твардовского проявляется в том, что у него цвет часто ставит лирического героя (и реципиента тоже) перед *порогом*, перед *молчанием*, подающим знаки надежды, образ которого создается непосредственно цветом / символом – *синий*, *синь* или опосредовано через существительное *небо*. Интересен в этом отношении перевод на русский язык одного из стихотворений Я. Твардовского, сделанный профессором Российского государственного

---

<sup>25</sup> Бондарев Ю. «*Поиски истины*», [в:] Бондарев Ю. *Взгляд в биографию*, Москва, 1971, с. 53.

<sup>26</sup> См. подробно: Флоренский П. А., *Столы и утверждение Истины*, Москва, 1990, т. 1, с. 22-23.

университета им. Иммануила Канта Р. В. Алимпиевой – «Богоматерь в сини»:

„Озаря просторы безбрежные,  
Богоматерь явилась в сини,  
Голубая,  
Лазурно-нежная,  
О, сколько отсветов в синем.”

Рядоположение этого стихотворения с первой частью «*Tryptyki rzymskiego*» дает возможность ощутить, как разнообразными оттенками синего передается Я. Твардовским *выраженная молчанием благоговейная любовь Божией Матери*, щедро наделяющей душевной теплотой то *молчание*, величие которого воссоздано первой частью произведения Иоанна Павла II – «*Zdumienie*».

Стремление человека – на всех исторических этапах своего существования – проникнуть в таинственность *Неба*, создав его визуальный образ, Я. Твардовский выразил *цветом*, подчеркнув, как по-разному оно виделось.

„Patrzył w niebo  
bizantyńskie – z białej mozaiki  
gotyckie – gołe i złote  
renesansowe – błękitne  
barokowe – brunatno wełniste  
osiemnastowieczne – szafirowe  
impresjonistyczne – pełne powietrza  
secesyjne – undulowane  
kubistyczne – kanciaste  
abstrakcyjne – nieprawdziwe  
i chciał wierzyć w całkiem nowe  
lekkie i niecałe – jeszcze nieużywane”<sup>27</sup>

Однако, несмотря на всю глубину символики цветов, на разнообразие художественных подходов к изображению *Неба*, как говорит поэт, никому не удавалось еще постичь великую тайну *молчащей вечности*: это процесс бесконечный...

Папа, в отличие от Я. Твардовского, цвета, их оттенки непосредственно использует редко. Например: *srebrzysta kaskada potoku*. Обычно красочность природы, богатство ее палитры передается им опосредованно, через номинацию реалий: *górski strumień, sad, las...* Указывал Папа и на

---

<sup>27</sup> Twardowski Jan. *Znaki ufności*, s. 48.

выразительность «языка» *цвета*, способного передать великий смысл *Книги Бытия*:

„Stajemy na progu Księgi.

Jest to Księga Rodzaju – Genesis.  
Tu, w tej kaplicy, wypisał ją Michał Anioł  
nie słowem, ale bogactwem  
spiętrzonych kolorów.”<sup>28</sup>

Исходя из всего сказанного, можно утверждать, что особенность диалога между Иоанном Павлом II и Я. Твардовским в поэзии состоит в том, что это был своего рода *диалог согласованности*. Единомышленники, они своими стихами дополняли друг друга, оттеняя созданные ими образы мира и человека в нем. Раскрывая схожие темы, в том числе и религиозного направления, каждый избирал свой ракурс видения поставленных проблем, внося какие-то новые штрихи в целостную картину мироздания. Их гуманистически направленный *диалог* свидетельствовал, во-первых, о своеобразии в единомыслии: каждый обладал своим почерком и не был ничьим эпигоном. В то же время их художественные подходы объединяла независимость от литературной моды, что не мешало и не мешает их поэтическим голосам звучать современно. А их борьба за человека в человеке становится все более актуальной.

#### **Аннотация / Abstract (Summary) in Russian:**

#### ***Иоанн Павел II и Ян Твардовский: диалог в поэзии* [Joann Pavel II i Jan Twardovskij: dialog v poezii]**

В статье характеризуются особенности диалога, который возникает в сознании реципиента при сопоставлении «*Rzymskiego tryptyku*» Иоанна Павла II и «*Znaków ufności*» Яна Твардовского. Исследование базируется на диалектическом понимании *диалога* М. Бахтиным: 1. *Диалог с точки зрения участников его (его и чужие реплики) и монолог с точки зрения третьего, где реплики оказываются в одной плоскости воспринимающего*; 2. «*Бахтин по отношению к тексту был Другим, т. е. единственным осуществителем текста*» (К. Исупов).

Показано, что сложно построенный на *диалогах* текст «*Rzymskiego tryptyku*» воспринимается как *монолог*, что создает эффект монолитности рассказа.

Раскрытие темы содействуют формулировки И. Дзюбой *тем / тезисов*, проясняющих основную идею «*Rzymskiego tryptyku*», что служит своеобразным путеводителем для выявления диалогических узлов в стихах Иоанна Павла II и Яна Твардовского. Особое внимание уделено схожести и различию воплощения ими понятий *порога* и *молчания*. Отмечено, что оба поэта как единомышленники входят темой и образом *молчания* в широкий художественный и философский контекст европейской литературы. Охарактеризованы их перекличка с рассказом Г. Белля «*Doktor Murkes gesammeltes Schweigen*» («Молчания доктора Мурке»),

---

<sup>28</sup> Иван Павло II. *Римський триптих: медитації*, с. 92.

диалогические отношения Иоанна Павла II, который созвучно с Н. Бердяевым («Самопознание») рассматривал человека как *со-творца* с Богом. Но у Н. Бердяева человек творит с Богом на равных, продолжая его дело, а у Папы Бог творит через человека, раскрывая Божественную красоту мира. Подчеркнуто, что, стремясь познать *Бога*, таинственность *Его* великого *молчания*, человек приближается к познанию и самого себя. Однако допускается, что и *Бог* через человека идет к такой же цели. К этой мысли склоняют и «*Rzymiski tryptyk*», и «*Znaki ufności*». Проводится параллель с картиной Н. Ге «*Что есть истина?*»

Рядоположение стихотворения Я. Твардовского «*Богоматерь в сини*» (пер. на русск. В. Алимпиевой) с первой частью «*Rzymskiego tryptyku*» раскрывает, как разнообразными оттенками *синего* ксендз-поэт передает *выраженную молчанием благоговейную любовь Божией Матери*, наделяющей душевной теплотой то *молчание*, величие которого воссоздано Иоанном Павлом II.

Стремление человека – на всех исторических этапах своего существования – проникнуть в таинственность *Неба*, создав его визуальный образ, Я. Твардовский выразил *цветом*, подчеркнув, как по-разному оно виделось. Однако поэт дает понять, что, несмотря на глубину символики цветов и разнообразие художественных подходов к изображению *Неба*, никому не удалось еще постичь великую тайну *молчащей вечности*: это процесс бесконечный... В отличие от Я. Твардовского, Папа обычно богатство палитры природы передает опосредованно, через номинацию ее реалий, указывая во второй части «*Rzymskiego tryptyku*» на способность «*языка*» *цвета* передать великий смысл *Книги Бытия*.

**Цель** исследования состоит в том, чтобы через поэтику произведения Папы Иоанна Павла II «*Rzymiski tryptyk*» и цикла стихов ксендза Яна Твардовского «*Znaki ufności*» охарактеризовать диалог их авторов в поэзии. **Методологическая основа исследования:** учение М. Бахтина о диалоге, традиционный историко-литературный подход и методы герменевтического истолкования. **Основными результатами** исследования являются следующие наблюдения и выводы. Особенность диалога между Иоанном Павлом II и Я. Твардовским в поэзии состоит в том, что это был своего рода *диалог согласованности*. Единомысленники, они своими стихами дополняли друг друга, оттенки созданные ими образы мира и человека в нем. Раскрывая схожие темы, в том числе и религиозного направления, каждый избирал свой ракурс видения поставленных проблем, внося какие-то новые штрихи в целостную картину мироздания. Их гуманистически направленный диалог свидетельствовал, во-первых, о своеобразии в единомыслии: каждый обладал своим почерком и не был ничьим эпигоном. В то же время их художественные подходы объединяла независимость от литературной моды, что не мешало и не мешает их поэтическим голосам звучать современно. А их борьба за человека в человеке становится все более актуальной.

#### **Ключевые слова:**

Бог, автор, вариант, диалог, знаки надежды, инвариант, молчание, нарратор, порог, символика, триптих, цвет.

#### **The title in English:**

*John Paul II and Jan Twardowski: Dialogue in Poetry*

## Abstract (Summary) in English:

The article deals with specific features of the dialogue that is created in the mind of the reader when comparing John Paul's II *Rzymski tryptyk* ["The Roman Triptych"] and Jan Twardowski's *Znaki ufności* ["Signs of Trust"]. The study is based on Bakhtin's dialectical understanding of dialogue: 1. Dialogue from the point of view of its participants (one's own and the other's speech) and a monologue from the perspective of the third person, when the replies appear to be on the same plane – that of the recipient; 2. "Bakhtin in relation to the text was the Other, the only implementer of the text" (K. Isupov).

It is demonstrated in the article that the dialogical text of "The Roman Triptych" is received as a monologue, which creates the effect of a monolithic story.

I. Dziuba's formulation of "*themes/propositions*" helps to clarify the main idea of "The Roman Triptych", which serves as a guide to the presentation of dialogic links in the poems of John Paul II and of Jan Twardowski. Particular attention is paid to similarities and differences between definitions of the concepts of "silence" and "threshold". It has been observed that both poets are allied in similar treatment of the motif and image of "silence" and in this way they enter the wide artistic and philosophical context of European literature. Similarities between the poets' treatment of the concepts and ideas expressed in G. Bell's story «Doktor Murkes gesammeltes Schweigen» («Silence of Dr. Murk») are pointed out, as well as dialogic relations of John Paul II with N. Berdyaev ("Self-knowledge") since they both consider man as a co-creator with God. There is a difference, however, between the two authors in this respect because N. Berdyaev's man is a creator on a par with God as he continues the Creator's work, whereas in the Pope's view God works through man, revealing the divine beauty of the world. It has been pointed out that in his desire to know God, to probe the mystery of His great *silence*, man also draws near to self-knowledge. It is, however, assumed that *God* also wants to achieve the same goal through man. These reflections present themselves after the reading of both «The Roman Triptych» and «Signs of Trust». In this respect one can see allusions to Nicholai Ge's picture "What is truth?".

Jan Twardowski's poem "Our Lady in Blue" (translated into Russian by V. Alimpiev) is close to the first part of «The Roman Triptych» and reveals how through a variety of shades of "blue" the priest-poet shows the "*Mother of God's tender love expressed in silence*", the silence which is endowed with warmth and the greatness of which is revealed by John Paul II.

The desire of man – throughout all the historical stages of his existence – consists in penetrating the mysteriousness of "Heaven", in creating its visible image. "*By means of colour*" Jan Twardowski conveys his idea that he sees colour in a variety of different ways. At the same time the poet makes us realize that in spite of the depth of colour symbolism and a variety of artistic approaches to the presentation of "*Heaven*" so far no one has managed to reach the mystery of "*silent eternity*": this process has no limitations...Unlike J. Twardowski, John Paul II usually shows the colours of nature in an indirect way by naming its realities and in the second part of "The Roman Triptych" pointing at the ability of the "*language of colour*" to convey the great contents of *the Book of Genesis*.

The **purpose** of the study is to compare Pope John Paul II's "The Roman Triptych" and the cycle of poems of priest Jan Twardowski "Signs of Trust" by presenting and characterising the authors' dialogue. The **methodological basis of the study** is rooted in Bakhtin's theory of the dialogue, in the traditional literary and historical approach and methods of hermeneutic interpretation. The **main results** of the study are the following observations and conclusions. The peculiarity of the dialogue between John Paul II and Jan Twardowski consists in the fact that it was a specific kind of "*dialogue /conformity*". Like-minded, they complement each other by their poems, setting off their portraits of the world and man in it. Revealing similar themes, including religious direction, each poet chose his vision of the problems and added new touches to the complete picture of the universe. Their humanistic dialogue provided the evidence of the originality of the same minds: each had his own style

of writing and was nobody's imitator. At the same time, their literary approach combines the independence of literary fashion that did not interfere and does not interfere with their modern poetic voice. And their struggle for the human in the human being is becoming more and more relevant.

### Key words in English:

God, author, version, dialogue, signs of hope, invariant, silence, narrator, threshold, symbolism, triptych, colour.

### Tytuł po polsku / Title in Polish:

*Jan Paweł II i Jan Twardowski: dialog w poezji*

### Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie) w języku polskim:

W artykule scharakteryzowano osobliwości dialogu powstającego w świadomości odbiorcy po porównaniu *Tryptyku Rzymskiego* Jana Pawła II oraz *Znaków ufności* Jana Twardowskiego. U podstaw badania leży dialektyczne rozumienie *dialogu* M. Bachtina: „1. Dialog z punktu widzenia jego uczestników (własne i obce wypowiedzi) i monolog z punktu widzenia osoby trzeciej, gdy wypowiedzi okazują się na tej samej płaszczyźnie odbiorcy; 2. «Bachtin w odniesieniu do tekstu był Osobą Drugą, czyli jedynym realizatorem tekstu»" (K. Isupow).

Ukazano, że złożony *dialogicznie* tekst *Tryptyku Rzymskiego* jest odbierany jako *monolog*, co stwarza efekt jednolitej opowieści.

Kwestie badawcze najlepiej naświetlają sformułowane przez I. Dziubę *tematy / tezy*, określające główną ideę *Tryptyku Rzymskiego*, co służy jako swoisty drogowskaz do przedstawienia powiązań dialogicznych w wierszach Jana Pawła II oraz ks. Jana Twardowskiego. Szczególną uwagę zwraca się na podobieństwa i różnice w zdefiniowaniu pojęć „próg” i „milczenie”. Wskazano na to, że obaj poeci jako sprzymierzeńcy poprzez motyw i obraz „milczenia” wchodzą w szeroki artystyczny i filozoficzny kontekst literatury europejskiej. Ukazano ich podobieństwo z opowiadaniem G. Bella *«Doktor Murkes gesammeltes Schweigen»* («Milczenie doktora Murke»), relacje dialogiczne Jana Pawła II, który podobnie do Mikołaja Bierdiajewa («Samopoznanie») ukazywał człowieka jako *współtwórcę* z Bogiem. Jednak, według M. Bierdiajewa, człowiek tworzy na równi z Bogiem, kontynuuje Jego dzieło, a według papieża, Bóg tworzy przez człowieka, odkrywa Boskie piękno świata. Zwrócono uwagę na to, że w pragnieniu poznania *Boga*, tajemniczości *Jego* wielkiego *milczenia*, człowiek zbliża się też do poznania samego siebie. Jednak dopuszcza się, że podobnie *Bóg* przez człowieka pragnie dojść do tego samego celu. Te rozważania powstają i po przeczytaniu *«Rzymskiego tryptyku»*, i po zapoznaniu się ze *«Znakami ufności»*. Wynikają też z aluzji do obrazu N. Ge *«Co to jest prawda?»*.

Wersety poetyckie J. Twardowskiego *«Matka Boska Błękitna»* (tłumaczenie na język rosyjski W. Alimpijewej), zbieżne z pierwszą częścią *«Rzymskiego tryptyku»*, ukazują, jak przez różne odcienie „niebieskiego” ksiądz poeta prezentuje „*wyrażoną w milczeniu czułą miłość Matki Boskiej*”, wypełniającej ciepłem duszy to „*milczenie*”, wielkość którego uświadamia Jan Paweł II.

Pragnienie człowieka – na wszystkich etapach historycznych jego istnienia – polega na przeniknięciu do tajemniczości „*Nieba*”, tworzeniu jego widocznego obrazu. J. Twardowski „*poprzez kolor*” wyraża, że widzi go na różny sposób. Jednak, wraz z tym, poeta daje do zrozumienia, że mimo głębokości symboliki kolorów i różnorodności podejść artystycznych do przedstawienia „*Nieba*”, jeszcze nikt nie potrafił osiągnąć tę wielką tajemnicę „*milczącej wieczności*”: ten proces nie ma granic... W odróżnieniu od J. Twardowskiego, papież zazwyczaj ukazuje kolory przyrody w sposób pośredni,



poprzez nazywanie jej realiów, w drugiej części *«Трыптыку рымскаго»* wskazując na zdolność „*«języka» koloru»* do uniesienia wielkiej treści *Księgi Rodzaju*.

**Celem** badania jest porównanie dzieła poetyckiego papieża Jana Pawła II pt. *tyk rzymski* z cyklem wierszy księdza Jana Twardowskiego pt. *i ufności* poprzez ukazanie autorskich dialogów. **Podstawą metodologiczną badania** jest nauka M. Bachtina o dialogu, tradycyjne podejście historyczno-literackie i metody wyjaśnienia hermeneutycznego. **Główne wyniki** badania są następujące. Specyfika dialogu między Janem Pawłem II i J. Twardowskim w poezji polega na tym, że to był swoisty „*dialog / zgodność*”. Spojeni w myśleniu poeci przez swoje wiersze wzajemnie uzupełniali się, tworząc indywidualne portrety świata i człowieka w nim. Naświetlając podobne tematy, w tym też o kierunku religijnym, każdy z nich wybierał swój punkt widzenia na postawione kwestie, dodając nowe akcenty do pełnego obrazu wszechświata. Ich humanistycznie ukierunkowany dialog przede wszystkim był nodzianiem różnorodności w jedności [różności w spójności]; każdy z nich miał własny styl pisania i nikogo nie naśladował. Wraz z tym, ich podejścia artystyczne były złączone niezależnością od mody literackiej, co nie przeszkadzało i nie przeszkadza ich głosem poetyckim wybrzmiewać bardzo współcześnie. A ich walka o człowieka w człowieku staje się coraz bardziej aktualna.

### **Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:**

Bóg, autor, wariant, dialog, znaki nadziei, inwariant, milczenie, narator, próg, symbolika, tryptyk, kolor.

### **Bibliography / Literature:**

#### **Primary Bibliographical Sources**

##### **Primary Bibliographical Sources in the Cyrillic Alphabet:**

**Іван Павло II**, *Римський триптих: медитації*, пер. укр. мовою Ільїна та Е. Андреевої; пер. рос. мовою А. Еппеля; перем. І. Дзюби, Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, Київ, 2011, с. 112. Укр., рос., пол.

##### **Primary Bibliographical Sources in the Latin Alphabet:**

**Jan Paweł II**, *List do artystów*,

[http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan\\_pawel\\_ii/listy/do\\_artystow](http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/do_artystow) [Access 4. 04. 1999].

**Twardowski Jan**, *Autobiografia. Myśli nie tylko o sobie*, t. 2, *Czas coraz pierwszy. 1995–2006*, opracowała Aleksandra Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2007, ss. 482.

**Twardowski Jan**, *Zgoda na świat. Z ks. Janem Twardowskim rozmawia Milena Kindziuk*, Wydawnictwo M, Kraków 2001, s. 152.

**Twardowski Jan**, *Znaki ufności*, Znak, Kraków, 1997, s. 103.

#### **Secondary Bibliographical Sources:**

##### **Secondary Bibliographical Sources in the Cyrillic Alphabet:**

**Бахтин Михаил Михайлович**, *Диалог* [в:] Бахтин Михаил Михайлович, *Собрание сочинений*, т. 5, *Работы 1940-х – начала 1960-х годов*, Русские словари, Москва 1996, с. 207–209.

**Бердяев Николай Александрович**, *Самопознание (Опыт философской автобиографии)* / сост., пред. «За пределами “Самопознания”», подгот. коммент. и указ. имен А. В. Вадимова, Книга, Москва, 1991, сс. 446.

**Бондарев Юрий Васильевич**, «Поиски истины», [в:] Бондарев Юрий Васильевич, *Взгляд в биографию*, изд-во «Советская Россия» Москва, 1971, с. 49-63.

**Гром'як Роман Теодорович**, *Текст літературно-художнього твору: епістологічно-когнітивні роздуми*, [в:] Гром'як Роман Теодорович, *Орієнтації. Розмисли. Дискусії. 1997-2007*, Джуря, Тернопіль, 2007, с. 268-294.

**Дзюба Іван Михайлович**, “Тайна начала возникает вместе со Словом”, [в:] Іван Павло II, *Римський триптих. Медитації*, пер. укр. мовою В. Ільїна та Е. Андреєвої; пер. рос. мовою А. Еппеля; перем. І. Дзюби, Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, Київ, 2011, с. 13-20.

**Исупов Константин Глебович**, *Уроки М. М. Бахтина* [в:] *М. М. Бахтин: pro et contra. Личность и творчество М. М. Бахтина в оценке русской и мировой гуманитарной мысли*, т. I, сост., вступ. ст. и коммент. К. Г. Исупова, РХГИ, Санкт-Петербург, 2001, с. 7-44.

*М. М. Бахтин: pro et contra. Личность и творчество М. М. Бахтина в оценке русской и мировой гуманитарной мысли*, т. I, сост., вступ. ст. и коммент. К. Г. Исупова, РХГИ, Санкт-Петербург, 2001, с. 744.

**Флоренский Павел Александрович**, *Столп и утверждение Истины*, [в:] Флоренский Павел Александрович, *Сочинения*, Том 1 (1), Правда, Москва 1990, с. сс. 493.

**Штейнер Иван**, *Криница, из которой пил святой: философия поэзии Алеся Рязанова*, РИВШ, Минск 2010, сс. 162.

### Secondary Bibliographical Sources in the Latin Alphabet:

**Böll Heinrich**, *Doktor Murkes gesammeltes Schweigen*, [in:] Böll Heinrich. *Und sagte kein einziges Wort*, Verlag “Hochschule”, Moskau 1966, s. 348-378.

**Böll Heinrich**, *Und sagte kein einziges Wort*, Verlag “Hochschule”, Moskau 1966, ss. 382.

### Bibliography transliterated from the Cyrillic Alphabet into Latin Alphabet:

#### Transliterated primary bibliographical sources:

**Іван Павло II**, *Rims'kij triptih: meditacii*, per. ukr. movou V. Ільїна та Е. Андреєвої; per. ros. movou А. Еппеля; peredm. І. Дзюби, Univ. vidavnictvo PUL'SARI, Kiiv, 2011, s. 112. [ukr., ros., pol.].

#### Transliterated secondary bibliographical sources:

**Bahtin Mihail Mihaljovič**, *Dialog* [v.] Bahtin M., *Sobranie sočinenij*, t. 5, *Raboty 1940-h – načala 1960-h godov*, Russkie slovari, Moskva 1996, s. 207-208.

**Berdâev Nikolaj Aleksandrovič**, *Samopoznanie (Opyt filiosovskoj avtobiografii)*, sost., pred. „Za predelami «samopoznaniâ»”, podgot. komment. i ukaz. imen А. V. Vadimova, Книга, Москва 1991, ss. 446.

**Bondarev Ūrij Vasil'evič**, *Poiskî istiny* [v:] Bondarev Ūrij Vasil'evič, *Vzglâd v biografii*, izdatelstvo “Sovetskaâ Rossiâ”, Moskva 1971, s. 49-63.

**Dzûba İvan Mihajlovič**, “Tajna načala vznikajet vmeste so Clovom”, [v.] İvan Pavlo II, *Rims'kij triptih: meditacii*, per. ukr. movou V. Ільїна та Е. Андреєвої; per. ros. movou А. Еппеля; peredm. І. Дзюби, Univ. vidavnictvo PUL'SARI, Kiiv, 2011, s. 13-20.

**Florenskij Pavel Aleksandrovič**, *Stolp i utverzdenie Istiny*, [v:] Florenskij Pavel Aleksandrovič, *Sočineniâ*, t. 1 (1), Pravda, Moskva 1990, ss. 490.

**Grom'ák Roman Teodorovič**, *Tekst literaturno-hudožn'ogo tvorcu: epistologično-kognitivni rozhdumi*, [v:] Grom'ák Roman Teodorovič, *Oriëntacii. Rozmysli. Diskusii. 1997-2007*, Džura, Ternopil' 2007, s. 268-294.

**Isupov Konstantin Glebovič**, *Uroki M. M. Bahtina* [v:] *M. M. Bahtin: pro et contra. Ličnost' i tvorčestvo M. M. Bahtina v ocenke ruskoj i mirovoj gumanitarnoj mysli*, t. I, sost., vstup. st. i komment. K. G. Isupov, RHTI, Sankt-Peterburg 2001, s. 7-44.

**M. M. Bahtin**: *pro et contra. Ličnost' i tvorčestvo M. M. Bahtina v ocenke ruskoj i mirovoj gumanitarnoj mysli*, t. I, sost., vstup. st. i komment. K. G. Isupov, RHTI, Sankt-Peterburg 2001, s. 744.

**Štejner Ivan**, *Krinica, iz kotoroj pil svâtoj: filozofiâ poèzii Alesâ Râzanova*, RIVŠ, Minsk 2010, ss. 162.

## Information about the Author:

## Information about the Author English:

**Luža Kostântinivna Olânder** [Lujiza Kostyantivna Olyander, Luiza Konstantinovna Olânder, Luiza Oliander, Лу́жа Ко́стянти́нівна Оля́ндер, Луиза Константи́новна Оля́ндэр], Doctor of Philology, Professor, Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Head of the Department of Slavic Philology of Lesia Ukrainka Eastern European national university, Lutsk, Ukraine; awardee of Nikolai Gogol International Prize (Triumph) in 2010 and Hryhorii Skovoroda Prize "Sad Bozhestvennykh Pisen" ("The Garden of Divine Songs") (2012). She graduated from Hertsen Leningrad State Pedagogical Institute (Leningrad, Russia) in 1955, speciality – Russian language and literature, deaf-and-dumb pedagogy; qualification – school teacher for deaf with hearing and speech impaired and a teacher of Russian language and literature in secondary school. PhD thesis "Tvorčestvo Lidii Nikolayevny Seifullinoy" ("Lidiia Seifullina's Works") was defended in 1969 in Lenin Moscow State University (Moscow, Russia). Speciality – "Literature of the peoples of the USSR". Doctoral thesis "Dokumentalno-khudozhestvennaya proza o Velikoy Otechestvennoy voyne: (Istoriya razvitiya I poetika dokumentalnykh zhanrov)" ("Documentary and Fiction Prose about Great Patriotic War (History of development and poetics of documentary genre)" was defended in 1992 in Lenin Moscow State Pedagogical Institute (Moscow, Russia). Speciality – "Literature of the peoples of the USSR", in 1997 a degree of Doctor of Philology was granted by Higher Attestation Commission of Ukraine. Speciality - "Russian Literature". Author has published seven books (one book in collaboration with prof. L. Bubleinik, the author-composer of the three-volume scholarly edition) and about 300 articles (without co-authors) in Ukraine, Russia, Belarus, Poland. Books: "Dokumentalistika o Velikoy Otechestvennoy voyne: istoriya I poetika dokumentalnoy prozy" ("Documentary Prose about Great Patriotic War: history and poetics of documentary prose"). Monograph (Lviv, 1990), three-volume scholarly edition "Rode nash krasnyy" (Volyn u doliakh kraian I liudskykh dokumentakh) ("Our Fine Family" (Volyn in Countrymen Fates and Personal Documents), "Maksim Gorky: tekst I gipertekst" ("Maxim Gorky: text and hypertext") (Lutsk, 2005), "Humanizm polskoi literatury XX-XXI stolit u konteksti yevropeiskoi khudozhnio-filosofskoi dumky" ("Humanism of Polish literature of XX-XXI centuries in the context of European literary and philosophical thought") (Lutsk, 2012), "Khudozhestvennyi mir Borisa Pasternaka. Kniga stikhov "Kogda razgulyaetsya" ("Art world of Boris Pasternak. The book of verses "When clear up") (in collaboration with prof. L. Bubleinik) (Lutsk, 2014). Scientific specialization: specialist in literature, Russian Studies. Research interests: the history of Belarussian, Polish, Russian, Ukrainian Literature of the XX-XXI centuries, documentary / nonfiction literature, comparative literature, Gorky Studies, theory of literature. E-mail: olk32[at]ukr.net

## **Informacje o autorce (w języku polskim) / Information about the Author (in Polish):**

**Luiza Kostántinivna Olándèr [Lujiza Kostyantynivna Olyander, Luiza Konstantinovna Olándèr, Luiza Oliander, Луїза Костянтинівна Оляндєр, Луїза Константиновна Оляндєр]**, doktorka habilitowana nauk filologicznych, profesorka, akademiczka Akademii Nauk Szkolnictwa Wyższego Ukrainy, kierowniczk Katedry Filologii Słowiańskiej Wschodnioeuropejskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Łesi Ukrainki w mieście Łuck na Ukrainie, laureatka Nagród Międzynarodowych imienia Mikołaja Gogola (Triumpf) w 2010 roku i «Ogród Pieśni Boskich» imienia Hryhorija Skovorody (2012). Ukończyła Leningradzką Państwową Akademię Pedagogiczną imienia A. Hercena (Leningrad, Rosja) w 1955 roku na kierunku 'język rosyjski i literatura rosyjska, surdopedagogika'; zawód – nauczycielka szkoły głuchoniemych z zaburzeniami słuchu i mówienia oraz nauczycielka języka rosyjskiego i literatury rosyjskiej w zakresie szkoły średniej. Rozprawę kandydacką na temat "*Twórczość Lidii Sejfulinej*» obroniła w 1969 roku w Moskiewskiej Państwowej Akademii Pedagogicznej imienia W. Lenina (Moskwa, Rosja). Kierunek – "Literatura narodów ZSRR". Rozprawę na stopień doktora nauk (=habilitacyjna) na temat "*Dokumentacyjno-artystyczna proza o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej: (Historia rozwoju i poetyka gatunków dokumentalnych)*" obroniła w 1992 roku w Moskiewskiej Państwowej Akademii Pedagogicznej imienia W. Lenina (Moskwa, Rosja); Kierunek – "Literatura narodów ZSRR". Opublikowała siedem książek (trzy jednoosobowo, jedną we współautorstwie z prof. L. W. Bublejnik), opracowała trzytomowe wydanie naukowe i ok. 300 artykułów naukowych (bez współautorów) na Ukrainie, Białorusi, w Rosji i Polsce. Książki: *Dokumentalistyka o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej: Historia i poetyka prozy dokumentalnej. Monografia* (Lwów, 1990), trzytomowe wydanie naukowe "*Rodzie nasz piękny*" (*Wołyn w losach obywateli i dokumentach mieszkańców*), *Maksym Gorki: tekst i hipertekst* (Łuck, 2005), *Humanizm literatury polskiej XX–XXI ww. W kontekście europejskiej myśli artystyczno-filozoficznej* (Łuck, 2012), *Artystyczny świat Borysa Pasternaka. Księga wierszy "Kiedy rozhula się"* (we współautorstwie z prof. L. W. Bublejnik) (Łuck, 2014). Specjalizacja naukowa: literaturoznawstwo, rusycystyka. Zainteresowania naukowe: historia literatury białoruskiej, polskiej, rosyjskiej, ukraińskiej XX–XXI w., literatura faktu (niefikcyjna literatura dokumentalna), literaturoznawstwo porównawcze, studia nad Gorkim, teoria literatury. E-mail: olk32[at]ukr.net

## **Informace o autorovi (v češtině) / Information about the Author (in Czech):**

**Luiza Kostántinivna Olándèr [Lujiza Kostyantynivna Olyander, Luiza Konstantinovna Olándèr, Luiza Oliander, Луїза Костянтинівна Оляндєр, Луїза Константиновна Оляндєр]**, docentka filologie, profesorka, akademička Akademie věd Vysokého školství Ukrajiny, vedoucí Katedry slavistiky Východoevropské národní univerzity Lesy Ukrajinky v Lucku na Ukrajině, laureátka Mezinárodní ceny Nikolaje Gogola (Triumpf) v r. 2010 a „Zahrady božských písní“ Hryhorije Skovorody (2012). V r. 1955 vystudovala obor ruský jazyk a literatura, surdopedagogika na Leningradské státní pedagogické akademii A. Hercena (Leningrad, Sovětský svaz); působila jako učitelka škol pro hluchoněmé s poruchami sluchu a řeči a učitelka ruského jazyka a literatury na střední škole. Kandidátskou práci na téma „Tvorba Lidie Sejfullinové“ obhájila v r. 1969 na Moskevské státní akademii V. I. Lenina (Moskva, Sovětský svaz) v oboru „Literatura národů SSSR“. Habilitační práci obhájila v r. 1992 na téma „Dokumentálně-umělecká próza o Velké vlastenecké válce, Dějiny vývoje a poetika dokumentárních žánrů“ na Moskevské státní pedagogické akademii V. I. Lenina (Moskva, Ruská federace) v oboru „Literatura národů SSSR“. Zveřejnila sedm knih (tři samostatně, jednu ve spolupráci s L. V. Bublejnikovou), zpracovala třisvazkovou vědeckou edici a publikovala kolem tří set

odborných článků (bez spoluautorů) na Ukrajině, v Bělorusku, Ruské federaci a Polsku. Knihy: „Dokumentaristika o Velké vlastenecké válce, Dějiny vývoje a poetika dokumentární prózy, Monografie“ (Lvov, 1990), třísvazková vědecká edice „»Náš krásný domov« (Volyň v osudech a dokumentech obyvatelů)“, Maxim Gorkij: text a hypertext“ (Luck, 2005), „Humanismus polské literatury 20. – 21. stol., V kontextu evropského umělecko-filozofického myšlení“ (Luck, 2012), „Umělecký svět Borise Pasternaka, Sbírká poezie »Když se vyčásí«“ (spolu s L. V. Bublejnikovou; Luck, 2014). Odborná specializace: literární věda, rusistika. Vědecké zaměření: dějiny běloruské, polské, ruské a ukrajinské literatury 20. – 21. stol., literatura faktu (non-fiktivní dokumentární literatura), srovnávací literatura, studie o Gorkém, teorie literatury. E-mail: olk32[at]ukr.net

[Český překlad: Libor Martinek]

### **Informácie o autorke (v slovenčine) / Information about the Author (in Slovak):**

**Luiza Kostantinivna Oländer [Lujiza Kostyantivna Olyander, Luiza Konstantinovna Oländer, Luiza Oliander, Луїза Костянтинівна Оляндер, Луиза Константиновна Оляндэр]**, docentka filológie, profesorka, akademička Akadémie vied Vysokého školstva Ukrajiny, vedúca Katedry slavistiky Východoeurópskej národnej univerzity Lesy Ukrajinky v Lucku na Ukrajine, laureátka Medzinárodnej ceny Nikolaja Gogola (Triumf) v r. 2010 a „Záhrady božských piesní“ Hryhorija Skovoroda (2012). V r. 1955 vyštudovala odbor ruský jazyk a literatúra, surdopedagogika v Leningradskej štátnej pedagogickej akadémii A. Hercena (Leningrad, Sovietský zväz); pôsobila ako učiteľka v školách pre hluchonemých s poruchami sluchu a reči a učiteľka ruského jazyka a literatúry na strednej škole. Kandidátsku prácu na tému „Tvorba Lidie Sejfullinovej“ obhájila v r. 1969 v Moskovskej štátnej akadémii V. I. Lenina (Moskva, Sovietsky zväz) v odbore „Literatúra národov ZSSR“. Habilitačnú prácu obhájila v r. 1992 na tému „Dokumentárno-umelecká próza o Veľkej vlasteneckej vojne: (Dejiny vývinu a poetika dokumentárnych žánrov)“ v Moskovskej štátnej pedagogickej akadémii V. I. Lenina (Moskva, Ruská federácia) v odbore „Literatúra národov ZSSR“. Zverejnila sedem kníh (tri samostatne, jednu v spolupráci s L. V. Bublejnikovou), spracovala trojväzkovú vedeckú edíciu a publikovala okolo tristo odborných článkov (bez spoluautorov) na Ukrajine, v Bielorusku, v Ruskej federácii a v Poľsku. Knihy: „Dokumentaristika o Veľkej vlasteneckej vojne: história a poetika dokumentárnej prózy. Monografia“ (Lvov, 1990), trojväzková vedecká edícia „»Náš krásny domov« (Volyň v osudoch a dokumentoch obyvatel'ov)“, Maxim Gorkij: text a hypertext“ (Luck, 2005), „Humanizmus poľskej literatúry 20. – 21. storočia, V kontexte európskeho umelecko-filozofického myslenia“ (Luck, 2012), „Umelecký svet Borisa Pasternaka, Zbierka poézie »Ked' sa vyčásí«“ (spolu s L. V. Bublejnikovou; Luck, 2014). Odborná špecializácia: literárna veda, rusistika. Vedecké zameranie: dejiny bieloruskej, poľskej, ruskej a ukrajinskej literatúry 20. – 21. storočia, literatúra faktu (dokumentárna literatúra), porovnávacia literatúra, štúdie o Gorkom, teória literatúry. E-mail: olk32[at]ukr.net

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]

### **Информация об авторе (по-русски) / Information about the Author (in Russian):**

**Луиза Константиновна Оляндэр**, доктор филологических наук, профессор, академик Академии наук высшего образования Украины, заведующая кафедрой славянской филологии

Восто́чноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, місто Луцьк, Україна; лауреат Міжнародних премій ім. Миколая Гоголя (Триумф) за 2010 рік та «Сад божественних пісень» імені Григорія Сковороди (2012). Закінчила Ленінградський державний педагогічний інститут імені А. І. Герцена (Ленінград, Росія) в 1955 році за спеціальності *російський мовний та літературний, сурдопедагогіка*; кваліфікація – вчитель школи глухонімих з розладом слуху та мовлення і вчитель російської мови та літератури середньої школи. Кандидатська дисертація на тему *«Творчість Лідії Миколаївни Сейфуліної»*; захист відбувся в 1969 році в Московському державному педагогічному інституті імені В. І. Леніна (Москва, Росія). Спеціальність – «Література народів СРСР». Докторську дисертацію на тему *«Документально-художня проза про Велику Вітчизняну війну: (Історія розвитку і поетика документальних жанрів)»* захистила в 1992 році в Московському державному педагогічному інституті імені В. І. Леніна (Москва, Росія). Спеціальність – «Література народів СРСР», 1997 року ВАК України брала участь у вченні на ступінь кандидата філологічних наук. Спеціальність – «російська література». Опублікувала сім книг (три книги без співавторства, одну у співавторстві з проф. Л. В. Бублейник, являюсь автором-составителем тритомного наукового видання) і близько 300 статей (без співавторів) в Україні, Росії, Білорусі, Польщі. Книжки: *Документалістика про Велику Вітчизняну війну: історія і поетика документальної прози. Монографія* (Львів, 1990), 3-х томне наукове видання *«Родина наша прекрасна» (Воля у долі країн і людських документах)*, *«Максим Горький: текст і гіпертекст»* (Луцьк, 2005), *«Гуманізм польської літератури ХХ–ХХІ століть у контексті європейської художньо-філософської думки»* (Луцьк, 2012), *«Художественний світ Бориса Пастернака. Книга віршів "Коли роздується"»* (у співавторстві з проф. Л. В. Бублейник) (Луцьк, 2014). Наукова спеціалізація: літературознавство, русистика. Наукові інтереси: історія білоруської, польської, російської, української літератури ХХ–ХХІ вів., документальна / нехудожня література, порівняльне літературознавство, горьковедення, теорія літератури. E-mail: olk32[at]ukr.net

## **Інформація про автора / Довідка про автора (українською мовою) / Information about the Author (in Ukrainian):**

**Луїза Костянтинівна Оляндер**, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри слов'янської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, місто Луцьк, Україна, лауреат Міжнародних премій імені Миколая Гоголя (Триумф) за 2010 рік та «Сад божественних пісень» імені Григорія Сковороди (2012). Ленінградський державний педагогічний інститут імені О. І. Герцена (Ленінград, Росія) в 1955 році за спеціальністю *російська мова та література, сурдопедагогіка*; кваліфікація – вчитель школи глухонімих із розладом слуху та мовлення і вчитель російської мови та літератури середньої школи. Кандидатська дисертація на тему *«Творчість Лідії Миколаївни Сейфуліної»*; захист відбувся в 1969 році в Московському державному педагогічному інституті імені В. І. Леніна (Москва, Росія). Спеціальність – «Література народів СРСР». Докторську дисертацію на тему *«Документально-художня проза про Велику Вітчизняну війну: (Історія розвитку і поетика документальних жанрів)»* захистила у 1992 році в Московському державному педагогічному інституті імені В. І. Леніна (Москва, Росія). Спеціальність – «Література народів СРСР». Опублікувала сім книг (три книги без співавторів, одну у співавторстві з проф. Л. В. Бублейник, є автором-упорядником тритомного наукового видання) і близько 300 наукових статей (без співавторів) в Україні, Росії, Білорусі, Польщі. Книжки *Документалістика про Велику Вітчизняну війну: історія і поетика документальної прози. Монографія* (Львів, 1990), 3-х томне наукове видання *«Родина наша прекрасна» (Воля у долі країн і людських документах)*, *«Максим Горький: текст і гіпертекст»* (Луцьк, 2005), *«Гуманізм польської літератури ХХ–ХХІ століть у контексті європейської художньо-філософської думки»* (Луцьк, 2012), *«Художественний світ Бориса Пастернака. Книга віршів "Коли роздується"»* (у співавторстві з проф. Л. В. Бублейник) (Луцьк, 2014). Наукова спеціалізація: літературознавство, русистика. Наукові інтереси: історія білоруської, польської, російської, української літератури ХХ–ХХІ вів., документальна / нехудожня література, порівняльне літературознавство, горьковедення, теорія літератури.

ких документах)», «Максим Горький: текст и гипертекст» (Луцк, 2005), «Гуманізм польської літератури ХХ–ХХІ століть у контексті європейської художньо-філософської думки» (Луцк, 2012), «Художественный мир Бориса Пастернака. Книга стихов “Когда разгуляется”» (у співавторстві з проф. Л. В. Бублейнік) (Луцк, 2014). Наукова спеціалізація: літературознавство, русистика. Наукові інтереси: історія білоруської, польської, російської, української літератур ХХ–ХХІ ст., документальна / нефікційна література, порівняльне літературознавство, горькознавство, теорія літератури. E-mail: olk32[at]ukr.net

## **Звесткі пра аўтара (па-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):**

Луїза Аляндэр (Луїза Костянцініўна Оляндэр, Луїза Константиновна Оляндэр), доктар філалагічных навук, прафесар, акадэмік Акадэміі навук вышэйшай адукацыі Украіны, загадчык кафедры славянскай філалогіі Ўсходнееўрапейскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Лесі Українкі, горад Луцк, Украіна; лаўрэат Міжнародных прэміяў імя Мікалая Гоголя (Трыўмф) за 2010 год і *Сад божых песень* імя Рыгора Скаварады (2012). Скончыла Ленінградскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя А. І. Герцэна (Ленінград, Расія) у 1955 годзе па спецыяльнасці руская мова і літаратура, сурдапедагогіка; кваліфікацыя — настаўнік школы глуханямых з парушэннямі слыху і маўлення і настаўнік рускай мовы і літаратуры ў сярэдняй школе. Кандыдацкую дысертацыю на тэму «Творчасць Лідзіі Мікалаеўны Сейфулінай» абараніла ў 1969 годзе ў Маскоўскім дзяржаўным універсітэце імя У. Леніна (Масква, Расія). Спецыяльнасць — «Літаратура народаў СССР». Доктарскую дысертацыю на тэму «Дакументальна-мастацкая проза пра Вялікую Айчынную вайну: (Гісторыя развіцця і паэтыка дакументальных жанраў)» абараніла ў 1992 году ў Маскоўскім дзяржаўным педагагічным інстытуце імя У. Леніна (Масква, Расія). Спецыяльнасць — «Літаратура народаў СССР». Апублікавала сем кніг (тры кнігі без суаўтарства, адну ў суаўтарстве з праф. Л. Бублейнік, аўтар-складальнік трохтомнага навуковага выдання) і каля 300 артыкулаў (без суаўтараў) на Украіне, Расіі, Беларусі, Польшчы. Кнігі: *Дакументалістыка пра Вялікую Айчынную вайну: гісторыя і паэтыка дакументальнай прозы*. Манаграфія (Львоў, 1990), 3-х томнае навуковае выданне *Родзе наш прыгожы (Вальнь у лэсах жыхароў і сведчаннях людзей), Максім Горкі: тэкст і гіпертэкст* (Луцк, 2005), *Гуманізм польскай літаратуры ХХ–ХХІ стагоддзя ў кантэксце еўрапейскай мастацка-філасофскай думкі* (Луцк, 2012), *Мастацкі свет Барыса Пастэрнака. Кніга вершаў «Калі разгуляецца»* (у суаўтарстве з праф. Л. Бублейнік) (Луцк, 2014). Навуковая спецыялізацыя: літаратурназнаўства, русістыка. Навуковыя інтарэсы: гісторыя беларускай, польскай, рускай, украінскай літаратур ХХ–ХХІ стст., дакументальная (нефікцыйная) літаратура, параўнальнае літаратурназнаўства, горьказнаўства, тэорыя літаратуры. E-mail: olk32[at]ukr.net

[Przekład białoruski / тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]

NADIĀ GEORGIIŪVNA KOLOŠUK  
[(НАДІЯ ГЕОРГІЇВНА КОЛОШУК),  
NADEŽDA GEORGIEVNA KOLOŠUK,  
(НАДЕЖДА ГЕОРГИЕВНА КОЛОШУК),  
NADIYA GEORGIIŪVNA KOLOSHUK] (Luck [Lutsk], Ukraine)  
E-mail: n\_koloshuk[at]ukr.net

## Вера и сомнения в лирике о. М. Сармы-Соколовского

В тысячелетней истории украинской культуры традиция религиозной поэзии не прерывалась, – это доказывают многие авторитетные исследователи, среди которых Н. Костомаров, И. Франко, В. Перетц, М. Грушевский, М. Возняк, В. Щурат, В. Янив, Д. Чижевский, Л. Махновец, Д. Наливайко, В. Яременко, Б. Крыса, И. Качуровский, В. Антофийчук, Т. Сальга et al. Даже тогда, когда религия была объявлена “опиумом для народа”, религиозные темы, сюжеты, символика, аллюзии из литературы не исчезли – Тарас Сальга в собранной им антологии “Слово Благовеста”<sup>1</sup> показал, что они очевидны у многих советских поэтов Украины, не говоря уж об эмигрантах и андеграунде. Последних, однако, в антологии представляют только самые известные из диссидентов-шестидесятников.

Андеграундная украинская поэзия – более мощное течение советского периода, чем доньше представляется нашим историкам литературы; она создавалась и теми, кто находился в рядах национально-освободительного движения (с недавних пор о них уже появились исследования), и теми, кто был репрессирован в годы советской власти и чудом выживал в лагерях – большинство из них пришли к читателю с опозданием и до сих пор мало известны. Необходимо заполнить эти отсутствующие страницы, изучая творчество поэтов, в своё время исключённых из литературного процесса. Об одном из таких – практически не знакомом украинским читателям и даже исследователям писателе, лагернике ГУЛАГа Мыколе Сарме-Соколовском – и пойдёт речь.

---

<sup>1</sup> Салига Т.Ю., *Молимось, Боже єдиний...* [в:] *Слово благовісту: Антологія української релігійної поезії*, Т. Ю. Салига (ред.), Світ, Львів 1999, с. 6-40.



Украинская религиозность, по мнению Н. Костомарова, В. Янива, Т. Салыги et al., имеет выразительный национальный характер, идущий из глубин этнической – по преимуществу крестьянской – культуры:

“Именно присущий крестьянству консерватизм крепко удерживал религиозные основания”<sup>2</sup>.

При этом исследователи различают церковную поэзию и религиозную, которые, по определению И. Франко, суть разными:

“Поэзия церковная не то же самое, что поэзия религиозная. Поскольку почти всякая поэзия первоначально была религиозной, то есть вознесением духа вне пределы обычных, обыденных интересов, за которыми для первобытного человека непосредственно начинались владения божества... [...] Поэзия церковная – это творение искусственное, опирающееся на долговечную традицию, плод организации отдельной касты жрецов, монахов, священников, приспособленный к цели систематизированного уже и специализированного богослужения, которого не знают первоначальные религии”<sup>3</sup>.

Итак, речь идёт не о церковной – о религиозной в широком понимании слова поэзии, хотя Николай Александрович Соколовский (1910-2001) и был некоторое время священником УАПЦ (Украинской Автокефальной Православной Церкви).

Богоискательская философская струя исключительно важна в его поэтическом творчестве и выявлена своеобразно. Видимо, она обусловлена не его священничеством (в долгой жизни Соколовского это были краткие периоды: 1943-1945, 1991-1995?<sup>4</sup>), а мировоззрением в целом. Прежде всего, это проявление универсальной, общечеловеческой черты, присущей гениям украинской поэтической традиции. О мировоззрении Григория Сковороды, например, Д. Чижевский писал:

“Мир, природа для Сковороды – в Боге. Также и бытие человека – в Боге. Всё наше познание является, по существу, Богопознанием”<sup>5</sup>.

---

<sup>2</sup> Id., с. 8.

<sup>3</sup> Иван Франко, *Духовна й церковна поезія на Сході й на Заході* [в:] Франко І., Зібрання творів: в 50 т., Т. 39. Київ 1983, с. 127.

<sup>4</sup> Точную хронологию в биографии М. Соколовского ещё предстоит установить. Vide: Микола Мірошніченко, *При світлі страстного ліхтаря – слово про М. Сарму-Соколовського* [в:] Микола Сарма-Соколовський, *Коріння пам'яті. Поезії*, Київ 1997, с. 5-12; Василь Овсієнко, *Микола Сарма-Соколовський (30.04.2008)* [в:] Віртуальний музей “Дисидентський рух в Україні”, <http://archive.khpg.org/index.php?id=1209543453> [доступ: 22.07.2015]; Вадим Рижков, *Доля, що вмістила “всі болі ХХ століття”*, “День”, Київ, 2012, № 3 (13-14 січня), с. 10.

<sup>5</sup> Дмитро Чижевський, *Нариси з історії філософії на Україні. Філософія Григорія Сковороди*, Київ 2005, с. 56.

Нечто подобное можно сказать о М. Сарме-Соколовском, поскольку обращение к Богу определяет содержание важнейших его поэтических сборников “Корни памяти” (1997) и “Серебряное перо соколиного полёта” (2009) – подцензурный сборник “На осонье лета” (1980) нужно рассматривать отдельно. Да и к кому ещё было обращаться старому человеку, живущему в захолустье, пережившему многих друзей, вынужденно ограниченному в общении с живыми, недооценённому и непонятому даже близкими:

„Давно не тчуться мрії голубі...–

в кімнаті наче в смертній самотності.  
Не розстріляли в сорок восьмим році –  
я вдячний, Боже, лиш Тобі!..  
[...]

(1.10.1990) [с. 85]<sup>6</sup>

Для большинства людей из своего окружения он был в лучшем случае старым чудачком:

“[...] *Не раз дружина доріка / що не такий як інші // Картала і сьогодні / бо майже не чита / мої / самотні / і сумотні / вірші*” (“Шукаю як шукав”, 2.11.1997)<sup>7</sup>.

Чтобы понимать эти стихи, нужно учитывать, что образ Божьего мира перед глазами поэта навсегда был омрачён мыслями о прошлом, о преступлениях коммунистического режима, уничтожавшего его соотечествен-

---

<sup>6</sup> “Давно не тчуться мечты голубые...– / в комнате словно в смертной одиночке. / Не расстреляли в сорок восьмом году – / я благодарен, Боже, лишь Тебе!..[...]” (“Давно не тчуться мечты голубые...–”). Подстрочный перевод стихов сделан нами по тексту двух сборников: Микола Сарма-Соколовський. *Коріння пам'яті. Поезії*, Київ 1997; Микола Сарма-Соколовський, *Срібне перо соколиного лету: поезії*, Київ – Херсон 2009 [в:] Просвіта Херсонщини <http://prosvilib.ipsys.net/books/sarma/pero/pero.htm> [доступ: 28.07.2015]. Ссылки на текст сборника “Корни памяти” даны в квадратных скобках с указанием страницы; цитаты из второго сборника (электронный вариант) даны без указаний страниц. В круглых скобках указаны оригинальные названия стихотворений (в случае выделения полужирным шрифтом они совпадают с первой строкой, как в авторском варианте) и их перевод с украинского. Сохраняем все особенности авторского правописания и пунктуации, а также авторскую датировку (где она есть).

<sup>7</sup> “[...] *Не раз жена упрекает / что не таков / как другие // Корила и сегодня / поскольку почти не читает / мои / одинокие / и сиротливые / стихи*” (“Ищу как искал”). В оригинале две предпоследние строки – непереводаемая игра слов: “самотні” означает “одинокие, сиротливые, уединённые”, а “сумотні” – окказиональный неологизм-прилагательное от слова “сум” – “труссть”.

ников и отбравшего память о них – у потомков. Он благословлял каждое мгновение своей земной жизни:

“Живу в якомусь дивному пробудженні – / вікном високим до тополь... [...] ...що завше дивиться / у Божу вись”

(“Моє вікно”, 22.02.1995) [с. 57]<sup>8</sup>.

При этом не мог забыть миллионы жертв:

“[...] *Постійно згадую / в Інті замучених, / в Мордовії мордованих, / в Катині закатованих... / Їх – тьмуца тьма! / О, ті дроти колючії, / як плетиво гадючес, / що душу тне, / дійма!* [...]”

(“Моє вікно”) [с. 57]<sup>9</sup>.

Религиозность М. Сармы-Соколовского – это прежде всего проявление народной культурной традиции, впитанной с детства в священнической семье, которую в советские времена настигли неминуемые репрессии. Испытания начались ещё в отроческом возрасте: в 1923 году умер его отец-священник, который был причастен к возрождению УАПЦ, заявившей о своей самостоятельности в годы национально-освободительной борьбы (1917-1921) и впоследствии искореняемой на землях советской Украины с особой жестокостью. Судьба М. Соколовского была определена его социальным и национальным происхождением, хотя он, как и его ровесники-соотечественники, задумался об этом долгое время спустя. И не уставал благодарить Творца за то, что выжил в страшное время, сохранив живую душу, вложенную в народное самосознание поэтом-пророком (примечательно, что рядом с Т. Шевченко упомянут и Г. Сковорода, путь которого – свободного странствующего философа – лирический герой считает для себя невозможным):

“[...] Я і колись: / стежиною Сковороди / у мандри не пішов / шукати райські кущі та сади – / ще юнаком / у ‘Кобзарі’ Шевченковім знайшов / свою дорогу. / І досі нею йду, / допоки не впаду. / Всього було на ній, / але ніколи я не нарікав на Бога. [...]”

(“Одкровення”, 1.06.1990) [с. 87]<sup>10</sup>.

---

<sup>8</sup> “Живу в каком-то удивительном пробуждении – / окном высоким к тополям... [...] ...которое всегда смотрит / в Божью вись” (“Моё окно”).

<sup>9</sup> “[...] Постоянно вспоминаю / в Инте замученных, / в Мордовии истязаемых, / в Катини казнённых... / Их – тьмуцая тьма! / О, та колючая проволока, / как плетёнка гадючья, / которая рассекает душу, / донимает [достаёт до неё]!...[...]” (“Моё окно”).

Таким образом, с религиозным чувством была неразрывно связана национально-культурная идентичность, которая и стала стержнем нестигаемой бунтарской личности поэта.

О сущности народной религиозности украинцев, весьма далёкой от почитания официозной церкви (Московского патриархата), писал в своих “Воспоминаниях” философ-диссидент Василий Лисовый, представитель шестидесятнического поколения борцов за независимость Украины – его судьба во многом сродни судьбе М. Соколовского:

“...хотел бы при случае отметить одну особенность религиозной веры у селян, которую я замечал у своих земляков, в частности у матери. Думаю, она была присуща всей центральной Украине. Имею в виду сугубо обрядовое, эстетическое отношение к церкви и одновременно отчуждённое отношение к священникам. [...] Имею в виду уничтожение Киевского патриархата и превращение русской церкви в орудие русского государства. [...] Как можно было уважать церковь, превращённую в послушное средство российской государственной политики?.. [...] Наверное, неоспоримо то, что религиозность может быть укоренена в душе народа только путём переключки или синтеза с культурной традицией. Ведь христианские символы и ритуалы только тогда способны найти отклик в душе, если затрагивают наиглубиннейшие пласты народной этнопсихики вопреки сложности этой проблемы во всей её полноте. Для обозначения этой переключки я использую выражение ‘народное христианство’”<sup>11</sup>.

Лирика М. Сармы-Соколовского в главных чертах соответствует такому пониманию “народного христианства”, её трудно назвать религиозной в обычном значении этого слова: своим содержанием она выходит за рамки религиозной проблематики, в ней нет многих традиционных религиозных мотивов и жанров, мало соответствующей лексики. Даже имя Христа упоминается изредка, а имя Богородицы и вовсе отсутствует – зато с огромным пиететом поэт обращается к своей матери. Авторское мировоззрение далеко от ортодоксального догматизма, а вместо смирения – ирония по поводу собственной греховности и неготовности к потусторонней жизни. Поэт перефразирует евангельскую реминисценцию:

“[...] утративши в неволі / Божу благодать, / не змігши Богові воздати / належне, / і без вагань грішив: / коли мене хто бив / у праву щоку, / я вмить, з наскоку / в ліву бив, / віддаючи

---

<sup>10</sup> “[...] Я и когда-то: / тропинкою Сквороды / в странствия не ушёл / искать райские кущи и сады – / ещё юношей / в ‘Кобзаре’ Шевченковом нашёл / свою дорогу. / И до сих пор по ней иду, / пока не упаду. / Всякое было на ней, / но никогда я не роптал на Бога. [...]” (“Откровение”).

<sup>11</sup> Лисовий В., *Спогади. Поезії*, Смолоскип, Київ 2014, с. 66, 69.

мерзотникові борг,— / не знаю, як на це дивився Бог... [...]” (“Одкровення”)<sup>12</sup> [с. 87-88]. Некоторые размышления для ортодоксов звучат как богохульство: “[...] Я не певен що трапило до раю / отожд будь ласка / в труну / не забудьте покласти / мою гранату”

(“Цільно”, 23.12.1996)<sup>13</sup>.

С точки зрения православия, греховны мотивы, связанные с самоубийством (они участвовали в последние годы, когда автору особенно допекали болезни), сомнения в загробном мире:

“Ой людоньки, / кажу вам правду – не базікаю: / втомився жити калікою, / прошу вкотре у друзів мотузки...[...]” (“Мотузка”, 1998, октябрь)<sup>14</sup>; “Живу ціною мук кромішніх / як той великий грішник / що геть у муках занеміг / А Бог на мене і не гляне / аж поки / не переступлю поріг / високий / мотузаний”

(“Вривається терпіння”, 22.01.2000)<sup>15</sup>.

В одном из вариантов собственной эпитафии – поэт не единожды обращался к этому жанру, иронически обыгрывая его – сомнения уже сродни отказу от веры:

“Віра в Бога, / всім відомо, – / це віра в потойбічне життя; / але я так натомився в цьому, / що не хочу нічого – / лиш небуття”

(“Епітафія”, 10.12.1994)<sup>16</sup> [с. 170].

Это сомнения скептика-агностика, которые, судя по датировке, посещали автора давно:

“Діалектику життя зрозумів, / а щодо Бога, – / скажу словами Шевченка: / і дурень, і мудрий нічого не знає”

(13.08.1982)<sup>17</sup> [с. 176].

---

<sup>12</sup> “[...] ...утратив в неволе / Божью благодать, / не сумев Богу воздать / должное, / и без колебаний грешил: / когда меня кто-нибудь бил / в правую щеку, / я мигом, с наскока / в левую бил, отдавая мерзавцу долг, – / не знаю, как на это смотрел Бог... [...]” (“Откровение”).

<sup>13</sup> “[...] Я не уверен что попаду в рай / стало быть пожалуйста / в гроб / не забудьте положить / мою гранату” (“Плютно”).

<sup>14</sup> “Ой люди добрые, / говорю вам правду – не болгаю: / устал жить калеккой, / прошу в который раз у друзей верёвку...[...]” (“Верёвка”).

<sup>15</sup> “Живу ценой мук кромешных / как тот большой грешник / который совсем в муках изнемог / А Бог на меня и не взглянет / пока не переступлю порог / высокий / верёвочный” (“Обрывается терпение”).

<sup>16</sup> “Вера в Бога, / всем известно, – / это вера в потустороннюю жизнь; / но я так устал в этой, / что не хочу ничего – / лишь небытия” (“Эпитафия”).

Упорство сопротивления врагам, преданность памяти предков, родной культуре вопреки насаждаемому большевистским государством безбожью и беспамятству (официально – доктрина “пролетарского интернационализма”, а фактически – политика коварной русификации) помогало Соколовскому сохранить себя, но и обрекало на муки, ассоциируемые с Голгофой, с мученичеством Божьего Сына:

“**На цвинтарі захрещені могили** / пасе розіп’ятий Ісус Христос. [...]”<sup>18</sup>;

“[...] В душі паде інтинський сніг, / дротів колючих пнуться змії, / що – замість плоту. / Я знов іду в завії / на крижану Голготу. / А десь далеко Україна, Карпати і Дніпро – / скарби душі моєї, / Московю вкрадене добро. [...]”

(“Мелодія самоти”, 19.09.1991)<sup>19</sup> [с. 83].

Примечательно, что символ Распятия ассоциирован не с судьбой лирического героя, а с состоянием современного общества, с упадком народа Украины:

“На стіні – розп’яття, / постать Ісуса велика. [...] А з-під повіки / Господнього ока / паде сльоза, / свята, глибока”

(“У трапезній”, 17.04.2000)<sup>20</sup>.

В целом это маленькое стихотворение – сатирическая зарисовка-кариатура вырождения официозной церкви: под Распятием в трапезной показан насыщающийся “*владыка*”, который

“Великоднього агнеця тлить, / запиваючи червоним вином, / повнячи чару знов”<sup>21</sup>.

---

<sup>17</sup> “Диалектику жизни понял, / а что касаемо Бога, – / скажу словами Шевченко: / и дурак, и мудрый ничего не знает”.

<sup>18</sup> Авторская датировка стихотворения содержит точное указание места, что у Сармы бывает только в отдельных случаях: “1950 / Інта, 5-е табвідділення” [с. 132]; “На кладбище закрещенные [означенные крестами] могили / пасёт распятый Иисус Христос. [...]” (“Инта, 5-е лагодделение”).

<sup>19</sup> “[...] В душе падёт интинский снег, / колючей проволоки тянутся змеи, / те, что – вместо плетня. / Я снова иду в замети / на ледяную Голгофу. / А где-то далеко Украина, / Карпаты и Днепр – / сокровища души моєї, / Москвой украденное добро. [...]” (“Мелодия одиночества”).

<sup>20</sup> “На стене – распятие, / фигура Иисуса большая. [...] Из-под века Господнего Глаза / падёт слеза, / святая, глубокая” (“В трапезной”).

<sup>21</sup> “владыка... / Пасхального агнца пожирает, / запивая красным вином, / наполняя чашу вновь” (“В трапезной”).

Тема возникала в лирике М. Сармы не раз. Он презирал сфальсифицированную, поставленную на службу тоталитарному государству московскую церковь, возмущался её лицемерием и антинародной деятельностью. В новой Украине промосковские политики сумели расколоть церковь и отвернуть её от идеи независимости, что было для него одним из самых горьких разочарований последней жизненной декады:

“[...] Неначе в приймах живемо, / до незалежності в нас осторога. / Одну біду з релігії жнемо, / не маючи свого і досі Бога. / Попи змосковщені...[...] Святенники – / мов цьковані собаки: / не вирвать наших храмів / з їхніх рук. [...]”

(“Очима на Захід”, 29.11.1992)<sup>22</sup> [с. 75].

Обличительный гражданский пафос по отношению к современности у Сармы-Соколовского имеет выразительные интертекстуальные связи с творчеством Т. Шевченко, как и его богоискательство.

Истинно христианскими являются глубинная вера в высший смысл Творения, в непреложность нравственных законов человечности. В этом М. Сарма всегда оставался истово верующим. В его лирике преобладает исповедальный настрой, хотя и вне канонических жанровых форм религиозной поэзии – псалмов, гимнов, религиозных посвящений и покаяний. Он соединяет в единую жанровую структуру укоренившиеся в украинской поэзии патриотические и молитвенные мотивы, поскольку молитвой обращается к Богу “за Україну” и её защитников. В данном примере – стихотворным слогом и стилем народных дум:

„Господи Ісусе Христе, Сине Божий,  
Ти для всіх людей Свою ласку множиш,  
і Твої щедроти безмежні!  
Ти й Україні подарував Незалежність.  
А нам, бідним невольникам, –  
жадану волю.  
Подаруй ще Україні щасливу долю!  
[...]”

(“Молитва за Україну”, 1994)<sup>23</sup> [с. 59]

---

<sup>22</sup> “[...] Будто прийьмиши живем, / к независимости в нас страх. / Только беду пожинаем от религии, / не имея своего и доньне Бога. / Попы московские... [...] Святоши – / будто натравленные собаки: / не вырвать наших храмов / из их рук. [...]” (“Т глазами на Запад”).

<sup>23</sup> “Господи Иисусе Христе, Сыне Божий, / Ты для всех людей Свою ласку умножаешь, / и Твои щедроты безграничны! / Ты и Украине подарил Независимость. / А нам, бедным

В авторском представлении “*образ святой*” всегда был воплощён только в родном “*Краю*” (“Сніговій”, 1950, Инта) [с. 34-35], и только о нём звучали молитвы неутомного “националиста”:

“[...] ...нічого іншого я не прошу у Бога, / крім волі, / одної волі / моїй сердешній Україні”

(“Молитва до зірниці”, 1952, Инта)<sup>24</sup> [с. 41].

При этом М. Сарма даже в труднейших испытаниях оставался христианином, признавая равенство и “братолюбие” “*в сім ї вольній, новій*” (Т. Шевченко) единственным нравственным законом в общечеловеческой жизни – этот концепт украинской поэзии содержит идею избавления человечества от грехов братоубийства и угнетения, как и идею национального освобождения.

Ставя в одном ряду понятия “воля Украины”, за которую необходимо бороться, – и исполнение Господней воли, М. Сарма ссылался и на Евангелие, откуда был взят эпитафия к стихотворению-парафразу с евангельским сюжетом (отсылающим к картине Ивана Крамского “Христос в пустыне”, 1872<sup>25</sup>):

“[...] Син молиться небесному Отцеві, / щоб рід людський в гріхах не згинув, / а значить – молиться за Україну / сердешну нашу. [...]”

(“У пустелі”, 1.04.1992)<sup>26</sup> [с. 166].

К этой формуле восходит вся поэтическая историософия в лирике М. Сармы, начиная с первых патриотических стихотворений, написанных в камере смертников и в Интинском лагере, и заканчивая поздними стихами-молитвами:

“[...] О Боже милий, / чому це так: / коли над світом крило – / я завше бачу / барвистий український килим / увесь побитий / чужою і своєю міллю?!” (“Може, справді я дивак?”, 22.07.1994)<sup>27</sup> [с. 99].

---

невольникам, – / желанную волю. / Подари ещё Украине счастливую долю! [...]” (“Молитва за Украину”).

<sup>24</sup> “Образ святой... в родном Краю” (“Вьюга”); “[...]...ничего другого я не прошу у Бога, / кроме воли, / одной лишь воли / моей бедной Украине” (“Молитва к зарнице”).

<sup>25</sup> Живописные реминисценции – не редкость в стихах М. Сармы-Соколовского. Видимо, это связано с его художническим образованием, которое, несмотря на все преграды, он сумел получить в юности.

<sup>26</sup> “[...] Сын молился небесному Отцу, / чтобы род людской в грехах не погиб, / а значит – молился за Украину / бедную нашу. [...]” (“В пустыне”).



В молодости он осознавал себя и своих единомышленников несправедливо гонимыми, но непримиримыми к врагам, их жертва была оправдана, как и страдания Христа:

“[...] О мій Народє, / я – це Ти: / своїм терпінням освяти / мою малесеньку Голготу”

(“Коріння пам’яті”)<sup>28</sup> [с. 4].

Но в старости ему всё хуже было сталкиваться с враждебностью или равнодушием соотечественников – и это ещё одна проникновенная тема многих стихотворений интимного характера: “Мені усе болить” (1977), “Моїм друзям вуличним ліхтарям” (1993), “Сную думки,” (1994), “Мої вірші” (1995), “Мов кінь старий,” (1995), “Моя доля не дуже ніжна,” (1997)<sup>29</sup> etc. К молитвенным обращениям в них примешивались полемические ноты: в жизни автора было столько обвинений, что и на “воле” он вынужден был до конца своих дней оправдываться. Если в годы всевластия коммунистической идеологии его обвиняли по стандартной формуле за “украинский буржуазный национализм” (от этой “вины” он и не отрекался: “я ворогом видівся державним псам – / тому був вигнаний з мого Храму” – “Будуючи правди омріяний Храм,” 9.12.1997<sup>30</sup>), то во времена, когда Советский Союз оказался на грани развала, обвинения звучали казуистически. Нюансы сложной полемики, касающейся судеб и оценок украинского национально-освободительного движения (на его участников бывшие палачи и их преемники до сих пор перекалывают ответственность за кровавые жертвы коммунистического режима), отразились в кратком полемическом стихотворении, накануне обретения Украиной независимости - звучащем как символ веры:

„Мені дорікають,  
що атеїстична моя дорога,  
що все святе на ній гине...  
Брехня! Я вірю в Бога!

---

<sup>27</sup> “[...] О Боже [мой] милый, / почему это так: / когда над миром крыло [летаю] – / я всегда вижу / красочный украинский ковёр / весь побитый / чужой и своей молью?!” (“Может, действительно я чужак?”).

<sup>28</sup> “О мой Народ, / я – это Ты: / своим терпением освяти / мою малосенькую Голгофу” (“Корни памяти”).

<sup>29</sup> “У меня всё болит”, “Моим друзьям уличным фонарям”, “Сную мысли”, “Мои стихи”, “Будто конь старый”, “Моя судьба не очень нежна”.

<sup>30</sup> “я врагом виделся державным псам – / потому был изгнан из моего Храма” (“Строя правды взлелеянный в мечтах Храм”).

І в мені не гасне його ватра!..  
Але одне “Господи, помилуй”  
без України  
**нічого не варте!”**

(“Моя віра”, 18.12.1987)<sup>31</sup> [с. 176; виділено автором]

Парадокс в том, что сомнения в истинности собственной веры были присущи поэту до конца его дней, но постоянно шли рука об руку с упорством и твёрдостью в её отстаивании, поскольку его гонители никакой вины за собой не ощущали, никакого наказания не понесли, и единственной “инстанцией”, куда можно было обращаться за справедливостью, оставалась всё та же:

“[...]...чую голос Бога / і відповім за всі мої діла: / якщо причетний був до зла – / нехай осудить мене строго. / В покорі відданий, безмежний / сприйму Господній Вирок як належний / (нікому ж Божої не спростувати суті). / Проте наважуся у Бога поспитати: / – Чого народ мій / і досі на розпугті?..”

(“Не знаю, чого”, 29.09.1998)<sup>32</sup>.

Вынужденные упреки Всевышнему в лирике звучали не из-за личной распри с ним, а из-за глобальной исторической несправедливости, которую поэт воспринимал как злой рок своего народа. Ведь с обретением формальной независимости в 1991 году Украина не перестала быть совковой провинцией, правители которой при всенародном равнодушии, закоснелости и попустительстве продолжали холуйски служить бывшим хозяевам из Москвы, за что закономерно обозначены именем Иуды:

**“Нема України, / по ній / одна лиш назва...[...] Продали Україну іуди, / що аж до Москви – плазом. / Мовляв, так і буде!..[...]”** (4.03.1994)<sup>33</sup> [с. 74]. Потому узнаваема через реминисценцию из Т. Шевченко (“...що Україну злії люде / присплять, лукаві, і в огні / її, окрадену, збудять”) бунтарская непримиримость в пророчестве Сармы: “[...]...лише в борні себе здобуде / окрадений Народ”

---

<sup>31</sup> “Меня упрекают [в том], / что атеистическая моя дорога, / что всё святое на ней гибнет... / Ложь! Я верю в Бога! / И во мне не гаснет его огонь!.. / Но одно только ‘Господи, помилуй’ / без Украины / ничего не стоит!” (“Моя вера”).

<sup>32</sup> “[...]...слышу голос Бога / и отвечу за все мои дела: / если причастен был ко злу – / пусть осудит меня строго. / В смирении преданном, безграничном / приму Господний Приговор как должно / (никому ведь не опровергнуть Божьей сути). / Но решусь у Бога спросить:/ – Почему Народ мой / и до сих пор на распуге?..” (“Не знаю, почему”).

<sup>33</sup> “Нет Украины, / после неё / одно лишь название...[...] Продали Украину иуды, / которые аж в Москву – ползком. / Говорят, так и будет!.. [...]” (“Нет Украины,”).

("Нема України,")<sup>34</sup> [с. 74].

Как и многие диссиденты-патриоты, М. Сарма-Соколовский не мог не видеть не-подлинности, фейковости постсоветской Украины – слишком велико было отличие выстраданного идеала независимости, кровавой цены за неё, заплаченной друзьями его боевой молодости, от реальной обыденности его последних одиноких лет:

"Хочу степу, якого / давно нема, / хочу Дніпра, якого / давно нема, / хочу України, якої / давно нема. [...] Від України – тільки назва. [...]"

("Хочу", 20.06.1995)<sup>35</sup> [с. 52].

В его восприятии участники национально-освободительного движения, вопреки официальной риторике и политической конъюнктуре, всегда оставались "мучениками" и "святыми" – начиная с написанного в 1952 году в Инте цикла "Волосожар карпатських сонетів, що зазорів крізь Півночі пургу"<sup>36</sup>, с эпиграфом из Т. Шевченко "Борітеся – поборете!" [с. 19-23]. С их обобщённым образом связана евангельская аллюзия – упоминание чаши (Христовых мук):

"[...]...лежать замучені в чужому краї, / лежать, нетлінні, в мерзлоті, / воістину святі – великомученики наші, / що напилися мук із крижаної чаші!./ Між ними й друзі мої – ті, / хто не поліг тоді в Карпатах / чи десь у лісі у бою / за Україну, матінку свою...[...]"

("Інтинське видиво", 1992)<sup>37</sup> [с. 44].

Во имя их памяти он всячески убеждал себя в том, что надежда на возрождение не тщетна – это главная идея в стихотворениях "У сяйві осіннього клена" (1993), "На схилку" (1993), "Розпалася імперія, мов тульський пряник," (1994), "Прапор" (1994)<sup>38</sup> etc. Прошлое и будущее *своей* Украины М. Сарма видел через оригинальную символику – Вифлеемская звезда, "обозначенные Божьим перстом" песочные часы etc.:

---

<sup>34</sup> "...что Украину злые люди / усыпят, лукавые, и в огне / её, обокраденную, разбудят" (Т. Шевченко); "[...]...лишь в борьбе себя обретёт / обокраденный Народ" ("Нет Украины,").

<sup>35</sup> "Хочу степи, которой / давно нет, / хочу Днепра, которого / давно нет, / хочу Украины, которой / давно нет. [...] От Украины – только название. [...]" ("Хочу").

<sup>36</sup> "Стожары карпатских сонетов, которые засияли сквозь Севера пургу".

<sup>37</sup> "[...]...лежат замученные в чужом краю, / лежат, нетленные, в мерзлоте, / воистину святые – великомученики наши, которые испили мук из ледяной чаши!./ Между ними и друзья мои – те, / кто не погиб в Карпатах / или где-нибудь в лесу в бою / за Украину, матушку свою...[...]" ("Інтинське видиво").

<sup>38</sup> "В сиянии последнего клёна", "На склоне", "Распалась империя,", "Знамя".

“[...] Чого ж такий байдужий Абсолют /– ні, не до мене! – до моєї України?! / Однак молитву я творю, / прозорість уявляючи богемську: / всім серцем вірю у Зорю / пречисту, Віфлеємську” (“Я вірив в чистоту небес;”, 4.03.1994)<sup>39</sup> [с. 90]; “[...] Навіть в той отвір закланий, притертий – / просипались / рік Тридцять третій / із повинню Лети / і Друга світова, / де падали голови / в червоне поливо / світової круговерті... [...]”

“У горлі піскового годинника”, 27.01.1995)<sup>40</sup> [с. 92].

Символически воспринимались им и детали обыденной жизни, связанные с народной культурой: вышитый мамой рушник, переданный сыну в тюремную камеру (“Рушник”, 1977), ежедневно необходимая молитва (“Очима подиву на світ дивлюся;”<sup>41</sup>, 1990), пасхальная “писанка” (расписное яичко):

“[...] Україна пісенно-розмовна, / як опера Лисенка, / чаром-змістом повна: / великодня писанка, / самим Богом писана. [...]”

“Україна – дивовижний світ;”, 5.02.1993)<sup>42</sup> [с. 99].

Его личные претензии и пожелания к Богу были аскетически скромны: молился за погибших, просил светлой памяти и ясного ума до конца дней, благодарил за долгий век –

“дотації Господні”

[с. 91],

хотя с течением лет осознавал их как испытание непосильным грузом болезней, одиночества, горьких воспоминаний и несбывшихся надежд:

“[...] Не знаю, чим Богів вгодив – /ще живу й сьогодні. [...] Нічого в Тебе не прошу я нині...[...] ..лише даруй свободу Україні. / Мені ж до самого останку – / ясної мислі, / мислі”

“Те, що мені належало;”, 6.08.1995)<sup>43</sup> [с. 91];

---

<sup>39</sup> “[...] Почему же так равнодушен Абсолют / – нет, не ко мне! – к моей Украине?! / Однако молитву я творю, / прозрачность воображая богемскую: / всем сердцем верю в Звезду / пречистую, Вифлеемскую” (“Я верил в чистоту небес;”).

<sup>40</sup> “[...] Даже в то отверстие жадное, притёртое – / просыпались / год Тридцать третий / с половищем Леты / и Вторая мировая, / где падали головы / в красную поливу [глазурь] / мировой круговерти... [...]” (“В горле песочных часов”).

<sup>41</sup> “Тлазами удивления на мир смотрю;”.

<sup>42</sup> “[...] Украина песенно-разговорная, / как опера Лысенко, / волшебством-смыслом полна: / пасхальная писанка, / самим Богом писана. [...]” (“Украина – невиданный мир;”).

“[...] Дай, Боже, власними ногами – / до ями”

(“Хитаючись”, 15.11.1990)<sup>44</sup> [с. 230].

Тем значительнее был счёт экзистенциального толка, поскольку агностические сомнения не могли быть до конца преодолены:

“[...] Який абсурд, / якщо немає Бога!”

(“Розмова із серцем”, 1.09.1987)<sup>45</sup> [с. 214].

Поэт до конца не расставался со своей бунтарской строптивостью и воинственной непримиримостью:

“[...] Хоч буду вже підвладний Леті – однак помшцусь / за Соловки, рік Тридцять третій, / за кров Базару, / Крут!”

(“Олегові Ольжичеві у сйві його вогнелезого безсмертя”, 9.10.1995)<sup>46</sup>  
[с. 55; разрядка авторская].

Религиозность М. Сармы далека от ортодоксальности: не скована официальными догмами, а “живая, стихийная, как сама жизнь”, – о такой религиозности у украинского классика писал в 1934 году Степан Смаль-Стоцкий<sup>47</sup>. Она неотделима от веры в высший разум и непреложность морально-этических ценностей, от понятий греха и покаяния, смирения и стойкости, любви и милосердия. Важнейшая черта молитвенных обращений диссидента-священника – их патриотическая направленность. Он презирал сфальсифицированную, поставленную на службу тоталитарному государству московскую церковь, возмущался её лицемерием и холуйством. Религиозная тематика и символика сплавляет воедино гражданскую и философскую струю в его лирике, порождает неповторимое звучание бескомпромиссного и смелого авторского голоса, оригинальные образы, тесно связанные с архетипами христианской и национальной культуры.

---

<sup>43</sup> “[...] Не знаю, чем Богу угодил – / ещё живу и сегодня. [...] Ничего у Тебя не прошу я ныне... [...]...лишь даруй свободу Украине. / Мне же до самого конца – / ясной мысли, / мысли” (“То, что мне принадлежало,”).

<sup>44</sup> “[...] Дай, Боже, собственными ногами – / к яме” (“Качаясь”).

<sup>45</sup> “[...] Какой абсурд, / если нет Бога!” (“Разговор с сердцем”).

<sup>46</sup> “[...] Хотя буду уже во всевластии Леты – / всё же отомщу / за Соловки, год Тридцать третий, / за кровь Базара, / Крут!” (“Олегу Ольжичу в сиянии его огнеострого бессмертия”).

<sup>47</sup> Vide: Степан Смаль-Стоцкий, *Тарас Шевченко. Інтерпретації*, Черкаси 2003, с. 273.

Поэтическое наследие поэта-лагерника, своими размышлениями опережавшего время и соотечественников, звучит актуально, современно и заслуживает дальнейшего углублённого изучения.

### **Аннотация / Abstract (Summary) in Russian:**

**Цель исследования** – анализ образно-тематического содержания лирики М. Сармы-Соколовского через спектр религиозных мотивов, символики, аллюзий и реминисценций. Используются историко-литературный и проблемно-тематический подходы к прочтению материала. **Актуальность** обусловлена значительной общественной и культурно-эстетической ценностью творчества поэта. **Новизна** исследования в том, что наследие поэта-диссидента впервые рассмотрено в литературно-исторической перспективе, проанализированы главные тематически-образные мотивы и идейные аспекты, важнейшие черты поэтики.

**Главные выводы.** Религиозность М. Сармы далека от ортодоксальности: не скована официальными догмами, выражает сомнения и личностные приоритеты. С религиозным чувством неразрывно связана национально-культурная идентичность, которая и стала стержнем негибимой бунтарской личности поэта. Его творчество исходит из национальной культурной традиции, сформированной литературной классикой – наследием Т. Шевченко, Г. Сковороды. Эта традиция неотделима от веры в высший разум и непреложность морально-этических ценностей, от понятия греха и покаяния, смирения и стойкости, любви и милосердия. Религиозная тематика и символика сплавляют воедино гражданскую и философскую струю в лирике Сармы-Соколовского, порождают неповторимое звучание бескомпромиссного и смелого авторского голоса, оригинальные образы, тесно связанные с архетипами христианской и национальной культуры. Важнейшая черта молитвенных обращений диссидента-священника – их патриотическая направленность. С точки зрения православия, в этой лирике есть и греховные мотивы, связанные с самоубийством, и сомнения в загробном мире. Это сомнения скептика-агностика. Поэтическое наследие поэта-лагерника заслуживает дальнейшего углублённого изучения.

### **Ключевые слова / Key words in Russian:**

лирика М. Сармы-Соколовского, сборник “Корни памяти”, сборник “Серебряное перо соколиного полёта”, образно-тематические мотивы, религиозная поэзия, вера, молитва.

### **Title in English:**

*Faith and doubt in M. Sarma-Sokolovskiy's lyric poetry*

### **Abstract (Summary) in English:**

The purpose of the article is an analysis of the contents of M. Sarma-Sokolovskiy's lyric poetry through the spectrum of religious motifs, symbols, allusions and reminiscences. For the examination of the poetic material, historical and literary methods, as well as theme-and-problem approach have been used. The significance of this lyrical poetry is related to the great social, cultural and esthetic values of the poet's texts. The novelty of the present study consists in the fact that the work of the poet-

dissident has been considered for the first time from a literary and historical perspective, with special attention paid to themes and images, as well as to ideological aspects revealed in the texts.

**Main conclusions.** M. Sarma-Sokolovskiy's religiousness is distant from orthodoxy: being not constrained by official dogmas, it expresses doubts and personal priorities. Religious feelings are inseparably connected with the national and cultural identity of the poet which provided the basis for his unyielding and rebellious personality. His work is rooted in the national cultural tradition, created by the literary classics – the legacy of T. Shevchenko and G. Skorovoda. This tradition is linked with the belief in highest Reason, immutability of moral values, the concept of sin and confession, humility and determination, love and mercy. Religious themes and symbols are fused together with civil and philosophical motifs in M. Sarma-Sokolovskiy's texts, creating a strong and courageous sound of the author's voice and the images related to the archetypes of Christian and national culture. The characteristic feature of the dissident-priest's prayerful appeals is their patriotic orientation. From the point of view of religious orthodoxy, there are sinful motifs in this lyric poetry, related to suicide and to doubts in the existence of the world after death. These are the doubts of a skeptic and an agnostic. There is no doubt that the work of the prisoner-poet deserves further and more profound study.

### **Key words in English:**

M. Sarma-Sokolovskiy's lyric poetry, poetic collection "Roots of memory", poetry collection "Silver feather of falcon flight", imaginal and thematic motifs, religious poetry, faith, prayer.

### **Tytuł po polsku / Title in Polish:**

*Wiara i wątpliwości w liryce M. Sarmy-Sokołowskiego*

### **Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:**

**Celem** badań jest analiza obrazowo-tematycznej zawartości liryki M. Sarmy-Sokołowskiego w całościowym spektrum religijnych motywów, symboli, aluzji i reminiscencji. Zastosowano historycznoliterackie i problemowo-tematyczne ujęcia w odczytaniu materiału tekstowego. Znaczenie tej liryki wynika z wielkiej, społecznej i kulturowo-estetycznej wartości twórczości poety. Nowość badania polega na tym, że spuściznę poety-dysydenta po raz pierwszy ujęto w historyczno-literackiej perspektywie, zanalizowano główne, tematyczno-obrazowe motywy i aspekty ideowe, najważniejsze cechy poetyki.

**Główne wnioski.** Religijność M. Sarmy-Sokołowskiego jest daleka od ortodoksji: nieograniczona oficjalnymi dogmatami, wyraża wątpliwości i osobiste priorytety. Z uczuciem religijnym jest nierozzerwalnie związana tożsamość narodowo-kulturowa, która stała się podstawą nieugiętej, zbuntowanej osobowości poety. Jego twórczość pochodzi z narodowej tradycji kulturowej, tworzonej przez klasykę literacką – dziedzictwo T. Szewczenki, H. Skoworody. Tradycja ta jest nieodłączna od wiary w wyższy Umysł i niezmiennosc moralno-etycznych wartości, od pojęcia grzechu i pokuty, pokory i wytrwałości, miłości i miłosierdzia. Tematy religijne i symbolika są zrosnięte w jedno ze strumieniem obywatelskim i filozoficznym w tekstach Sarmy-Sokołowskiego, tworząc niepowtarzalne brzmienie bezkompromisowego i odważnego głosu autora, oryginalne obrazy, które są ściśle związane z archetypami kultury chrześcijańskiej i narodowej. Najważniejszą cechą modlitewnych odwołań księdza-dysydenta jest ich patriotyczne ukierunkowanie. Z punktu widzenia prawosławia, w tych tekstach są grzeszne motywy związane z samobójstwem, i wątpliwości dotyczące zaświatów. To są wątpliwo-

ści sceptyka i agnostyka. Poetycka spuścizna poety-łagiemnika (poety-więźnia) zasługuje na dalsze, pogłębione studia.

### **Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:**

liryka M. Sarmy-Sokołowskiego, zbiór „Korzenie pamięci”, zbiór „Srebrne pióro lotu sokoła”, obrazowo-tematyczne motywy, poezja religijna, wiara, modlitwa.

### **Литература / Bibliography in the Cyrillic Alphabet:**

#### **Primary bibliographical sources:**

**Сарма-Соколовський Микола Олександрович**, *Коріння пам'яті. Поezії*, Видавництво імені Олени Теліги, Київ 1997, 280 с.

**Сарма-Соколовський Микола Олександрович**, *Срібне перо соколиного лету: поezії*, Просвіта, Київ – Херсон 2009, 110 с. [в:] Просвіта Херсонщини <http://prosvilib.ipsys.net/books/sarma/pero/pero.htm> [доступ: 28.07.2015].

#### **Secondary bibliographical sources:**

**Лісовий Василь Семенович**, *Спогади. Поezії*, Смолоскип, Київ 2014, 664 с.

**Мірошніченко Микола Миколайович**, *При світлі страсного ліхтаря – слово про М. Сарму-Соколовського* [в:] Микола Сарма-Соколовський, *Коріння пам'яті. Поezії*, Видавництво імені Олени Теліги, Київ 1997, с. 5-12.

**Овсієнко Василь Васильович**, *Микола Сарма-Соколовський (30.04.2008)* [в:] Віртуальний музей “Дисидентський рух в Україні”, <http://archive.khpg.org/index.php?id=1209543453> [доступ: 22.07.2015].

**Рижков Вадим**, *Доля, що вмістила “всі болі ХХ століття”*, “День”, Київ, 2012, № 3 (13-14 січня), с. 10.

**Салига Тарас Юрій**, *Молимось, Боже єдиний...* [в:] *Слово благовісту: Антологія української релігійної поezії*, Тарас Юрій Салига (ред.), Світ, Львів 1999, с. 6-40.

*Слово благовісту: Антологія української релігійної поezії*, Тарас Юрій Салига (ред.), Світ, Львів 1999, сс. 784.

**Смаль-Стоцький Степан Йосипович**, *Тарас Шевченко. Інтерпретації*, Брама, Черкаси 2003, сс. 376.

**Франко Іван Якович**, *Духовна й церковна поezія на Сході й на Заході* [в:] Франко Іван Якович, *Зібрання творів: в 50 т.*, Т. 39, Наукова думка, Київ 1983, с. 126-143.

**Чижевський Дмитро Іванович**, *Нариси з історії філософії на Україні. Філософія Григорія Сковороди*, Смолоскип, Київ 2005, XXXVIII+402 с.

### **Bibliography transliterated from the Cyrillic Alphabet into the Latin Alphabet:**

#### **Primary bibliographical sources:**



**Sarma-Sokolovs'kij Mikola Oleksandrovič**, *Korimâ pam'âti. Poezïi*, Vidavnictvo imeni Oleni Teligi, Kiïv 1997, ss. 280.

**Sarma-Sokolovs'kij Mikola Oleksandrovič**, *Sribne pero sokolinogo letu: poezïi*, Prosvita, Kiïv – Herson 2009, ss. 110 [v:] Prosvita Hersonšini, <http://prosvilib.ipsys.net/books/sarma/pero/pero.htm> [28.07.2015].

### Secondary bibliographical sources:

**Čizevs'kij Dmitro İvanovič**, *Narisi z istoriï filosofii na Ukraïni. Filosofiâ Grigoriâ Skovorodi*, Smoloskip, Kiïv 1991, ss. XXXVIII + 402.

**Franko İvan Âkovič**, *Duhovna j cerkovna poezïâ na Shodi j na Zahodi* [v:] Franko İvan Âkovič, *Zibrannâ tvoriv*: v 50 t. T. 39, Naukova dumka, Kiïv 1983, s. 126-143.

**Lisovij Vasil' Semenovič**, *Spogadi. Poezïi*, Smoloskip, Kiïv 2014, ss. 664.

**Mirošničenko Mikola Mikolajovič**, *Pri svitli strasnogo lihtarâ – slovo pro M. Samu-Sokolovs'kogo* [v:] Sarma-Sokolovs'kij M., *Korimâ pam'âti. Poezïi*, Vidavnictvo imeni Oleni Teligi, Kiïv 1997, s. 5-12.

**Ovsienko Vasil' Vasil'ovič**, *Mikola Sarma-Sokolovs'kij* (30.04.2008) [v:] Virtual'nij muzej ‘Disidents'kij ruh v Ukraïni’, <http://archive.khpg.org/index.php?id=1209543453> [22.07.2015].

**Rižkov Vadim**, *Dolâ, šo vništala “vsi boli XX stolittâ”*, “Den”, Kiïv, 2012, № 3 (13-14.01), s. 10.

**Saliga Taras Ūrij**, *Molimos', Bože êdinij...* [v:] *Slovo Blagovistu: Antologiâ ukraïns'koï religijnoi poezïi*, Taras Ūrij Saliga (red.), Svit, L'viv 1999, s. 6-40.

*Slovo Blagovistu: Antologiâ ukraïns'koï religijnoi poezïi*, Taras Ūrij Saliga (red.), Svit, L'viv 1999, ss. 784.

**Smal'-Stoc'kij Stepan Josipovič**, *Taras Ševčenko. Interpretacïi*, Brama, Čerkasi 2003, ss. 376.

### Information about the Author

#### Information about the Author in English:

**Nadiya Georgijivna Koloshuk** (Prof. Ph.D., D.Sci., Doctor of Philology, Professor) graduated from T. H. Shevchenko Kyiv State University in 1982 with a specialty in philology in the Russian language and Russian literature. She is employed at Lesya Ukrainka Eastern European National University in Lutsk, Ukraine as a professor in the Department of Literary Theory and Foreign Literature. She is an expert in literature as a Slavicist. Her dissertation, *The author's position in the modern prose about the village (based on the materials of the autobiographic works by V. Astafiev, M. Karim, M. Alekseiev*, was defended in 1991. Her doctoral dissertation, *Prison-camp Prose as a Literary Phenomenon of the 20th Century (on the Basis of Ukrainian, Russian, Belarusian and Polish Literature)* was defended in 2007 in T. H. Shevchenko Institute of Literature of The National Academy of Sciences of Ukraine in Kyiv. Her specialties were in Ukrainian and Slavic literature. She published two books and over 130 articles (without coauthors) in Ukraine, Russia, Belarus and Poland. In 2006, she published the monograph, *The Camp Prose in the Paradigm of Post Modernism* in Lutsk. In 2010, she published *Ivan Bahrianyi: The Dominants of Creative Work and the Problems of Study* in Lutsk. Her e-mail address is: [n\\_koloshuk\[at\]ukr.net](mailto:n_koloshuk[at]ukr.net)

#### Informacja o Autorce (po polsku) / Information about the Author in Polish:

**Nadija Georgijivna Koloszuk, Nadiâ Georgiïvna Kološuk** [Nadežda Georgievna Kološuk, Nadiya Georgijivna Koloshuk (Надія Георгіївна Колошук, Надежда Георгиевна Колошук)]. (Prof. Ph.D., D.Sci.), doktor habilitowany filologii, profesor, literaturoznawczyni, slawistka. Ukończyła

studia w Państwowym Uniwersytecie imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie w 1982 roku, specjalność – filolog-rusycysta. Profesor Katedry Teorii Literatury i Literatury Obcej w Instytucie Filologii Wschodnioeuropejskiego Narodowego Uniwersytetu imienia Łesi Ukrainki w Łucku (Ukraina). Pracę kandydacką pt. *Pozycja autorska we współczesnej prozie o wsi (na podstawie autobiograficznych dzieł V. Astaf'eva, M. Karima, M. Aleksejeva)* obroniła w 1991 roku w Państwowym Uniwersytecie imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie. Specjalność – «Literatura narodów ZSRR». Pracę doktorską na temat *Proza obozowa jako zjawisko literackie XX wieku (na podstawie ukraińskiej, rosyjskiej, białoruskiej i polskiej literatury)* obroniła w 2007 roku w Instytucie Literatury imienia Tarasa Szewczenki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (Kijów); specjalność: „literatura ukraińska” + „literatura narodów słowiańskich”. Opublikowała dwie książki i ponad 130 artykułów (bez współautorów) ogłoszonych na Ukrainie, Białorusi, w Rosji i Polsce. Autorka książek: *Proza obozowa w paradygmacie postmoderny. Monografia* (Łuck 2006); *Ivan Bahránij: Dominanty twórczości a problemy badawcze. Podręcznik* (Łuck 2010). Krag zainteresowań naukowych: historia literatury ukraińskiej i literatur słowiańskich XX wieku, literatura dokumentalna ([literatura faktu] czyli *non fiction*), komparatystyka literacka, studia postkolonialne, etnoimagologia. E-mail: n\_koloshuk[at]jukr.net

### **Informace o autorovi (v češtině) / Information about the Author (in Czech):**

**Nadija Georgijevna Kološuková**, Prof. Ph.D., D.Sci., docentka filologie, profesorka, literární vědkyně, slavistka. V r. 1982 vystudovala ruskou filologii na Státní univerzitě Tarase Ševčenko v Kyjevě. Je profesorkou Katedry teorie literatury a cizích literatur v Ústavu filologie Východoevropské národní univerzity Lesy Ukrajinky v Lucku na Ukrajině. V r. 1991 obhájila kandidátskou práci *Autorská pozice v současné próze o venkově (na základě autobiografických děl V. Asafjeva, M. Karina a M. Alexejeva)* na Státní univerzitě Tarase Ševčenko v Kyjevě ve specializaci Literatura národů SSSR. V r. 2007 obhájila doktorskou práci na téma *Próza s tematikou koncentračních táborů jako literární jev 20. století (na základě ukrajinské, ruské, běloruské a polské literatury)* v Ústavu literatury Tarase Ševčenko Národní akademie věd Ukrajiny v Kyjevě ve specializaci Ukrajinská literatura a literatura slovanských národů. Vydala dvě knihy a více než 130 článků (bez spoluautorů) na Ukrajině, v Bělorusku, v Ruské federaci a v Polsku. Je autorkou knih *Próza s tematikou koncentračních táborů v postmoderním paradigmatu, Monografie* (Luck 2006), *Ivan Bahránij: Dominanty tvorby a výzkumné problémy. Příručka* (Luck 2010). Oblasti vědeckého zájmu: dějiny ukrajinské literatury a slovanských literatur 20. století, dokumentární literatura (literatura faktu – *non fiction*), literární komparatistika, postkoloniální studia, etnoimagologie. E-mail: n\_koloshuk[at]jukr.net

[český překlad: Libor Martinek]

### **Informácie o autorke (v slovenčine) /**

### **Information about the Author (in Slovak):**

**Nadija Georgijevna Kološuková**, Prof. Ph.D., D.Sci., docentka filológie, profesorka, literárna vedkyňa, slavistka. V r. 1982 ukončila štúdium ruskej filológie na Štátnej univerzite Tarasa Ševčenko v Kyjeve. Je profesorkou Katedry teórie literatúry a cudzích literatúr v Ústave filológie Východoevropskej národnej univerzity Lesy Ukrajinky v Lucku (Ukrajina). V r. 1991 obhájila dizertačnú prácu *Autorská pozícia v súčasnej próze o dedine (na základe autobiografických diel V. Asafjeva, M. Karina a M. Alexejeva)* na Štátnej univerzite Tarasa Ševčenko v Kyjeve v špecializácii Literatúra národov ZSSR. V r. 2007 obhájila doktorskú prácu na tému *Próza s tematikou koncentračných táborov ako literárny jav 20. storočia (na základe ukrajinskej, ruskej, bieloruskej a poľskej literatúry)* v Ústave literatúry Tarasa Ševčenko Národnej akadémie vied Ukrajiny (Kyjev) v špecializácii Ukrajinská literatúra a literatúra slovanských národov. Vydala dve knihy a viac ako 130 článkov (bez spoluautorov) na Ukrajine, v Bielorusku, v Ruskej federácii a v Poľsku. Je autorkou knih *Próza s tematikou koncentračných táborov v paradigme postmoderny. Monografia* (Luck 2006), *Ivan Bahránij: Dominanty tvorby a výskumné problémy. Príručka* (Luck 2010). Oblasti vedeckého zájmu: dejiny ukrajinskej

literatúry a slovanských literatúr 20. storočia, dokumentárna literatúra (literatúra faktu, t. j. *non fiction*), literárna komparatistika, postkoloniálne štúdiá, etnoimagoológia. E-mail: n\_koloshuk[at]ukr.net

[slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]

### **Информация об авторе (по-русски) / Information about the Author (in Russian):**

**Надежда Георгиевна Колошук**, доктор филологических наук, профессор кафедры теории литературы и зарубежной литературы Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки, город Луцк, Украина. Закончила филологический факультет Киевского государственного университета имени Т. Г. Шевченко в 1982 году; специальность – филолог-русист («филолог, преподаватель русского языка и литературы»). Кандидатская диссертация на тему «*Авторская позиция в современной прозе о деревне (на материале автобиографических произведений В. Астафьева, М. Карима, М. Алексеева)*»; защита состоялась в 1991 году в Киевском государственном университете имени Т. Г. Шевченко. Специальность – «Литература народов СССР». Докторскую диссертацию на тему «*Лагерная проза как литературный феномен XX века (на материале украинской, русской, белорусской и польской литературы)*» защитила в 2007 году в Институте литературы имени Т. Г. Шевченко Национальной академии наук Украины (Киев). Специальность – «украинская литература» + «литература славянских народов». Опубликовала две книги и свыше 130 статей (без соавторов) в Украине, России, Беларуси, Польше. Книги: *Табірна проза в парадигмі постмодерну: Монографія* (Луцьк 2006); *Іван Багряний: домінанти творчості та проблеми вивчення: посібник* (Луцьк 2010). Научная специализация: литературовед, славист. Научные интересы: история украинской и славянских литератур XX века, документальная / нефикционная литература, сравнительное литературоведение, постколониальные студии, этноимагология. E-mail: n\_koloshuk[at]ukr.net

### **Інформація про автора / Довідка про автора (українською мовою) / Information about the Author (in Ukrainian):**

**Надія Георгіївна Колошук**, доктор філологічних наук, професор кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, місто Луцьк, Україна. Закінчила філологічний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка в 1982 році, спеціальність – філолог-русист («філолог, викладач російської мови і літератури»). Кандидатську дисертацію на тему «*Авторська позиція в сучасній прозі про село (на матеріалі автобіографічних творів В. Астаф'єва, М. Каріма, М. Алексєєва)*» захистила 1991 року в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка. Спеціальність – «Література народів СРСР». Докторську дисертацію на тему «*Табірна проза як літературний феномен XX століття (на матеріалі української, російської, білоруської і польської літератури)*» захистила у 2007 році в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України (Київ). Спеціальність – «українська література» + «література слов'янських народів». Опублікувала дві книги і понад 130 наукових статей (без співавторів) статей в Україні, Росії, Білорусі, Польщі. Книги: *Табірна проза в парадигмі постмодерну: Монографія* (Луцьк 2006); *Іван Багряний: домінанти творчості та проблеми вивчення: посібник* (Луцьк 2010). Наукова спеціалізація: літературознавець, славист. Наукові інтереси: історія української та слов'янських літератур XX століття, документальна / нефікційна література, порівняльне літературознавство, постколониальні студії, етноімагологія. E-mail: n\_koloshuk[at]ukr.net

### **Звесткі пра аўтара (па-беларуску) /**

## Information about the Author (in Belarusian):

**Надзея Георгіеўна Калашук**, доктар філалагічных навук, прафесар кафедры тэорыі літаратуры і замежнай літаратуры Усходнеўрапейскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Лесі Українкі, горад Луцк, Украіна. Скончыла філалагічны факультэт Кіеўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Т. Г. Шаўчэнкі ў 1982 году; спецыяльнасць — філолаг-русіст (“філолаг, выкладчык рускай мовы і літаратуры”). Кандыдацкая дысертацыя па тэме “Аўтарская пазіцыя ў сучаснай прозе пра вёску (на матэрыяле аўтабіяграфічных твораў У. Астаф’ева, М. Карыма, М. Аляксеева)”; абарона адбылася ў 1991 годзе ў Кіеўскім дзяржаўным універсітэце імя Т. Г. Шаўчэнкі. Спецыяльнасць — “Літаратура народаў СССР”. Доктарскую дысертацыю па тэме “Лагерная проза як літаратурны феномен XX стагоддзя (на матэрыяле ўкраінскай, рускай, беларускай і польскай літаратур)” абараніла ў 2007 годзе ў Інстытуце літаратуры імя Т. Г. Шаўчэнкі Нацыянальнай акадэміі навук Украіны (Кіеў). Спецыяльнасць — “ўкраінская літаратура” + “літаратура славянскіх народаў”. Апублікавала дзве кнігі і звыш 130 артыкулаў (без суаўтараў) ва Украіне, Расіі, Беларусі, Польшчы. Кнігі: *Лагерная проза ў парадыгме постмадэрну: Манатрафія* (Луцк 2006); *Іван Багряный: дамінанты творчасці і праблемы вывучэння: дапаможнік* (Луцк 2010). Навуковая спецыялізацыя: літаратуразнавец, славіст. Навуковыя інтарэсы: гісторыя ўкраінскай і славянскіх літаратур XX стагоддзя, дакументальная /літаратура факту, параўнальнае літаратуразнаўства, посткаланіяльныя даследаванні, этнаімагалогія.

[Przekład białoruski /Тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]



AGNIESZKA LUIZA KUBICKA (Cracow, Poland)

E-mail: filizankaczarnej[at]gmail.com

## **Kategoryzacja wybranych frazeologizmów opisujących komunikacyjne zachowania niewerbalne człowieka w kontekście kulturowym i religijnym**

### **Cz. I. Problematyka zachowań towarzyszących komunikacji niewerbalnej**

#### **1. Wstęp**

Artykuł niniejszy ma na celu przybliżenie kategorii wybranych frazeologizmów, które opisują komunikacyjne zachowania niewerbalne człowieka z punktu widzenia teorii naukowej wyjaśniającej owe zachowania. Tekst powstał przy użyciu metodologii porównawczej. Początkowo wyselekcjonowano ze słownika frazeologizmów – grupę trzystu trzydziestu trzech frazeologizmów odnoszących się do komunikacji niewerbalnej. Następnie zaś porównywano tak wyodrębnione, poszczególne frazeologizmy językowe z rzeczywistością pozajęzykową (desygnatami), skupiono się przy tym, rzecz jasna, na idiomach języka polskiego. Frazeologizmy te podzielono i przyporządkowano pewnym kategoriom (przyjęto kategoryzację) oraz omówiono je w kontekstach kulturowych, w miarę możliwości ukazując ogólnie ich genezę kulturową (np. religijną). Dokonano analizy i wyjaśnienia ze zrozumieniem. Przy ukazywaniu genezy owych frazeologizmów m.in. sięgnięto do sytuacji potocznych, tradycji kultury polskiej oraz Biblii (Starego i Nowego Testamentu). Wykorzystano trzy obszary badawcze (kinezykę, proksemikę, parajęzyk), którym przyporządkowano poszczególne kategorie frazeologizmów. W ten sposób zaprezentowano przekrojowe ujęcie owej problematyki językoznawczej w kontekście wybranych ustaleń językoznawstwa oraz innych humanistycznych dyscyplin naukowych (np. psychologii, kulturoznawstwa, antropologii, etologii, biblistyki) lub poszczególnych teorii (teorii komunikacji niewerbalnej).

#### **2. Akty komunikacyjne**

Komunikacja niewerbalna to taki rodzaj przekazywania informacji, który nie zachodzi poprzez kanał werbalny, ale poprzez różne inne akty komunikacyjne,

nie zawierające artykułowanej mowy<sup>1</sup>. Tworzy pewien rodzaj kodu językowego. W popularnym ujęciu kojarzona jest przede wszystkim z mową ciała, ale badacze do komunikacji niewerbalnej także inne akty kanału pozawerbalnego. Poznanie samego siebie jest, według Platona, rzeczą najtrudniejszą dla człowieka. Jednak poznanie siebie, jako jednostki żyjącej w danej kulturze, posługującej się występującymi w tej kulturze znakami słownymi (język) oraz bezsłownymi (komunikacja niewerbalna), to zadanie znacznie bardziej skomplikowane.

„Największego wysiłku wymaga zrozumienie nie obcej, lecz własnej kultury [zrozumienie jak ona funkcjonuje]”<sup>2</sup>.

Komunikacja niewerbalna jest przedmiotem badań z zakresu między innymi: psychologii, psychiatrii, pedagogiki, antropologii, zoologii, socjologii, etnografii, a także lingwistyki. Istnieje wiele klasyfikacji, ale najbardziej przystępna i uniwersalna wydaje się być ta, którą podaje psycholog, wieloletni badacz, prof. Zbigniew Nęcki w książce pod tytułem *Komunikowanie interpersonalne*<sup>3</sup>. Niewerbalne akty komunikacyjne to (według Z. Nęckiego):

1. gestykulacja, ruchy ciała
2. wyraz mimiczny twarzy
3. dotyk i kontakt fizyczny
4. wygląd fizyczny
5. dźwięki paralingwistyczne
6. kanał wokalny: intonacja, akcentowanie, barwa głosu, rytm mówienia, szybkość mówienia, wysokość głosu
7. spojrzenia i wymiana spojrzeń, kontakt wzrokowy
8. dystans fizyczny między rozmówcami
9. pozycja ciała w czasie rozmowy
10. organizacja środowiska: architektura, wytwory sztuki jako komunikatory estetyczne

---

<sup>1</sup> Na temat komunikacji niewerbalnej np. vide: Mark L. Knapp, Judith A. Hall, *Komunikacja niewerbalna w interakcjach międzyludzkich*, tłum. Anna Śliwa, Leszek Śliwa, Astrum, Wrocław 2000, ss. 594.

<sup>2</sup> Edward Twitchell Hall, *Bezgłośny język*, przełożyli Roman Zimand i Alicja Skarbińska, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987, s. 51.

<sup>3</sup> Zbigniew Nęcki, *Komunikowanie interpersonalne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1992, s. 136.

### 3. Udział komunikacji niewerbalnej w porozumiewaniu się

Większość ludzi nie tylko nie wie o istnieniu języka ciała, ale także o ogromnej roli, jaką odgrywa w życiu. Język ciała służy przekazywaniu wiadomości, a przede wszystkim informowaniu o stanach emocjonalnych. Komunikacyjne znaki niewerbalne są zazwyczaj odbierane i przekazywane na płaszczyźnie nieświadomej.

Język ciała stanowi swoisty system porozumiewania się,

„ma większy wpływ na nasze wzajemne stosunki, niż to sobie wyobrażamy. Towarzyszy wszystkim działaniom, stanowiąc nieświadomą reakcję na wydarzenia, niejednokrotnie wiarygodniejszą niż oficjalne formy kontaktów towarzyskich”<sup>4</sup>.

Badania nad mimiką oraz językiem ciała zapoczątkowała książka K. Darwina *O wyrazie uczuć u człowieka i zwierząt*. Wieloletnie badania<sup>5</sup> doprowadziły do odkrycia ogromnej roli mowy ciała: aż 55% znaczenia danej wiadomości jest przekazane kanałem niewerbalnym, 38% stanowi intonacja, brzmienie, ton i modulacja głosu oraz inne dźwięki, natomiast znaczenie komunikatu jedynie w 7% zawierają słowa (według Alberta Mehrabiana). Podobne wnioski wynikają z badań prof. Raya Birdwhistella, który doszedł do wniosku, że aż 65% informacji przekazywane jest drogą niewerbalną. Jego badania dowodzą, że

„dziennie nie mówimy dłużej niż przez 10-20 minut i że przeciętne zdanie trwa nie więcej niż 2,5 sekundy”<sup>6</sup>.

Odkrył również, że gesty pojawiają się, niezależnie od kultury, z dużą przewidywalnością, tzn. na podstawie jedynie głosu można określić prawdopodobne gesty mu towarzyszące. To, w jaki sposób informacja zostanie odebrana, zależy od przekazu, a w nim najistotniejszą rolę odgrywają (z czym zgadzają się wszyscy badacze) komunikacyjne zachowania niewerbalne.

### 4. Kategorie zachowań niewerbalnych

W pracy przyjęto podział komunikacyjnych zachowań niewerbalnych na ogólne sfery dyscyplin naukowych (kinezyka, proksemika, parajęzyk), którym

---

<sup>4</sup> Desmond Morris, *Zwierzę zwane człowiekiem*, przełożyła Zofia Uhrynowska-Henasz, Prima, Świat Książki, Warszawa 1997, s. 33.

<sup>5</sup> Allan Pease, *Język ciała. Jak czytać myśli ludzi z ich gestów*, przełożyła Ewa Wickiera, „Gemini”, Kraków 1992, s. 11.

<sup>6</sup> Alfred J. Bierach, *Komunikacja niewerbalna. Sztuka czytania z twarzy. Język twarzy, mimika, portrety, parajęzyk*, tłumaczyli z niemieckiego Edward Białek, Justyna Błoch-Białek, wyd. 3, „Astrum”, Wrocław 1996, s. 6-7.



przyporządkowano poszczególne kategorie przyjęte przez Zbigniewa Nęckiego albo bezpośrednio według kategorii Z. Nęckiego (dotyk, wygląd fizyczny).

**1. Kinezyka** – dyscyplina nazwana tak przez Raya Birdwhistella<sup>7</sup>, amerykańskiego antropologa, zajmująca się obserwacją ruchów ciała służących komunikacji. Można jej przyporządkować takie rodzaje aktów komunikacyjnych (przyjętych przez Z. Nęckiego), jak:

- a) gestykulacja, ruchy ciała – czyli ruchy rąk, dłoni, palców, nóg, stóp, głowy i korpusu ciała;
- b) wyraz mimiczny twarzy – mający bogate możliwości przekazywania stanów psychicznych, a także obiektywnych informacji, obejmuje wszystkie rodzaje wyrazu twarzy, także te „beznamiętne” (gdy twarz pozostaje bez wyrazu). Wyraz twarzy wiąże się z doznawaniem i ekspresją przeżywanych emocji;
- c) spojrzenia, kontakt wzrokowy – (lub jego brak), kierunek patrzenia, czas trwania spojrzeń – ich wzajemność, zmiany są istotnym elementem komunikacji;
- d) pozycja ciała w trakcie rozmowy – informuje między innymi o poziomie napięcia lub rozluźnienia, zamknięciu lub otwartości, zainteresowania lub jego braku.

**2. Dotyk** – (według Z. Nęckiego) zawiera się w całej gamie, od bardzo delikatnego (głaskanie) do brutalnego (uderzenia). Tak samo rozbudowana jest skala jego znaczeń i kontekstów. Nie każdy ma prawo do określonego rodzaju dotyku danej osoby.

**3. Wygląd fizyczny** – (według Z. Nęckiego) wygląd fizyczny ciała, sposób ubierania się, czesania, ozdabiania, malowania, ekspozycji wizualnej zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Wygląd zewnętrzny może świadczyć już od pierwszego spojrzenia o wieku, płci, stanie zdrowia, pozycji społecznej.

**4. Proksemika** – czyli sposoby postrzegania i budowania przestrzeni, posługiwanie się nią w celach komunikacyjnych; przy czym termin „proksemika” został wprowadzony przez Edwarda T. Halla na określenie

„posługiwanie się przestrzenią jako szczególnym wytworem kultury”<sup>8</sup>;

proksemika obejmuje następujące kategorie wymieniane przez Z. Nęckiego:

- e) dystans fizyczny – odgrywa dużą rolę między rozmówcami. Sposób ich rozmieszczenia względem siebie podczas rozmowy świadczy o wzajemnych posta-

---

<sup>7</sup> Krystyna Jarzabek, *Gestykulacja i mimika. Słownik*, „Śląsk”, Katowice 1994, s. 7.

<sup>8</sup> Edward Twitchell Hall, *Ukryty wymiar*, przełożyła Teresa Holówka, wyd. 3., „Muza”, Warszawa 2003, s. 9.

wach, relacjach, sympatii, wskazuje na zaangażowanie w konwersację itp. Człowiek posiada swoje „strefy” (intymna, osobista, społeczna, publiczna<sup>9</sup>), im bliżej ciała, tym strefa jest bardziej intymna. Do poszczególnych stref mają dostęp tylko określone osoby, naruszenie może wywołać reakcję obronną;

f) organizacja środowiska w skali osobistej – architektura wewnątrz, organizacja środowiska w skali publicznej – komunikowanie przez architekturę i urbanistykę. Formy przestrzenne są używane jako komunikatory estetyczne, ideologiczne i użytkowe. Do powyższej grupy można zaliczyć także wytwory sztuki plastycznej jako komunikaty.

**5. Parajęzyk** – przekazuje całą gamę zazwyczaj nieświadomych znaków, które informują na przykład o uczuciach, stanie, statusie, wykształceniu, pochodzeniu osoby mówiącej. Przyporządkować można do niego (wyszczególnione przez Z. Nęckiego):

g) dźwięki paralingwistyczne – wokalizatory, na przykład: westchnienia, pomruki, śmiech, płacz, okrzyki, sapanie, gwizdanie, jęki, chrząkanie, mruczenie, pokaszływanie, ziewnięcia samodzielne wyrażenia wokalne – odgłosy, które nie tworzą słów i ich części (na przykład przydźwięki w rodzaju „eee”, „yyy”).

h) Kanał wokalny: cechy głosu – ustawienie, tempo mówienia, rytm mówienia, głośność, intonacja, akcentowanie, rezonans, kontrola nad artykulacją, barwa głosu, wysokość, czas trwania wypowiedzenia głosek, czas latencji odpowiedzi, wahanie, dialekty, regionalizmy i inne. Sposób mówienia może zdradzić na przykład, czy osoba jest zdenerwowana, pewna siebie, a także jej pochodzenie (poprzez akcent). Z. Nęcki wspomina, że można spotkać się także z innymi podziałami w pracach poświęconych problematyce komunikacji niewerbalnej, które są dopuszczalne. Jednak wśród badaczy istnieje zgodność co do tego, że wyżej wymienione grupy stanowią najważniejsze formy komunikowania bezsłownego.

D. Morris do niewerbalnych aktów komunikacyjnych zalicza również następujące elementy: **6. Zapach**, **7. Symptomy fizjologiczne**, **8. Kod temporalny**, **9. Kod kontekstualny** (w tym miejscu pominięte w opisie).

## **5. Uwarunkowania kulturowe komunikacji niewerbalnej. Problem świadomego i nieświadomego przekazywania znaków oraz prawdziwości ich treści**

Ludzie, *homo sapiens*, należą pod względem biologicznym do świata przyrody, do naczelnych o bystrym umyśle, które przyjęły pionową postawę. Prawa

---

<sup>9</sup> A. Pease, op. cit., ibidem, s. 24.

biologiczne wpływają na kontrolę, regulację naszych zachowań, gestów, ruchów. Rzadko jesteśmy ich świadomi, co jest zdumiewające, zważywszy, jak wielką funkcję pełni komunikacja niewerbalna. Zazwyczaj komunikacja niewerbalna odbywa się nieświadomie (zarówno przekaz, jak i odbiór komunikatów), choć można wyćwiczyć w pewnym stopniu zdolność świadomego kontrolowania własnej mowy ciała. Zwykle interpretacja jest niemal bezbłędna, ale dotyczy to gestów wspólnych wszystkim ludziom, na przykład wyrazu twarzy, tonu głosu.

„W kulturach o bardzo odmiennych modelach życia emisja podstawowych stanów emocjonalnych jest podobna (...) w Japonii, Brazylii, Chile i Stanach Zjednoczonych uczucia szczęścia, strachu, zdziwienia, gniewu i smutku wyrażane są dokładnie tak samo”<sup>10</sup>.

Niektóre z gestów są jednak wykonywane świadomie, są to zazwyczaj komunikaty niewerbalne przyjęte przez daną wspólnotę (kulturę). Są też i takie, których treść nie jest rozumiana tak samo przez przedstawicieli różnych kultur (choć, patrząc przez pryzmat własnej kultury, można błędnie sądzić, że będą odczytane tak samo przez wszystkich ludzi). Wynika to z niewiedzy:

„żadna ze stron nie jest świadoma faktu, iż żyje w odrębnym świecie postrzeniowym”<sup>11</sup>.

Dlatego może dojść do wielu nieporozumień. Na przykład gest pokazania kółka utworzonego z palców wskazującego i kciuka dla Amerykanów będzie oznaczał, podobnie jak dla wielu ludzi: „ok” (okay), „wszystko w porządku”, ale już na Bliskim Wschodzie zostanie odebrany jako bardzo wulgarny gest, uwłaczający godności. W Japonii natomiast znaczy: „pieniądze, zapłata”, a na południu Francji – „nic”, „zero”, „coś bezwartościowego”<sup>12</sup>.

Nieświadomość mowy ciała uwidacznia się szczególnie na przykład podczas kłamstwa. Sygnały werbalne nie zgadzają się wtedy zazwyczaj z sygnałami niewerbalnymi. Najtrudniej jest manipulować na drodze komunikacji niewerbalnej, gdyż wyraz twarzy, spojrzenie, zdradzają nieprawdziwość słów. Bystry obserwator jest w stanie to wychwycić. Podczas kłamstwa mniej gestykulujemy, ponieważ podświadomie czujemy, że ruchy rąk mogłyby nie pasować do słów i przez to nas zdradzić. Kłamca więc nie macha rękami, ale dotyka nimi twarzy, sięga do ust, dotyka nosa, brwi, czoła.

Kobiety teoretycznie posiadają lepszą, bo wrodzoną umiejętność odczytywania niewerbalnych środków komunikacji, ponieważ rozwinęły ją dzięki opiece nad małymi dziećmi. (Kobieta komunikuje się z dzieckiem podczas jego kilku pierwszych lat życia głównie poprzez kanał niewerbalny.) Stąd trudniej ją okłamać.

---

<sup>10</sup> Zbigniew Nęcki, op. cit., s. 150.

<sup>11</sup> Edward Twitchell Hall, *Ukryty wymiar*, op. cit., ibidem, s. 14.

<sup>12</sup> Desmond Morris, *Zwierzę...*, op. cit., ibidem, s. 30.

## Cz. II. Językowy obraz świata

Język jest jednym z czynników kulturotwórczych. Słownictwo każdego języka utrwała pewien rodzaj postrzegania rzeczywistości. E. T. Hall uważa, że:

„W gruncie rzeczy stanowi on [język] główny czynnik kształtujący myślenie. Co więcej, nawet postrzeganie przez nas otaczającego świata”<sup>13</sup>.

Odwieczność obrazu świata w języku nie jest całościowa, ale fragmentaryczna: język utrwała jedynie poszczególne składniki rzeczywistości. Dostarcza również informacji na temat tego, w jaki sposób użytkownicy (tego języka) postrzegają świat. Choć wiemy, że nasz język mówiony różni się od innych, to naiwnie sądzimy, że język ciała jest jeden dla wszystkich. Praktycznie, ile języków, tyle obrazów.

„Język rozszerza doświadczenia w czasie i przestrzeni, a pismo z kolei rozszerza język”<sup>14</sup>.

Związki frazeologiczne tworzą istotną część językowego obrazu świata. Rola frazeologizmów polega na utrwalaniu w języku pewnych realiów obyczajowych, społecznych, kulturowych. Pełnią również funkcję komunikacyjną, wyrażają emocje, ujawniają stosunek do przedmiotu wypowiedzi lub rzeczywistości, wartościują, wzmacniają plastyczność i wyrazistość tekstu, jego siłę oddziaływania i komunikatywność, pośrednio charakteryzują osobę, która się nimi posługuje. Język polski jest bogaty we frazeologizmy, które mówią o komunikacyjnych zachowaniach niewerbalnych.

Druga część pracy polegała na zgromadzeniu materiału językowego (frazeologizmów mówiących o komunikacyjnych zachowaniach niewerbalnych), który następnie został podzielony (klasyfikacja ta wydaje się najbardziej uniwersalna) według kategorii zachowań niewerbalnych, przyjętych przez Z. Nęckiego, zajmującego się od lat problematyką obejmującą szeroki zakres zagadnień związanych z zachowaniami społecznymi (zwłaszcza w kontekście organizacji formalnych oraz w odniesieniu do kontekstu zachowań interpersonalnych). Niektóre z frazeologizmów, związane z określoną sytuacją kulturową, zostały także objaśnione. W ramach poszczególnych kategorii podział polega na przyporządkowaniu frazeologizmów do części ciała, a dalej na uporządkowaniu alfabetycznym. Przyjęto także jeszcze jedną dopuszczalną kategorię „symptomy fizjologiczne”. Podczas

---

<sup>13</sup> Edward Twitchell Hall, *Ukryty wymiar*, op. cit., ibidem, s. 10.

<sup>14</sup> Ibidem.

klasyfikowania pojawiły się wątpliwości – czy dany związek frazeologiczny obrazuje jakiś akt komunikacji niewerbalnej czy nie. Na przykład: „z ręką na sercu” mówi o zachowaniu pozawerbalnym, natomiast: „kamień spadł komuś z serca” – nie mówi o tego typu zachowaniu, chociaż z pozorów wydaje się, że tak. Największa trudność polegała na przyporządkowaniu zebranych już związków frazeologicznych do poszczególnych kategorii (gdyż niektóre można zaliczyć do kilku z nich), na przykład: „pokładać się ze śmiechu” – czy należy do kategorii „mimika twarzy” – ponieważ uśmiech jest pewnym wyrazem twarzy; czy do „pozycja ciała” – pokładający się ze śmiechu zmienia pozycję, następuje u niego skurcz niektórych mięśni; albo do kategorii „parajęzyk”: gdyż taka osoba zazwyczaj wydaje z siebie nieartykułowane odgłosy.

Celem poniższych części pracy jest analiza materiału językowego pozwalająca ustalić, która z kategorii zachowań niewerbalnych oraz jaka część ciała odgrywa najważniejszą rolę w komunikacji niewerbalnej.

### Cz. III. Wybrane związki frazeologiczne

Wybrane (ze względu na skromną objętość tej pracy) związki frazeologiczne w języku polskim obrazujące komunikacyjne zachowania niewerbalne, podzielone według wyżej wymienionych kryteriów. *Kursywą* zaznaczono te związki frazeologiczne, które są wywodzą się również z obserwacji zachowań zwierząt (znane z etologii), **wytłuszczonym drukiem (pogrubieniem)** zaś te, które mają zakorzenienie kulturowe, religijne, sakralne, zwłaszcza w Biblii i kulturze chrześcijańskiej.

#### 1. Kinezyka

##### a) Gestykulacja, ruchy ciała

##### Palec

- 1) bębnić palcami po stole
- 2) *drapać się w głowę / po głowie*
- 3) pukać się palcem w czoło
- 4) **pokazać figę**
- 5) położyć palec na ustach / przyłożyć palec do ust
- 6) **posypać głowę popiołem**
- 7) wytykać / pokazywać palcami / palcem / wskazywać palcem
- 8) *zakrywać / zamykać / zasłaniać / zatykać uszy*

##### Dłoń

- 9) bić pięścią w stół
- 10) bębnić pięściami w drzwi
- 11) bić brawo / oklaski
- 12) bić się / uderzyć się w piersi**
- 13) drzeć, rwać włosy na głowie**
- 14) klasnąć w dłonie
- 15) podać / podawać dłoń
- 16) potrząsać dłonią
- 17) podnosić dłoń
- 18) pokazywać pięść
- 19) skinąć dłonią
- 20) walić / trzasnąć / uderzyć pięścią
- 21) wyciągnąć / wyciągać do kogoś dłoń
- 22) zacisnąć pięści
- 23) (za)grać na nosie

## **Ręka**

- 24) *brać się / wziąć się / chwycić się / złapać się za głowę*
- 25) cofnąć rękę
- 26) machnąć / machać na coś ręką
- 27) nosić na ręku / na rękach nosić
- 28) obrzucać błotem**
- 29) odejmować sobie od ust**
- 30) oddać coś w czyjeś ręce
- 31) oprzeć na czymś ręce
- 32) podnieść rękę
- 33) przyłożyć nóż do gardła
- 34) ręce opadają
- 35) ręce do góry!
- 36) rozdzierać szaty
- 37) rozpychać się łokciami
- 38) rozłożyć ręce
- 39) składać ręce (do modlitwy)**
- 40) składać / złożyć / spleść ręce (na kolanach)
- 41) skrzyżować ręce
- 42) umknąć komuś ręki
- 43) umywać (umyc) ręce
- 44) wbić komuś nóż w plecy
- 45) *wyciągać rękę*

**46) wyzwąć kogoś na rękę (na pojedynek) / iść z kimś na rękę**

47) z otwartymi rękami (rękoma) (witać, przyjąć kogoś)

48) z próżnymi / z pustymi rękami

49) z ręką na sercu (powiedzieć / wyznać)

50) zacierać ręce

51) zaciskać ręce

52) załamywać ręce

53) założyć ręce

**54) założyć ręce za pas**

## **Ramię**

55) brać coś na swoje barki

56) otworzyć / roztworzyć / rozłożyć / rozewrzeć / rozpostrzeć / rozkrzyżować ramiona

57) pochylić, przygarbić ramiona

58) przeciągnąć się w ramionach

59) skulić ramiona

60) wzruszyć ramionami

**61) zakasać rękawy**

## **Rękawica**

**62) rzucić / podjąć/ podnieść rękawicę**

**63) uderzać (bić) otwartą rękawicą**

## **b) Ruchy nóg (przemieszczanie się kogoś w inne miejsce)**

64) *biec / gnać na łeb na szyję*

65) *biegać jak kot z pęcherzem (potocznie)*

66) *biegać z wywieszonym językiem*

67) biec jak szalony

68) brać nogi za pas

**69) chodzić jak zbląkana (błędna) owca**

70) *chodzić własnymi ścieżkami*

71) chodzić z głową w chmurach

72) dać drapaką / dać nogę (potocznie)

73) iść gdzie oczy poniosą

74) iść ramię w ramię / ramię przy ramieniu

75) nie móc zrobić kroku

76) podłożyć komuś stopę / nogę

- 77) powłóczyć nogami  
 78) przebierać nogami  
 79) przestępować z nogi na nogę  
**80) ruszać się jak mucha w smole**  
**81) skakać jak łania**  
 82) skakać z radości  
 83) spieszyć się jakby się paliło  
 84) stawiać pierwsze kroki  
 85) utykać na nogę  
 86) *wlec się jak żółw*  
 87) wyjść jak zmyty (potoczne)  
 88) wpaść jak bomba  
 89) wpaść jak po ogień  
 90) wziąć nogi za pas  
 91) zasuwać jak mały samochodzik (potoczne)

### c) Ruchy głowy

- 92) bić głową o mur  
**93) bić czołem, bić poklony**  
 94) *chować głowę w piasek*  
 95) chylić głowę / uchylić głowy  
 96) chylić czoła  
 97) *jeść aż się uszy trzęsą / trzęsły*  
 98) *jeść jak prosię*  
**99) kiwać / kiwnąć / skinąć głową (potakiwać)**  
 100) kiwać / pokiwać głową (z politowaniem, podziwem, ubolewaniem, współczuciem; niepewnością itd.) 101) *kłaść / położyć uszy po sobie*  
 102) kręcić głową  
 103) kręcić nosem  
 104) *nastawić / nadstawić ucha / uszu*  
 105) nadstawić głowy/ gardła/ karku /skóry  
**106) nakłonić ucha**  
 107) pochylić głowę  
 108) podnieść głowę  
 109) spuścić / zwiesić nos na kwintę  
**110) ulotnić się jak kamfora**  
 111) wtykać nos



## d) Ruchy różnych części ciała

**112) (bić się / pojedynkować /walczyć) do pierwszej krwi / do ostatniej kropli krwi**

113) kręcić się / zakręcać się jak fryga

114) kłaniać się unieźenie

115) pękać ze śmiechu

116) podnieść się z upadku

117) pokładać się ze śmiechu

118) stanąć na nogi

**119) sypać piaskiem w oczy**

120) trząść się jak galareta

121) trząść się jak osika na wietrze

122) wciągnąć brzuch

123) wypinać pierś

124) wywinać orła (potoczne)

125) założyć nogę na nogę

126) zasłaniać/ osłaniać własną pierśią

127) zrywać boki ze śmiechu

## e) Wyraz mimiczny twarzy

### Oczy

128) płakać krwawymi łzami

129) *płakać jak bóbr*

**130) uśmiechać się przez łzy (uśmiech przez łzy)**

**131) wypłakiwać sobie oczy**

### Nos

132) zadzierać nosa

### Usta

133) *pokazać zęby (w uśmiechu) / (wy)szczrzyć zęby / obnażyć / odkrywać / odsłaniać zęby*

134) rozdziawić / rozdziawiać dziób (o ptaku) / pysk / paszczę (o zwierzęciu) / usta / gębę / japę

(o człowieku)

135) splunąć komuś w twarz

- 136) uśmiechać się od ucha do ucha  
137) wystawić / pokazać język  
138) *wyduć wargi*

## **Twarz**

- 139) czerwienić się / poczerwienić / zaczerwienić się / (za)rumienić się po same uszy / powyżej uszu  
140) dostać rumieńców  
**141) Janusowe oblicze**  
142) mieć coś wypisane na twarzy  
**143) mieć kamienną twarz**  
144) płonąć / kipieć / pałać gniewem  
145) stracić na minie

## **Czoło**

- 146) zmarszczyć czoło,  
147) zmarszczyć, ściągnąć brew/brwi

## **f) Spojrzenia, kontakt wzrokowy**

- 148) błędzić / toczyć / powieść / wodzić (przestarzałe) powlec okiem / oczyma  
149) błyskawice strzelają z oczu  
150) kłamać / łgać w żywe oczy  
151) mrugać filuternie / porozumiewawczo / znacząco  
152) mrużyć oczy  
153) nie móc od czegoś oderwać wzroku  
**154) oczy stają w słup, słupem / kołem; wyłazą / wychodzą z orbit**  
*155) patrzeć bykiem*  
*156) patrzeć jak ciele na malowane wrota*  
*157) patrzeć jak sroka w kość*  
158) patrzeć (na kogoś) z góry  
159) patrzeć / spoglądać kosym / łaskawym / miłym / niechętnym / niemiłym / przychylnym zazdrośnym okiem  
160) patrzeć przez palce  
161) patrzeć prosto w oczy  
162) patrzeć / spoglądać spode łba  
**163) patrzeć / wlepić oczy / wpatrywać się jak w tęczę**  
**164) patrzeć złym okiem – złe oko (złe, nienawistne spojrzenie)**  
165) podnieść / wznieść oczy

- 166) przymknąć / przymykać; zmrużyć na coś oko  
 167) przejrzeć / przeniknąć okiem; przeszyć / przesywać oczyma  
 168) *robić baranie / słodkie / maślane oczy*  
**169) robić / puszczać / sypać perskie oko**  
 170) rzucić okiem  
 171) spojrzeć z ukosa / spode łba  
 172) spuścić oczy  
 173) stanąć oko w oko  
 174) strzelać (słodkimi) oczami (oczyma)  
 175) strzyc okiem  
 176) wybałuszać / wytrzeszczać oczy  
**177) wzrok bazyliuszka**  
 178) zaglądać komuś przez ramię  
 179) *zapuszczać żurawia* (potoczne)  
**180) znaleźć łaskę w czyichś oczach**  
 181) zmierzyć okiem / oczami

#### **g) Pozycja ciała w czasie rozmowy**

- 182) leżeć do góry brzuchem  
 183) leżeć jak kłoda  
 184) leżeć / spoczywać w ramionach  
 185) *leżeć u nóg*  
 186) nosem się podpierać  
 187) padać na twarz  
 188) siedzi jakby kij połknął  
 189) siedzieć jak na rozżarzonych węglach  
 190) siedzieć / stać jak kołek  
 191) siedzieć z założonymi rękami  
 192) stać prosto jak struna  
**193) stanąć w szranki – stawać do boju (przyjąć bojową postawę)**  
 194) śpi jak zabity  
 195) wesprzeć się pod boki  
 196) zasnąć z nudów  
 197) zasnąć jak kamień  
 198) zasnąć na siedząco  
**199) (zasnąć snem sprawiedliwego) sen sprawiedliwego**

## 2. Dotyk (następuje bezpośrednio zetknięcie dotykowe dwóch osób)

### a) Pozytywny wydźwięk

- 200) chwycić / chwycić / pochwycić / porwać / schwycić / wziąć / złapać za rękę
- 201) brać / chwycić / pochwycić / porwać / wziąć w ramiona
- 202) głaskać po głowie
- 203) klepać kogoś po ramieniu
- 204) objąć / ogarnąć / opasać / opleść / otoczyć / przygarnąć ramieniem
- 205) oddać rękę
- 206) padać w ramiona
- 207) pocałunek pokoju
- 208) podać rękę (przywitać się)
- 209) podać ramię / służyć ramieniem
- 210) podawać pomocną dłoń
- 211) prowadzić pod rękę / za rękę
- 212) przyjąć coś z pocałowaniem ręki
- 213) rozwiązać ręce
- 214) skraść pocałunek/całusa
- 215) trzymać za rękę / się za rękę
- 216) trzymać rękę na pulsie
- 217) trzymać się pod ramię
- 218) tulić w ramionach
- 219) ucałować dłoń
- 220) uścisnąć dłoń
- 221) wesprzeć się na (czyimś) ramieniu / o (czyjeś) ramię
- 222) wiązać / związać stulą ręce
- 223) wkładać (na kogoś) rękę (błogosławić)
- 224) zarzucić ręce na szyję / ramiona na szyję

### b) Negatywny wydźwięk

- 225) ciągnąć kogoś za uszy
- 226) dać / trzasnąć / uderzyć / wyrznąć (kogoś) w zęby
- 227) dać komuś w gębę / mordę / w pysk, przyłożyć/ przylać komuś po gębę /mordzie/ pysku
- 228) głaskać pod włos
- 229) głaskać się po brodzie
- 230) pocałować kogoś gdzieś
- 231) pocałunek Judasza**
- 232) położyć na łopatkę**

- 233) potrząsnąć (czyjaś) dłonią
- 234) potrząsać (czyjaś) ręką
- 235) przyłożyć pięścią
- 236) natrzeć uszu
- 237) uderzyć poniżej pasa (cios / chwyt poniżej pasa)**
- 238) wiązać ręce
- 239) wodzić za nos**

### 3. Wygląd fizyczny

- 240) anielska postać**
- 241) być gołym jak święty turecki**
- 242) chłop jak dąb
- 243) chłop na schwał
- 244) cholera kogoś trzęsie (potoczne)
- 245) *dostać gęsiej skórki*
- 246) mieć bielmo na oczach
- 247) mieć mleko pod nosem
- 248) mieć na czym siedzieć (potoczne)
- 249) *mieć oczy jak królik*
- 250) mieć oczy jak spodki
- 251) nie grzeszyć urodą
- 252) *pienić się jak indor*
- 253) ręce delikatne jak atlas
- 254) robić coś w rękawiczkach
- 255) robić się na bóstwo
- 256) skóra i kości
- 257) strój Adamowy**
- 258) świecić piętami
- 259) ubiór czyni człowieka**
- 260) *włos się jeży*
- 261) *włosy stają dęba*
- 262) wyglądać jak nieboskie stworzenie
- 263) wyglądać jak półtora nieszczęścia
- 264) wyglądać jak strach na wróble

### 4. Proksemika

#### a) Dystans fizyczny

- 265) być jak papużki nierozłączki

- 266) być przypartym do muru  
 267) czaić się po kątach  
**268) dać pole**  
 269) na odległość ramienia  
 270) pójść na stronę  
 271) podpierać ścianę  
 272) przemykać się ukradkiem  
 273) trzymać ręce przy sobie  
 274) trzymać się blisko  
**275) twarzą w twarz**  
 276) usiąść/ stanąć z boku 277) w cztery oczy  
**278) zachować dystans**  
 279) *stanąć w bezpiecznej odległości*  
 280) zniknąć z oczu  
 281) zniknąć z zasięgu wzroku  
 282) zniknąć z pola widzenia

## 5. Parajęzyk

### a) Kanał wokalny

- 283) aksamitny głos  
 284) mówić donośnym głosem  
 285) mówić podniesionym głosem  
 286) mówić szeptem  
 287) milczeć jak głaz / grób / zaklęty  
 288) nie móc wydobyć z siebie słowa  
 289) nie móc wydusić nic z gardła  
 290) używać podniesionego tonu

### b) Dźwięki paralingwistyczne:

- 291) cedzić (słowa) / wycedzić / mrużyć / syczeć przez zęby  
 292) dobyć (z piersi) / posłać / (s)tłumić / wydać westchnienie  
 293) dostać ataku śmiechu  
 294) dostać ataku (spazmatycznego) płaczu  
**295) drzeć się jakby kogoś ze skóry obdzierali / jakby z kogoś pasy darli**  
 296) jęć się komuś wyrwał z piersi  
 297) jęczeć z bólu  
 298) mrużyć pod nosem  
 299) *parskać śmiechem*

- 300) płakać rzewnymi łzami
- 301) *rechotać ze śmiechu*
- 302) *ryczeć jak wół*
- 303) *ryczeć ze śmiechu*
- 304) *rzyć ze śmiechu*
- 305) śmiać się do rozpuku
- 306) śmiać się do upadłego
- 307) śmiać się jak głupi do sera
- 308) śmiać się przez łzy
- 309) tłumić jęki
- 310) wybuchnąć płaczem
- 311) wrzeszczeć w niebogłosy

## **6. Symptomy fizjologiczne**

- 312) być bladym jak kartka papieru / kreda / płótno / chusta
- 313) być sinym z zimna
- 314) chwiać się, zachwiać się, kołysać się, słaniać się na nogach
- 315) krew się w kimś burzy
- 316) krew się w kimś gotuje
- 317) ktoś się dusi z gniewu
- 318) ktoś się zapienił z gniewu
- 319) lecieć przez ręce
- 320) mieć nogi jak z waty
- 321) miotać się w ataku
- 322) (nagła) krew (kogoś) zalewa
- 323) nie móc złapać tchu
- 324) nogi się (pod kimś) uginają
- 325) odchodzić od zmysłów
- 326) osunąć się na ziemię
- 327) trząść się z zimna
- 328) trząść się ze złości
- 329) trząść się ze strachu
- 330) wstrzymywać oddech
- 331) zostać rażonym apopleksją / szlag kogoś trafia (potoczne)
- 332) zachować zimną krew
- 333) zwijać się z bólu

Analiza powyższych badań językowych nie tylko potwierdza ważność komunikacji niewerbalnej w życiu, ale również pozwala na stwierdzenie, że największą rolę w tego typu komunikowaniu odgrywa kinezyka (193 związki frazeo-

logiczne na 333 zebrane), a w niej zwłaszcza gestykulacja rąk (63 związki) oraz spojrzenie i kontakt wzrokowy – 33 związki. Na przewagę kinezyki wskazuje również teoria D. Morrisa, który uważa, że: (w przeciwieństwie do zwierząt)

„wykonujemy dłońmi i palcami co najmniej trzy tysiące różnych gestów, nie włączając w to języka migowego głuchoniemych (...). Posługiwanie się gestami stało się możliwe dzięki przyjęciu przez gatunek ludzki postawy pionowej, w wyniku czego kończyny przednie przestały pełnić funkcje lokomocyjne. (...) [Jeśli chodzi o ekspresję twarzy, to] Anatomicznie rzecz biorąc, mamy twarze najbardziej ekspresyjne ze świata zwierząt”<sup>15</sup>.

Ręce i oczy są zatem częściami ciała, którymi przekazujemy najwięcej komunikatów pozawerbalnych. Kolejną kategorią odgrywającą istotną rolę (na podstawie zgromadzonego materiału językowego) jest parajęzyk (49 związków frazeologicznych) i dotyk (40 związków), a dalej: wygląd zewnętrzny (25), symptomy fizjologiczne (21), a na końcu dystans fizyczny (17).

#### **IV. Zakorzenia kulturowe wybranych związków frazeologicznych, uwzględnionych powyżej w spisie**

W tej części pracy dokonano podziału materiału językowego w zależności od przynależności do różnych kultur, a dalej – alfabetycznie. Związki frazeologiczne mające zakorzenie kulturowe zostały zapisane wytłuszczonym drukiem (**pogrubieniem**) w innej części niniejszej pracy (powyżej).

##### **1. Nawiązania biblijne**

###### **A. Stary Testament**

1) **chodźć jak zbląkana owca** – chodźć bez celu, nieprzytomnie – w Biblii: np.

„Błądźć jak owca, która zaginęła”

(Ps 119, 176; Jz 53, 6; Jr 50, 17; Łk 15, 6; 1P 2,25).

2) **nakłonić ucha** – nadstawić ucha, przysłuchiwać się czemuś – według Biblii:

„Nakłoń, Panie, twego ucha”

(2Krl 19, 16; Ps 55, 2, Ba 2, 16 oraz inne.

---

<sup>15</sup> Desmond Morris, *Zwierzę...,* op. cit., s. 12, 16.



3) **nosić na ręku / na rękach nosić** – uwielbiać, ubóstwiać, zaspokajać wszelkie zachcianki (ukochanej); według Biblii, Ps 90, 11-12:

„Albowiem aniołom swoim polecił, aby cię strzegli na wszystkich drogach twoich. Na rękach cię nosić będą, byś nie uraził o kamień nogi swojej”.

4) **patrzeć / wlepić oczy / wpatrywać się jak w tęczę** – z podziwem, z zachwytem, uwielbieniem.

„Łuk mój kładę na obłokach, aby był znakiem przymierza między mną a ziemią” –

Rdz 9, 13; (Bóg zwracający się do Noego i jego synów).

5) **przyjąć coś z pocałowaniem ręki; pocałowanie ręki monarchy** – w chwili obejmowania urzędu było wielowiekową tradycją, z której wywodzi się też całowanie ręki czy pantofla papieża, pierścienia kardynałów, biskupów i opatów, całowanie Biblii przez protestantów po złożeniu przysięgi; rozpowszechnione też było całowanie ręki posągu bóstwa albo świętego lub gdy posąg znajdował się zbyt wysoko, całowanie jego stopy albo własnej dłoni, którą stosownym gestem przesłało się pocałunek bóstwu. W Biblii, 2 Krl 19, 18, Bóg powiada prorokowi Eliaszowi:

„zostawię w Izraelu 7000 mężów, których kolana nie zginały się przed Baalem, i wszystkie usta, które nie chwaliły go, całując ręce”<sup>16</sup>.

6) **strój Adamowy** – nagość; Rdz 2, 25; 3, 10-11.

7) **twarzą w twarz (ogłądać)** – na wprost kogoś, będąc zwróconym przodem do kogoś, prosto w oczy; bezpośrednio. W Biblii „Ogłądać Boga twarzą w twarz”: na przykład: Wj 3,6; Lb 12,8; Pwt 5,4; Syr 45,5; 1Kor 13,12.

8) **wodzić kogoś za nos** – powodować kimś, kierować, według swej woli, w tę czy ową stronę; przysłowie pochodzące prawdopodobnie od obyczaju prowadzenia bawołów, wielbłądów, niedźwiedzi itd. za łańcuch przytwierdzony do kółka przebijającego przegrodę nosową zwierzęcia; w Biblii (Iz 37 29):

„Pycha twoja przyszła do uszu moich; przeto wprawię kółko w nozdrza twoje [...] i zawrócę cię z drogi”.

9) **wyplakiwać sobie oczy** – ciągle płakać z żalu, ze zmartwienia; według Biblii, Treń Jeremiasza, 2, 11.

10) **(zasnąć snem sprawiedliwego)** sen sprawiedliwego – spokojny, beztronski; według Biblii; Prz 3, 24; 2; Ps 3, 6; 4, 9; Kpł 26,6.

---

<sup>16</sup> Władysław Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, wyd. 2., Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987, s. 890.

11) **znaleźć łaskę w czyichś oczach** – zyskać aprobatę, zasłużyć na czyjeś uznanie – według Biblii, Rdz 18,3 i inne.

## B. Nowy Testament i chrześcijaństwo

12) **bić się w piersi** – uderzać się w piersi na znak zapewnienia, zapewniać, przysięgać albo: uderzać się w piersi na znak skruchy; przyznawać się do winy; kajać się, żałować za grzechy (gest w chrześcijaństwie).

13) **patrzeć złym okiem** – złe oko (złe, nienawistne spojrzenie) – łac. *oculus malus*, z Wulgaty, Ewangelia wg św. Marka – Mk 7, 21-22:

„Z serca ludzkiego wychodzą złe myśli, złe oko”.

Wg wierzeń ludowych złe oko, wł. *malocchio*, złe spojrzenie, przynosi nieszczęście, rzuca zły urok, wł. *iettatura*.

14) **pocałunek Judasza** – wg Ewangelii Mateusza – Mt 26, 48-49, Judasz powiedział sługom kapłańskim, z którymi przyszedł:

„Kogokolwiek pocałuję, on to jest, chwytajcie go», a przystąpiwszy do Jezusa, rzekł: »Bądź pozdrowiony, Rabbi!«. I pocałował go”.

Przenośnie: fałszywa, obłudna uprzejmość, czułość.

15) **pocałunek pokoju** –

„łac. *osculum pacis*, jeden z obrządków eucharystycznych pierwotnego Kościoła chrześcijańskiego; ceremonia we mszy uroczystej, odprawianej z asystą; celebrians całuje diakona i subdiakona, oni zaś innych duchownych znajdujących się w chórze, bezpośrednio albo za pośrednictwem pacyfikału (ozdobnego krzyża albo medalionu metalowego, a później pateny)”<sup>17</sup>.

16) **posypywać głowę popiołem** – uznawać swą winę, wyrazić żal i skruchę, ukorzyć się, żałować – znak skruchy, żalu, pokuty w chrześcijaństwie.

17) **składać ręce** – jak do modlitwy – gest nieznanym starożytności, również pierwszym chrześcijanom, zaświadczony dopiero od XI wieku.

18) **umywać (umyć) ręce** – nie chcieć brać w czyn udziału; nie chcieć się mieszać do czegoś; zrzucić z siebie odpowiedzialność za coś, co się dzieje, co ma się stać, co się stało, oświadczyć, że się jest niewinnym; według Biblii, (Pwt 21, 1-9) jeśli znajdzie się człowieka zabitego, a sprawca zabójstwa jest nieznanym, wówczas starszyzna sąsiedniego miasta winna zabić jałowicę i umyć nad nią ręce, mówiąc:

„Ręce nasze krwi tej nie wylały ani oczy nie widziały.”.

---

<sup>17</sup> Ibidem.

Występuje także w Psalmach – Ps 25, 6; 72,13; Ewangelii wg św. Mateusza – Mt 27, 24: [Piłat] –

„wziąwszy wodę, umył ręce przed pospólstwem, mówiąc: Nie winienem krwi tego sprawiedliwego; wasza to rzecz!”.

19) **wiązać / związać stulą ręce** – w chrześcijaństwie na znak zawartego ślubu kapłan przewiązuje małżonkom dłonie stulą.

## 2. Kultura antyczna (Grecja, Rzym)

20) **Janusowe oblicze** – zagadkowe, zmienne, dwuznaczne, dwustronne. Janus to staroitalskie bóstwo biegu słońca albo drzwi domu, bram miasta. Przedstawiano go o dwóch głowach zrosniętych potylicami, twarzami zwróconymi w przód i w tył, w przyszłość i przeszłość. Prastara świątynia Janusa na Forum Romanum miała dwuskrzydłowe drzwi, otwarte w czasie wojny, zamykane na czas pokoju. Janusa wzywano na początku wszelkich czynności i przedsięwzięć. Głowa jego była wyobrażona na najmniejszym miedziaku – asie.

21) **mieć kamienną twarz** (z kamienną twarzą) – spokojnie, obojętnie, nie zdradzając żadnych emocji. Takie twarze niewyrażające żadnych namiętności mają rzeźby antyczne. Emocje nie były uznane za godne, gdyż ceniono umiar, powściągliwość (niezależnie od doznawanego bólu czy radości), stoicki spokój, czego przykładem są posągi ze starożytnej Grecji (na przykład Dyskobol Myrona). Współcześnie „kamienna twarz” to pierwsza z technik pokerowych: gracz ma nieprzeniknione oblicze, oszczędne ruchy, aby zmylić przeciwników (gdym przykład dostał złą kartę).

22) **obrzucać kogoś błotem** – gest wykonywany przez dłoń z rozcapierzonymi wszystkimi palcami, wymierzoną prosto w twarz ofiary. Na całym świecie znaczy „odsuń się”, „idź sobie”. Swe korzenie ma w Grecji, gdzie jego znaczenie jest bardziej obraźliwe („rzucam ci w twarz plugastwo”). Ten typowo helleński gest zwany po grecku  $\mu\omicron\upsilon\nu\tau\zeta\alpha$  [‘mountza’] pochodzi z czasów bizantyńskich, kiedy to

„jeńców ustawiano wzdłuż ulic i każdy przechodzień mógł nabrać w rękę błota i rzucić nieszczęśnikowi w twarz”<sup>18</sup>.

Współcześnie większość Greków nie ma pojęcia o tym pierwotnym znaczeniu, a symbol  $\mu\omicron\upsilon\nu\tau\zeta\alpha$  [‘mountza’] można kupić jako nalepkę na samochody.

23) **pokazać (komuś) figę** – Żartobliwie „pokazać figę” znaczy:

---

<sup>18</sup> Desmond Morris, *Zwierzę...*, op. cit., s. 26.

„zaciśnąć dłoń i wsuwając kciuk między palec wskazujący a średni pokazać tym gestem, że ktoś nic nie otrzyma, nic nie uzyska; nic nie dać, wykiwać kogoś, wystrychnąć na dudka”<sup>19</sup>.

Figa (łac. *ficus carica*) to owoc figowca (gatunek drzewa uprawiany w basenie Morza Śródziemnego i w krajach tropikalnych, mający także swą odmianę indyjską).

„Symbol kobiecych genitaliów i amulet ochronny. (...) Można ją wywieść ze starożytnej Grecji, gdzie w pewnych szczególnych okolicznościach kobiety dla przezwyciężenia złych czarów w sposób rytualny eksponowały swoje narządy płciowe.(...) [Zwyczaj] znalazł odzwierciedlenie w rysunkach rytych w kamieniu nad drzwiami niektórych kościołów chrześcijańskich. (...) Gest figi (po włosku *mano fica*), od slangowego *fica* albo figa to symboliczna wersja rytualnego aktu ekshibicjonizmu”<sup>20</sup>.

Współcześnie większość ludzi (wyjątkiem są Portugalczycy) uważa ten gest za obraźliwy. W Portugalii przetrwało jego stare znaczenie (gest służący odwróceniu uwagi złych demonów), a także w Brazylii i rejonów Kioto (gdzie dotarli Portugalczycy, przekazując tubylcom także gesty).

24) **rwać, wrywać, drzeć (sobie) włosy z głowy** – targać włosy w rozpacz, rozpaczać, wyrażać najwyższe zdenerwowanie, poirytowanie; być roztrzęsionym, histeryzować – gest ten wykonywały zawodowe płaczki w starożytnym Rzymie podczas pogrzebów patrycjuszy.

25) **sypać / rzucać piaskiem w oczy** – wprowadzać w błąd, okłamywać, blagować. Podczas walk gladiatorских (starożytny Rzym) – dosłownie nabierać garścią piasku z areny i sypnąć przeciwnikowi w oczy, aby go oślepić, zmylić, zdyskwalifikować nieuczciwym sposobem.

26) **uśmiechać się przez łzy (uśmiech przez łzy)** – w *Iliadzie*, 6, 484, Homera Andromacha, żegnając się z Hektorem idącym na śmiertelny bój, odebrała od niego ich synka Astyanaksa i

„wzięła go na swe łono, uśmiechając się przez łzy”.

### 3. Kultura Bliskiego Wschodu

27) **bić czołem / pokłony** – kłaniać się nisko, do ziemi, korzyć się. Gest kojarzący się z kulturą wschodnią, gdzie poddani padali na twarz przed władcą lub zwierzchnikiem.

28) **goły jak święty turecki** – bardzo biedny, bez grosza, nie mający nic.

---

<sup>19</sup> Stanisław Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1-2, wyd. 6, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1989, [T. 1, A-P], s. 220.

<sup>20</sup> Desmond Morris, *Zwierzę...*, op. cit., s. 26.

29) **robić / puszczać / sypać perskie oko** – spoglądać zalotnie, kokieteryjnie, figlarnie; dać komuś sygnał, by danej rzeczy nie traktował poważnie. Perskie oko – zwrot pochodzący z Krakowa, znaczący ‘figa z makiem, guzik, Adiu Fruziu!’, ani mi się śni, mów mi wuju, gadaj do lampy, alem cię wystrychnął na dudka’. Nazwa teatryku działającego w Warszawie w latach 1925-1927. W dawnym Persepolis istniał zwyczaj:

„by nie skalać ognia, ciała zmarłych nie mogły być spalone, by nie skalać ziemi – nie mogły być w niej zakopane. Zwłoki zostawiano więc w pozycji siedzącej na kamiennej wieży, na którą przylatywały z pustyni sępy, by je zjeść. Kapłan przyglądał się, które oko najpierw zostało wydziobane: jeśli prawe, to duszę zmarłego czekało zbawienie, jeśli zaś lewe – przyszłość nie jawiła się najlepiej”<sup>21</sup>.

#### 4. Kultura Dalekiego Wschodu

30) **ulotnić się jak kamfora** (zniknąć bardzo szybko) – kamfora to wonna substancja używana od dawna w medycynie jako środek rozgrzewający do użytku zewnętrznego. W temperaturze pokojowej kamfora sublimuje, czyli przechodzi ze stanu stałego w stan gazowy z pominięciem stanu ciekłego, stąd powiedzenie „znika jak kamfora”. W postaci stałej otrzymywana z drewna cynamonowca kamforowego rosnącego w Chinach i w Japonii. Do Europy przywędrowała prawdopodobnie poprzez kontakty handlowe.

#### 5. Kultura europejska – nawiązania do rycerskich i szlacheckich zwyczajów

31) **dać pole** – dawniej przyjąć wyzwanie, stanąć do walki (odniesienie do walk rycerskich, pojedynków).

32) **położyć na łopatkach** – zdecydowanie pokonać kogoś w jakiejś rywalizacji, sporze; wykazać swą wyższość nad kimś, większe umiejętności w jakiejś sferze. W sporcie (boksie) – powalić przeciwnika na ziemię.

33) **rzucić / podjąć / podnieść rękawicę** – wyzwąć na pojedynek; według średniowiecznego obyczaju (w Europie):

„W dawnych wiekach rzucenie komu rękawicy w twarz lub pod nogi, znaczyło wyzwanie na pojedynek i do boju”<sup>22</sup> –

rzucenie rękawicy oznaczało wyzwanie na pojedynek, a podjęcie jej przyjęcie wyzwania; dziś – wezwać do wzięcia udziału w dyskusji albo rywalizacji.

---

<sup>21</sup> „Poznaj świat w Internecie”, <http://poznajswiat.com.pl/art/758>, (dostęp: 12.11.2007).

<sup>22</sup> Zygmunt Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego, t. 1-4, wyd. 2., „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1972, t. 4, P-Ż, s. 161.

34) **uderzać (bić) otwartą rękawicą** – uderzać nieprawidłowo, niezgodnie z przepisami, niezgodnie z zasadami walki (turnieju, pojedynku).

35) **uderzyć poniżej pasa (cios, chwyt poniżej pasa)** – niezgodny z przepisami walki (współcześnie bokserskiej), przenośnie: argument, zarzut nieuczciwy, nieczysty, ad personam (natury osobistej, niezwiązany z przedmiotem sporu), nielojalny.

36) **wyzwać (kogoś) na rękę (na pojedynek) / iść (z kimś) na rękę** – zwyczaj walk jeden na jednego pochodzi ze średniowiecznych turniejów oraz „sądów bożych” w Europie, w Polsce

„rzadko uciekano się do prób zabobnych, jako na Zachodzie u Bawarów, Turyngów, Normandów, Allemanów, Burgundów, Longobardów (...) A tak podobno ze wszystkich krajów Europy najpierw w Polsce wszelkie próby pojedynkowe w sądach zostały zabronione prawem. Gdy z powodu zwad i bójek po karczmach, na zjazdach i biesiadach, między barcią chorągiewną wydarzały się zabójstwa, z których [tłumaczono], że to były pojedynki, przeto w XVI w. pojedynki zostały prawem zabronione tak w Koronie, jak Litwie. (...) Za to bijatyki i rąbaniny po obozach i sejmikach (...) stawały się coraz częstsze w miarę upadających cnót obywatelskich”<sup>23</sup>.

37) **zakasać rękawy** – przygotować się do usilnej pracy – gest szlachecki, oznaczający gotowość do walki.

38) **złożyć ręce za pas** – gest szlachecki oznaczający pewność siebie, podkreślający ubiór i godność.

39) **(bić się, pojedynkować, walczyć) do pierwszej krwi / do ostatniej kropli krwi** – pojedynkować się aż do zranienia któregoś z przeciwników / do końca, do upadłego, do ostatka, do ostatniego tchu, do śmierci. Wywodzi się to ze zwyczaju walk, pojedynków.

40) **stanąć w szranki** – przenośnie: stawać do walki na jakąkolwiek broń, zwłaszcza na słowa. Szranki to ogrodzenie otaczające arenę turniejową, pole działania, granica. Wywodzi się zatem ze średniowiecznych zwyczajów rycerskich (turnieje, pojedynki).

## 6. Różne zakorzenienia

41) **anielska postać** – mieć anielską postać, być pięknym jak anioł. Anioł w religiach Wschodu to niematerialna istota, pośrednicząca między bóstwem a ludźmi, wysłannik Boga w mazdaizmie, judaizmie, chrześcijaństwie i islamie.

42) **drzeć się jakby kogoś ze skóry obdzierali / jakby z kogoś pasy darli** – torturować, zdzierając pasami skórę; przenośnie: wyzyskiwać kogoś – tortury, które stosowała Inkwizycja powołana do wykrywania i karania ruchów heretyckich i antykościelnych. Jej wyroki wykonywała władza świecka. W Polsce, do czasów

---

<sup>23</sup> Ibidem, s. 58-60.

Stanisława Augusta Poniatowskiego „inkwizycją” nazywano eufemistycznie tortury, stosowane podczas dochodzenia sądowego, śledztwa.

43) **kiwać, kiwnąć, skinąć głową** – na znak potakiwania, pozdrowienia, podziękowania, przyzwolenia, potwierdzenia. Gest ten u większości ludzi oznacza „tak”. D. Morris uważa, że wywodzi się to z ruchów poszukiwania matczynej piersi w niemowlęctwie. Dziecko karmione piersią wykonuje taki ruch główką w górę i w dół, „tak jakby chciało powiedzieć:

„tak, jestem głodne, chcę jeść”<sup>24</sup>.

Natomiast, gdy jest nasycone, to zazwyczaj odwraca główkę lub (rzadziej) unosi do góry, „odwracanie” przerodziło się w gest oznaczający „nie” w większości kultur, z wyjątkiem Grecji oraz południowej części Włoch (gdzie kiedyś dotarła kolonizacja grecka, do linii w rejonie pasma górskiego Massico, czego wynikiem było przekazanie kultury, w tym gestów).

44) **wzrok bazyliuszka** – spojrzenie mogące zabić, nieprzyjazne, nienawistne, podejrzliwe, spojrzenie zabójcze, świdrujące, nieżyczliwe.

„Bazyliuszek kapturnik, rodzaj dużej amerykańskiej jaszczurki tropikalnej; gad z legend starożytnych i średniowiecznych, wykluwający się z jaja złożonego przez 7-letniego koguta (!) wysiedzianego przez węża; kogut albo indyk z ogonem węża albo jaszczurki i oczyma żaby lub jaszczura, albo smok; przenośnie: człowiek przewrotny, złośliwy, podstępny, z gr. *basilikós* ‘azjatycka jaszczurka królewska’ od *basileus* ‘król’, gdyż jaszczurkę uważano za koronowaną z powodu białej plamki na głowie. (Biblia, Iz 59, 5; Pliniusz, Historia naturalna, 8, 33; 29, 19), w średniow. Historia Aleksandra Wielkiego w rozdziale ‘Jako Aleksander wszedł w padoł ciemny, a tam znalazł bazyliuszka’, tł. pol. 1510. Według podań polskich bazyliuszki miał się znajdować w podziemiach krakowskich Krzysztoforów i w piwnicy jednego z warszawskich domów staromiejskich, gdzie ludzie schodzący do piwnicy nagle od wzroku jego ginęli. Zabijano go przy pomocy zwierciadła, w którym znajdował śmierć od własnego spojrzenia”<sup>25</sup>.

45) **ubiór czyni człowieka** – po wyglądzie można wywnioskować, ocenić, z kim ma się do czynienia, przysłowie greckie: *heimata anēr*, łacińskie *vestis virum facit*, niemieckie *Kleider machen Leute*.

46) **zachować dystans** – w każdym kręgu kulturowym są inne niepisane zasady, określające odległość, w jakiej powinno się stać od rozmówcy. „Otóż Brytyjczycy reprezentują kulturę „zubków palców” – starają się trzymać swojego rozmówcę na odległość wyciągniętego ramienia. Arabowie z kolei reprezentują „kulturę łokcia” – dla nich

---

<sup>24</sup> Desmond Morris, *Zwierzę...*, op. cit., s. 22.

<sup>25</sup> Władysław Kopański, *Słownik...*, op. cit., ibidem, s. 84.

„wygodny dystans to połowa tej odległości, a więc połowa ramienia.”<sup>26</sup>

Po dokonaniu analizy zakorzenień kulturowych dla przykładowych związków frazeologicznych można dojść do wniosku, że na język polski wpłynęły te kultury, z którymi mieliśmy styczność (bezpośrednio lub pośrednio) jako użytkownicy języka, co zostało utrwalone w związkach frazeologicznych. Najwięcej wpływów pochodzi z Biblii i kultury chrześcijańskiej (19 związków frazeologicznych na 46 zgromadzonych), a także ze średniowiecznych zwyczajów rycerskich, rozpowszechnionych w całej Europie (10 związków) oraz z kultury starożytnej Grecji i Rzymu (7 związków), co świadczy o ogromnym wpływie tych kultur. Są też takie, które wywodzą się z innych kultur (wschodnich). Frazeologizmy, które zostały zaczerpnięte z mitologii, literatury, historii starożytnej oraz Biblii, odbijają wspólną tradycję kulturową narodów europejskich. Związki frazeologiczne tworzą obraz świata, utrwalają w języku, a przede wszystkim w świadomości danej społeczności realia obyczajowe, społeczne, kulturowe, przekonania, światopogląd. Są również

„dokumentem życia w bardziej lub mniej odległych epokach”<sup>27</sup>.

Frazeologia jest ściśle związana z życiem użytkowników danego języka (a zatem pewnego społeczeństwa), jeśli nastąpią jakieś przemiany kulturowe, to znajdzie to odbicie w języku. Jeżeli odbiorca danego zjawiska (na przykład aktu komunikacji niewerbalnej) nazwie je posługując się związkiem frazeologicznym, który ma zakorzenienie kulturowe, to zaświadczy o swoim o wykształceniu, im bardziej wykształcony (między innymi historycznie), tym więcej wyjściowych „motywacji” związków frazeologicznych będzie w stanie podać. Zmienność kultury materialnej i duchowej powoduje zacieranie się tych „motywacji”, problemy z ich odczytaniem, a następnie ich zanik. Aby związki frazeologiczne (a wraz z nimi wiedza o kulturze) przetrwały, muszą zostać utrwalone w literaturze. Zgromadzony w tej pracy materiał językowy pokazuje, jak ważną rolę (skoro został utrwalona w języku) odgrywa komunikacja niewerbalna w życiu. Podział frazeologizmów według ustalonej klasyfikacji pozwolił na udowodnienie tego, że rozkład częstości zachowań niewerbalnych odbija się w języku proporcjonalną liczbą frazeologizmów nazywających te zachowania.

---

<sup>26</sup> Desmond Morris, *Zwierzę...*, op. cit., s. 32.

<sup>27</sup> Andrzej Maria Lewicki, Anna Pajdzińska, *Frazeologia*, [in:] *Współczesny język polski*, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001, s. 321.



## V. Podsumowanie

Analiza zagadnień językowych w kontekście komunikacji niewerbalnej w życiu, prowadzi do wniosku, że w zaprezentowanym materiale, najistotniejsza w tego typu komunikowaniu jest kinezyka (193 związki frazeologiczne na 333 zebrane), a w niej zwłaszcza gestykulacja rąk (63 związki) oraz spojrzenie i kontakt wzrokowy – 33 związki. Kolejną kategorią odgrywającą istotną rolę (na podstawie zgromadzonego materiału językowego) jest parajęzyk (49 związków frazeologicznych) i dotyk (40 związków), a dalej: wygląd zewnętrzny (25), symptomy fizjologiczne (21), a na końcu dystans fizyczny (17). Z analizy zakorzenień kulturowych wybranych związków frazeologicznych, autor wnioskuje, że na język polski wpłynęły te kultury, z którymi Polacy mieli styczność (bezpośrednio lub pośrednio) jako użytkownicy języka i co zostało utrwalone w związkach frazeologicznych. Najwięcej wpływów pochodzi z Biblii i kultury chrześcijańskiej (19 związków frazeologicznych na 46 zgromadzonych), a także ze średniowiecznych zwyczajów rycerskich, rozpowszechnionych w całej Europie (10 związków) oraz z kultury starożytnej Grecji i Rzymu (7 związków), co świadczy o ogromnym wpływie tych kultur. Są też takie frazeologizmy, które wywodzą się z innych kultur (z Bliskiego Wschodu). Frazeologizmy, które zostały zaczerpnięte z mitologii, literatury, historii starożytnej oraz Biblii, odzwierciedlają wspólną tradycję kulturową narodów europejskich.

### **Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie) po polsku:**

Artykuł niniejszy ma na celu prezentacja kategorii wybranych frazeologizmów, które opisują komunikacyjne zachowania niewerbalne człowieka z punktu widzenia teorii naukowej wyjaśniającej owe zachowania. Tekst powstał przy użyciu metodologii porównawczej. Początkowo wyselekcjonowano ze słownika frazeologizmów – grupę trzystu trzydziestu trzech frazeologizmów odnoszących się do komunikacji niewerbalnej. Następnie zaś porównywano poszczególne frazeologizmy językowe z rzeczywistością pozajęzykową (desygnatami), skupiono się przy tym, rzecz jasna, na idiomach języka polskiego. Frazeologizmy te podzielono i przyporządkowano pewnym kategoriom (zapropozowano kategoryzację) oraz omówiono je w kontekstach kulturowych, ukazując ogólnie ich genezę kulturową. Dokonano analizy oraz interpretacji, wyjaśnienia ze zrozumieniem. Przy ukazywaniu genezy owych frazeologizmów m.in. sięgnięto do sytuacji potocznych, tradycji kultury polskiej oraz Biblii (Starego i Nowego Testamentu). Wykorzystano trzy obszary badawcze (kinezykę, proksemikę, parajęzyk), którym przyporządkowano poszczególne kategorie frazeologizmów. W ten sposób zaprezentowano unikatowe ujęcie owej problematyki językoznawczej w kontekście wybranych ustaleń językoznawstwa oraz innych humanistycznych dyscyplin naukowych (np. psychologii, antropologii, etologii, kulturoznawstwa, bibliistyki) lub poszczególnych teorii (teorii komunikacji niewerbalnej). Analiza zagadnień językowych w kontekście komunikacji niewerbalnej w życiu, prowadzi do wniosku, że w zaprezentowanym materiale, najistotniejsza w tego typu komunikowaniu jest kinezyka (193 związki frazeologiczne na 333 zebrane), a w niej zwłaszcza gestykulacja rąk (63 związki) oraz spojrzenie i kontakt wzrokowy – 33 związki. Inną ważną kategorią jest parajęzyk (49

związków frazeologicznych) i dotyk (40 związków), a dalej: wygląd zewnętrzny (25), symptomy fizjologiczne (21), a na końcu dystans fizyczny (17).

Z analizy zakorzeniń kulturowych wybranych związków frazeologicznych, autor wnioskuje, że na język polski wpłynęły te kultury, z którymi Polacy mieli styczność (bezpośrednio lub pośrednio) jako użytkownicy języka i co zostało utrwalone w związkach frazeologicznych. Najwięcej wpływów pochodzi z Biblii i kultury chrześcijańskiej (19 związków frazeologicznych na 46 zgromadzonych), a także ze średniowiecznych zwyczajów rycerskich, rozpowszechnionych w całej Europie (10 związków) oraz z kultury starożytnej Grecji i Rzymu (7 związków), co świadczy o ogromnym wpływie tych kultur. Są też takie frazeologizmy, które wywodzą się z innych kultur (z Bliskiego Wschodu). Frazeologizmy, które zostały zaczerpnięte z mitologii, literatury, historii starożytnej oraz Biblii, odzwierciedlają wspólną tradycję kulturową narodów europejskich.

### **Key words in Polish / Słowa-klucze po polsku:**

kategoryzacja, polskie frazeologizmy, teoria komunikacji, komunikacja niewerbalna, komunikacyjne zachowania niewerbalne, człowiek, kultura, religia, Biblia, chrześcijaństwo, Polska, język polski, kinezyka, proksemika, parajęzyk,

### **Title in English / Tytuł po angielsku:**

*Categorisation of selected phrases describing the communicative non-verbal behaviour of man in cultural and religious contexts*

### **Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:**

The aim of the article is to present categories of selected phrases which describe communicative non-verbal behaviour of man from the point of view of scholarly theory which explains these kinds of behaviour. The article displays the application of comparative methodology. First, on the basis of the material taken from the phraseological dictionary a group of 333 phrases relating to non-verbal communication was selected. Next, these language phrases were compared with the non-linguistic reality (designates). The focus was, naturally, on the Polish language idioms. These phrases were divided into and classified according to some categories (the categorisation was proposed by the author) and were explained in the cultural context, so their cultural genesis was presented. The material was subjected to analysis, interpretation, and explanation. Explaining the origin of these phrases, the author turned to common situations, to the tradition of Polish culture and to the Bible (Old and New Testament). Three research areas were designated (kinetics, proxemics, paralanguage), to which special categories of phrases were allocated. In this way the study presented a unique view on the linguistic problem in the context of selected results in the field of linguistics and other humanistic disciplines (e.g. psychology, anthropology, ethology, Cultural Studies, Bible Studies) or special theories (theory of non-verbal communication). The analysis of linguistic issues in the context of non-verbal communication in real life results in the conclusion that in the presented material the most important in this type of communication is kinetics (193 phrasal/idiomatic expressions in 333 samples analysed). Within the kinetics group are, in the order of importance, gesticulation of the hands (63 phrasemes or idiomatic expressions), and glance and eye contact – 33 phrasal expressions. Another important category is paralanguage (49 phrasemes) and touch (40 phrasal expressions), followed by appearance (25), physiological symptoms (21), and, finally – physical distance (17).

From the analysis of cultural roots of selected phrasal expressions, the author draws the conclusion that the Polish language was influenced by these cultures with which the Polish people had contact (direct or indirect) as the language users; the evidence of the cultural contacts was preserved in the phrasal expressions (phrasemes, idioms). The greatest number of the cases of cultural influence come from the Bible and Christian culture (19 phrasemes out of 46 samples found) and from the medieval chivalrous culture, popular all over Europe (10 phrasemes) and from the ancient culture of Greece and Rome (7 phrasal idioms). It testifies to the enormous influence of these cultures upon the Polish language. There are also phrases that originated from other, non-European cultures (e.g. from the Middle East). Phrases that have been taken from mythology, literature, ancient history and the Bible reflect the common cultural tradition of the European nations.

[English translation by Marek Mariusz Tytko]

### **Key words in English // Słowa-kluźce po angielsku:**

categories, Polish phrases, theory of communication, non-verbal communication, communicative non-verbal behaviour, man, culture, religion, Bible, Christianity, Poland, the Polish language, kinetics, proxemics, paralanguage,

### **Bibliography / Bibliografia:**

#### **Primary bibliographical sources (Dictionaries) /**

#### **Bibliografia podmiotowa (Słowniki):**

**Anusiewicz Janusz, Skawiński Jacek, Hoźewska Marta, Wróblewski Krzysztof**, *Słownik polszczyzny potocznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Wrocław 1996, ss. 410, [2], seria: Słowniki Języka Polskiego.

**Bąba Stanisław, Liberek Jarosław**, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, ss. 1096.

**Skorupka Stanisław**, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1-2, wyd. 6, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1989, [T. 1, A-P], ss. 788, [T. 2, R-Ż] ss. 905, seria: BMJ Biblioteka Miłośników Języka.

#### **Secondary bibliographical sources / Bibliografia przedmiotowa:**

**Bierach Alfred J.**, *Komunikacja niewerbalna. Sztuka czytania z twarzy. Język twarzy, mimika, portrety, parajęzyk*, tłumaczyli z niemieckiego Edward Białek, Justyna Błoch-Białek, wyd. 3, „Astrum”, Wrocław 1996, ss. 165, [3].

**Głoger Zygmunt**, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego, t. 1-4, wyd. 2, „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1972 (t. 1, A-D, ss. [2], 316, [1]; t. 2, D-K, ss. [2], 332, II; t. 3, K-P, ss. [2], 350; t. 4, P-Ż, ss. [2], 523, [7]).

**Hall Edward Twitchell**, *Bezgłośny język*, przełożyli Roman Zimand i Alicja Skarbińska, słowo wstępne Marian Płachecki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987, ss. 196, [8], seria: Biblioteka Myśli Współczesnej. Plus Minus Nieskończoność.

**Hall Edward Twitchell**, *Ukryty wymiar*, przełożyła Teresa Hołówka, wyd. 3, „Muza”, Warszawa 2003, ss. 259, [5], seria: Spectrum.

**Jarząbek Krystyna**, *Gestykulacja i mimika. Słownik*, „Śląsk”, Katowice 1994, ss. 206.

**Knapp Mark L., Hall Judith A.**, *Komunikacja niewerbalna w interakcjach międzyludzkich*, tłum. Anna Śliwa, Leszek Śliwa, Astrum, Wrocław 2000, ss. 594.

**Kopaliński Władysław**, *Słownik mitów i tradycji kultury*, wyd. 2., Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987, ss. 1360.

**Lewicki Andrzej Maria, Pajdzińska Anna**, *Frazeologia*, [in:] *Współczesny język polski*, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001, s. 315-333.

**Morris Desmond**, *Zwierzę zwane człowiekiem*, przełożyła Zofia Uhrynowska-Henasz, Prima, Świat Książki, Warszawa 1997, ss. 221, [3].

**Nęcki Zbigniew**, *Komunikowanie interpersonalne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1992, ss. 187.

**Pease Allan**, *Język ciała. Jak czytać myśli ludzi z ich gestów*, przełożyła Ewa Wiekiera, „Gemini”, Kraków 1992, ss. 164, [1].

*Współczesny język polski*, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001, ss. 695.

### **Netgraphy (Websites) / Netografia (Strony internetowe):**

<http://www.econ.uj.edu.pl/pracownicy/pracownik10.htm> [dostęp: 22.09.2007]

<http://www.pedagog.umcs.lublin.pl/~sylwesto/kody.htm> [dostęp: 22.09.2007]

„Poznaj świat w Internecie”, <http://poznajswiat.com.pl/art/758> [dostęp: 12.11.2007].

### **Information about the Author:**

#### **Information about the Author in English / Informacja o Autorce po angielsku:**

**Agnieszka Luiza Kubicka**, M. A. in Polish Studies, a graduate of the Faculty of Polish Studies of the Jagiellonian University of Cracow, with a specialization in linguistics, pedagogical line (2013, M. A. diploma with honours). She is now studying the subject of pre-school and early school education at the Pedagogical Faculty of the Pedagogical University in Krakow. She was a finalist in the National Competition in the Polish Language and Literature organized by the Institute of Literary Studies of the Polish Academy of Sciences (Warszawa 2008). Since 2012 she has been an editor of “Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”. E-mail address: filizankaczamej[at]gmail.com

[English translation by Teresa Bela]

#### **Informacja o autorce po polsku / Information about the Author in Polish:**

**Agnieszka Luiza Kubicka**, MA, magister filologii polskiej, absolwentka Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, ukończyła filologię polską o specjalizacji językoznawczej – kierunek nauczycielski (2013, dyplom z wyróżnieniem). Studiuje wychowanie przedszkolne i wczesnoszkolne na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Jest finalistką ogólnopolskiej Olimpiady Literatury i Języka Polskiego przy Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk (Warszawa 2008). Od 2012 r. jest redaktorką „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”. E-mail: filizankaczamej[at]gmail.com

**Informace o autorce v češtině / Information about the Author in Czech /  
Informacja o Autorce po czesku:**

**Agnieszka Luiza Kubicka**, MA, magistr polské filologie, absolventka Fakulty polonistiky Jagellonské univerzity v Krakově (Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie), vystudovala s vyznamenáním polskou filologii s jazykovědnou specializací, učitelství směr (2013). Studuje předškolní výchovu na Pedagogické fakultě Národní vzdělávací komise v Krakově (Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie). Finalistka národní Olympiády polského jazyka a literatury v Ústavu literárních výzkumů Polské akademie věd (Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk) ve Varšavě (2008). Od r. 2012 je redaktorkou *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education*. E-mail: filizankaczarnej[at]gmail.com

[Český překlad: Libor Martinek]

**Informácie o autorke v slovenčine /  
Information about the Author in Slovak /  
Informacja o Autorce po slowacku:**

**Agnieszka Luiza Kubicka**, MA, magisterka polskej filológie, absolventka Fakulty polonistiky Jagellonskej univerzity v Krakove (Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie), vyštudovala s vyznamenáním poľskú filológiu s jazykovednou špecializáciou, učiteľský smer (2013). Študuje predškolskú výchovu na Pedagogickej fakulte Národnej vzdelávacej komisie v Krakove (Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie). Je finalistkou národnej Olympiády poľského jazyka a literatúry v Ústave literárneho výskumu Poľskej akadémie vied (Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk) vo Varšave (2008). Od r. 2012 je redaktorkou *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education*. E-mail: filizankaczarnej[at]gmail.com

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]

**Информация об авторе по-русски /  
Справка об авторе на русском языке /  
Information about the Author in Russian /  
Informacja o Autorce po rosyjsku:**

**Агнешка Луиза Кубицка**, MA, магистр польской филологии, выпускница факультета польской филологии в Ягеллонском университете в Кракове. Закончила польскую филологию по языковедческой специализации „учитель” (2013, диплом с отличием). Изучает дошкольное и младшее школьное воспитание на педагогическом факультете Педагогического университета имени Комиссии Народного Образования в Кракове. Финалистка общепольской Олимпиады польского языка и литературы при Институте литературного образования Польской

Академии наук (Варшава, 2008). С 2012 года – редактор „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”. E-mail: filizankaczamej[at]gmail.com

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]

**Інформація про автора /  
Довідка про автора українською мовою /  
Information about the Author in Ukrainian /  
Informacja o Autorce po ukraińsku:**

**Агнешка Луїза Кубішка**, МА, магістр польської філології, випускниця факультету полоністики у Ягеллонському університеті у Кракові. Закінчила відділення польської філології за мовознавчою спеціальністю „вчитель” (2013, диплом з відзнакою). Вивчає дошкільне та молодше шкільне виховання на педагогічному факультеті Педагогічного університету імені Комісії Народної Освіти у Кракові. Фіналістка всепольської Олімпіади з польської мови та літератури при Інституті літературної освіти Польської Академії наук (Варшава, 2008). Із 2012 року є редакторкою часопису „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”. E-mail: filizankaczamej[at]gmail.com

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук]

**Звесткі пра аўгара па-беларуску /  
Information about the Author in Belarussian /  
Informacja o autorce po białorusku:**

**Агнешка Луїза Кубішка**, МА, магістр польскай філалогіі, выпускніца факультэта польскай філалогіі Ягелонскага ўніверсітэта ў Кракаве. Скончыла польскую філалогію з мовознаўчай настаўніцкай спецыялізацыяй (2013, дыплом з адзнакай). Вывучае дашкольнае і пачатковае школьнае выхаванне на педагогічным факультэце Педагагічнага ўніверсітэта імя Камісіі Народнай Адукацыі ў Кракаве. З’яўляецца фіналісткай агульнапольскай Алімпіяды польскай мовы і літаратуры пры Інстытуце літаратурных даследаванняў Польскай акадэміі Навук (Варшава, 2008). З 2012 года — рэдактар "Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education". E-mail: filizankaczamej[at]gmail.com

[Тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow і Olga Pańkova]



IZABAEŁA ANNA RUTKOWSKA (Głogów, Polska)

E-mail: i.rutkowska[at]op.pl

## Językowy obraz miłosierdzia jako tożsamości Boga w *Dzienniczku* św. Faustyny Kowalskiej

### 1. Wprowadzenie

Leksem *miłosierdzie*<sup>1</sup> występuje w *Dzienniczku*<sup>2</sup> św. Faustyny Kowalskiej 1073 razy (nie licząc kart tytułowych kolejnych zeszytów, a także dodatku, pt. *Moje przygotowanie do Komunii Świętej* – gdyby wziąć pod uwagę również i ten materiał, liczba wyniosłaby 1088). Wśród połączeń wyrazowych, których częścią jest badany leksem, dominują zwroty (60%). Użyte przez Faustynę czasowniki określają zarówno stan (np. *poznawać miłosierdzie*), jak i ruch (np. *rzucić się w ramiona miłosierdzia*), są użyte w stronie czynnej (*zanurzać się w miłosierdziu*), jak i biernej (*być zanurzonym w miłosierdziu*), wskazują temu leksemowi składniową rolę dopełnienia (np. *głosić miłosierdzie*), jak i podmiotu (np. *miłosierdzie działa*). Wyrażenia rzeczownikowe (35%) natomiast tworzą metafory (np. *przepaść, morze, miłosierdzia*), wskazują wartość i cechy określanego pojęcia (np. *hojność, wszechmoc miłosierdzia*), a także nazywają elementy kultu (*święto, dzieło Miłosierdzia*). Najmniej obserwuje się natomiast wyrażen przymiotnikowych (5%). Najczęściej użyte zostały przymiotniki: *niepojęty, niezgłębiomy, wielki*, a przede wszystkim odrzeczownikowy przymiotnik *Boży*.

Zakres kontekstów, w jakich pojawia się leksem *miłosierdzie*, a zatem i pole leksykalno-semantyczne, jakie on kreśli, są bardzo szerokie – znacznie szersze od znalezionej w słownikach teologicznych. Faustyna opisuje je jako przymiot Boga, jako sposób Bożego działania i typ relacji wobec człowieka, podaje jego definicje, charakteryzuje, ukazuje, w jaki sposób Bóg działa poprzez miłosierdzie na rzecz człowieka i w jaki sposób człowiek powinien odwdziżyć się za ten dar

---

<sup>1</sup> Badania nad tym leksemem w języku polskim przedstawili: D. Bienkowska, *Miłosierdzie*, [in:] *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993, s. 65-73.

<sup>2</sup> Św. Siostra Faustyna Kowalska ZMBM, *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej*, Kraków 2011. W artykule będzie stosowany skrót: Dz, z odpowiednim numerem akapitu wprowadzonym przez wydawcę, np.: [Dz 1074].



i okazywać Boże miłosierdzie swoim bliźnim. Jak dowodzi *Dzienniczek*, cały świat doczesny, jak i nadprzyrodzony objęty jest działaniem Bożego miłosierdzia i wchodzi z nim w odpowiednią dla siebie relację: Maryja jest Matką Miłosierdzia, dla aniołów jest ono powodem zdumienia, dla świętych przedmiotem uwielbienia, dusze czyścicowe widzą w nim swój ratunek, człowiek potrzebuje go do zbawienia, natomiast dla szatanów jest to przedmiot największej nienawiści.

W tym artykule poruszony zostanie tylko jeden wątek – w jaki sposób leksem *miłosierdzie* posłużył do określenia tożsamości Boga. Wyekscerpowany materiał podpowiada bowiem, że *miłosierdzie* nie jest tylko nazwą *największego przymiotu Boga*, ale wręcz nazwą istoty Jego bytu.

Badanie zostanie przedstawione w ujęciu kognitywnym<sup>3</sup>. Ukazane w *Dzienniczku* znaczenie miłosierdzia stanowi specyficzny profil tego pojęcia, który wychodzi

„poza model definicji klasycznej, taksonomicznej”<sup>4</sup>.

Uwzględnia on bowiem specyficzną ramę doświadczeniową<sup>5</sup> autora danej wypowiedzi, która u św. Faustyny Kowalskiej, wzbogacona o doświadczenia mistyczne, wychodzi poza standardowy zakres ludzkich doświadczeń.

## 2. *Miłosierdzie* jako nazwa Boga

O tym, że leksem *miłosierdzie* można uznać za nazwę Boga, świadczą przede wszystkim użyte przez Faustynę zwroty adresatywne, w których leksem ten pisany jest wielką literą: *O mój Jezu, jedyne Miłosierdzie moje; O Jezu, Miłości i Miłosierdzie jedyne moje; Witaj, najśłodsze Miłosierdzie*. Ewa Zmuda zalicza te zwroty do

„deskrypcji określonych ze składnikiem Miłosierdzie”<sup>6</sup>.

Do deskrypcji tych zaliczyć także należy peryfrazy odwołujące się do metaforyki akwatyecznej: *Głębko Miłosierdzia; do Ciebie, żywy zdroju miłosierdzia; Witaj, Zdroju niewyczerpanego miłosierdzia; Boże, źródło miłosierdzia*.

O znaczeniu miłosierdzia jako tożsamości Boga może też świadczyć zapisana na kartach *Dzienniczka* litania do Miłosierdzia Bożego, zawierająca 35 wezwań rozpoczynających się apostrofą: *Miłosierdzie Boże* [Dz 949]. Oczywiście jest bo-

<sup>3</sup> Vide: J. Bartmiński, *Językowe podstawy świata*, Lublin 2007, s. 42-51.

<sup>4</sup> Ibidem, s. 89.

<sup>5</sup> Ibidem, s. 99.

<sup>6</sup> E. Zmuda, *Nominacje istot duchowych w pismach wybranych mistyków. Studium teolingwistyczne*, Kraków 2012, s. 229.

wiem, iż modlący się nią chrześcijanin nie kieruje swych modlitw do jakiejś abstrakcyjnej cechy boskiej, ale do samego Boga. Najdobitniej świadczy o tym wezwanie dziesiąte, jednoznacznie wskazujące na drugą osobę Trójcy Świętej, Jezusa: *Miłosierdzie Boże, zstępujące na świat w Osobie Słowa Wcielonego, ufam Tobie* [Dz 949]. Do Wcielenia jako aktu miłosierdnego działania Boga, jednocześnie określającego jego istotę, odwołuje nas także zdanie: *I staje się niepojęty cud miłosierdzia Twego, o Panie: Słowo staje się Ciałem, Bóg zamieszkał z nami, Słowo Boże – Miłosierdzie Wcielone* [Dz 1745]. Podobną strukturę nominalną ma także nazwa użyta w zdaniu: *Postanowienie moje w dalszym ciągu to samo: jednoczenie się z Chrystusem – Miłosierdziem* [Dz 1778].

Leksem *miłosierdzie* staje się zatem w dziele siostry Faustyny *onimum sacram* identyfikującym Jezusa. O takiej identyfikacji mówi także wielka inwokacja do Hostii Świętej, na którą składa się 30 wezwań, z których większość odwołuje się do miłosierdzia [Dz 356]. Oprócz powyższych przykładów można także przytoczyć dwa cytaty, które sugerują podobny wniosek:

„Łączność moja z duszami konającymi jest, tak jak dawniej, ścisła; często towarzyszę duszy konającej na wielką odległość, ale największa radość, jak widzę, że obietnica Miłosierdzia spełnia się na tych duszach. Wierny jest Pan, co raz wypowie – dotrzymuje [Dz 935]. Nie mam nic dla siebie, bo wszystko rozdałam duszom, tak że stanę w dzień sądu z niczym przed Tobą, bo wszystko rozdałam duszom, a więc nie będziesz mnie miał z czego sądzić, i spotkamy się w ten dzień: miłość z Miłosierdziem...” [Dz 1426]

W zdaniach tych badane słowo zostało zapisane wielką literą, które na podstawie kontekstu możemy uznać za peryfrastyczną nazwę Jezusa.

Faustyna użyła analizowanego leksemu na określenie każdego prawie aspektu życia i działania drugiej osoby Trójcy. Dotyczy on jego życia ziemskiego: Wcielenie – *cud tajemnicy miłosierdzia, motyw miłosierdzia*; Baranek Boży – *tron miłosierdzia*, Jezus konający – *zakład miłosierdzia*, Męka Jezusa – *morze miłosierdzia*; charakteryzuje Serce Jezusa – *zawiera miłosierdzie Boże, jest miłosierdziem, przybytkiem miłosierdzia, źródłem miłosierdzia, morzem miłosierdzia, krynicą miłosierdzia, źródłem miłosierdzia, raną miłosierdzia, jest pełne miłosierdzia*; odnosi się też do jego obecności eucharystycznej: Eucharystia – *cud tajemnicy miłosierdzia*, Sakrament Ołtarza – *przybytek miłosierdzia*, Ciało i Krew – *dowód miłosierdzia*, Krew i Woda – *zdrój miłosierdzia*, Hostia – *jest źródłem miłosierdzia, życiem miłosierdzia, zawiera cenę miłosierdzia, zawiera miłosierdzie Ojca, Syna i Ducha; zawiera testament miłosierdzia*.

Czy możemy jednak powiedzieć wprost, że leksem *miłosierdzie* pełni funkcję imienia Boga – równorzędną z imieniem *Jezus*? W encyklice papieskiej aż takiej równorzędności tych nazw nie znajdujemy. W samym *Dzienniczku* także nie ma wyrażenia, typu *imię miłosierdzia* – znajdujemy jedynie wyrażenie *tytuł miłosierdzia*. Zostało ono użyte w zdaniu będącym wypowiedzią Jezusa:

„Raduje się serce Moje tym tytułem miłosierdzia”

[Dz 301].

### 3. *Miłosierdzie jako definiens Boga*

Kolejną grupę fraz ukazujących, że badany leksem nazywa istotę Boskiej tożsamości, stanowią zdania zapisane przez Faustynę jako wypowiedzi Jezusa, szczególnie te, w których on sam się przedstawia: *Jestem Królem Miłosierdzia*<sup>7</sup>, *mieszkam w tabernakulum jako Król miłosierdzia, jestem miłosierdziem, jestem miłosierdziem samym, jestem miłością i miłosierdziem samym*.

Podobnie orzekające konstrukcje, o budowie definicji, w której leksem ten jest członem definiującym, a tym samym utożsamiającym przymiot miłosierdzia z osobą Boga, są także wypowiedziami Faustyny: *Bóg jest Miłością i Miłosierdziem; Bóg jest miłością, dobrocią i miłosierdziem; Tyś miłosierdziem; Ty, który jesteś miłosierdziem samym*. W niektórych przypadkach Faustyna sięga do metafory, której celem jest tym większe zaznaczenie wagi i rozmiaru tego przymiotu: *Tyś morzem niezgłębionym miłosierdzia; Boś jest miłosierdzia zdroj; O Boże, który jesteś niepojętą przepaścią miłosierdzia*.

Poparcie takiego utożsamienia odnajdujemy w Encyklice św. Jana Pawła II *Dives in Misericordia*, gdzie czytamy, że Bóg wciela i uosabia miłosierdzie:

„Poniekąd On sam jest miłosierdziem”<sup>8</sup>.

Podobnie wypowiada się także bł. ks. Michał Sopoćko, główny kierownik duchowy św. Faustyny: miłosierdzie Boże „to nieskończona i niezmienna doskonałość Boga, czyli jest to sam Bóg, litujący się nad nędzą naszą i uzupełniający liczne nasze braki”<sup>9</sup>.

### 4. *Miłosierdzie jako definiens Serca Jezusa*

Lektura *Dzienniczka*, a także i sam kult Miłosierdzia Bożego, każą łączyć pojęcie *miłosierdzia* przede wszystkim z kultem Serca Jezusa<sup>10</sup>. Najmocniej świadczy o tym treść objawionej Faustynie modlitwy: *O Krwi i Wodo, któraś*

---

<sup>7</sup> Tak samo potem nazywa go Faustyna: *Jezu, Królu Miłosierdzia* [Dz 371, 378].

<sup>8</sup> Jan Paweł II, *Dives in misericordia. Encyklika o Bożym Miłosierdziu*, wydanie II, Poznań 2002, s. 6 (I.2).

<sup>9</sup> M. Sopoćko, ks., *Miłosierdzie Boga w dziełach Jego, tom I*, Białystok 2008, s. 15.

<sup>10</sup> Vide: I. Różycki, ks., *Nabożeństwo do Miłosierdzia Bożego*, Kraków 2008.

wytrysła z *Serca Jezusowego jako zdroj miłosierdzia dla nas, ufam Tobie* [np. Dz 84; 187; 309; 836; 1748].

Poniżej inne przykładowe zdania:

„Kiedy się wpatrzyłam w to Serce Najświętsze, wyszły te same promienie – jakie są w tym obrazie – jako krew i woda, i zrozumiałam, jak wielkie jest miłosierdzie Pańskie” [Dz 177]; „Miłosierdzie Boże, które wypłynęło z otwartej rany Serca Jezusowego” [Dz 949]; „Kiedys konał na krzyżu, w tym momencie obdarzyłeś nas życiem wiekuistym; pozwalając sobie otworzyć bok swój najświętszy, otworzyłeś nam niewyczerpane źródło miłosierdzia swego; dałeś nam, co miałeś najdroższego, to jest krew i wodę z Serca swego. Oto wszechmoc miłosierdzia Twego, z niego płynie nam wszelka łaska” [Dz 1747].

*Serce Jezusa*, podobnie jak *Miłosierdzie Boże* stanowi w tekstach religijnych, a szczególnie mistycznych, swego rodzaju synekdochę (metonimię *pars pro toto*)<sup>11</sup>. Obok wspomianej litanii do Miłosierdzia Bożego wspólnota Kościoła Rzymskokatolickiego używa także litanii do Serca Jezusowego, za pomocą której wierni zwracają się do osoby Jezusa. W *Dzienniczku* to właśnie *Serce Jezusa* stanowi tę deskrypcję Boga, przy której najczęściej wystąpił stopień najwyższy przymiotnika *miłosierny* – *najmiłosierniejszy* (16 na 27 zapisów). Przymiotnik ten w stopniu podstawowym wystąpił zaś 19 razy (na 76 zapisów). *Serce Jezusa* jest definiowane podobnie jak leksem *Bóg*: *jest miłosierdziem, jest krynicą, morzem, zdrojem, źródłem miłosierdzia, jest pełne miłosierdzia. Serce Jezusa to także: przybytek miłosierdzia, rana miłosierdzia, wnętrzości przepelnione miłosierdziem. Ponadto: przez niego przechodzi wszechmoc miłosierdzia, wzrusza się miłosierdziem, zawiera miłosierdzie Boże, z niego wychodzą promienie miłosierdzia, z niego wypływa miłosierdzie.*

## 5. *Bóg i miłosierdzie* w grupach nominalnych

W *Dzienniczku* możemy znaleźć wiele przykładów grup nominalnych z leksemami *Bóg* (oraz innymi występującymi w funkcji nazwy własnej Boga) oraz *miłosierdzie*. Pośród nich są takie, w których leksem *miłosierdzie*, użyty w formie dopełniacza, stanowi człon określający: *Bóg, Ojciec, Jezus, Duch, Pan, Król miłosierdzia*. Są także i takie, w których leksem ten stanowi człon określany: *miłosierdzie Ojca, Syna i Ducha Świętego, Boga, Wszechmocnego, Pana, Jezusa*.

Poza wymienionymi możemy także spotkać wyrażenia przymiotnikowe, w których członem określającym jest derywat przymiotnikowy omawianych leksemów. Możemy zatem wymienić takie, w których członem określanym jest *miłosierdzie*: *miłosierdzie Boże, miłosierdzie Pańskie*, a także w połączeniu z zaimkiem desygnującym osobę Boga: *miłosierdzie Moje, Twoje, Twe, swoje, swe*,

---

<sup>11</sup> Vide: E. Zmuda, *Nominacje istot duchowych w pismach wybranych mistyków*, op. cit., s. 190.

*Jego*. Możemy znaleźć również takie, w których członem określanym jest leksem desygnujący Boga: *miłosierny Bóg, Jezus, Chrystus, Zbawiciel, Pan, Ojciec, Stwórca*. W *Dzienniczku* istnieją także wyrażenia z formą stopnia najwyższego: *najmiłosierniejszy Bóg, Jezus*.

Człon określający, nazywany determinantem, pełni rolę zawężania i specyfikacji znaczenia członu określanego<sup>12</sup>. Nie jest to zatem przypadek, iż leksem *miłosierdzie* konotuje w *Dzienniczku* osobę Boga. Wszelkie konteksty jego użycia wskazują jasno, iż użyty on został wyłącznie na określenie cechy Boskiej. Nie ma bowiem w tekście Faustyny żadnego sformułowania, które wskazywałoby na to, że leksem ów określa także cechę ludzką. Nawet we fragmentach zawierających dyrektywy nakładające na człowieka powinność okazywania miłosierdzia bliźnim czy opisujących jego okazywanie mowa jest o miłosierdziu Bożym. Człowiek, jak pisze Święta, ma głosić, czynić, świadczyć, okazywać Boże miłosierdzie, a nie swoje, ludzkie.

Wymienione determinanty nie tylko specyfikują znaczenie miłosierdzia, ale i określają samą osobę Boga – nie jest to *Bóg wszechmocy* czy *Bóg sprawiedliwości*, ale właśnie *Bóg miłosierdzia*. Trzeba jednak w tym momencie dodać, że tak jak leksem *miłosierdzie* zawsze ma jedną i tę samą konotację, wpisującą go w pole semantyczne leksyki charakteryzującej osoby Boskiej, tak leksem *Bóg* (i inne występujące w funkcji jego nazwy własnej) jest także wymieniany samoistnie bądź jako człón innych grup nominalnych czy werbalnych, niepowiązanych bezpośrednio z leksemem *miłosierdzie*.

Trudno nie pokusić się w tym miejscu o pytanie: czy można wymienione grupy nominalne traktować zamiennie? Czy grupy złożone z samych rzeczowników są nośnikami ważniejszych treści niż grupy zawierające przymiotnik? Ewentualne rozstrzygnięcie może podpowiedzieć jedynie analiza zdań, w których te wyrażenia występują, oraz ich frekwencja.

Budowa tych zdań oraz semantyka użytej w nich leksyki, niestety, nie pomagają w weryfikacji – ich konteksty są w większości podobne. Nie można powiedzieć, że zdania, w których Faustyna użyła grup nominalnych: *Bóg miłosierdzia* czy *miłosierdzie Boga* (i podobnych) stanowią ważniejsze, uroczystsze formy mówienia o Bogu. Bardziej w tym względzie pomocna jest analiza frekwencyjna. Okazuje się bowiem, że znacznie częściej pojawiają się w *Dzienniczku* grupy nominalne z przymiotnikiem niż z rzeczownikiem w dopełniaczu – jest to stosunek 193 użycia, czyli 88,5% (*miłosierdzie Boże* – 150, *Pańskie* – 16; *miłosierny Bóg* – 23, *Pan* – 4) do 25, czyli 11,5% (*Bóg miłosierdzia* – 12, *Pan* – 1, *Miłosierdzie Boga* – 9, *Pana* – 3). Może to wynikać z ogólnej tendencji języka polskiego do wyboru przymiotnikowych determinantów – np. w języku włoskim *miłosierdzie Boże* najczęściej tłumaczone jest za pomocą wyrażenia rzeczownikowego: *misericordia*

---

<sup>12</sup> *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 2003, s.v. *determinant*.

*di Dio* (podobnie *Matka Boża – Madre di Dio, łaska Boża – grazia di Dio*, itp.). To też wskazuje jasno, iż sformułowania *miłosierdzie Boże* oraz *miłosierdzie Boga* mogą być używane zamiennie – obie zresztą formy desygnują osobę (kogo?, czyje?).

Inaczej trochę rzecz się przedstawia ze sformułowaniami: *miłosierny Bóg* oraz *Bóg miłosierdzia*. Określenie przymiotnikowe użyte zostało głównie jako nazwa cechy charakteryzująca opisywaną osobę, we wszelkich konstrukcjach stoi przez członem określanym. Natomiast wyrażenie *Bóg miłosierdzia* używane bywa w takich kontekstach, które sugerują, aby ów rzeczownikowy determinant uznać za składnik deskrypcji Boga bądź jego tytuł: *ufam miłosierdziu Twemu, boś jest Bóg miłosierdzia* [Dz 1730], *chciej wejść w rozmowę sam na sam ze swym Bogiem miłosierdzia* [Dz 1485], *masz do czynienia z Bogiem miłosierdzia* [Dz 1488], *Czemuz się lękaasz, dziecię Moje, Boga miłosierdzia?* [Dz 1485], *mieszkaś z nami jako Bóg miłosierdzia* [Dz 1487]. Pośród zanotowanych w *Dzienniczku* wypowiedzi Jezusa znajdujemy jedno zdanie, w którym Jezus sam nazywa miłosierdzie swoim tytułem: *raduje się serce Moje tym tytułem miłosierdzia* [Dz 301].

Analiza frekwencji mówi o jeszcze jednym fakcie: pokazuje większą częstotliwość występowania tych wyrażzeń, w których członem określanym jest *miłosierdzie*: jest to stosunek 178 użyć (82%) do 40 (18%). Niewątpliwie potwierdza to semantyczną wartość tego leksemu – taki jest bowiem temat całego dzieła Świętej, a *miłosierdzie* należy uznać za jedno z jego najważniejszych słów kluczy.

## 6. *Miłosierdzie* w składniowej roli podmiotu

Kolejnym argumentem przemawiającym za utożsamieniem tego przymiotu z samym Bogiem są te konstrukcje zdaniowe, w których leksem *miłosierdzie* występuje jako podmiot działania, a szczególnie zaś tam, gdzie pełni semantyczną rolę agensa<sup>13</sup>. Można znaleźć 140 zdań tego typu. U Faustyny działanie to dotyczy całego wszechświata: *Miłosierdzie Boże ogarnia wszechświat, odmienia świat zstępuje na świat*. Przede wszystkim jednak dotyczy człowieka, zarówno w jego doczesnym, jak i pośmiertnym życiu: *chroni przed piekłem, darzy życiem nieśmiertelnym, może uczynić świętą, ogarnia nas w godzinie śmierci, prowadzi do domu Ojca, towarzyszy nam przez całe życie, pracuje w duszach, wskrzesza duszę*. Ponadto *miłosierdzie budzi ufność wbrew nadziei, dźwiga nas z wszelkiej nędzy, wprowadza w zachwyty*. Jego szczególnym zaś zadaniem jest jednoczenie człowieka z Bogiem: *łączy stworzenie ze Stwórcą, podnosi człowieka do samego Bóstwa, wyrównuje przepaść dzielącą Stwórcę od stworzenia*.

Na temat działania Bożego miłosierdzia Faustyna poświęca w *Dzienniczku* osobne fragmenty, stanowiące niejako osobne utwory, np.: *Miłosierdzie w stwa-*

<sup>13</sup> Vide: E. Tabakowska, *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Kraków 2001, s. 115.

*rzaniu i historii zbawienia* [Dz1741-1751], *Rozmowy miłosiernego Boga z różnym typem dusz* [Dz 1485-1489] czy *Nowenna do Miłosierdzia Bożego* [Dz 1209-1229], która wskazuje także na rolę, jaką Bóg nadaje człowiekowi w całym dziele miłosierdzia.

Nie sposób zadać w tym kontekście pytania: czym jest takie upodmiotowienie miłosierdzia? Filologia podpowiada, aby zabieg taki nazwać personifikacją, możemy też odwołać się do pojęcia metonimii *pars pro toto*, gdy zamiast imienia osoby posługujemy się przynależną jej cechą. Czy jednak w każdym zdaniu, w którym miłosierdzie stoi jako podmiot możemy użyć imienia Jezus? Podobna kwestia dotyczy omawianych wcześniej zdań definiujących: mimo idei zrównania znaczeń członu definiowanego z definiującym, trudno zgodzić się na zamianę ich miejsc. W *Dzienniczku* nie znajdziemy zdań: *Miłosierdzie jest Bogiem, Miłosierdzie jest Jezusem*.

## 7. Miłosierdzie – łono Boga

Jedna z biblijnych, hebrajskich eksplikacji miłosierdzia określa je jako *łono, miłość matczyną, czułość, tkliwość*<sup>14</sup>. W *Dzienniczku* także możemy znaleźć takie pole odniesień. Leksem *łono* wystąpił w tekście 14 razy, ponadto użyte zostały jego dwa synonimy: *żywot* i *serce*. W sześciu przypadkach wyrazy te dotyczą bezpośrednio kontekst miłosierdzia, w dziesięciu zaś użyte zostały w kontekście miłości Boga, przyrównywanego do matki.

„Miłosierdzie Boże – wytryskujące z łona Ojca” [Dz 749]; „Miałam wielką radość widząc innych powracających do źródła szczęścia, na łono miłosierdzia Bożego” [Dz 421]; „nosisz mnie w łonie miłosierdzia swego” [Dz 1332]; „On ją osłoni i przytuli do miłosiernego łona” [Dz 1652]; „Wszystko, co istnieje, jest zawarte we wnętrznościach Mojego miłosierdzia głębiej niż niemowlę w łonie matki” [Dz 1076]; „Ciesz się, wszelkie stworzenie, ponieważ ty jesteś bliższe Bogu w Jego nieskończonym miłosierdziu, niżeli niemowlę w sercu matki” [Dz 423].

„Hostio święta, w której zawarty jest ogień najczystszej miłości, który płonie z łona Ojca” [Dz 356]; „miłosne łono” [Dz 522; 1307]; „nagle duch mój został porwany w tajemnicze łono Boga” [Dz 997, por. 278]; „zostałam pociągnięta w łono Trójcy Przenajświętszej i pogrążona zostałam w miłości Ojca, Syna i Ducha” [Dz 1670]; „spoczywam w Twym łonie” [Dz 1699]; „przytulił Bóg do łona ojcowskiego” [Dz 780]; „Jak dobra matka tulisz mnie do swego łona” [Dz 1479].

Wymienione przykłady odnoszą nas przede wszystkim do tych znaczeń łona, które bezpośrednio kojarzą się z osobą matki. Leksem ten bowiem został użyty w takich połączeniach wyrazowych, które każą definiować go: jako ‘część ciała kobiety, w którym rozwija się życie płodowe dziecka’ (*nosić w łonie, być zamkniętym w żywocie*) bądź jako ‘miejsce na udach osoby siedzącej’ (*przytulić do łona*).

---

<sup>14</sup> Jan Paweł II, *Dives in misericordia...*, op. cit., s. 16-17 (przypis nr 52).

Odnosi się on także do metaforycznej nazwy wnętrza, głębi, a także konotuje przestrzeń domu, ojczyzny, miejsca najbardziej bliskiego, szczęśliwego i bezpiecznego<sup>15</sup>.

W *Dzienniczku* możemy znaleźć ponad dwadzieścia zdań, w których Faustyna przyrównuje Boga (Jezusa) do matki. Sam leksem został użyty 27 razy w takim właśnie kontekście. W czterech przypadkach stanowi on deskrypcję Boga wyrażoną w strukturach predykatywnych: *Tyś mi matką* [Dz 249]; *Jezu – Hostio żywa, Tyś Matką moją* [Dz 230; 239]; *Tyś mi zawsze matką najczulszą* [Dz 1490].

Natomiast w pozostałych przypadkach posłużył do budowy porównania. W analogii ‘Bóg jest jak matka’ znajdujemy bezpośrednie odwołanie do pojęcia miłosierdzia.

„Dusze, które szerzą cześć miłosierdzia Mojego, osłaniam je przez życie całe, jak czuła matka swe niemowlę, a w godzinę śmierci nie będę im Sędzią, ale miłosiernym Zbawicielem” [Dz 1075]; „Witaj, Dobroci Boża niepojęta / Pełna miłości i miłosierdzia, lecz zawsze święta / A jednak jesteś, jak dobra matka, ku nam pochylona” [Dz 1321]; „Gdy dusza ujrzy i pozna ciężkość swych grzechów gdy się odsłoni przed jej oczyma duszy cała przepaść nędzy, w jakiej się pograżyła, niech nie rozpacza, ale z ufnością niech się rzuci w ramiona Mojego miłosierdzia, jak dziecko w objęcia ukochanej matki” [Dz 1541]; „Koroną dzieł Twoich jest miłosierdzie, wszystko zaopatrujesz z uczuciem najczulszej matki” [Dz 505]<sup>16</sup>.

Analogia ta nie wyczerpuje jednak malowanego w ten sposób obrazu Boga – możemy znaleźć przynajmniej 9 przykładów mówiących: ‘Bóg jest kimś więcej niż matka, a jego wnętrzości miłosierdzia są czymś więcej niż łono matki’.

„Jezu, ja wiem, że dobroć Twoja przechodzi dobroć najczulszej matki” [Dz 242]; „nawet rodzona matka ze szczerze kochającym dzieckiem nie rozumieją się tak, jak dusza moja z Bogiem” [Dz 603]; „Z rodzoną matką, jak byłam w jej żywocie zamknięta, to nie byłam tak złączona aniżeli z Bogiem moim; tam była nieświadomość, a tu pełnia rzeczywistości i świadomość zjednoczenia” [Dz 883]; „przechodzisz wszystkie matki” [Dz 1490]; „Wszystko, co istnieje, jest zawarte we wnętrzościach Mojego miłosierdzia głębiej niż niemowlę w łonie matki” [Dz 1076]<sup>17</sup>.

Przykłady powyższe potwierdzają zdanie teologów i mistyków o nieadekwatności wszelkich ludzkich porównań wykorzystywanych do opisu Boga. Mieczysław Albert Krąpiec OP mówi w tym przypadku o tak zwanej proporcjonalności transcendentalnej<sup>18</sup>. Fraza *Bóg opiekuje się człowiekiem jak matka niemowlęciem* nie może bowiem oznaczać: *Bóg to matka*. Byty te są w istocie nieporównywalne, a człowiek może za pomocą swych porównań jedynie zbliżyć się do

<sup>15</sup> Wszelkie wymienione definicje można znaleźć w: *Słownik języka polskiego*, red. S. Doroszewski, Warszawa 1996 (wydanie I reprint), s.v. *łono*.

<sup>16</sup> Inne przykłady analogii: Dz 24; 104; 148; 230; 298; 423; 1479; 1490; 1726.

<sup>17</sup> Ponadto: Dz 23; 264; 1447.

<sup>18</sup> M.A. Krąpiec, *Teoria analogii bytu*, Lublin 1993, s. 203.



małej cząstki tego niewyobraźnego misterium Boga. Nie można jednak zaprzestać tych zbliżeń. Odkrycie w *Dzienniczku* językowego obrazu Boga jako matki, jako miłosierdzia o cechach matczynej miłości i właściwościach matczynego łona nie jest banalnym odkryciem. Jak się bowiem okazuje, obraz taki nie należy do częstych w chrześcijaństwie, nawet w chrześcijańskich pismach mistycznych. Wnikliwe studium analizujące amalgamat BÓG TO MATKA przedstawia Aleksander Gomola<sup>19</sup>. Jak dowodzi,

„konceptualizacja Boga jako matki nie jest w chrześcijaństwie niemożliwa, a jednak nigdy nie stała się na tyle popularna, by usunąć w cień wyobrażenie Boga jako ojca”<sup>20</sup>.

Cennym też wydaje się odkrycie owej nieprzystawalności znaczeń – w dobie współczesnej kultury, w której coraz bardziej dewaluują się pojęcia matki i ojca, w której łono nie zawsze stanowi przestrzeń miłości i bezpieczeństwa, obraz Boga przewyższającego wszelkie ludzkie postawy jest obrazem niezwykle pocieszającym, wręcz ratującym od rozpacz.

## 8. Obraz Boga-Miłosierdzia w metaforach

Do konceptualizacji Boga jako miłosierdzia posłużyły Faustynie przede wszystkim metafory akwaticzne, które analizował Igor Borkowski<sup>21</sup>. W tym artykule będą przytoczone tylko te, które występują w zdaniach opisujących Boga jako miłosierdzie. Jest ono tu zarówno przyrównywane do akwenu, jak i do cieczy, o czym najlepiej świadczą zwroty – *miłosierdzie tryska, wytryskuje, wypływa, płynie, sphywa, rozlewa się, przelewa się*, ale i z *miłosierdzia tryska, płynie, wypływa, rozlewa się*. Do używanych przy opisie Boga nazw wodnych należą zaś: *źródło miłosierdzia, źródło, krynica, morze, głębia*. Nazwy te ukazują pośrednio rozmiary istoty Bożego miłosierdzia, który jest początkiem – jak źródło, końcem – jak morze, do którego wpływają wody wytryskujące ze źródła, a także wnętrzem – jak źródło czy głębia. Znamiennym faktem jest także rodzaj użytych czasowników – wszystkie one oznaczają ruch. Co więcej – każdy z nich wskazuje na inny aspekt tego ruchu – jego początek (*wypływa*), ruch stały (*płynie*), koniec (*sphywa*), wychodzenie poza granice (*rozlewa się*), zmianę akwenu (*przelewa się z-do*). Ponadto miłosierdzie to *nie wyczerpuje się*, jest *niezglębione* i symbolizuje pełnię. O podobnym – niezglębionym rozmiarze Boga-Miłosierdzia mówi leksem *przepaść*, użyty

---

<sup>19</sup> A. Gomola, *Bóg kobiet. Studium językoznawczo-teologiczne*, Tamów 2010, s. 186-228.

<sup>20</sup> Ibidem, s. 189.

<sup>21</sup> I. Borkowski, „Skąpana w oceanie miłosierdzia” – metaforyka wodna jako sposób wyrażania doświadczenia mistycznego w *Dzienniczku Siostry Faustyny Kowalskiej*, [in:] *Ostatnie przed wielkim milczeniem. Język i religia*, red. E. Przybył, Kraków 2001, s. 309-326.

w tych kontekstach tylko dwa razy. Przepaścią miłosierdzia jest określony sam Bóg, a także jego łono.

Przeustrzenną konceptualizację miłosierdzia sugerują również leksemy: *przybytek* oraz *drzwi*, a także łączący się z nimi czasownik *otwierać się*. Szczególną zaś nazwą miejsca jest wyrażenie *tron miłosierdzia*, oznaczające zarówno samego Boga, jak i miejsce, w którym przebywa i z którego działa: *jest tronem miłosierdzia*, *mówi z tronu miłosierdzia*, *z tronu miłosierdzia zstępuje*, *zakłada tron miłosierdzia*. Do przestrzeni jako wnętrza odnoszą się także metafory: *wnętrzości miłosierdzia*, *łono miłosierdzia* – wskazujące na przestrzenie ludzkiego ciała. Podobnie jak w przypadku metafor wodnych, miłosierdziu przypisane są rozmaite znaczenia – jest zarówno pojemnikiem, jak i zawartością (*w miłosierdziu zawiera się* oraz *miłosierdzie zawiera się w*), jest przybytkiem, a także i drzwiami przybytku, jest tronem, ale i tym, który na tym tronie króluje.

## 9. Zakończenie

W kontekście ukazanej analizy problemu nie można oprzeć się pytaniu: kimże zatem jest ten Bóg miłosierdzia? Badania, które mają rozjaśniać nasze pojęcie, zdają się komplikować Boży obraz. Na pamięć przychodzi zdanie z Anioła Słazaka, siedemnastowiecznego mistyka z Wrocławia:

„Bóg jest duchem, ogniem, światłem i bytem, a jednak, z drugiej strony, również nie jest tym wszystkim”<sup>22</sup>.

Wtóruje mu św. Faustyna:

„O Niepojęty i Niezmierzony, nim lepiej Cię poznaję – tym Cię mniej pojmuję, ale dlatego, że Cię pojąć nie mogę – więcej pojmuję wielkość Twoją”

[Dz 278].

Oczywista niepojętność Boga nie blokuje jednak badań na Jego temat, nie dystansuje też badaczy ani Jego wyznawców. Nawet mistycy, choć ubolewają nad niewyraźnością tego, czego doświadczają w Jego bliskości, czują się wewnętrznie przymuszeni do pisania o Nim, do wyszukiwania najbardziej adekwatnych porównań, najmocniejszych w ich odczuciu wyrażań, najpiękniejszych środków wyrazu. I wszystko też wskazuje na to, że i sam Bóg tego pragnie – podejmowania wysiłku w poznawaniu Go wszelkimi dostępnymi nam metodami i narzędziami. Niejednokrotnie czytamy w *Dzienniczku* dyrektywy: *napisz, powiedz o Moim miłosierdziu*.

---

<sup>22</sup> Anioł Słazak, *Wybór wierszy*, tłum. B. Antochewicz, Wrocław 1992, s. 38.

Prezentowany artykuł analizuje tylko małą część ogromnego pola odniesień zawartego w tym mistycznym dziele z początku XX wieku, stanowiąc kolejny krok w przybliżaniu znaczenia miłosierdzia, a przez to znaczenia samej istoty Boga.

Materiał tekstowy pokazuje, że leksem *miłosierdzie* został użyty w znaczeniu nazwy / tytułu Boga, jako pojęcie definiujące Jego osobę, a nawet odwołujące nas do hebrajskich eksplikacji matczynego łona. Jego wagę, rozmiar i przypisane funkcje podkreślają sformułowania metaforyczne. *Dzienniczek* wyraźnie też ogranicza znaczenie miłosierdzia do pola jedynie boskich odniesień – w tekście tym jest to słowo o jak najbardziej sakralnym znaczeniu. Według Faustyny, człowiek może być jedynie odbiciem bądź kanałem Bożego miłosierdzia – aby mógł je przekazywać innym, musi najpierw być niejako w nie przemieniony przez Boga [vide: Dz 163]. Choć leksem *miłosierdzie* nie jest wedle językoznawczych klasyfikacji uznany za rzeczownik relacyjny, w *Dzienniczku* wydaje się takim być – nie jest to bowiem obojętne, o jakie i czyje miłosierdzie chodzi i kto komu go udziela. Leksem ten jest wręcz nierozłącznie związany z leksyką nazywającą Boga.

Mimo jednak tak ścisłych powiązań leksykalnych, wciąż problem stanowi swobodna wymiennosc deskrypcji: *Bóg Miłosierdziem – Miłosierdzie Bogiem*. Trawestując Paula Ricoeura, można zatem powiedzieć:

„Słowo ‘Bóg’ mówi więcej niż słowo ‘Miłosierdzie’, ponieważ zakłada cały kontekst opowiadań, prorocत्व, praw, pism mądrościowych, psalmów, itd. Przedmiot odniesienia ‘Bóg’ stanowi przeto punkt zbiegania się wszystkich tych częściowych dyskursów. Wyraża on obiegowy ruch sensu pomiędzy wszystkimi formami dyskursu, w których Bóg jest nazywany”<sup>23</sup>.

Jakiegokolwiek zatem byłoby imię Boga, nie będzie w stanie nigdy w pełni wytłumaczyć Jego istoty. Człowiek nigdy nie będzie w stanie Boga nazwać i zdefiniować,

„czyli utrzymać w mocy swego języka”<sup>24</sup>,

bo wtedy przestałby On być Bogiem. Tak jak Bóg określany jest w *Dzienniczku* jako niepojęty, tak też niepojęte jest Jego miłosierdzie.

### **Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstract (Summary) in Polish:**

Przedmiotem czynionych badań jest *Dzienniczek* św. Faustyny Kowalskiej, mistyczki Kościoła Rzymskokatolickiego z początku XX wieku. Celem zaś artykułu jest określenie, w jaki sposób leksem *miłosierdzie* posłużył w tekście św. Faustyny do określenia tożsamości Boga. Tekst ma

---

<sup>23</sup> *Nazwać Boga. Teksty Paula Ricoeura*, tłum. R. Grzywacz SJ, Kraków 2011, s. 74.

<sup>24</sup> *Ibidem*.

charakter badawczy. Do przedstawienia analizy została wybrana metodologia językowego obrazu świata, ukazując tym samym kognitywne podejście do języka. Z *Dzienniczka* zostały najpierw wyekscerpowane fragmenty, w których pojawia się leksem *miłosierdzie*. Następnie materiał ten został poddany analizie w celu odnalezienia i określenia związków wyrazowych oraz kontekstów łączących pojęcie miłosierdzia z pojęciem Boga. Analiza ilościowa i jakościowa potwierdziła wstępną hipotezę, iż badany leksem nie tylko nazywa jedną z cech Boga, ale określa całą Jego tożsamość. Został użyty w znaczeniu nazwy (tytułu) Boga, jako pojęcie definiujące Jego osobę, definiujące Serce Jezusa, a nawet odwołujące nas do hebrajskich eksplikacji maczynego Iona. Jego wagę, rozmiar i przypisane funkcje podkreślają sformułowania metaforyczne. *Dzienniczek* wyraźnie też ogranicza znaczenie miłosierdzia do pola jedynie boskich odniesień, nadając temu słowu przede wszystkim znaczenie sakralne. Przedstawione badanie poszerza naszą wiedzę nie tylko na temat samego tekstu św. Faustyny, ale i na temat religii chrześcijańskiej oraz jej Boga. Włącza się w badania nad semantyką religijnego słownictwa, stanowiąc kolejny krok w prekursorskich wciąż badaniach nad językiem tekstów mistycznych. Jego nowość wyraża się głównie w fakcie, iż jest to badanie lingwistyczne, a nie teologiczne, skupione na semantyce, a nie na ocenie normatywnej *Dzienniczka*. Dzięki zastosowanej metodologii może stanowić ważną pomoc dla teologów – badaczy, ale i katechetów czy kaznodziejów.

### **Słowa kluczowe po polsku / Key words in Polish:**

semantyka, teolingwistyka, mistyka, Bóg, miłosierdzie, św. Faustyna Kowalska

### **English title / Tytuł po angielsku:**

*A linguistic image of mercy as God's identity in The Diary by St Faustina Kowalska*

### **Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:**

The object of the research is *The Diary* by St Faustina Kowalska, a mystic of the Roman Catholic Church who lived in the first half of the 20<sup>th</sup> century. The aim of the article is to find out how the lexeme *mercy* served to define God's identity in the text by St Faustina. The article has an exploratory character. In order to carry out an analysis of *The Diary*, the author applied the methodology of the linguistic image of the world, which is indicative of the cognitive approach to language. Firstly, passages which contain the lexeme *mercy* were excerpted from the text of *The Diary*. Then this material was analysed in order to find and define phrases and contexts relating the concept of mercy to the concept of God. The quantity and quality analyses confirmed the initial hypothesis that the examined lexeme does not only name one of God's features but it also defines His whole identity. It was used in the meaning of the name of God, as a concept defining His person, defining the Heart of Jesus, even referring us to the Hebrew explications of the maternal womb. Its importance, size and attributed functions are underlined by metaphorical expressions. *The Diary* also clearly limits the meaning of mercy to the area of merely divine references, giving this word, above all, a sacral meaning. The presented research broadens our knowledge not only of St Faustina's text itself but also of the Christian religion and its God. It participates in the research on the semantics of religious vocabulary, taking a further step in still pioneering research on the language of mystical texts. Its novelty is principally expressed by the fact that it is linguistic, not theological research, as it is concentrated on semantics rather than on normative evaluation of *The Diary*. Thanks to the applied methodology, it may provide a vital support to theological researchers as well as catechists and preachers.

## Key words in English:

semantics, theolinguistics, mystic, God, mercy, St Faustina Kowalska

## Bibliografia / Bibliography:

- Aniol Słazak**, *Wybór wierszy*, tłum. B. Antochewicz, Wrocław 1992, ss. 80.
- Bartmiński J.**, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2007, ss. 328.
- Bieńkowska D.**, *Milosierdzie*, [in:] *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993, s. 65-73.
- Borkowski I.**, „*Skapana w oceanie miłosierdzia*” – *metaforyka wodna jako sposób wyrażania doświadczenia mistycznego w Dzienniczku Siostry Faustyny Kowalskiej*, [in:] *Ostatnie przed wielkim milczeniem. Język i religia*, red. E. Przybył, Kraków 2001, s. 309-326.
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 2003.
- Gomola A.**, *Bóg kobiet. Studium językoznawczo-teologiczne*, Tamów 2010, ss. 304.
- Kowalska Faustyna, św.**, *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej*, Kraków 2011, ss. 848.
- Krapiec Mieczysław Albert OP**, *Teoria analogii bytu*, Lublin 1993, ss. 438.
- Jan Paweł II**, *Dives in misericordia. Encyklika o Bożym Miłosierdziu*, wydanie II, Poznań 2002, ss. 64.
- Nazwać Boga. Teksty Paula Ricoeura*, tłum. i oprac. R. Grzywacz SJ, Kraków 2011, ss. 86.
- Różycki I.**, ks., *Nabożeństwo do Miłosierdzia Bożego*, Kraków 2008, ss. 128.
- Słownik języka polskiego*, red. S. Doroszewski, Warszawa 1996 (wydanie I reprint).
- Sopoćko M.**, ks., *Miłosierdzie Boga w dziełach Jego, tom I*, Białystok 2008, ss. 324.
- Tabakowska E.**, *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Kraków 2001, ss. 364.
- Zmuda E.**, *Nominacje istot duchowych w pismach wybranych mistyków. Studium teolingwistyczne*, Kraków 2012, ss. 508.

## Information about the Author / Informacja o Autorce

## Information about the Author in English / Informacja o Autorce po angielsku

**Izabela Anna Rutkowska**, PhD in linguistics (speciality: Polish philology). She received her Ph.D. degree in the Faculty of Polish and Classical Philology at Adam Mickiewicz University in Poznań (2012) for the doctoral thesis entitled: *Językowa kreacja doświadczeń mistycznych w „Dzienniczku św. Faustyny Kowalskiej”* [Linguistic expression of the mystical experiences in St. Faustina Kowalska's "Diary"]. She is a member of the Team of the Co-workers of the Religious Language Group at the Polish Language Council of the Polish Academy of Sciences (PAN). She works as a lecturer at the department of speech therapy at the State Higher Vocational School in Głogów. She is an editor of the journal of "Kotwica. Cisi Pracownicy Krzyża" ("The Anchor. Silent Workers of the Cross") and a translator of Italian texts. Her scholarly interests: cognitive linguistics, linguistic communication, semantics, theolinguistics (theological linguistics). She specialises in research on mystical texts of the Roman Catholic Church. E-mail: i.rutkowska[at]op.pl

## Information about the Author in Polish / Informacja o Autorce po polsku

**Izabela Anna Rutkowska**, dr, doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa (specjalność: filologia polska). Stopień doktora uzyskała na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Językowa kreacja doświadczeń mistycznych w „Dzienniczku św. Faustyny Kowalskiej”* na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (30.05.2012). Członkini Koła Współpracowników Zespołu Języka Religijnego przy Radzie Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk. Pracuje jako wykładowczyni w podyplomowym studium logopedii w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej (PWSZ) w Głogowie. Jest redaktorką wydawniczą czasopisma „Kotwica. Cisi Pracownicy Krzyża” i tłumaczką z języka włoskiego. Jej zainteresowania naukowe: językoznawstwo kognitywne, komunikacja językowa, semantyka, teolingwistyka (lingwistyka teologiczna). Specjalizuje się w badaniu tekstów mistycznych Kościoła Rzymskokatolickiego. E-mail: i.rutkowska[at]op.pl

## Information about the Author in Czech / Informace o autorce v češtině

**Izabela Anna Rutkowska**, Ph.D., doktorka humanitních věd v oblasti literární vědy se specializací na polskou filologii. Doktorát obhájila na základě doktorské práce *Językowa kreacja doświadczeń mistycznych w „Dzienniczku św. Faustyny Kowalskiej”* (Jazyková kreace mystických zkušeností v „Deníčku sv. Faustyny Kowalské”) na Fakultě polské a klasické filologie University Adama Mickiewicze v Poznani (30. 5. 2012). Je členkou Koła spolupracovníků Skupiny náboženského jazyka při Radě polského jazyka u Prezidia Polské akademie věd. Přednáší v rámci poddiplomového studia logopedie na Státní profesní vysoké škole (PWSZ) v Hlohově (Głogów). Je redaktorkou časopisu „Kotwica. Cisi Pracownicy Krzyża“ (Kotva. Tiší pracovníci kříže) a překladatelkou z italštiny. Odborné zájmy: kognitivní jazykověda, jazyková komunikace, sémantika, teolingvistika (teologická lingvistika). Specializuje na výzkum mystický textů Římskokatolické církve. E-mail: i.rutkowska[at]op.pl

[Translation into Czech by Libor Martinek]

## Information about the Author in Slovak / Informacja o Autorce po slowacku

**Izabela Anna Rutkowska, PhD.**, doktorka humanitných vied v odbore literárnej vedy so špecializáciou na poľskú filológiu. Doktorát obhájila na základe dizertačnej práce *Językowa kreacja doświadczeń mistycznych w „Dzienniczku św. Faustyny Kowalskiej”* (Jazyková kreácia mystických skúseností v „Deničku sv. Faustíny Kowalskej”) na Fakulte poľskej a klasickej filológie Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani (30. 5. 2012). Je členkou tímu spolupracovníkov Skupiny náboženského jazyka pri Rade poľského jazyka Prezidia Poľskej akadémie vied. Pracuje ako lektorka v rámci postgraduálneho štúdia logopédie na Štátnej vyššej odbornej škole (PWSZ) v Głogowe. Je redaktorkou časopisu „Kotwica. Cisi Pracownicy Krzyża“ (Kotva. Tichí pracovníci kříža) a prekladateľkou z taliančiny. Odborné záujmy: kognitívna jazykoveda, jazyková komunikácia, sémantika, teolingvistika (teologická lingvistika). Špecializuje sa na výskum mystických textov rímskokatolíckej cirkvi. E-mail: i.rutkowska[at]op.pl

[Translation into Slovak by Ivica Hajdučeková]

## **Information about the Author in Russian / Informacja o Autorce po rosyjsku:**

**Изабелла Анна Рутковская**, доктор гуманитарных наук в сфере языкознания (специальность – польская филология). Получила степень доктора после защиты диссертации «Языковое сотворение мистического опыта в “Дневнике” Св. Фаустины Ковальской» на факультете польской и классической филологии в Университете имени Адама Мицкевича в Познани (30.05.2012). Член команды сотрудников отделения религиозного языка при Совете польского языка в Президиуме Польской Академии наук. Работает преподавателем на курсах последипломного образования логопедов в Высшей государственной профессиональной школе (PWSZ) в Глогове. Является редактором в издательстве «Kotwica. Cisi Pracownicy Krzyża» («Якорь. Тихие Работницы Креста») и переводчицей с итальянского языка. Её научные интересы: когнитивное языкознание, языковая коммуникация, семантика, теолингвистика (теологическая лингвистика). Специализируется на изучении мистических текстов римско-католической Церкви. E-mail: i.rutkowska[at]op.pl

[Translated into Russian by Nadiya Koloshuk]

## **Information about the Author in Ukrainian / Informacja o Autorce po ukraińsku:**

**Изабела Анна Рутковска**, доктор гуманітарних наук у царині мовознавства (спеціальність – польська філологія). Ступінь доктора отримала на підставі захисту докторської дисертації «Мовне творення містичного досвіду у “Щоденнику” Св. Фаустини Ковальської» на факультеті польської і класичної філології в Університеті імені Адама Мицкевича у Познані (30.05.2012). Член команди співробітників відділу релігійної мови при Раді польської мови у Президії Польської Академії наук. Працює викладачем на курсах післядипломних студій для логопедів у Вищій державній професійній школі (PWSZ) у Глогові. Є редактором у видавництві часопису «Kotwica. Cisi Pracownicy Krzyża» («Якр. Тихі Працівниці Хреста») і перекладачкою з італійської мови. Її наукові зацікавлення: когнітивне мовознавство, мовна комунікація, семантика, теолінгвістика (теологічна лінгвістика). Спеціалізується у вивченні містичних текстів римсько-католицької Церкви. E-mail: i.rutkowska[at]op.pl

[Translated into Ukrainian by Nadiya Koloshuk]

## **Звесткі пра аўтара (па-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):**

**Изабэла Анна Руткоўская**, кандыдат гуманітарных навук у вобласці мовазнаўства (спецыяльнасць: польская філалогія). Ступень кандыдата навук атрымала на падставе дысертацыі на тэму: *Моўнае выражэнне містycznych перажыванняў у „Дзёнічку св. Фаусціны Кавальскай”* на факультэце польскай і класічнай філалогіі ўніверсітэта імя Адама Міцкевіча ў Познані (30.05.2012). Член кола супрацоўнікаў секцыі рэлігійнай мовы пры Саветае польскай мовы пры Прэзідыуме акадэміі навук Польшчы. Працуе ў якасці выкладчыка лагапедыі на паслядипломнай ступені навучання Дзяржаўнай вышэйшай прафесійнай школы (ДВПШ) у Глагове. З’яўляецца рэдактарам часопіса „Якар. Ціхія працаўнікі Кр’яжа” і перакладчыцай з італьянскай мовы. Кола яе навуковых інтарэсаў: кагнітыўнае мовазнаўства, моўнае ўзаемадзеянне, семантыка, тэалінгвістыка (тэалагічная лінгвістыка). Спецыялізуецца ў даследаванні містycznych тэкстаў рымска-католіцкага касцёла. E-mail: i.rutkowska[at]op.pl

[Przekład białoruski / тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]

## **II. Book Reviews**

### **(II. Recenzje książek)**





MAŁGORZATA KOWALIK (Lublin, Poland)

E-mail: kowalik06[at]o2.pl

**[Rev.:] Ks. Mariusz Sztaba, *Troska bł. Jana Pawła II o etyczno-moralne podstawy życia społecznego*, Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2011, ss. 388.**

Autor z pokolenia Jana Pawła II zadedykował tę książkę Trójcy Przenajświętszej w dowód wdzięczności za świętego Jana Pawła II.

„za dar życia i wzrastania w czasie promieniowania ojcostwa i mądrościowej nauki, popartej świadectwem życia” [papieża].

Na nowo publikacja ta uświadamia nadprzyrodzony, zbawczy, ponadczasny i ponadczasowy charakter Kościoła Katolickiego, który się wciela w historię i rzeczy doczesne oraz realizuje się w określonych społecznościach. Kościół troszczy się o całość życia społecznego w wymiarze kulturalnym, politycznym i gospodarczym. Autor zaakcentował też zainteresowanie i popularyzowanie przez Jana Pawła II problematyki życia społecznego z centralną troską o człowieka.

Ks. M. Sztaba w swojej książce skonstatował:

„Dla naszego Autora tworzącego w nurcie personalizmu społecznego, fundamentem każdej wspólnoty jest zawsze osoba ludzka, a jej konstytutywnym elementem jest »natura społeczna« człowieka. Osoba bowiem jest kryterium życia społecznego” (s. 19).

Książd Sztaba wspominał pracę ks. Karola Wojtyły w Wydziale Filozofii KUL(1958-1978) i stworzenie przez Niego lubelskiej szkoły etyki dopełnionej perspektywą teologiczną, stawiającą w centrum personalizm otwierający się na chrystocentryzm. Autor książki sądzi, że papieska antropologia społeczna, wzbogacona namysłem etycznym może stać się wielce pomocna w zrozumieniu współczesnego życia społecznego.

Głównym problemem dysertacji stało się znalezienie odpowiedzi na pytanie: jakie są podstawy etyczno-moralne życia społecznego w świetle nauczania

Jana Pawła II. Autorowi towarzyszy szereg pytań szczegółowych związanych ze wspomnianym zagadnieniem. Problematyka badawcza wyznaczyła trzy główne cele pracy ks. M. Sztaby: teoretyczny, poznawczy i praktyczny.

Cel teoretyczny polega na ustaleniu specyfiki etyczno-moralnych podstaw życia społecznego w ujęciu Jana Pawła II. Celem poznawczym jest wydobywanie i zrekonstruowanie etyczno-moralnych podstaw życia społecznego w nauczaniu Jana Pawła II. Cel praktyczny to wyłonienie podstawowych wskazań Jana Pawła II odnoszących się do etyczno-moralnego wymiaru życia społecznego w różnych jego obszarach. Praktyczne wskazanie na wychowanie moralne i jego elementy jest potrzebne w procesie „uetycnienia” życia społecznego.

Prezentowana publikacja ma charakter teoretyczny, wpisuje się w obszar badań nauk społecznych i szerzej – humanistycznych. Autor-pedagog korzysta z dorobku zwłaszcza filozofii (etyki), teologii oraz katolickiej nauki społecznej, a zwłaszcza z bogatych źródeł nauczania Jana Pawła II jak encykliki (osiem encyklik), a w szczególności – *Veritatis splendor*” (dziewięć razy), *Evangelium vitae* (dziewięćdziesiąt pięć razy), *Laborem exercens* (osiemdziesiąt jeden razy), *Sollicitudo rei socialis* (osiemdziesiąt siedem razy), *Centesimus annus* (dziewięćdziesiąt jeden razy), adhortacje (czternaście adhortacji), konstytucje, orędzia, listy, przemówienia i homilie (w sumie pięćdziesiąt trzy dokumenty).

W pracy zostały zastosowane różne metody: analizy i syntezy, metoda fenomenologiczna, metoda hermeneutyczna. Umożliwiło to przeprowadzenie analizę papieskiej myśli, następnie jej interpretację i rekonstrukcję związaną z etyczno-moralnymi podstawami życia społecznego w wielorakim jego obszarze.

Książka autorstwa ks. M. Sztaby podzielona została na trzy rozdziały poprzedzone wykazem skrótów, spisem treści i wstępem. Układ treści rozdziałów ukazuje [podjętą] problematykę wieloaspektowo i całościowo.

W rozdziale pierwszym pt. *Doświadczenie etyczne u podstaw doświadczenia osoby oraz wspólnoty* autor omawia następujące zagadnienia pomagające adekwatnie do rzeczywistości odkrywać i prezentować etyczno-moralne podstawy życia społecznego i moralność: osobę jako byt moralny, prawdę o dobru, normatywną moc prawdy, powinność, sumienie jako normatywną rzeczywistość wewnątrz osoby, godność osoby i sposoby jej aktualizowania się oraz normę personalistyczną.

W rozdziale drugim pt. *Prymat moralności w życiu społecznym* autor przedstawił podstawy etyczno-moralnego życia społecznego, ukazując braki i wypaczenia godzące w osobę ludzką. Omawia moralność w polityce, kulturze, ekonomii, życiu międzynarodowym, zajmuje się nowymi procesami, takimi jak: integracja europejska, społeczeństwo globalne oraz medialne.

Autor skonstatował, że wielką pomocą w wychowaniu społecznym i tworzeniu autentycznego życia społecznego może być wychowanie moralne, dlatego w rozdziale trzecim pt. *Wychowanie moralne w służbie autentycznego życia spo-*

lecznego podjął następujące zagadnienia: normatywizm wychowania moralnego, ideał doskonałości normatywnej, wzór osoby, autorytet w wychowaniu. Następnie zaprezentował podstawowe wartości etyczno-moralne w świetle papieskiego nauczania, takie jak: godność osobowa, prawda, wolność, odpowiedzialność, miłość, nadto opisał normę personalistyczną. W celu urzeczywistnienia tych wartości w życiu społecznym zostały na koniec pracy ukazane zasady życia społecznego (nazwane tu „przepisami wykonawczymi”): zasada prymatu osoby i zasada podmiotowości, zasada dobra wspólnego i powszechnego przeznaczenia, używania dóbr, zasada pomocniczości, zasada solidarności, zasada uczestnictwa (łącznie z pedagogiką uczestnictwa) oraz zasada sprawiedliwości i miłości społecznej. Omawianą książkę wieńczy zakończenie i (bogaty) wykaz bibliograficzny.

Książka jest, moim zdaniem, cenna poznawczo. Autor ukazał w świetle nauczania Jana Pawła II, że istotna jest Transcendencja, uczestnictwo osoby we wspólnocie, budowa cywilizacji miłości, otwarcie życia społecznego na uniwersalne wartości, normy i zasady.

Ks. M. Sztaba wskazał także na pozytywną funkcję doświadczenia *sacrum* oraz wiarę i życie duchowe pozostające w centrum kultury. Przypomniął o uszanowaniu obecności chrześcijaństwa i Boga w życiu społecznym w jego różnych wymiarach. Autor omówił różne niebezpieczeństwa zagrażające współczesnym państwom, by ukazać w tym kontekście drogi do rozwoju pełnego człowieka i prawdziwie humanistycznej kultury (w ujęciu papieża Jana Pawła II), aby uchronić świat przed cywilizacją śmierci i zagładą, a człowieka przed grzechem. Ks. Sztaba przypomniał, że papież przestrzegał przed nacjonalizmem, uczył szacunku dla każdego narodu, bronił patriotyzmu i pokoju, praw człowieka, małżeństwa, rodziny, narodu, i że apelował o prawe sumienia, solidną praktykę sakramentu pokuty, dążenie do świętości czy doskonałości moralnej.

Omawiająca książka pt. *Troska bł. Jana Pawła II o etyczno-moralne podstawy życia społecznego* jest ważną publikacją dla ludzi świata nauki i kultury, podbudowana została zarówno umiejętnościami naukowymi autora, jak i zebraną przez niego obszerną literaturą przedmiotu, niosąc ze sobą usystematyzowaną wiedzę i postulaty Jana Pawła II, które trzeba krzewić w życiu społecznym.

Papieskie nauczanie afirmuje dobro, piękno, prawdę, uwrażliwia na etyczną ocenę zaistniałych zjawisk społecznych. Dzięki papieskiemu nauczaniu ludzie opracowujący i realizujący nowy projekt porządku politycznego, gospodarczego i kulturalnego mogą uczynić życie społeczne bardziej ludzkim i braterskim.

Autor książki ukazał Jana Pawła II jako wzór człowieka oddanego wychowaniu. Przypomniął, że pierwszorzędnym celem jest człowiek (wychowawca i wychowanek). Jan Paweł II w sposób odpowiedzialny odnowił podejście do procesu wychowania, wskazując przy tym na psychagogię (kierowanie duchowością człowieka).

## **Abstrakt / Streszczenie polskie / Abstract / Summary in Polish:**

Książka pt. *Troska bl. Jana Pawła II o etyczno-moralne podstawy życia społecznego* jest monografią pedagogiczną, która przedstawia personalistyczne, wychowawcze aspekty podstawy życia społeczności.

Książka cenna. Ukazuje w świetle nauczania Jana Pawła II, że istotna jest Transcendencja, uczestnictwo osoby, budowa cywilizacji miłości, otwarcie życia społecznego na uniwersalne wartości, normy i zasady. Jej problematyka badawcza wyznacza trzy główne cele: teoretyczne, poznawcze i praktyczne.

Cele teoretyczne ustalają specyfikę etyczno-moralnych podstaw życia społecznego w ujęciu Jana Pawła II. Celom poznawczym służy wydobycie i zrekonstruowanie etyczno-moralnych podstaw życia społecznego z nauczania społecznego Jana Pawła II. Cel praktyczny polega na wyłonieniu podstawowych wskazań Jana Pawła II odnoszących się do etyczno-moralnego wymiaru życia społecznego w różnych jego obszarach, także wskazanie na wychowanie moralne i jego elementy potrzebne w procesie "uetycznienia" życia społecznego. Pracę stanowią trzy rozdziały poprzedzone wykazem skrótów, spisem treści i wstępem. Układ treści rozdziałów ukazuje problem pracy wieloaspektowo i całościowo.

Pozycja ta wskazuje pozytywną funkcję doświadczenia sacrum oraz wiarę i życie duchowe pozostające w centrum kultury. Uwrażliwia na etyczną ocenę zaistniałych zjawisk oraz powinność doskonalenia się moralnego osoby powołanej do świętości.

## **Słowa-klucze / Key-words in Polish:**

teologia, filozofia, pedagogika, etyka, Jan Paweł II, edukacja, wychowanie, życie publiczne, życie społeczne, podstawy filozofii wychowania, personalizm, chrześcijaństwo, Transcendencja, doskonałość, świętość, kultura, duch, personalizm, człowiek, społeczność, etyka, moralność, autorytet, godność, wolność, globalizacja, sumienie,

## **Title in English:**

*Bl. Pope John Paul II's care for ethical and moral basis of social life*

## **Abstract in English:**

The book entitled *Troska bl. Jana Pawła II o etyczno-moralne podstawy życia społecznego* [*Blessed John Paul II's care for ethical and moral basis of social life*] is a pedagogical monograph that presents the personalist and educational aspects of the basis for the life of society.

This valuable study makes use of the context of the teaching of John Paul II to present the importance of such issues as Transcendence, personal participation, building a civilization of love, opening of social life on universal values, on norms and principles. The research problems of the monograph point to the three main aims – the theoretical, cognitive and practical ones.

Theoretical objectives define the specifics of ethical and moral foundations of social life in terms of John Paul II's teaching. Cognitive goals reveal and reconstruct the ethical and moral foundations of social life from the social teaching of John Paul II. The practical target means focusing on the basic instructions of John Paul II relating to ethical and moral dimensions of social life in its different areas, and also to the moral education and its elements needed in the process of making the life of society following ethical principles. The book consists of three chapters preceded by a list of abbrevi-

ations, a table of contents and an introduction. The structure of the contents of the chapters presents the problems dealt with in the study both in a comprehensive way and through numerous related aspects.

This publication points to a positive function of the experience of the sacred and demonstrates that faith and spiritual life are still in the centre of culture. It makes the reader sensitive to the ethical evaluation the social phenomena and to the duty of moral improvement of the person called to sainthood.

#### **Key-words in English:**

theology, philosophy, pedagogy, ethics, John Paul II, education, upbringing, public life, social life, background of education philosophy, personalism, Christianity, Transcendence, perfection, sainthood, culture, spirit, man, society, ethics, morality, authority, dignity, freedom, globalization, conscience

#### **Bibliography / Bibliografia:**

**Sztaba Mariusz** ks., *Troska bł. Jana Pawła II o etyczno-moralne podstawy życia społecznego*, Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2011, ss. 388.

#### **Information about the Author / Informacja o Autorce:**

#### **Information about the Author in English / Informacja o autorce po angielsku:**

**Małgorzata Kowalik**, a holder of a Ph. D. degree in literary studies, graduated from the Department of Polish Studies at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. She obtained her doctoral degree from the Pedagogical University of Bydgoszcz in 1998, on the basis of her thesis entitled "O nowelistyce Henryka Sienkiewicza" [On Henryk Sienkiewicz's short fiction]. She is the author of a few books, e.g. *Rodzinne strony Henryka Sienkiewicza* [Henryk Sienkiewicz's homeland], (Świdnik 1993) and *Wychowanie do apostołstwa świeckich in the poems of Stanisław Jachowicz* [Education for laymen's apostolic teaching in the poetry of Stanisław Jachowicz], (Stalowa Wola 2003), among others. She cooperates with the Catholic University of Lublin, is a member of the Christian Pedagogical Group which operates under the auspices of The Polish Academy of Sciences. She has been writing for the Catholic weekly "Niedziela" since about 1993; in 2012 she was awarded - by the editors of the weekly - with the medal "Mater Verdi". E-mail address: kowalik06[at]o2.pl

[English translation by Teresa Bela]

#### **Informacja o autorce po polsku / Information about the Author in Polish:**

**Małgorzata Kowalik**, dr n. hum., literaturoznawczyni, ukończyła filologię polską w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, obroniła pracę doktorską pt. *O nowelistyce Henryka Sienkiewicza* w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy (1998). Autorka książek, wydała m.in. *Rodzinne strony Henryka Sienkiewicza* (Świdnik 1993) i *Wychowanie do apostołstwa świeckich w wierszach Stanisława Jachowicza* (Stalowa Wola 2003), współpracownica Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, członkini Zespołu Pedagogiki Chrześcijańskiej działającego pod patronatem Polskiej Akademii

Nauk, spolupracownica tygodnika katolickiego „Niedziela” (od ok. 1993), odznaczona medalem „Mater Verdi”, przyznany jej przez „Niedzielę” (2012). E-mail: kowalik06[at]o2.pl

### **Informace o autorce v češtině / Information about the Author in Czech:**

**Malgorzata Kowalik**, doktorka humanitních věd, vystudovala polonistiku na Univerzitě Marie Curie-Skłodowské v Lublinu. Doktorskou práci *O novelistyce Henryka Sienkiewicza* („O novelistice Henryka Sienkiewicze“) obhájila na Vyšší pedagogické škole v Bydhošti v r. 1998. Knižně vydala mj. *Rodzinne strony Henryka Sienkiewicza* („Rodné strany Henryka Sienkiewicze“; Świdnik 1993) a *Wychowanie do apostołstwa świeckich w wierszach Stanisława Jachowicza* („Výchování k světskému apoštolství v básních Stanisława Jachowicze“; Stalowa Wola 2003). Spolupracuje s Katolickou univerzitou v Lublinu, je členkou Skupiny křesťanské pedagogiky působící pod patronátem Polské akademie věd, od r. 1993 spolupracuje s katolickým týdeníkem Niedziela („Neděle“). Byla oceněna medailí Mater Verdi, který jí udělil týdeník Niedziela. E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Český překlad: Libor Martinek]

### **Informácie o autorky v slovenčine / Information about the Author in Slovak:**

**Malgorzata Kowalik**, doktorka humanitných vied, vyštudovala polonistiku na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej v Lubline. Doktorskú prácu *O novelistyce Henryka Sienkiewicza* („O novelistike Henryka Sienkiewicza“) obhájila na Vyššej pedagogickej škole v Bydhošti v r. 1998. Knižne vydala okrem iného *Rodzinne strony Henryka Sienkiewicza* („Rodné strany Henryka Sienkiewicza“; Świdnik 1993) a *Wychowanie do apostołstwa świeckich w wierszach Stanisława Jachowicza* („Výchova k svetskému apoštolátu v básniach Stanisława Jachowicza“; Stalowa Wola 2003). Spolupracuje s Katolickou univerzitou v Lubline, je členkou Skupiny kresťanskej pedagogiky pôsobiacej pod patronátom Poľskej akadémie vied, od r. 1993 spolupracuje s katolíckym týždenníkom Niedziela („Nedeľa“). Bola ocenená medailou Mater Verdi, ktorú jej udelil týždenník Niedziela. E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]

### **Информация об авторе по-русски / Справка об авторе на русском языке Information about the Author in Russian:**

**Малгожата Ковалик**, доктор гуманитарных наук, литературовед. Закончила курс польской филологии в Университете Марии Кюри-Скłodовской в Люблине и защитила докторскую диссертацию «О новеллистике Генрика Сенкевича» в Высшей Педагогической Школе в Быдгоще (1998). Автор книг: «Родные места Генрика Сенкевича» (Свидник, 1993) и «Воспитание мирян до апостольства в стихах Станислава Яховича» (Стальова Воля, 2003). Сотрудница еженедельника «Niedziela» (с 1993 г.). Награждена медалью «Mater Verdi», присуждённой «Недзелей» (2012). E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]

**Інформація про автора / Довідка про автора українською мовою /  
Information about the Author in Ukrainian:**

**Малгожата Ковалик**, доктор гуманітарних наук, літературознавець. Закінчила курс польської філології в Університеті Марії Кюрі-Склодовської в Любліні і захистила докторську дисертацію «Про новелістику Генріка Сенкевича» у Вищій Педагогічній Школі в Бидгощі (1998). Авторка книг: «Родинні місця Генріка Сенкевича» (Сьвидник, 1993) та «Виховання мирян до апостольства у віршах Станіслава Яховича» (Стальова Воля, 2003). Співробітниця тижневика «Niedziela» (із 1993 р.). Нагороджена медаллю «Mater Verdi», котра присуджена їй тижневиком у 2012 р. E-mail: E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук]

**Звесткі пра аўтараў па-беларуску /  
Information about the Author in Belarusian:**

**Малгожата Кавалік**, к. гум. н., літаратуразнаўца, скончыла польскую філалагію Люблінскага ўніверсітэта Марыі Кюры-Складоўскай, абараніла кандыдацкую дысертацыю па тэме *Аб навелістыцы Генрыка Сянкевіча ў Вышэйшай педагагічнай школе ў Бьдгашчы* (1998). Аўтар кніг, выдала, у прыватнасці, *Родныя старонкі Генрыка Сянкевіча* (Свіднік 1993) і *Выхаванне да апостальства свецкіх у вершах Станіслава Яховіча* (Сталёва Воля 2003), супрацоўніца Люблінскага каталіцкага ўніверсітэта, член таварыства хрысціянскай педагогікі, якое дзейнічае пад патранатам Польскай акадэміі навук, супрацоўніца каталіцкага штотыднёвіка *Нядзеля* (прыбл. з 1993), па ініцыятыве якога ўзнагароджана медалём "Mater Verdi" (2012). E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Тлумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow, Wiktoria Wasilewicz]





MAŁGORZATA KOWALIK (Lublin, Poland)

E-mail: kowalik06[at]o2.pl

**[Rev.:] *Człowiek w refleksji Karola Wojtyły – Jana Pawła II.*  
*Wybrane aspekty adekwatnej antropologii*, red. Anna Różyło,  
ks. Mariusz Sztaba, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, ss. 373.**

Omawiana tu publikacja jest pierwszym tomem tzw. „Leksykonu Papieskiego”, którego pomysł zrodził się w środowisku Katedry Pedagogiki Katolickiej funkcjonującej w ramach Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (Wydział Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli), aby poznawać i propagować koncepcje Jana Pawła II, prezentując jego rozumienie wybranych słów-kluczy, takich jak np. człowiek, wychowanie, kultura, rodzina.

Tom stanowi również pokłosie interdyscyplinarnej konferencji naukowej w Sandomierzu mającej miejsce w dniu 13 października 2012 r., która odbyła się pod patronatem ks. biskupa Krzysztofa Nitkiewicza. Zawiera komplementarne ujęcie zagadnienia „człowieka” w nauczaniu i twórczości Jana Pawła II, stając się pracą użyteczną dla różnych środowisk. Pokazuje papieża-Polaka jako twórcę antropologii adekwatnej do rzeczywistości, by realnie i integralnie rozumieć człowieka. Książka zawiera spis treści, wprowadzenie, cztery części tematyczne oraz noty o autorach. Publikacja została zredagowana przez dwoje katolickich pedagogów związanych z KUL-em – Annę Różyło i ks. Mariusza Sztabińskiego.

**Część I. pt. „Człowieczeństwo Karola Wojtyły – Jana Pawła II”**

Ks. Jan Śledzianowski w studium *Jan Paweł II o człowieczeństwie w każdym człowieku* omówił zagadnienie człowieka w nauczaniu papieża, jego wartość w zbawczym planie Boga i poszanowaniu prawa stanowionego o godności człowieka. Nadto prezentuje Jana Pawła II ukazującego świadectwem swojego życia pełnię godności i miłości wobec każdego człowieka oraz człowieczeństwo papieża-Polaka w percepcji rodaków. Ukazał powszechną fascynację osobowością Jana Pawła II i wieloaspektowy wpływ ojca świętego na życie respondentów. Papież z olski umacniał wiarę, pozwalał odnaleźć sens życia, mobilizował do bycia lepszym człowiekiem, budował cywilizację życia i pokoju, „stał się żywą ikoną

ukrzyżowanego Chrystusa i symbolem Polski walczącej o wolność i suwerenność wśród narodów Europy i świata” (s. 33.).

Próbie popatrzenia na życie i twórczość Karola Wojtyły z perspektywy arteterapeuty i wychowawcy-pedagoga kultury podjęła Edyta Nieduziak w tekście pt. *Tajemnica człowieka w kontekście biografii i twórczości Jana Pawła II – wątki terapeutyczne i osobotwórcze*, by ukazać, że papież z Polski miał świadomość związków własnej twórczości ze swoją biografią. Pokazuje też przenikanie się różnych wydarzeń życiowych z procesem tworzenia oraz pomocniczość twórczości w momentach jego życiowych kryzysów. Konstatuje, że sztuka, ekspresja artystyczna, aktywność twórcza są to istotne elementy procesów terapii i wychowania, które z punktu widzenia pedagogiki chrześcijańskiej mają „doprowadzić do otwarcia człowieka na Boże działanie zbawcze oraz do urzeczywistnienia własnego człowieczeństwa” (s. 40).

Magdalena Ewa Ruszel w artykule pt. *Psychologiczne aspekty komunikacji Jana Pawła II z młodzieżą* wyłoniła osiemnaście psychologicznych cech charakteryzujących komunikację Jana Pawła II z ludźmi, w tym z młodzieżą: aktywne słuchanie, autentyczność, transparentną mowę ciała, bezpośredniość, dialogiczność, głębię, jasność, łatwość nawiązywania kontaktu, otwartość na drugiego człowieka, pełnię, ponadczasowość, prostotę przekazu, refleksyjność, wgłębianie się w problemy młodzieży, szczerłość słów, troskę o drugiego człowieka, brak manipulacji, pozytywną socjotechnikę. Uznała je za tworzywo niepowtarzalnej wartości i tego, co kryła w sobie komunikacja Jana Pawła II.

Marek Rembierz w studium pt. *Osoba ludzka w centrum dociekań filozoficznych i teologicznych Jana Pawła II* określa papieża mianem personalisty i akcentuje, że Jan Paweł II podejmował konsekwentny, otwarty dialog z innymi, by wspólnie dążyć do lepszego poznania prawdy dotyczącej osoby ludzkiej.

## **Część II. „Tajemnica człowieka (istota bycia człowiekiem)”**

Próbie unaocznienia i wyjaśnienia, co znaczy być osobą, podjął Witold Starnawski w tekście pt. *Znaczenie terminu „osoba” w myśli Jana Pawła II*. Swój tekst podzielił na pięć części: uwagi wstępne, metoda, przedmiot – kim jest osoba, obszary problemowe, kwestie dyskusyjne i kontrowersyjne, wnioski. Autor stwierdza, że najbardziej specyficzne dla osoby są: godność, transcendencja, wspólnota, dar.

Magdalena Parzyszek w studium pt. *Kimże jest człowiek? Tożsamość osoby ludzkiej w myśli Jana Pawła II* ukazuje zróżnicowanie nurtów personalizmu, filozoficzne i teologiczne poglądy Karola Wojtyły na człowieka, ich genezę oraz wnioski zakończone stwierdzeniem faktu niepowtarzalności osoby ludzkiej, zjednoczonej z Chrystusem w sposób osobowy.

Ks. Mariusz Sztaba w tekście pt. *Człowiek jako byt moralny w myśli Karola Wojtyły - Jana Pawła II* omawia podstawy filozoficznej antropologii Karola Wojtyły, związki antropologii z etyką i moralnością, analizuje integralne doświadczenie człowieka pod kątem ujawniania się w nim człowieka jako podmiotu epistemologicznego i moralnego, twierdząc, że antropologia Karola Wojtyły jest poniekąd nowatorska, a życie człowieka nabiera pełnego blasku, gdy nasycone jest mocą i nadprzyrodzonymi wartościami Boga. Głosi postulat wychowania religijnego (realnego i integralnego), które przygotowuje osobę do wyrobienia światopoglądu katolickiego i spotkania z Bogiem-Najwyższym Dobrem.

Sebastian Gałęcki w artykule pt. *Homo conscientis. Karol Wojtyła- Jan Paweł II o człowieku jako bycie obdarzonym sumieniem* prezentuje teorię sumienia, teologiczną metafizykę sumienia, etykę sumienia, sumienie parlamentarzystów, pracowników służby zdrowia, katolików, fundamentalne cechy osoby – bytu obdarzonego sumieniem, by stwierdzić, że myśli i pytanie o człowieka było kluczowym i podstawowym tematem, którym zajmował się Jan Paweł II.

Urszula Gajewska w studium pt. *Godność człowieka w świetle wybranych encyklik Jana Pawła II* omawia semantykę, etymologię i frazeologię terminu „godność” a następnie analizuje zagadnienie wymienione w tytule, poruszając następujące wątki: godność nadprzyrodzona, człowiek obrazem Boga, Tajemnica Wcielenia i Odkupienia, pełnia życia, godność naturalna, rozum, wolność, miłość, sumienie. Czyni to, akcentując niezwykłą sprawność językową Papieża oraz podstawy nadprzyrodzonej godności człowieka (stworzenie na obraz i podobieństwo Boże, Tajemnica Wcielenia i Zbawienia, życie wieczne).

### **Część III. pt. „Obraz człowieka w wybranych tekstach literackich”**

Barbara Greszczuk w artykule pt. *Pokoleniowość egzystencji uwikłanej w czas. Temporalny wymiar człowieczeństwa na podstawie twórczości Karola Wojtyły – Jana Pawła II* akcentuje paralelizm ujęć egzystencji sacrum i profanum, linearność czasu doświadczaną negatywnie, cykliczność odradzania, ambiwalencję pojęciowo-leksykalną (początek-koniec, przemijanie-trwanie), symbolikę wiecznego Adama, którą autorka uznaje za najmocniejszy akcent rozważań Karola Wojtyły o człowieku.

Anna Kozłowska w tekście pt. *Człowiek w twórczości Karola Wojtyły* stwierdza, że wszystkie utwory poety-papieża są poświęcone człowiekowi, przedstawiając następujące kwestie z zakresu antropologii literatury: miejsce człowieka w świecie, jego życie wewnętrzne i duchową głębię, relację człowieka z innymi, człowieczeństwo Chrystusa, sposób prezentacji zbiorowości ludzkich. Autorka konkluduje, że człowiek w utworach literackich Karola Wojtyły to istota wyjątkowa, niepowtarzalna i nadrzędna ze względu na odniesienie do Boga.

Agnieszka Komorowska w studium pt. *Literackie próby zgłębienia człowieczeństwa w trzech dramatach Karola Wojtyły: „Brat naszego Boga”, „Przed sklepem jubilera” i „Promieniowanie ojcostwa”* po słownej analizie pod kątem refleksji nad człowieczeństwem ukazuje te dramaty jako utwory dotyczące powołania, małżeństwa, ojcostwa. Dramaty te uczą spoglądać na człowieka z perspektywy Bożej.

Małgorzata Kowalik w artykule pt. *Powołanie człowieka w Chrystusie w świetle utworu Karola Wojtyły „Pieśni o słońcu niewyczerpanym”* próbuje ukazać indywidualne oblicze utworu hołdującego wartościom duchowym, wyrażającego światopogląd katolicki i religijną koncepcję człowieka. Autorka opisuje istotne, zwracające na siebie uwagę następujące elementy: podmiot liryczny, monolog i opis, adresat, co staje się kluczem do odtworzenia wizerunku człowieka uczestniczącego w życiu nadprzyrodzonym i ukazania jego zażyłego kontaktu z Bogiem.

Paulina Dubiel-Zielińska w tekście pt. *Natura człowieka według Karola Wojtyły-Jana Pawła II. Analiza na podstawie „Rozważań o istocie człowieka” i „Pamięci i tożsamości”* omawia wspomniane obydwie dzieła i podkreśla aktualność ich tematyki w odniesieniu do ponadczasowej prawdy o człowieku oraz wychowawczą funkcję, która pomaga odnaleźć się młodemu człowiekowi w świecie chaosu wartości.

#### **Część IV pt. „Człowiek w kontekście pełnionych ról społecznych i sytuacji życiowych”.**

Anastazja Sorkowicz w studium pt. *Mysli o wychowaniu człowieka zaczerpnięte z nauczania Jana Pawła II* akcentuje papieską naukę o afirmacji człowieka, jego powołaniu do życia w prawdzie i miłości, urzeczywistnianie się poprzez bezinteresowny dar z siebie samego, najważniejszej instytucji wychowawczej – rodzinie opartej na małżeństwie.

Grzegorz Grzybek oraz Anna Barbara Sikora w artykule pt. *W trosce o edukację seksualną człowieka. Rozważania etyczne na bazie studium Karola Wojtyły „Miłość i odpowiedzialność”* przedstawili wyniki własnego badania ankietowego, wnioskując z niego, że miłość jest zauważana przez młodych jako wartość, nie zaś jako cnota godna naśladowania, dlatego też potrzeba odpowiedniej edukacji w tym zakresie.

Beata Jakimiuk w tekście pt. *Kariera kobiety według Jana Pawła II* przedstawiła charakterystykę kariery zawodowej jako powołania człowieka, zaprezentowała przykłady karier kobiet wyróżnionych przez papieża oraz zanalizowała wybrane aspekty owych indywidualnych, kobiecych dróg rozwojowych w odniesieniu do nauczania papieskiego. Jan pawel II przypominał, że kariera oparta

na Chrystusie jest drogą do świętości i kształtuje bogate człowieczeństwo oraz dojrzałą wrażliwość duchową i moralną.

Marek Mariusz Tytko w studium pt. *Człowiek-artysta w koncepcji Jana Pawła II* zawartej w „*Liście do artystów*” wyróżnił Karola Wojtyły – Jana Pawła II pozycje zawierające koncepcję człowieka-artysty, jego rozmaite predykaty, funkcje, dwie kategorie artystów, uwypuklając przy tym pokrewieństwo autentycznej sztuki z wiarą. Autor przypomniał apel Jana Pawła II, aby artyści odkryli na nowo głęboki wymiar duchowy i religijny sztuki, który dziełom nadaje najwznioślejszy wymiar. Ten inspirujący artykuł zawiera też postulat opracowania studium komparatystycznego, dotyczącego człowieka-artysty, sztuki lub piękna u trzech papieży: Pawła VI, Jana Pawła II i Benedykta XVI.

Radosław Edward Skakuj w tekście pt. *Podmiotowość człowieka pracującego na podstawie encykliki „Laborem exercens” Jana Pawła II* zaakcentował, że papież w wymienionej encyklice zwracał uwagę przede wszystkim na podmiotowe traktowanie człowieka pracującego, co jest swoistym drogowskazem filozoficznym dla nauk ekonomicznych, prawniczych. Encyklika ma charakter interdyscyplinarny, umieszczając na piedestale osobę ludzką jako najwyższą wartość.

Mariusz Kuskowski w artykule pt. *Podmiotowość człowieka w nauczaniu Jana Pawła II* ukazał siłę i męstwo osób niepełnosprawnych, do których papież podchodził z szacunkiem, miłością oraz nadzieją, uwypuklając przy tym fakt, że człowiek niepełnosprawny ma swoje szczególne miejsce w planie zbawczym Boga jako także zaproszony do reprezentowania Stwórcy i Jego spraw na ziemi.

Sylwester Bębas w tekście pt. *Człowiek uwięziony w refleksji Jana Pawła II* uznał papieża-Polaka za największego obrońcę osób pozbawionych wolności, który nieustraszenie walczył w obronie praw i godności każdego więźnia, co do którego niekwestionowanej wartości był przekonany. Autor przypomina także, iż ojciec święty zachęcał więźniów do wiary w miłosierdzie Boże, pomagał skazanemu odnaleźć w sobie duchowe energie, uczył zwyciężać zło i dokonywać przemiany swojego życia.

Ta interesująca książka została wydana tuż przed kanonizacją Jana Pawła II. Stanowi przejaw pogłębionego zainteresowania myślą papieską. Adresowana jest do różnych środowisk, m.in. filologów, filozofów, teologów, psychologów, socjologów i pedagogów. Publikacja inspiruje zarówno do dalszych analiz badawczych (studiów teoretycznych), jak i do praktycznego pogłębienia indywidualnego życia każdego człowieka w obliczu odkupienia dokonanego przez Chrystusa.

### **Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie) po polsku:**

Książka powstała w środowisku pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (Katedra Pedagogiki Katolickiej w Stalowej Woli). Książka jest adresowana do różnych środowisk, m.in. filologów, filozofów, teologów, psychologów, socjologów i pedagogów. Została pomyślana jako

pierwszy tom „Leksykonu Papieskiego” dotyczącego koncepcji Jana Pawła II i ukazującego ich aktualność. Cztery główne części książki noszą następujące tytuły: „Człowieczeństwo Karola Wojtyły – Jana Pawła II”; „Tajemnica człowieka (istota bycia człowiekiem)”; „Obraz człowieka w wybranych tekstach literackich”; „Człowiek w kontekście pełnionych ról społecznych i sytuacji życiowych”. Książka zawiera 21 artykułów.

### **Key words in Polish / Słowa kluczowe po polsku:**

człowiek, godność, głębia, otwartość, transcendencja, świętość, dialog, pełnia, wieczność, wartości chrześcijańskie, wiara, sztuka, dar, Tajemnica Wcielenia i Odkupienia, nadzieja, miłość, sumienie, tożsamość, moralność, wychowanie religijne, edukacja katolicka,

### **Title in English:**

*Man in the thought of Karol Wojtyła – John Paul II. Selected aspects of adequate anthropology*

### **Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie) po angielsku:**

The book was produced in the educational environment of the Catholic University of Lublin, in particular in the Department of Catholic Pedagogy in Stalowa Wola. It is addressed to different circles – philologists, philosophers, theologians, psychologists, sociologists and educators, among others. It has been conceived as the first volume of “The Pope’s Lexicon” that concerns the ideas of John Paul II and their topicality. The main parts bear the following titles: „The humanity of Karol Wojtyła - John Paul II”, “The mystery of man (the essence of man’s being)”, “The image of man in selected literary texts”, “Man in the context of his social roles and situations in life”. The book includes 21 articles.

### **Key words in English:**

man, dignity, depth, openness, transcendence, holiness, dialogue, fullness, eternity, Christian values, faith, art, gift, mystery of the Incarnation and Redemption, hope, love, conscience, identity, morality, religious upbringing, Catholic education

### **Bibliography / Bibliografia:**

*Człowiek w refleksji Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Wybrane aspekty adekwatnej antropologii*, red. Anna Różyło, ks. Mariusz Sztaba, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, ss. 373.

### **Information about the Author**

### **Information about the Author in English / Informacja o autorce po angielsku:**

**Małgorzata Kowalik**, a holder of a Ph. D. degree in literary studies, graduated from the Department of Polish Studies at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. She obtained her doctoral degree from the Pedagogical University of Bydgoszcz in 1998, on the basis of her thesis entitled “O nowel-istyce Henryka Sienkiewicza” [On Henryk Sienkiewicz’s short fiction]. She is the author of a few

books, e.g. *Rodzinne strony Henryka Sienkiewicza* [Henryk Sienkiewicz's homeland], (Świdnik 1993) and *Wychowanie do apostołstwa świeckich in the poems of Stanisław Jachowicz* [Education for laymen's apostolic teaching in the poetry of Stanisław Jachowicz], (Stalowa Wola 2003), among others. She cooperates with the Catholic University of Lublin, is a member of the Christian Pedagogical Group which operates under the auspices of The Polish Academy of Sciences. She has been writing for the Catholic weekly "Niedziela" since about 1993; in 2012 she was awarded - by the editors of the weekly - with the medal "Mater Verdi". E-mail address: kowalik06[at]o2.pl

[English translation by Teresa Bela]

### **Informacja o autorce po polsku / Information about the Author in Polish:**

**Małgorzata Kowalik**, dr n. hum., literaturoznawczyni, ukończyła filologię polską w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, obroniła pracę doktorską pt. *O nowelistyce Henryka Sienkiewicza w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy* (1998). Autorka książek, wydała m.in. *Rodzinne strony Henryka Sienkiewicza* (Świdnik 1993) i *Wychowanie do apostołstwa świeckich w wierszach Stanisława Jachowicza* (Stalowa Wola 2003), współpracownica Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, członkini Zespołu Pedagogiki Chrześcijańskiej działającego pod patronatem Polskiej Akademii Nauk, współpracownica tygodnika katolickiego „Niedziela” (od ok. 1993), odznaczona medalem „Mater Verdi”, przyznany jej przez „Niedzielę” (2012). E-mail: kowalik06[at]o2.pl

### **Informace o autorce v češtině / Information about the Author in Czech:**

**Małgorzata Kowalik**, doktorka humanitních věd, vystudovala polonistiku na Univerzitě Marie Curie-Skłodowské v Lublinu. Doktorskou práci *O nowelistyce Henryka Sienkiewicza* („O novelistice Henryka Sienkiewicze“) obhájila na Vyšší pedagogické škole v Bydhošti v r. 1998. Knižně vydala mj. *Rodzinne strony Henryka Sienkiewicza* („Rodné strany Henryka Sienkiewicze“; Świdnik 1993) a *Wychowanie do apostołstwa świeckich w wierszach Stanisława Jachowicza* („Výchování k světskému apoštolství v básních Stanisława Jachowicze“; Stalowa Wola 2003). Spolupracuje s Katolickou univerzitou v Lublinu, je členkou Skupiny křesťanské pedagogiky působící pod patronátem Polské akademie věd, od r. 1993 spolupracuje s katolickým týdeníkem Niedziela („Nedeľe“). Byla oceněna medailí Mater Verdi, který jí udělil týdeník Niedziela. E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Český překlad: Libor Martinek]

### **Informácie o autorce v slovenčine / Information about the Author in Slovak:**

**Małgorzata Kowalik**, doktorka humanitných vied, vyštudovala polonistiku na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej v Lubline. Doktorskú prácu *O nowelistyce Henryka Sienkiewicza* („O novelistike Henryka Sienkiewicza“) obhájila na Vyššej pedagogickej škole v Bydhošti v r. 1998. Knižne vydala okrem iného *Rodzinne strony Henryka Sienkiewicza* („Rodné strany Henryka Sienkiewicza“; Świdnik 1993) a *Wychowanie do apostołstwa świeckich w wierszach Stanisława Jachowicza* („Výchova k vetskému apoštolátu v básniach Stanisława Jachowicza“; Stalowa Wola 2003). Spolupracuje s Katolickou univerzitou v Lubline, je členkou Skupiny kresťanskej pedagogiky pôsobiacej pod patronátom Poľskej akadémie vied, od r. 1993 spolupracuje s katolíckym týždenníkom Niedziela („Nedeľa“). Bola ocenená medailou Mater Verdi, ktorú jej udelil týždenník Niedziela. E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Slovenský preklad: Ivica Hajdučeková]



**Информация об авторе по-русски /  
Справка об авторе на русском языке /  
Information about the Author in Russian:**

**Малгожата Ковалик**, доктор гуманитарных наук, литературовед. Закончила курс польской филологии в Университете Марии Кюри-Склодовской в Люблине и защитила докторскую диссертацию «О новеллистике Генрика Сенкевича» в Высшей Педагогической Школе в Быдгоще (1998). Автор книг: «Родные места Генрика Сенкевича» (Свидник, 1993) и «Воспитание мирян до апостольства в стихах Станислава Яховича» (Стальова Воля, 2003). Сотрудница еженедельника «Niedziela» (с 1993 г.). Награждена медалью «Mater Verdi», присуждённой «Недзелей» (2012). E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]

**Інформація про автора /  
Довідка про автора українською мовою /  
Information about the Author in Ukrainian:**

**Малгожата Ковалик**, доктор гуманітарних наук, літературознавець. Закінчила курс польської філології в Університеті Марії Кюрі-Склодовської в Любліні і захистила докторську дисертацію «Про новелістику Генріка Сенкевича» у Вищій Педагогічній Школі в Бидгощі (1998). Авторка книг: «Родинні місця Генріка Сенкевича» (Сьвидник, 1993) та «Виховання мирян до апостольства у віршах Станіслава Яховича» (Стальова Воля, 2003). Співробітниця тижневика «Niedziela» (із 1993 р.). Нагороджена медаллю «Mater Verdi», котра присуджена їй тижневиком у 2012 р. E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук]

**Звесткі пра аўтараў па-беларуску /  
Information about the Author in Belarusian:**

**Малгожата Кавалік**, к. гум. н., літаратуразнаўца, скончыла польскую філалагію Люблінскага ўніверсітэта Марыі Кюры-Складоўскай, абараніла кандыдацкую дысертацыю па тэме *Аб навелістыцы Генрыка Сянкевіча ў Вышэйшай педагагічнай школе ў Быдгашчы* (1998). Аўтар кніг, выдала, у прыватнасці, *Родныя старонкі Генрыка Сянкевіча* (Свіднік 1993) і *Выхаванне да апостальства свецкіх у вершах Станіслава Яховіча* (Сталёва Воля 2003), супрацоўніца Люблінскага каталіцкага ўніверсітэта, член таварыства хрысціянскай педагогікі, якое дзейнічае пад патранатам Польскай акадэміі навук, супрацоўніца каталіцкага шпгольднініка *Нядзеля* (прыбл. з 1993), па ініцыятыве якога ўзнагароджана медалём "Mater Verdi" (2012). E-mail: kowalik06[at]o2.pl

[Глумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow, Wiktoria Wasilewicz]

EDITA PRÍHODOVÁ (Ružomberok, Slovakia)

E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

**[Rev.] Kn. Radovan Šoltés, *Základné pojmy spirituality v súvislostiach Duchovných cvičení Ignáca z Loyoly a temnej noci Jána z Kríža*, vydavateľstvo Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov 2014, ss. 325.**

Názov monografie Radoslava Šoltésa zdôrazňujúci základné pojmy spirituality je – možno povedať – gestom skromnosti autora alebo to, čo v knihe určite možno nájsť. Okrem nadpisom avizovaných základných pojmov sa však čitateľ získa oveľa viac. Kniha totiž prináša nielen základné pojmy, ako to očakávame od slovníkovej práce zameranej na vysvetlenie obsahu a rozsahu pojmov, ale opisuje tieto pojmy vo vzájomných vzťahoch a súvislostiach, teda ponúka ich systémové spracovanie. A to je viac ako len základné pojmy. V skutočnosti ide o odbornú, teologickú a čiastočne aj filozofickú reflexiu problematiky kresťanskej, konkrétne katolíckej spirituality, a to na skutočne fundovanej úrovni, ktorá minimálne v slovenskom kontexte nemá konkurenciu. Pritom nemám na mysli, že by vydaním tejto publikácie išlo o skutočné vytváranie súťaživého prostredia, ale skôr fakt, že takáto kniha na Slovensku chýbala.

Autor s prehľadom v problematike veľmi čitateľným spôsobom vysvetľuje jednotlivé témy, ktoré tvoria názvy kapitol, sústredných do štyroch celkov. Úvodné kapitoly prvej časti sa zaoberajú diachrónnym hľadiskom (história pojmu, vplyv dejín na spiritualitu, náčrt dejín spirituality podľa epoch). Nasleduje typológia spiritualít z rôznych hľadísk. Prvú časť zaklúčuje interdisciplinárne zameraná kapitola (vzťah spirituality k filozofii, pedagogike, psychológii, sociológii, religionistike a morálke). Druhá časť sa sústreďuje na spiritualitu sv. Ignáca z Loyoly, pričom autor sleduje dynamiku knihy *Duchovných cvičení*, ktorá západnú spiritualitu nesmieme ovplyvnila. Pozitívom druhej časti je podčiarknutie „praktických“ benefitov ignaciánskej spirituality, a to pomoc v rozlišovaní duchovných hnutí, pomoc pri rozhodovaní, v každodennom živote. Tretia kapitola prináša pohľad na mystickú skúsenosť, ako ju sformuloval sv. Ján z Kríža, pričom sa sústreďuje na moment oslovenia, prechádzaním obdobím duchovnej temnoty (noc zmyslov, noc ducha) a potrebou sebatranscendencie, ktorá spočíva v sebadarovaní sa bližnému. Touto dynamikou mystická spiritualita sv. Jána z Kríža stráca svoju

pôvodnú exkluzívnosť a – ako na to poukázal autor knihy – stáva sa súčasťou každodenného života každého kresťana.

Štvrtá kapitola prináša zásadnú problematiku duchovného života, ktorou sú obrazy Boha, ktoré – ak zostávajú v nevedomej a nerefektovanej rovine – môžu byť aj falošné a sebadeštruktívne. Jediná moja kritická pripomienka k recenzovanej knihe smeruje k členeniu knihy. Otázka obrazu Boha je pre spiritualitu taká zásadná, že sa javí zmysluplnejšie predradiť ju pred oba konkrétne typy spirituálnych tradícií (ignaciánsku a mystickú – karmelitánsku). Napokon, obe veľké tradície sa otázkou obrazu Boha zaoberajú, takže sa táto problematika mohla stať leitmotívom celej knihy (a právom by si takéto miesto aj zaslúžila).

Pozitívom knihy je interdisciplinarita: autor nielen píše o vzťahu spirituality k iným vedám, ale problematiku interdisciplinárne aj spracúva, čo možno vidieť napríklad pri zohľadnení filozofických konceptov dejín či psychologických predpokladov duchovného života. Spôsob spracovania spirituálnej problematiky v monografii zodpovedá hermeneutickému prístupu: autor k nej nepristupuje akoby z nadčasu, z nejakého metafyzického stanoviska mimo času a priestoru. Naopak, vždy s jemným kritickým zmyslom reflektuje aktuálnu situáciu v našom časopriestore, pričom mu čitateľ neraz musí dať zapravdu (nebezpečenstvo mocenského zneužitia náboženstva, nedostatky duchovnej formácie v seminároch, absencia zohľadnenia ženského prvkú v duchovnom vedení a iné). Podobný, hermeneutikou inšpirovaný, je Šoltésov vzťah k jazyku spirituálnym prameňom (napr. pri knihe *Duchovné cvičenia* sv. Ignáca z Loyoly): Radovan Šoltés odmieta ahistorický, skamenelý zákonnícky prístup k nim spočívajúci v ich doslovnom chápaní, ale upozorňuje aj na opačné nebezpečenstvo, ktoré tkvie v takom vnášaní moderných prvkov, ktoré nevedú k cieľu a duchovné pramene moderným pozérstvom vyprázdňujú. Zmysel pre mieru a neustále rozlišovanie funkčnosti vzhľadom na cieľ by mali patriť ku kvalitám každého exercitátora, spovedníka či duchovného sprievodcu.

Tým sa Radovan Šoltés javí nielen ako znalec – teoretik spirituálnej teológie, ale zároveň (a či v prvom rade) ako angažovaný kresťan, ktorý so záujmom sleduje starosti a bolesti cirkvi pri vykonávaní jej pastierskeho úradu. Podčiarkujem, so záujmom, nie s históriou nabitou proticirkevným nábojom, ako je to dnes nielen v médiách, ale aj vo vnútrocirkevných debatách zvyčajné. Naopak, Šoltésova kniha o spiritualite je v zásade ekleziologická: je rozvíjaná v línii katolíckych duchovných tradícií a vychádza z teologických zdrojov, ktoré na ekleziologickom rozmere trvajú. V tomto rozmere je monografia aj prorocká. Ako kritický, občas aj skeptický čitateľ potvrdzujem, že autorovi sa podarilo presvedčiť ma o kvalitách monografie a splniť svoj zámer, ktorý formuloval v úvode: „*prispiet' k rozšíreniu horizontov o možnosti novej spirituality a mystiky všedného dňa pre veriaceho človeka a inšpirovať k nahliadnutiu do studnice hlbokkej spirituálnej tradície západnej spirituality*“ (s. 9). Je mojím priáním, aby v knihe spracované spirituálne tradície,

ktoré jednoznačne presahujú svoj historický rámec, inšpirovali čitateľov k ich autentickému a tvorivému žitiu zoči-voči súčasným výzvam, ktoré sú pred nás, slovenských či európskych kresťanov, stavané dnes.

### **Abstrakt / Summary in Slovak:**

Monografia Radovana Šoltésa *Základné pojmy spirituality v súvislostiach Duchovných cvičení Ignáca z Loyoly a temnej noci Jána z Kríža*, s syntetickým spôsobom a s interdisciplinárnym záberom na veľmi kvalitnej úrovni spracúva najnovšie poznatky zo spirituálnej teológie. Ťažiskovo je kniha postavená na ignaciánskej spiritualite, ktorá je doplnená o kapitolu zo spirituality sv. Jána z Kríža. Autor má prehľad v problematike skutočne na európskej úrovni. Cenné sú jeho rozvážne reflexie pastoračnej praxe na Slovensku. Kniha sa môže stať dobrým úvodom do problematiky pre študentov teológie, ale aj pre kohokoľvek so záujmom o kresťansko-katolícku spiritualitu.

### **Kľúčové slová / Key-words in Slovak:**

Radovan Šoltés, spirituálna teológia, ignaciánska spiritualita, obrazy Boha

### **Title in English:**

*Fundamental Concepts in Spirituality in Relation to the Spiritual Exercises of St. Ignatius of Loyola and the 'Dark Night' of St. John of the Cross*

### **Abstract (Summary) in English / Abstrakt v angličtine:**

Radovan Šoltés' monograph entitled *Fundamental Concepts in Spirituality in Relation to the Spiritual Exercises of St. Ignatius of Loyola and the 'Dark Night' of St. John of the Cross*, with its synthetic method and interdisciplinary view, expounds the most recent findings in spiritual theology in a remarkable way. Essentially, the book is based on Ignatian spirituality, which is complemented with the chapter on the spirituality of St. John of the Cross. The writer's presentation's of an overview of the question is on a really good European level. His circumspect reflections on pastoral practice in Slovakia are also valuable. The book may stand as a useful introduction to the topic for students of theology, but also for anyone interested in Christian/Catholic spirituality.

### **Key-words in English:**

Spiritual theology, Ignatian spirituality, images of God.

### **Title in Polish:**

*Podstawowe ujęcia duchowości w odniesieniu do „Ćwiczeń duchownych“ Ignacego Loyoli i „Nocy Ciemnej“ św. Jana od Krzyża*

## **Abstrakt in Polish:**

Monografia ks. Radovana Šoltésa pt. *Podstawowe ujęcia duchowości w odniesieniu do „Ćwiczeń duchownych” Ignacego Loyoli i „Nocy Ciemnej” św. Jana od Krzyża*, z syntetycznym sposobem oraz interdyscyplinarnym zacięciem (ujęciem) na bardzo wartościowej podstawie opracowuje najnowsze badania teologii duchowości. Zasadnicza część książki jest oparta na duchowości ignacjańskiej, którą uzupełniono o rozdział na temat duchowości św. Jana od Krzyża. Autor daje przegląd problematyki na rzeczywście europejskim poziomie. Cenne są jego roztropne (rozważne) refleksje o pastoralnej praktyce na Słowacji. Książka może się stać dobrym wprowadzeniem do problematyki (tematyki) dla studentów teologii, ale także dla każdego, kto zajmuje się chrześcijańską/katolicką duchowością.

[Przekład polski: Marek Mariusz Tytko]

## **Key-words in Polish:**

Teologia duchowości, duchowość ignacjańska, obrazy Boga

## **Bibliography / Bibliografia:**

**Radovan Šoltés**, *Základné pojmy spirituality v súvislostiach Duchovných cvičení Ignáca z Loyoly a temnej noci Jána z Kríža*, wydawateľstvo Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov 2014, ss. 325.

## **Information about the Author**

### **Information about the Author in English:**

**sister Edita Prihodová**, PhD, gained her Master's degree in Theology, Philosophy and Slovakistik at the Comenius University in Bratislava (1992-1997). She was granted a Ph.D. as literary theorist and historian in Slovak Academy of Sciences in Bratislava (2006). Her doctoral dissertation explored the topic of Spiritual Discourse in Janko Silan's Poetry. Currently, she is a lecturer at the Department of Slovak Language and Literature in the Faculty of Arts and Letters at the Catholic University in Ružomberok [Katolícka univerzita v Ružomberku] (Slovakia). She focuses on Slovak Catholic Modernism in the European context as literary and cultural phenomenon and on the relationship between theology and literature. Her main publications are *Kontexty a inšpirácie katolíckej moderny* (2011), *Die Kulturphilosophie von Ladislav Hanus als Ausgangspunkt der „katholischen Moderne” in der Slowakei* (2011), *Medzidobie. Výber z publikovaných i nepublikovaných textov Janka Silana* (2012). Her email address is edita.prihodova[at]ku.sk

### **Informacja o Autorce / Information about the Author (in Polish):**

**s. Edita Prihodová**, PhD, studiowała teologię, filozofię i słowacystykę na Uniwersytecie Komeńskiego w Bratysławie (1992-1997). Dysertację doktorską obroniła (Ph.D.) w zakresie teorii literatury i historii słowackiej literatury w Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie (2006). Przedmiotem pracy

doktorskej uczynila badanie duchowego dyskursu w poezji Janka Silana. Obecnie jest adiunktem (wykładowcą) w Katedrze Języka Słowackiego i Literatury na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Katolickiego w Rużomberku. Publikuje artykuły o słowackim modernizmie katolickim w kontekście europejskim, przy czym katolicki modernizm ujmując jako zjawisko literackie i kulturowe. Badania te dotyczą związku między teologią a literaturą. Główne publikacje: *Kontexty a inšpirácie katolíckej moderny* [*Kontexty oraz inspiracje katolickiej moderny*] (2011), *Die Kulturphilosophie von Ladislav Hanus als Ausgangspunkt der „katholischen Moderne“ in der Slowakei* [*Filozofia kultury Ladislava Hanusa jako punkt wyjścia „katolickiej moderny” na Słowacji*] (2011), *Medzidobie. Výber z publikovaných i nepublikovaných textov Janka Silana* [*Interwał. Wybór tekstów publikowanych i nepublikowanych Janko Silana*] (2012). E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

[Polski przekład: Marek Mariusz Tytko]

### **Informace o autorce (v češtině) / Information about the Author (in Czech):**

s. **Edita Prihodová**, PhD, vystudovala teológiu, filozofiu a slovakistiku na Univerzite Komenského v Bratislave (1992–1997). Dizertačnú prácu (Ph.D.) obhájila v oblasti literárnej teórie a histórie slovenskej literatúry na Slovenskej akadémii vied v Bratislave (2006). V dizertačnej práci sa venovala výskumu spirituálneho diskurzu v poézii Janka Silana. V súčasnosti je odbornou asistentkou na katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Publikuje články o slovenskej katolíckej moderne v evropskom kontexte, pričom katolícku modernu chápe ako literárny a kultúrny fenomén. Výskumné sa venuje vzťahom teológie a literatúry. Hlavné publikácie: *Kontexty a inšpirácie katolíckej moderny* („Kontexty a inspirácie katolíckej moderny“; 2011), *Die Kulturphilosophie von Ladislav Hanus als Ausgangspunkt der „katholischen Moderne“ in der Slowakei* („Kultúrny filozofie Ladislava Hanusa jako východisko katolíckej moderny na Slovensku“; 2011), *Medzidobie. Výber z publikovaných i nepublikovaných textov Janka Silana* („Mezidobí. Výběr z publikovaných i nepublikovaných textů Janka Silana“; 2012). E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

[Český překlad: Libor Martinek]

### **Informácie o autorke / Information about the Author (in Slovak):**

s. **Edita Prihodová**, PhD, študovala teológiu, filozofiu a slovakistiku na Univerzite Komenského v Bratislave (1992–1997). Dizertačnú prácu obhájila (Ph.D.) v oblasti literárnej teórie a histórie slovenskej literatúry v Slovenskej akadémii vied v Bratislave (2006). V dizertačnej práci sa zaoberala výskumom spirituálneho diskurzu v poézii Janka Silana. V súčasnosti je odbornou asistentkou na Katedre slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku. Publikuje články o slovenskej katolíckej moderne v európskom kontexte, pričom katolícku modernu chápe ako literárny a kultúrny fenomén. Výskumne sa zaoberá vzťahom teológie a literatúry. Hlavné publikácie: *Kontexty a inšpirácie katolíckej moderny* (2011), *Die Kulturphilosophie von Ladislav Hanus als Ausgangspunkt der „katholischen Moderne“ in der Slowakei* (2011), *Medzidobie. Výber z publikovaných i nepublikovaných textov Janka Silana* (2012). E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

### **Информация об авторе по-русски / Information about the Author in Russian:**

**Сестра Эдита Приходова**, доктор философии (PhD), изучала теологию, философию и словацкий язык и литературу в Университете Коменского в Братиславе (1992-1997). Докторскую диссертацию (PhD) по теории литературы и истории словацкой литературы защитила в

Словацкой Академии наук в Братиславе (2006). Предмет изучения – духовные дискурсы в поэзии Янко Силана. В нынешнее время Э. Приходова является адъюнктом (преподавателем) на кафедре словацкого языка и литературы в Католическом университете в Ружомберке. Публикует статьи о словацком католическом модернизме, понимая «католический модернизм» как общекультурный и одновременно литературный феномен. Это исследования на грани теологии и литературоведения. Важнейшие публикации: «Контексты и инспирации “католического модерна” в Словакии» (2011), «На грани эпох. Избранное из опубликованных и неопубликованных текстов Янко Силана» (2012). E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]

### **Інформація про автора / Довідка про автора (українською мовою) / Information about the Author (in Ukrainian):**

**Сестра Едіта Приходова**, доктор філософії / PhD, вивчала теологію, філософію і словацьку мову та літературу в Університеті Коменського у Братиславі (1992-1997). Докторську дисертацію (PhD) з теорії літератури та історії словацької літератури захистила в Словацькій Академії наук у Братиславі (2006). Предметом дослідження дисертантки були духовні дискурси в поезії Янка Силана. На сьогодні Е. Приходова є ад'юнктом (викладачем) на кафедрі словацької мови і літератури філософського факультету в Католицькому університеті у Ружомберку. Публікує статті про словацький католицький модернізм у європейському контексті, трактуючи католицький модернізм як феномен літературний і загальнокультурний. Дослідження стосуються передусім зв'язку теології та літератури. Найвагоміші публікації: «Контексти та інспірації “католицького модерну” у Словаччині» (2011), «Порубіжжя. Вибране з публікацій і недрукованих текстів Янка Силана» (2012). E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

[Український переклад: Надія Георгіївна Колошук]

### **Звесткі пра аўтара (на-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):**

**с. Эдыта Прыходава**, PhD, вивучала тэалогію, філасофію і славацкая мова і літаратуру ў Браціслаўскім універсітэце імя Коменскага (1992 — 1997). Кандыдацкую дысертацыю (Ph.D.) па тэорыі літаратуры і гісторыі славацкай літаратуры абараніла ў Славацкай Акадэміі навук у Браціславе (2006). Прадметам даследавання ў кандыдацкай працы абраны духоўны дыскурс паэзіі Янкі Сілана. На сённяшні дзень Э. Прыходава з'яўляецца ад'юнктам (выкладчыкам) на кафедры славацкай мовы і літаратуры філасофскага факультэта Католицкага ўніверсітэта ў Ружамбераку. Публікуе артыкулы пра славацкі каталіцкі мадэрнізм у еўрапейскім кантэксте, акрэсліваючы дадзеную з'яву як агульнакультурную і літаратурную. Гэтыя даследаванні датычаць сувязей тэалогіі і літаратуразнаўства. Асноўныя публікацыі: *Кантэксты і інспірацыі каталіцкага мадэрну ў Славакіі* (2011), *Памежжя эпох. Выбранае з апублікаваных і неапублікаваных тэкстаў Янкі Сілана* (2012). E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

[Глумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow i Olga Pańkowa]

# **III. Reports**

## **(III. Sprawozdania)**





MAREK MARIUSZ TYTKO (Cracow, Poland)

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

BOGDAN MARIAN JANKOWICZ (Cracow, Poland)

E-mail: rmjankow[at]cyf-kr.edu.pl

FUNDACJI NAUKOWEJ KATOLIKÓW „ESCHATON”

(Cracow, Poland)

E-mail: fundacja.eschaton[at]gmail.com

## **Sprawozdanie z działalności Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton”. Sprawozdanie Fundacji za 2014 rok**

Opracowane na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie ramowego zakresu sprawozdania z działalności fundacji (Dz. U. 01.50.529)

1. Nazwa fundacji: Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton”
2. Siedziba i adres fundacji: ul. Włoska 17/27, 30-638 Kraków
3. Aktualny adres do korespondencji: ul. Włoska 17/27, 30-638 Kraków, tel. komórkowy prezesa fundacji: 511-350-665 (...).
4. Adres poczty elektronicznej (e-mail prezesa fundacji): marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl albo: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com
5. Numer i data wpisu w Krajowym Rejestrze Sądowym: nr KRS 000451001 wpisano do rejestru dnia 13 lutego 2013 r. (Sąd Rejonowy dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie, XI Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego).
6. Statystyczny numer identyfikacyjny w systemie REGON: 122802966.
7. Dane dotyczące członków Zarządu Fundacji (imię i nazwisko oraz pełniona funkcja):  
1/ dr Marek Mariusz Tytko, prezes,  
2/ dr inż. Bogdan Marian Jankowicz, wiceprezes.
8. Cele statutowe fundacji: Celem Fundacji jest działalność społecznie użyteczna, a w szczególności rozwój: - sztuki chrześcijańskiej, - nauk humanistycznych mających związek z chrześcijaństwem (poprzez metodę lub przedmiot badania), - chrześcijańskiej kultury, - chrześcijańskiej edukacji, - chrześcijańskiej komunikacji społecznej podnoszącej świadomość artystyczną w Narodzie, - chrześcijańskiej ekologii, a także: - budowanie domów pracy

twórczej dla artystów katolickich (§ 9 *Statutu*). Celem Fundacji jest również prowadzenie działalności społecznie użytecznej, a w szczególności rozwój publikacji książkowych serii Biblioteki „Eschatonu” (§ 10 ust. 1 *Statutu*). Celem Fundacji jest wydawanie czasopism naukowych, w tym przede wszystkim „Religious and Sacred Poetry” i „Eschaton” (§ 10 ust. 2 *Statutu*). Publikacje książkowe powinny mieć, stosownie do charakteru, *imprimatur* odpowiednich władz kościelnych w Krakowie (§ 10 ust. 3 *Statutu*). Publikacje o charakterze naukowym z serii Biblioteki „Eschatonu” i czasopisma naukowe powinny mieć pozytywne recenzje naukowe przed ich wydaniem. Recenzje naukowe są integralną częścią statutowych celów Fundacji (§ 10 ust. 4 *Statutu*). Publikacje są rozprowadzane do bibliotek w charakterze daru oraz jako bezpłatne egzemplarze autorskie lub eksponowane bezpłatnie w formie elektronicznej w stronach internetowych, opłacanych przez Fundację. Prowadzenie stron internetowych jest integralną częścią statutowych celów Fundacji (§ 10 ust. 5 *Statutu*).

9. Zasady, formy i zakres działalności statutowej fundacji: Fundacja realizuje swoje cele poprzez: a) przyznawanie dotacji na cele naukowe i wysokoartystyczne w zakresie kultury chrześcijańskiej dla wydawania serii książkowej w ramach Biblioteki „Eschatonu” (non profit) oraz na cele wydawania czasopism naukowych „Religious and Sacred Poetry” i „Eschaton” (non profit), b) przyznawanie dotacji na tłumaczenia na inne języki książek wydanych w ramach serii Biblioteki „Eschatonu” oraz dotowania tłumaczeń z innych języków na język polski specjalistycznych, naukowych lub wysokoartystycznych książek chrześcijańskich wydawanych w ramach serii Biblioteki „Eschatonu” (non-profit), c) przyznawanie dotacji na tłumaczenia na inne języki tekstów w czasopismach naukowych: „Religious and Sacred Poetry” oraz „Eschaton”, d) przyznawanie dotacji i prowadzenie budowy domów pracy twórczej „Eschaton” (non-profit), e) przyznawanie dotacji do stypendiów i nagród przyznawanych przez Fundację (non-profit), f) udzielanie (non-profit) porad i formowanie artystów i naukowców w duchu kultury chrześcijańskiej, g) organizowanie działalności (non-profit): odczytów, prelekcji, pokazów, wykładów, naukowych konferencji, sympozjów, seminariów, konwersatoriów, dyskusji panelowych, artystycznych wystaw, plenerów, spotkań autorskich, koncertów, spektakli teatralnych, happeningów, instalacji, environment, e-mailingu, przeglądów twórczości, konkursów, kursów, szkoleń, warsztatów, festiwali, rekolekcji artystycznych, kampanii inkulturacyjnych, ewangelizacyjnych, imprez naukowych, imprez artystycznych oraz innych form rozwijających naukę i kulturę chrześcijańską, h) współpracę z chrześcijańskimi środowiskami twórczymi Polski i zagranicą, i) prowadzenie działalności (non-profit): wydawniczej, fonograficznej, dokumentacyjnej, archiwizacyjnej, muzealniczej, konserwatorskiej,

wystawienniczej, informacyjnej, filmowej, fotograficznej, teatralnej, plastycznej, muzycznej, radiowej, telewizyjnej, studyjno-nagraniowej w dziedzinie kultury i cywilizacji chrześcijańskiej, j) prowadzenie ośrodka informacji naukowej o kulturze chrześcijańskiej „Eschaton” (non-profit) z biblioteką, fonoteką, fototeką, wideoteką, CD-teką, taśmoteką, płytoteką, stronami informacyjnymi w internecie i komputerowymi bazami danych o sztuce chrześcijańskiej, artystach (twórcach) katolickich (chrześcijańskich), w tym w szczególności o współczesnych chrześcijańskich twórcach krakowskich, małopolskich, polskich i zagranicznych (szczególnie – emigracyjnych), k) tworzenie i realizacja naukowych i kulturalnych, elektronicznych programów komputerowych (non-profit), użytecznych dla społeczności chrześcijańskiej, l) prowadzenie działalności naukowej i artystycznej oraz dydaktycznej w zakładanych przez Fundację szkołach kultury chrześcijańskiej (non-profit), ł) wspieranie wprowadzania wartości chrześcijańskich – transcendentalistów, tj. Piękna, Prawdy, Dobra, do masowej kultury współczesnej z pomocą technik audio, video, telewizyjnych, komputerowych, elektronicznych lub innych (non-profit) (§ 12 *Statutu*). Szczegółowe zadania i kryteria pomocy nauce i kulturze chrześcijańskiej określa Zarząd Fundacji w szczegółowych Regulaminach, corocznych planach i programach Fundacji. Wszelkie formy wspierania nauki i kultury chrześcijańskiej są realizowane w miarę posiadanych środków według suwerennej decyzji Zarządu Fundacji. Wszelkie zadania statutowe mogą być realizowane przez Fundację we współpracy z innymi podmiotami (§ 12 *Statutu*).

#### 10. Realizacja celów statutowych w roku sprawozdawczym:

W 2014 roku Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton” realizowała swoje cele statutowe poprzez dwa programy:

I. program naukowy z zakresu humanistyki (z ponoszeniem kosztów przez Fundację), II. program artystyczny z zakresu kultury chrześcijańskiej (bezkosztowy ze strony Fundacji).

Ad I. Program naukowy publikacji „Religious and Sacred Poetry” i „Eschaton” (w ramach celu statutowego § 10 ust. 2 *Statutu*).

Wydawnictwo ciągłe (naukowy kwartalnik międzynarodowy poświęcony poezji chrześcijańskiej i religijnej kulturze literackiej, recenzowany naukowo przez międzynarodowych recenzentów, dostępny na stronie internetowej [www.religious-and-sacred-poetry.info](http://www.religious-and-sacred-poetry.info)) przygotowane w roku sprawozdawczym 2014 (do 31 grudnia 2014 r.) w pierwotnej wersji

elektronicznej (pdf) i wtórej wersji papierowej (druk w wersji papierowej w 2015 r.):

A) Wydawnictwa ciągłe za uprzedni rok 2013, które zostały wydrukowane w wersji papierowej w nakładzie 40 egz. każdy numer (sumaryczny nakład trzech numerów – 120 egz.), rozesłano w 2014 r. do bibliotek (egzemplarze obowiązkowe i dary do bibliotek) oraz do autorów i recenzentów (egzemplarze autorskie), zgodnie ze statutem:

- 1) „Religious and Sacred Poetry” nr 1 (1) January-February-March 2013, ss. 172.
- 2) „Religious and Sacred Poetry” nr 2 (2) April-May-Juni 2013, ss. 192.
- 3) „Religious and Sacred Poetry” nr 3 (3) July-August-September 2013, ss. 192.

B) Wydawnictwa ciągłe za rok 2014 przygotowywane do publikacji (recenzji naukowej) przez redakcję w formie elektronicznej w 2014 r. [wydane drukiem dopiero w 2015 r. – w następnym okresie sprawozdawczym – za rok 2015 r.]:

- 4) „Religious and Sacred Poetry” nr 4 (4) October-November-December 2013, ss. 248.
- 5) „Religious and Sacred Poetry” nr 1 (5) January-February-March 2014, ss. 292.
- 6) „Religious and Sacred Poetry” nr 2 (6) April-May-Juni 2014, ss. 304.
- 7) „Religious and Sacred Poetry” nr 3 (7) July-August-September 2014, ss. 270.
- 8) „Religious and Sacred Poetry” nr 4 (8) October-November-December 2014, ss. 304.

C) Wydawnictwa ciągłe „Religious and Sacred Poetry” za rok 2013 (nry 1, 2, 3) wpisane / przesłane w formie elektronicznej (pełnotekstowe wersje artykułów z metadanymi) w 2014 r. do trzech baz danych (dostępne on-line tamże):

- a) C.E.E.O.L. (Frankfurt nad Menem),
- b) C.E.J.S.H. (Poznań)
- c) BazHum (Warszawa).

Ad. II. Program rozwoju kultury chrześcijańskiej (w ramach celu statutowego § 9 Statutu).

Prezes Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” zorganizował (bezkosztowo ze strony Fundacji) i poprowadził jako Podziemny Salon Artystyczno-Literacko-Muzyczny „PSALM” przy Parafii Matki Bożej Różańcowej w Krakowie-Piaskach Nowych w budynku parafialnym przy ul. Nowosądeckiej 41.

W ramach „PSALMU” przy współpracy z tąż Parafią w 2014 r. odbyły się tamże w Auli św. Jana Pawła II następujące imprezy artystyczne – 10 spotkań autorskich głównie w ramach cyklu „Poezja religijna” lub „Historia ojczyzna” z zakresu kultury chrześcijańskiej (§ 12, punkt g) *Statutu*):

- 1) 29-te spotkanie autorskie w „PSALM-ie” ze Stanisławem Markowskim, poetą, muzykiem, artystą fotografikiem, filmowcem (9 II 2014),
- 2) 30-te spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z Adamem Macedońskim, plastykiem, poetą, muzykiem, założycielem Instytutu Katyńskiego (16 II 2014),
- 3) 31-sze spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z drem Janem Bujakiem, ps. „Bukowińczyk”, historykiem literatury (16 III 2014),
- 4) 32-gie spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z o. drem Kazimierzem Wójtowiczem, jako tłumaczem wierszy ks. Dietricha Bonhoeffera i Rainera Marii Rilkego (6 IV 2014),
- 5) 33-cie spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z Krzysztofem Kołtunem, poetą z Chełma Lubelskiego, prezentacja nowego tomiku i pieśni kresowych (10 V 2014),
- 6) 34-te spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z prof. dr hab. med. Janem Zdzisławem Rynem, b. ambasadorem Polski w Argentynie, Boliwii i Chile, prelekcja i pokaz slajdów nt. Ignacego Domeyki, kandydata na ołtarze (29 VI 2014),
- 7) 35-te spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z ks. Grzegorzem Stachurą, poetą i Scholą koniecpolską „Baranki Boże” z Diecezji Kieleckiej, religijna poezja śpiewana (21 IX 2014),
- 8) 36-te spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z Edwardem Przebieraczem, poetą, wydawcą, dyrektorem Wydawnictwa św. Macieja Apostoła z Lublińca (Diecezja Gliwicka), poezje (28 IX 2014),
- 9) 37-me spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z Adamem Bujakiem, artystą fotografikiem, przyjacielem Jana Pawła II (23 XI 2014),
- 10) - 38-me spotkanie autorskie w „PSALM-ie” z Dariuszem Walusiakiem, filmowcem i historykiem, oraz drem Mateuszem Szpytmą, historykiem z Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie prezentacja filmu dokumentalnego pt. *Ulmowie. Świadectwo sprawiedliwych* nt. polskiej rodziny

Ulmów z Markowej na Podkarpaciu zamordowanych przez Niemców z pomoc Żydom w czasie II wojny światowej (14 XII 2014 r.).

**11. Główne zdarzenia prawne w działalności statutowej o skutkach finansowych:**

1. W 2014 r. rozesłano pocztą (krajowe i zagraniczne listy polecone, priorytetowe) egzemplarze czasopisma „Religious and Sacred Poetry” do bibliotek, autorów i recenzentów.

2. We wrześniu 2014 r. ostatecznie podpisano umowę z Muzeum Historii Polski na pełnotekstowe, nieodpłatne udostępnienie wszystkich artykułów (pełnej zawartości numerów wraz z metadanymi) czasopisma naukowego „Religious and Sacred Poetry” w polskiej bazie danych czasopism humanistycznych BazHum.

3. Dnia 5 grudnia 2014 r. Biblioteka Narodowa (Biuro ISSN) przyznała Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” ISSN 2391-9418 dla wydawania czasopisma naukowego „Religious and Sacred Poetry” w wersji elektronicznej on-line. Czasopismo to zostało uruchomione i trzy jego numery Fundacja opublikowała drukiem w 2013 r. (w ramach działalności statutowej), ponosząc ciężar finansowy ich wydania w drukarni Print Group w Szczecinie), przy czym numery te miały ten sam ISSN 2299-9922 zarówno dla wersji papierowej, jak i elektronicznej. Od 2014 r. czasopismo posługuje się dwoma odrębnymi numerami ISSN – jednym dla wersji papierowej (2299-9922) oraz drugim dla wersji elektronicznej (2391-9418).

**12. Działalność gospodarcza (jeśli była prowadzona, ze wskazaniem jej formy).**

W roku 2014 Fundacja Naukowa Katolików „Eschaton” nie prowadziła jakiegokolwiek działalności gospodarczej.

**13. Odpisy uchwał Zarządu Fundacji (w załączeniu do sprawozdania) – odpis protokołu posiedzenia Zarządu. Odpis protokołu z posiedzenia zarządu w lutym roku 2014 r. został dołączony do sprawozdania za rok 2013 r. w roku ubiegłym.**

**14. Uzyskane w roku sprawozdawczym przychody ze:**

a/ spadków: Fundacja nie uzyskała spadków (zero przychodów);

b/ zapisów: Fundacja nie uzyskała zapisów (zero przychodów);

c/ darowizn: Fundacja uzyskała darowiznę w postaci 100 zł (sto złotych przychodów) od jednego darczyńcy (wpłata bezpośrednio do kasy Fundacji);

d/ zbiórek publicznych: Fundacja nie prowadziła zbiórek publicznych, stąd nie uzyskano przychodów (zero przychodów);

e/ źródeł publicznych (w tym z budżetu państwa i gminy): Fundacja nie występowała do budżetu państwa ani gminy, nie uzyskała jakichkolwiek środków ze źródeł publicznych (zero przychodów);  
f/ oprocentowania rachunków bankowych: Fundacja nie prowadziła rachunków w bankach, stąd Fundacja nie uzyskała oprocentowania z rachunków bankowych (zero przychodów);  
g/ loterii: Fundacja nie prowadziła loterii, stąd z loterii nie uzyskała przychodów (zero przychodów);  
h/ odpłatnych świadczeń w ramach celów statutowych: Fundacja nie prowadziła świadczeń w ramach celów statutowych, stąd fundacja nie uzyskała przychodów z tego tytułu (zero przychodów);  
i/ działalności gospodarczej: Fundacja nie prowadziła działalności gospodarczej, stąd Fundacja nie uzyskała przychodów z działalności gospodarczej (zero przychodów)  
j/ inne rodzaje dochodów: Fundacja nie uzyskała innych rodzajów dochodów (zero przychodów)

**15. Wysokość kosztów wynikających z:**

- a/ realizacji celów statutowych fundacji: 665,30 zł (wysyłka pocztą listami poleconymi priorytetowymi trzech numerów czasopisma naukowego (zgodnie z § 10 ust. 5 *Statutu*).
- b/ wydatków administracyjnych: 0,00 zł (Fundacja nie ponosiła kosztów administracyjnych),
- czynsze: 0,00 zł (bezpłatne użyczenie przez Fundatora i jego małżonkę na rzecz Fundacji Naukowej Katolików „Eschaton” adresu oraz jednego pokoju w lokalu o pow. ok. 9 m kw.),
  - opłaty telefoniczne: 0,00 zł (Fundator użyczył telefonu bezpłatnie na rzecz Fundacji),
  - opłaty pocztowe: 0,00 zł (Fundacja nie wysłała w 2014 r. pocztą przesyłek, listów, z wyjątkiem wymienionych wyżej w punkcie 15 a/ dla celów statutowych),
  - inne: 0,00 zł (Fundacja)
- c/ działalności gospodarczej: 0,00 zł
- d/ pozostałe koszty: 0,00 zł

**16. Liczba osób zatrudnionych w fundacji: w 2014 r. było ZERO osób zatrudnionych w fundacji; natomiast wszyscy (obaj) członkowie Zarządu (prezes i wiceprezes) i wszyscy (troje) członkowie Rady Fundacji oraz wszyscy (dwaj) asystenci kościelni to osoby udzielające się społecznie. W sumie razem było siedmiu wolontariuszy. Fundacja nie prowadziła**



działalności gospodarczej, dlatego było ZERO osób zatrudnionych w działalności gospodarczej w Fundacji.

OSOBY ZATRUDNIONE			OSOBY ZATRUDNIONE W DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ		
Lp.	stanowisko	liczba osób	Lp.	stanowisko	liczba osób
----	-----	zero	-----	-----	zero

- 17.** Łączna kwota wynagrodzeń w roku sprawozdawczym osób zatrudnionych: zero złotych zero groszy (nie było osób zatrudnionych, więc nie było wynagrodzeń),  
w tym:  
a/ wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy,  
b/ premie: zero złotych, zero groszy,  
c/ wynagrodzenia osób zatrudnionych wyłącznie w działalności gospodarczej: zero złotych, zero groszy,  
d/ inne wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy.
- 18.** Wysokość rocznego wynagrodzenia (nie było jakiegokolwiek wynagrodzenia dla kogokolwiek w Fundacji, wszyscy udzielali się społecznie):  
a/ członków zarządu:  
- wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy,  
- nagrody: zero złotych, zero groszy,  
- premie: zero złotych, zero groszy,  
- inne świadczenia: zero złotych, zero groszy,  
b/ członków innych organów fundacji (Rady Fundacji, asystentów kościelnych):  
- wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy,  
- nagrody: zero złotych, zero groszy,  
- premie: zero złotych, zero groszy,  
- inne świadczenia: zero złotych, zero groszy,  
c/ osób kierujących wyłącznie działalnością gospodarczą (nie było takich osób):  
- wynagrodzenia: zero złotych, zero groszy  
- nagrody: zero złotych, zero groszy,  
- premie: zero złotych, zero groszy,  
- inne świadczenia: zero złotych, zero groszy.

19. Wydatki na wynagrodzenia z tytułu umów zlecenia: nie było jakichkolwiek umów zleceń (stąd wynagrodzenia z tego tytułu: zero złotych, zero groszy).
20. Udzielone przez fundację pożyczki pieniężne z podziałem wg ich wysokości, ze wskazaniem pożyczkobiorców i warunków przyznania pożyczek oraz z podaniem podstawy statutowej udzielania tych pożyczek: Fundacja nie udzieliła jakichkolwiek pożyczek (tj. pożyczki Fundacji wyniosły: zero złotych, zero groszy).
21. Kwoty na rachunkach bankowych (ze wskazaniem banków): Fundacja nie posiadała jakichkolwiek rachunków bankowych; Fundacja prowadziła wyłącznie kasę w siedzibie Fundacji (w oparciu o raporty kasowe).
22. Wartość nabytych obligacji: Fundacja nie nabyła jakichkolwiek obligacji (obligacje razem o wartości: zero złotych zero groszy)
23. Wartości objętych udziałów i nabytych akcji w spółkach prawa handlowego ze wskazaniem tych spółek: Fundacja nie objęła udziałów, Fundacja nie nabyła akcji w spółkach prawa handlowego – zero udziałów, zero akcji.
24. Nabyte nieruchomości, ich przeznaczenie oraz wysokość kwot wydatkowanych na ten cel: Fundacja nie nabyła nieruchomości (zero nieruchomości).
25. Nabyte pozostałe środki trwałe: Fundacja nie nabyła jakichkolwiek środków trwałych, w tym także – Fundacja nie nabyła pozostałych środków trwałych.
26. Wartość aktywów i zobowiązań fundacji ujętych we właściwych sprawozdaniach finansowych (wg stanu na dzień 31.12.2014 r.):  
a/ aktywa: 466,40 złotych [fundusz zapasowy pozostały w kasie Fundacji]  
b/ zobowiązania: brak (zero złotych, zero groszy).
27. Dane o działalności zleconej fundacji przez podmioty państwowe i samorządowe (usługi, państwowe zadania zlecone i zamówienia publiczne): Fundacja nie prowadziła jakiegokolwiek działalności zleconej przez podmioty państwowe i samorządowe.
28. Wynik finansowy działalności wyszczególnionej w pkt. 24: Nie dotyczy. Fundacja nie nabyła pozostałych środków trwałych.

29. Informacja o rozliczeniach fundacji z tytułu ciężących zobowiązań podatkowych, a także o składanych deklaracjach podatkowych. Fundacja rozlicza się z Urzędem Skarbowym Kraków-Podgórze, rozliczenie nastąpiło 31 marca 2015 r. (Fundacja złożyła kwestionariusz deklaracji podatkowej CIT-8, bilans za rok 2014, rachunek wyników oraz informację dodatkową za rok 2014). Wynik finansowy netto za rok 2014 – minus 533,60 zł (strata) – Zarząd uchwalił, aby tę kwotę pokryć w całości z funduszu zapasowego, przeznaczając ją na pokrycie celów statutowych za rok 2014 w roku 2015. Zarząd uchwalił także, iż Fundator w 2015 r. uzupełni fundusz zapasowy do wymaganej kwoty. Fundacja nie posiada zaległości płatniczych z tytułu zobowiązań podatkowych.
30. Informacje przeprowadzonych w fundacji w roku sprawozdawczym kontrolach oraz wyniki tych kontroli. W roku sprawozdawczym 2014 jakkolwiek organ państwowy lub samorządowy nie przeprowadził jakiegokolwiek kontroli w Fundacji. Jediną kontrolę działalności Zarządu Fundacji w roku 2014 za rok 2013 sprawował statutowy organ wewnętrzny fundacji – Rada Fundacji, kontrolując księgowość, bilans, rachunek wyników i sprawozdania, zatwierdzając w lutym 2014 r. Z kolei w rachunku wyników za 2014 r. wystąpiła nieumyślna pomyłka rachunkowa (pomyłka liczbowa w księgowaniu), na co zwrócił uwagę Urząd Skarbowy Kraków-Podgórze w IV 2015 r., co zostało natychmiast poprawione przez Zarząd i złożono poprawny rachunek wyników do Urzędu Skarbowego.

#### Podpisy członków Zarządu

(sprawozdanie podpisuje co najmniej dwóch członków zarządu Fundacji, jeżeli statut nie stanowi inaczej)

dr Marek Mariusz Tytko  
dr inż. Bogdan Marian Jankowicz

Kraków, dnia 6 września 2015 r.

#### **Title in English**

*A report of activity by the Scholarly Foundation of Catholics „Eschaton”. A Report by Foundation for the year 2014*

## **IV. A Sacred Picture** **(IV. Obraz sakralny)**



**Ilustracja 1 / Illustration 1.** *Matka Boska Armenii (Matka Boska Ormiańska)*, autor obrazu: Wardges Surenianc (1860-1921), Katedra św. Grzegorza Oświeciciela w Erewaniu. Fot. Anna Marta Żukowska. [Drugi, bliźniaczy obraz *Matki Boskiej Armenii* tegoż samego autora, znajduje się w klasztorze Chor Wirap].

ANNA MARTA ŻUKOWSKA (Lublin, Poland)

E-mail: anmartzuk[at]interia.pl

## Matka Boska Armenii (Ormiańska)

Obraz Matki Bożej Armenii pochodzi z Katedry św. Grzegorza Oświeciciela (surp Grigor Lusaworicz) w Erewaniu<sup>1</sup>. Katedra zbudowana została w tradycyjnym stylu ormiańskiej architektury sakralnej, jednak od innych świątyń odróżnia ją fakt wyposażenia w miejsca siedzące. Kościół posiada organy i jest pełen światła słonecznego, co upodabnia go do kościołów katolickich, znanych nam z Polski. Drugi, bliźniaczy obraz znajduje się w pochodzącym z IV wieku klasztorze Chor Wirap, wybudowanym na tle biblijnej góry Ararat, na terenie antycznej stolicy Armenii - Artaszatu<sup>2</sup>, co stwierdziłam naocznie<sup>3</sup>. Według tradycji w klasztorze tym, więziony był św. Grzegorz Oświeciciel, postać ważna dla Ormian z uwagi na fakt, że dzięki niemu Armenia przyjęła jako pierwsza na świecie chrześcijaństwo<sup>4</sup>.

Autorem obu obrazów jest Wardges Surenianc (1860-1921), uważany za założyciela kierunku historycznego w ormiańskim malarstwie. Artysta ten, świadomy swego miejsca w przestrzeni kulturowej Ormian, w swojej twórczości odnosi się do ludobójstwa narodu ormiańskiego w Turcji w 1894/95 roku<sup>5</sup>. Jednocześnie jako syn księdza, wychowany w głębokiej pobożności, podejmuje tematykę religijną, czego przykładem są m.in. prace: „Grzegorz Oświeciciel”, „ Mikritich Khrimyan”, „Matka Boska z Dzieciątkiem”<sup>6</sup>.

---

<sup>1</sup> Kościół był konsekrowany we wrześniu 2001 r. Konsekracja przypadła na 1700 rocznicę przyjęcia przez Armenię chrześcijaństwa (301 r.). Darem Papieża Jana Pawła II, który odwiedził w tym czasie katedrę, były relikwie św. Grzegorza Oświeciciela.

<sup>2</sup> Według tradycji w klasztorze tym, więziony był św. Grzegorz Oświeciciel, postać ważna dla Ormian, z uwagi na fakt, iż dzięki niemu Armenia przyjęła jako pierwsza na świecie chrześcijaństwo.

<sup>3</sup> Informacja uzyskana na podstawie własnych obserwacji poczynionych podczas pobytu w Armenii we wrześniu 2013 roku.

<sup>4</sup> Dominika Izdebska-Długosz, *Armenia. Przewodnik turystyczny*, Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński, Łódź 2008, s. 134, seria: Miejsca Świata.

<sup>5</sup> Суренянц Вардгес Яковлевич, [http://worldartdalia.blogspot.com/2012/04/blog-post\\_6890.html](http://worldartdalia.blogspot.com/2012/04/blog-post_6890.html), [dostęp:15.07.2015].

<sup>6</sup> Inne obrazy o tematyce sakralno- historycznej tego artysty to: „Wyjście kobiet z katedry w Ani” (1905), „Kościół św. Hripsime, niedaleko Eczmiadzyna” (1897). Jedną z bardziej cenionych prac, zatytułowana „Poraniona świątynia” (1897) przedstawia sugestywny widok barbarzyńsko zniszczone-

Pierwszy obraz Matki Boskiej Armenii namalowany został w 1895 roku, drugi zaś, powtórnie (ta sama wersja), w 1909 r. na płótnie techniką olejną<sup>7</sup>. Wizerunek przedstawia Matkę Bożą Rodzicielkę z Dzieciątkiem Jezus w konwencji „Matki Boskiej Tronującej”. Maryja, przytrzymująca obydwoma rękami siedzące na jej kolanach Dzieciątko, ukazana została na bogato zdobionym tronie usytuowanym na tle górzystego pejzażu Armenii. Ubrana została w zamaszystą suknię z „ciężkiej” tkaniny w kolorze rdzawej czerwieni, bogato przyozdobionej złotym haftem z motywem „wiszampa”, zapożyczonym z ormiańskiego folkloru. Majestat i dostojeństwo Maryi podkreśla zarzucona na ramiona, sięgająca ziemi biała peleryna z błękitnymi refleksami przenikającego z zewnątrz światła. Bogato udrapowana, podobnie jak suknia, ozdobiona jest złotą nitką mieniającą się barwami, tworzącą dość okazały, roślinno-geometryczny wzór, zainspirowany deseniem ormiańskich dywanów. Dywany te z kolei stanowią jeden z charakterystycznych elementów łączących kulturę ormiańską ze wschodnią, muzułmańską kulturą sąsiednich państw. Głowę Maryi spowija charakterystyczny dla kultury Wschodu zawój w kolorze zielonej oliwki. Jego barwa i delikatny deseń nawiązują do kolorytu i ornamentyki tronu. Dzieciątko Jezus spoczywające w objęciach Matki prawą rękę unosi w geście błogosławieństwa, drugą wskazuje na siebie. Pozbawione zostało stroju, co symbolizuje „ogolnienie” Jezusa ze wszelkich materialnych dóbr przynależnych Jego ziemskiemu życiu.

Krajobraz w tle przedstawiający grzbiety gór, które wylaniają się z mglistych oparów, a następnie przechodzą w kolorystykę nieba, stanowi nierozdzielny składnik przedstawionej sceny. Kompozycja obrazu, głębia przestrzeni, bogactwo schłodzonych barw tworzą uroczysty, niepowtarzalny nastrój sprzyjający modlitewnej zadumie.

Głębokie i przenikliwe spojrzenie szeroko otwartych oczu Matki i Syna, kierowane w kierunku widza, pozwala mu nawiązać bliższą, duchową relację z Osobami przedstawionymi na obrazie.

### **Abstract (Summary) in Polish / Abstrakt (Streszczenie po polsku):**

Autorka opisała obraz autorstwa Wardgesa Surenianca (1860-1921) pt. *Matka Boska Armenii (Matka Boska Ormiańska)*, który został namalowany przez niego w dwóch tych samych wersjach (jedna z 1895, druga – z 1909). Jeden z obrazów znajduje się w Katedrze św. Grzegorza Oświeciciela w Erewaniu, drugi obraz znajduje się w klasztorze Chor Wirap w Armenii.

---

go wnętrza ormiańskiego kościoła. Jest to żywa reakcja twórcy na wydarzenia pogromu Ormian w Turcji.

<sup>7</sup> Większość informacji zaczerpnięta została z dostępnych źródeł podczas mojego pobytu w Armenii.

## **Słowa-kluceze po polsku / Key words in Polish:**

Maryja, Matka Boska Armenii, Matka Boska Ormiańska, Maryja z Dzieciątkiem, Wardges Surenianc (1860-1921), Armenia, Erewań, katedra św. Grzegorza Oświeciciela, (Erewań), klasztor Chor Wirap.

## **Title in English:**

*God's Mother of Armenia (Armenian Mother of God)*

## **Abstract (Summary) in English / Abstrakt (Streszczenie po angielsku):**

The author described an icon by Wardges Surenianc (1860-1921) entitled *God's Mother of Armenia (Armenian Mother of God)*, that was painted by him in two identical versions (the first in 1895, the second – in 1909). One of the icons is in the Cathedral Church of St Gregory the Illuminator in Yerevan, the second icon is in the monastery Chor Wirap [Khor Virap] in Armenia.

[Translated into English by Marek Mariusz Tytko]

## **Słowa-kluceze po angielsku / Key words in English:**

Mary, Our Lady of Armenia, Armenian Mother of God, Mother and Child, Wardges Surenianc (1860-1921), Armenia, Yerevan, Cathedral of St Gregory the Illuminator (Yerevan), monastery Khor Virap.

## **Bibliografia / Bibliography:**

### **Bibliografia w alfabecie łacińskim / Bibliography in the Latin Alphabet:**

Izdebska-Długosz Dominika, *Armenia. Przewodnik turystyczny*, Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński, Łódź 2008, ss. 364 [16], seria: Miejsca Świata.

Surenânc Vardges Âkovlevič [http://worldartdalia.blogspot.com/2012/04/blog-post\\_6890.html](http://worldartdalia.blogspot.com/2012/04/blog-post_6890.html), [dostęp: 15.07.2015].

### **Bibliografia w alfabecie cyrylicim / Bibliography in the Cyrillic Alphabet:**

[Суּреняниц Вардгес Яковлевич], [http://worldartdalia.blogspot.com/2012/04/blog-post\\_6890.html](http://worldartdalia.blogspot.com/2012/04/blog-post_6890.html), [dostęp: 15.07.2015].

## **Information about the Author**

### **Information about the Author (in English):**

Anna Marta Żukowska, PhD, associate professor at the Department of Nursery School Pedagogy, the Faculty of Pedagogy and Psychology of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. She



specializes in the history of the education in visual arts, in aesthetic education and art therapy. She graduated from the Institute of Artistic Education at the Marie Curie-Skłodowska University (Lublin 1978) focusing her interests on sculpture and painting, wrote her doctoral dissertation entitled *Nauczanie rysunku w polskim szkolnictwie ogólnokształcącym w latach 1918-1939* [Teaching Drawing in Polish Schools in the Years 1918-1939] and was granted a post-doctoral degree in humanities (in 2011) on the basis of her monograph *Rysunek i wychowanie plastyczne w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce po II wojnie światowej* [Drawing and Education in Visual Arts in Polish Schools after World War II]. She was Head of the Department of Visual Arts Education at the Institute of Fine Arts, the Artistic Faculty of the Maria Curie-Skłodowska University. Her publications include: *Kształcenie i doksztalcanie nauczycieli rysunku dla potrzeb szkół ogólnokształcących w II Rzeczypospolitej* (Lublin 2003) [Educating Teachers of Drawing for the Needs of Primary and Secondary Schools in Poland between the World Wars], *Sztuka. Edukacja. Współczesność* (editor: Lublin 2007), [Art. Education. Contemporary Times], *Rysunek i wychowanie plastyczne w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce po II wojnie światowej* [Drawing and Education in Visual Arts in Polish Schools after World War II] (Lublin 2009), *Koncepcje edukacji plastycznej w Polsce Ludowej* (ed. Mirosława Pawlik-Zalewska, Lodz 2009), [Conceptions of Education in Visual Arts in the Polish People's Republic], *Edukacyjny i terapeutyczny aspekt sztuki* (editor: Lublin 2013) [Educational and Therapeutic Aspects of Art]. Alongside with her academic work, she develops her artistic interests in practice. Her work includes religious art such as "The Sacred Heart of Jesus", "The Heart of Mary", "Our Lady of the Rosary", "Our Lady of the Priests". These paintings are up in the Church of Our Lady of Sorrows at Krasnik. E-mail: anmartzuk[at]interia.pl

[English translation by Teresa Bela]

### **Informacja o Autorce (po polsku) / Information about the Author (in Polish):**

**Anna Marta Żukowska**, Prof. Ph.D., prof. nadzw., doktor habilitowany nauk humanistycznych, profesorka Zakładu Pedagogiki Przeszkolnej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie. Specjalizuje się w zakresie: historii edukacji plastycznej, wychowania estetycznego, arteterapii. Ukończyła studia pedagogiczne z ukierunkowaniem na rzeźbę i malarstwo w Instytucie Wychowania Artystycznego w Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej (Lublin 1978), doktorat uzyskała na podstawie dysertacji: *Nauczanie rysunku w polskim szkolnictwie ogólnokształcącym w latach 1918-1939*, habilitowała się w 2011 r. na podstawie rozprawy *Rysunek i wychowanie plastyczne w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce po II wojnie światowej*. W latach 2004-2011 pełniła funkcję kierownika Zakładu Edukacji Plastycznej w Instytucie Sztuk Pięknych Wydziału Artystycznego UMCS. Monografie: *Kształcenie i doksztalcanie nauczycieli rysunku na potrzeby szkół ogólnokształcących II Rzeczypospolitej* (Lublin 2003); *Sztuka. Edukacja. Współczesność* (redakcja, Lublin 2007); *Rysunek i wychowanie plastyczne w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce po II wojnie światowej* (Lublin 2009); *Koncepcje edukacji plastycznej w Polsce Ludowej*, monografia zbiorowa pod red. Mirosławy Zalewskiej Pawlak (Łódź 2009); *Edukacyjny i terapeutyczny aspekt sztuki* (redakcja, Lublin 2013). Równoległe z działalnością naukową rozwija zainteresowania artystyczne. Jest autorką obrazów sakralnych: „Serce Jezusa”, „Serce Maryi”, „Matka Boska Różańcowa”, „Matka Boska Kapłańska” wyeksponowanych w Kościele Matki Boskiej Bolesnej w Kraśniku. E-mail: anmartzuk[at]interia.pl

### **Informace o autorce (v češtině) / Information about the Author (in Czech):**

**Anna Marta Žukowska**, Prof. Ph.D., mimořád. prof., docentka humanitních věd, profesorka katedry předškolní pedagogiky Fakulty pedagogiky a psychologie Univerzity Marie Curie Skłodowské v Lublinu. Specializuje se v oblasti dějin výtvarné výchovy, estetické výchovy a arteterapie. Vystudovala

pedagogiku se zaměřením na výtvarné umění v Ústavu umělecké výchovy Univerzity Marie Curie Skłodowské (Lublin 1978), doktorát získala na základě disertace *Výtvarná výchova v polském všeobecně vzdělávacím školství v letech 1918–1939*, habilitovala se na základě práce *Kresba a výtvarná výchova v polském všeobecně vzdělávacím školství po druhé světové válce*. V letech 2004–2011 zastávala funkci vedoucí katedry výtvarné výchovy v Ústavu krásných umění Umělecké fakulty UMCS. Monografie: *Vzdělávání a dozdělování učitelů malby pro potřeby všeobecně vzdělávacích škol II. Polské republiky* (Lublin 2003); *Umění. Vzdělávání. Současnost* (redakce, Lublin 2007); *Malířství a výtvarná výchova ve všeobecně vzdělávacím školství v Polsku po druhé světové válce* (Lublin 2009); *Koncepce výtvarné výchovy v Polské lidové republice*, kolektivní monografie v red. Mirosławy Zalewské-Pawlak (Łódź 2009); *Výchovný a terapeutický aspekt umění* (redakce, Lublin 2013). Zároveň s vědeckou činností rozvíjí umělecké zájmy. Je autorkou sakrálních obrazů Ježíšovo srdce, Mariino srdce, Matka Boží Růžencová, Matka Boží Kaplanská vystavených v Kostece Matky Boží Bolestné v Krašniku. E-mail: anmartzuk[at]interia.pl

[český překlad: Libor Martinek]

### **Informácie o autorke (v slovenčine) / Information about the Author (in Slovak):**

**Anna Marta Żukowska**, Prof. Ph.D., mim. prof., docentka humanitných vied, profesorka Katedry predškolskej pedagogiky Fakulty pedagogiky a psychológie Univerzity Márie Curie-Skłodowskej v Lubline. Špecializuje sa na oblasť: dejiny výtvarnej výchovy, estetickej výchovy, arteterapie. Vyštudovala pedagogiku so zameraním na rezbárstvo a výtvarné umenie v Ústave umeleckej výchovy Univerzity Márie Curie-Skłodowskej (Lublin 1978), doktorát získala na základe dizertácie: *Výučba malby v polskom všeobecnovzdelávacom školstve v rokoch 1918 – 1939*, habilitovala sa v r. 2011 na základe práce *Kresba a výtvarná výchova vo všeobecnovzdelávacom školstve v Poľsku po druhej svetovej vojne*. V rokoch 2004 – 2011 zastávala funkciu vedúcej Katedry výtvarnej výchovy v Ústave Krásnych umení Umeleckej fakulty UMCS. Monografie: *Vzdelávanie a ďalšie vzdelávanie učiteľov malby pre potreby všeobecnovzdelávacích škôl II. Poľskej republiky* (Lublin 2003); *Umenie. Vzdelávanie. Súčasnosť* (redakcia, Lublin 2007); *Malba a výtvarná výchova vo všeobecnovzdelávacom školstve v Poľsku po druhej svetovej vojne* (Lublin 2009); *Koncepcia výtvarnej výchovy v Poľskej ľudovej republike*, kolektívna monografia v red. Mirosławy Zalewskej-Pawlakovej (Łódź 2009); *Výchovný a terapeutický aspekt umenia* (redakcia, Lublin 2013). Zároveň s vedeckou činnosťou rozvíja umelecké záujmy. Je autorkou sakrálnych obrazov: „Serce Jezusa”, „Serce Maryi”, „Matka Boska Różańcowa”, „Matka Boska Kapłańska” vystavených v kostole Matky Bożej Bolestnej v Krašniku. E-mail: anmartzuk[at]interia.pl

[trans. Ivica Hajdučeková]

### **Информация об авторе (по-русски) / Information about the Author (in Russian):**

**Анна Марта Жуковская**, проф. Ph.D., экстраординарный профессор, доктор гуманитарных наук, профессор кафедры дошкольной педагогики на психолого-педагогическом факультете в Университете Марии Кюри-Скłodовской в Люблине. Специализируется в области художественного образования, эстетического воспитания и арттерапии. Получила образование по резьбе и живописи в Институте художественного воспитания в Университете Марии Кюри-Скłodовской (Люблин, 1978). Защитила докторскую степень на основании диссертации «Обучение рисунку в польских общеобразовательных школах в 1918-1939 годах», habilitирована в 2011 году на основании монографии «Рисунок и художественное образование в общеобразовательных школах Польши после Второй мировой войны». В 2004-2011 годах исполняла обязанности руководителя кафедры художественного образования в Институте

искусств на Художественном отделении Университета Марии Кюри-Склодовской. Монографии: «Обучение и переобучение учителей рисования для общеобразовательных школ Второй Речи Посполитой» (Люблин, 2003), «Искусство. Образование. Современность» (редактирование; Люблин, 2007), «Рисование и художественное воспитание в общеобразовательных школах Польши после Второй мировой войны» (Люблин, 2009), «Концепция художественного образования в Народной Польше» (коллективная монография под ред. Мирославы Залевской; Лодзь, 2009), «Образовательный и терапевтический аспекты искусства» (редактирование; Люблин, 2013). Одновременно с научной деятельностью занималась творчеством. Является автором сакральных произведений: «Сердце Иисуса», «Сердце Марии», «Матерь Божья Ружанцова», «Матерь Божья Капланская», выставляемых в костёле Матери Божьей Болесной в Краснике. E-mail: anmartzuk[at]interia.pl

[Русский перевод: Надежда Георгиевна Колошук]

### **Інформація про автора / Довідка про автора (українською мовою) / Information about the Author (in Ukrainian):**

**Анна Марта Жуковська**, проф., доктор гуманітарних наук (Ph.D.), надзвичайний професор на кафедрі дошкільної педагогіки у відділі педагогіки і психології Університету Марії Кюри-Склодовської в Любліні. Спеціалізується в царині історії художньої освіти, естетичного виховання та арттерапії. Закінчила студії зі спеціалізацією «різьба та малярство» в Інституті мистецького виховання в Університеті Марії Кюри-Склодовської в Любліні (1978). Захистила докторську ступінь на підставі дисертації «Навчання рисунку в польських загальноосвітніх школах у 1918-1939 роках»; габілітована в 2011 р. на підставі праці «Рисунок і художнє виховання в загальноосвітніх школах Польщі після Другої світової війни». У 2004-2011 роках виконувала обов'язки керівника відділу художнього виховання в Інституті мистецтв Художнього відділу в Університеті Марії Кюри-Склодовської. Монографії: «Навчання та перекваліфікація вчителів малювання для загальноосвітніх шкіл Другої Речі Посполитої» (Люблин, 2003), «Мистецтво. Освіта. Сучасність» (редагування; Люблин, 2007), «Малювання та художнє виховання у загальноосвітніх школах Польщі після Другої світової війни» (Люблин, 2009), «Концепція художньої освіти в Народній Польщі» (колективна монографія під ред. Мирослави Залевської; Лодзь, 2009), «Освітній і терапевтичний аспекти мистецтва» (редагування; Люблин, 2013). Водночас із науковою діяльністю займалася творчістю. Є автором сакральних творів «Серце Ісуса», «Серце Марії», «Мати Божа Ружанцова», «Мати Божа Капланська», котрі виставлено у костелі Матері Божої Болесної у Краснику. E-mail: anmartzuk[at]interia.pl

[Український переклад Надія Георгіївна Колошук]

### **Звесткі пра аўтара (па-беларуску) / Information about the Author (in Belarusian):**

**Анна Марта Жукоўска**, праф. Ph.D., праф. надзв., доктар гуманітарных, прафесар кафедры дашкольнай педагогікі факультэта педагогікі і псіхалогіі Універсітэта Марыі Кюры-Складоўскай у Любліне. Спецыялізуецца ў галіне: гісторыі выяўленчага выхавання, эстэтычнага выхавання, тэрапіі праз мастацтва. Скончыла педагогіку па спецыяльнасці скульптура і жывапіс у Інстытуце мастацкага выхавання Універсітэта Марыі Кюры-Складоўскай (Люблин 1978), ступень кандыдата навук прысуджана на падставе дысертацыі: Выкладанне малюнка ў агульнаадукацыйнай школе Польшчы ў 1918 — 1939 гадах, ступень

доктара хаблітаванага атрымала ў 2011 г. на падставе даследавання Малюнак і выяўленчае выхаванне ў агульнаадукацыйнай школе Польшчы пасля II сусветнай вайны. У 2004 — 2011 гадах была загадчыкам кафедры выяўленчага выхавання ў Інстытуце мастацтваў факультэта мастацтваў УМКС. Манаграфіі: Навучанне і даучванне настаўнікаў малюнка для агульнаадукацыйных школ II Рэчы Пасталітай (Люблін 2003); Мастацтва. Выхаванне. Сучаснасць (рэдакцыя, Люблін 2007); Малюнак і выяўленчае выхаванне ў агульнаадукацыйнай школе Польшчы пасля II сусветнай вайны; Канцэпцыі выяўленчага выхавання ў Народнай Польшчы, калектыўная манаграфія пад рэд. Міраславы Залеўскай Паўляк (Лодзь 2009); Адукацыйны і тэрапеўтычны аспект мастацтва (рэдакцыя, Люблін 2013). Паралельна з навуковай дзейнасцю развіваюцца творчыя інтарэсы. З’ўляецца аўтарам сакральных карцін: „Сэрца Ісуса”, „Сэрца Марыі”, „Боская Маці Ружанцавая”, „Боская Маці Святарская”, выстаўленых у Касцёле Пакутуючай Боскай Маці ў Красьніку. E-mail: anmartzuk[at]interia.pl

[Глумачэнне на беларускую мову: Eugeniusz Pańkow і Olga Pańkowa]



**V. Information for Authors**  
**(V. Informacje dla Autorów)**



[In English]

## Evaluation Form

**Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education**  
CODE of the reviewed article (identification details, including author's name, affiliation, title, and rank are encoded and known only to the editorial board up to the time of publication, because of the double-blind review process) .....

**Title of the reviewed article (text)** .....

**Topic of the reviewed article (text)** .....

### The review of the article

Rank/title, first name and surname of the reviewer: .....

#### 1. Table of evaluation according to the criteria

<b>The criteria of evaluation for the text review and the assessment of coherence between the text and the criteria:</b>	Ver y wea k	Marginal	Acceptable	Good	Excell ent
<b>1. Coherence with the profile of the journal</b>					
<b>2. Originality</b> (does the text contain new, important research statements or results, or new, significant information)					
<b>3. Quality of scholarly methodology</b> (research methodology, application of proper methods for research and the principles of publishing scholarly texts)					
<b>4. Practical applicability</b>					
<b>5. Completeness</b> (are all elements of the scholarly text present)					
<b>6. Comprehension by the reader</b> (is the text coherent and logical)					
<b>7. Quality of references and documentation</b> (footnotes)					
<b>8. Structure and style of presentation</b> [organization of material and style of presentation]					
<b>9. Clarity/quality</b> of tables, diagrams					
<b>10. Relevance or topicality of the subject</b>					

<b>Implications:</b> Does the text correctly identify its implications for further scholarly research, theoretical or practical solutions, or social development?	
Does the text reveal or illustrate a connection between theory and practice?	
Can this text be used in practical education, further research, utilizing the input of the article?	
Are the research results presented in the text coherent with the research issues?	

#### 2. RECOMMENDATION

**Recommendation/Quality of the article:** (please mark only one answer)



**ACCEPT WITHOUT REVISIONS** (recommended unconditionally)  
 Accept **after minor** editorial revisions (recommended with some revisions – text fails several criteria)  
 Accept **after serious** revisions (another review required) (not recommended, text shows promise but does not fulfill the criteria in its current form)  
**REJECT WITH POSSIBILITY OF REVISION AND RESUBMISSION**  
**REJECT** (text does not fulfill the criteria)


signature of the reviewer (or a sign): .....

**3. JUSTIFICATION**

.....  
 .....  
 .....

[Scholarly value of the reviewed text (no more than 600 characters)]

**4. Comments on particular points (1-10) of the criteria:**

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

[no more than 600 characters]

.....  
 Legible signature of the Reviewer

Place....., date ..... (dd.mm.yyyy)

[In Russian]

## Формуляр рецензии

### Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education

КОД рецензируемой статьи (идентифицирующие данные - фамилия и имя Автора, его место работы, научная степень и звание - закодированы и известны только Редакции до момента публикации, поскольку процесс рецензирования анонимный в обоих случаях) .....

Название рецензируемой статьи (текста) .....

Тематика рецензируемой статьи (текста) .....

#### Рецензия статьи

Степень/звание, имя и фамилия Рецензента: .....

#### 1. Таблица оценки рецензента по критериям

Критерии рецензирования текста и оценка соответствия текста критериям:	Очень слабое	Слабое (граничное)	Приемлемое	Хорошее	Очень хорошее
	<b>1. Соответствие тематике журнала</b>				
<b>2. Оригинальность</b> (есть ли в тексте новые, важные результаты исследований, новая научная информация, т. е. 'добавочная стоимость')					
<b>3. Качество научного уровня</b> (исследовательская методология, точное использование методов исследования и требований к публикациям научных текстов)					
<b>4. Практическое значение</b>					
<b>5. Полнота</b> (присутствие всех составляющих научного текста)					
<b>6. Связь с читателем</b> (последовательность и логичность содержания)					
<b>7. Качество ссылок</b> , качество цитирования (ссылок)					
<b>8. Организация и способ подачи информации (содержания)</b>					
<b>9. Ясность / качество оформления таблиц, диаграмм</b>					
<b>10. Актуальность темы</b>					

<b>Итоги:</b> Правильно ли определено в тексте влияние содержания на осуществление научных исследований, теоретических и практических исследований или на общественную жизнь?	
Наблюдается ли в тексте связь между теорией и практикой?	
Может ли текст использоваться в практике обучения, в дальнейших исследованиях?	
Совпадают ли результаты исследования, представленные в тексте, с научными выводами?	

## 2. РЕКОМЕНДАЦИЯ

Рекомендация / Качество статьи: (отметить только один ответ)

**ПОДДЕРЖИВАЮ БЕЗ ИЗМЕНЕНИЙ** (рекомендуется без условий)

Рекомендуется **после некоторых** правок редакции (рекомендуется с условием – текст не соответствует нескольким критериям)

Рекомендуется после **значительных** правок (требуется повторная рецензия) (не рекомендуется, текст не соответствует критериям)

**НЕ РЕКОМЕНДУЕТСЯ, ВОЗВРАЩАЕТСЯ (в данном виде)** (отклоняется, текст не отвечает требованиям)

Собственноручная подпись Рецензента .....


## 3. ОБОСНОВАНИЕ

.....  
.....  
.....

[ценность рецензируемого текста (максимум 600 знаков)]

## 4. Некоторые замечания по отдельным пунктам (1-10) критериев:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

[максимум 600 знаков]

.....  
Собственноручная читаемая подпись Рецензента

Город..... дата ..... (день-месяц-год)

[In Polish]

## Formularz recenzji

Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education

**KOD** recenzowanego artykułu (dane identyfikacyjne nazwisko i imię Autora, jego afiliacja, stopień i tytuł, są zakodowane i znane tylko Redakcji aż do momentu publikacji, ponieważ proces recenzowania jest podwójnie anonimowy) .....

**Tytuł recenzowanego artykułu (tekstu)** .....

**Tematyka recenzowanego artykułu (tekstu)** .....

### Recenzja artykułu

Stopień/tytuł, imię i nazwisko Recenzenta: .....

#### 1. Tabela oceny recenzenckiej według kryteriów

Kryteria recenzji tekstu i ocena zgodności tekstu z kryteriami:	Bardzo słaba	Marginalna	Akceptowalna	Dobra	Bardzo dobra
<b>1. Zgodność z tematyką czasopisma</b>					
<b>2. Oryginalność</b> (czy tekst zawiera nowe, ważne ustalenia badawcze, nowe, znaczące informacje, tj. 'wartość dodana')					
<b>3. Jakość warsztatu naukowego</b> (metodologia badawcza, czy autor stosuje prawidłowe metody badań i czy stosuje zasady wymagane dla publikacji tekstów naukowych)					
<b>4. Przydatność praktyczna</b>					
<b>5. Kompletność</b> (czy są wszystkie elementy tekstu naukowego)					
<b>6. Komunikacja z czytelnikiem</b> (czy treść jest spójna, logiczna?)					
<b>7. Jakość odniesień do literatury, jakość cytowań (przypisów)</b>					
<b>8. Organizacja i sposób prezentacji treści</b>					
<b>9. Przejrzystość / jakość sporządzenia tabel, wykresów</b>					
<b>10. Aktualność tematu</b>					

<b>Implikacje:</b> Czy tekst prawidłowo identyfikuje wpływ jego treści na realizację badań naukowych, przedsięwzięć teoretycznych, praktycznych lub rozwój społeczności?	
Czy tekst stanowi pomost pomiędzy teorią i praktyką?	
Czy tekst może być wykorzystany w praktyce edukacji, w dalszych badaniach?	
Czy wyniki badawcze przedstawione w tekście są zbieżne z wnioskami badawczymi?	

#### 2. REKOMENDACJA

**Rekomendacja / Jakość artykułu:** (proszę zaznaczyć tylko jedną odpowiedź)

**DO ZAAKCEPTOWANIA BEZ ZMIAN** (rekomenduję )

bezw warunkowo)

Do akceptacji **po drobnych** poprawkach redakcyjnych (rekomenduję warunkowo – tekst nie spełnia paru kryteriów)

Do akceptacji **po znaczących** poprawkach (wymagana ponowna recenzja) (nie rekomenduję, tekst nie spełnia kryteriów)

**NIE ZAAKCEPTOWANY, ODRZUCONY (w obecnej postaci)** (odrzucaam, tekst nie spełnia kryteriów)


własnoręczny podpis Recenzenta (lub parafka) .....

### 3. UZASADNIENIE

.....  
.....  
.....

[merytoryczne walory recenzowanego tekstu (maksymalnie 600 znaków)]

### 4. Ewentualne uwagi do poszczególnych punktów (1-10) kryteriów:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

[maksymalnie 600 znaków]

.....  
własnoręczny, czytelny podpis Recenzenta

Miejscowość....., data ..... (dd.mm.rrr)

[In Czech]

## Formulář recenze

**Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education**  
KÓD recenzovaného článku (identifikační údaje jména a příjmení autora, jeho příslušnosti, hodnosti a titulu jsou zakódovány a známy pouze redakci až do zveřejnění, protože recenzní proces je dvakrát anonymní)

**Titul recenzovaného článku (textu)** .....

**Tematika recenzovaného článku (textu)** .....

### Recenze článku

Hodnost / titul, jméno a příjmení recenzenta .....

#### 1. Tabulka recenzního hodnocení podle kritérií

Kritéria recenze textu i hodnocení shody textu s kritérii:	Velmi slabá	Okrajová	Přijatelná	Dobrá	Velmi dobrá
<b>1. Shoda s tematikou časopisu</b>					
<b>2. Originálnost</b> (zda text obsahuje nové důležité výzkumné poznatky, nové, významné informace, tj. „přidanou hodnotu“?)					
<b>3. Kvalita odborné úrovně</b> (metodologie výzkumu, zda autor použil správné výzkumné metody a uplatňuje zásady nezbytné ke zveřejnění odborných textů?)					
<b>4. Praktické využití</b>					
<b>5. Úplnost</b> (zda jsou obsaženy všechny prvky vědeckého textu?)					
<b>6. Komunikace se čtenářem</b> (zda je obsah konzistentní, logický?)					
<b>7. Kvalita odkazů na literaturu</b> , kvalita citací (poznámek pod čarou)					
<b>8. Organizace a prezentace obsahu</b>					
<b>9. Přehlednost / kvalita přípravy tabulek, grafů</b>					
<b>10. Aktuálnost tématu</b>					

<b>Dopad:</b> Zda text správně identifikuje dopad obsahu na realizaci výzkumu teoretických a praktických projektů a rozvoje společnosti?	
Zda text tvoří most mezi teorií a praxí?	
Zda text může být použit v praktické výuce, v dalších výzkumech (co nového přináší obsah článku?)	
Jsou výsledky výzkumu prezentované v textu v souladu s výzkumnými závěry?	

## 2. DOPORUČENÍ

**Doporučení / Kvalita článku:** (vyberte pouze jednu odpověď)

**PŘIJATELNÉ BEZ ZMĚN** (rozhodně doporučuji)

Přijatelné **po menších** redakčních změnách (doporučujeme podmíněně –


text nesplňuje některá kritéria)

Přijatelné **po významných** změnách (požadována opětovná recenze),  
(nedoporučujeme, text nesplňuje kritéria)

**NEPŘIJATO, ODMÍTNUTO (v současné podobě)**, (odmítnuto, text  
nesplňuje kritéria)


vlastnoruční podpis recenzenta (nebo parafa) .....

### 3. ODŮVODNĚNÍ

.....  
.....  
.....

(podstatné hodnoty recenzovaného textu (maximálně 600 znaků)

#### 4. Eventuální připomínky k jednotlivým bodům (1–10) kritérií:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

(Maximálně 600 znaků)

.....  
vlastnoruční, čitelný podpis recenzenta  
Místo....., datum ..... (dd.mm.rrr)

[In Slovak]

## Formulár recenzie

### Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education

**KÓD** recenzovaného článku (identifikačné údaje mena a priezviska autora, jeho príslušnosti, hodnosti a titulu sú zakódované a známe iba redakcii až do zverejnenia, pretože recenzný proces je podvojne anonymný)

**Titul recenzovaného článku (textu)** .....

**Tematika recenzovaného článku (textu)** .....

#### Recenzia článku

Hodnosť/titul, meno a priezvisko recenzenta .....

#### Tabuľka recenzného hodnotenia podľa kritérií

Kritériá recenzie textu i hodnotenie zhody textu s kritériami:	Veľmi slabá	Okrajová	Prijateľná	Dobrá	Veľmi dobrá
<b>1. Zhoda s tematikou časopisu</b>					
<b>2. Originálnosť</b> (hodnotí sa, či text obsahuje nové dôležité výskumné poznatky, nové významné informácie, t. j. „pridanú hodnotu“)					
<b>3. Kvalita odbornej úrovne</b> (hodnotí sa metodológia výskumu, či autor použil správne výskumné metódy a uplatňuje zásady nevyhnutné na zverejnenie odborných textov)					
<b>4. Praktické využitie</b>					
<b>5. Úplnosť</b> (hodnotí sa, či sú obsiahnuté všetky prvky vedeckého textu)					
<b>6. Komunikácia s čitateľom</b> (hodnotí sa, či je obsah konzistentný, logický)					
<b>7. Kvalita odkazov na literatúru, kvalita citácií</b> (poznámok pod čiarou)					
<b>8. Organizácia a prezentácia obsahu</b>					
<b>9. Prehľadnosť/kvalita prípravy tabuliek, grafov</b>					
<b>10. Aktuálnosť témy</b>					

<b>Dopad:</b> Identifikuje text správne dopad obsahu na realizáciu výskumu teoretických a praktických projektov a rozvoja spoločnosti?	
Tvorí text most medzi teóriou a praxou?	
Môže byť text použitý v praktickej výučbe, v ďalších výskumoch (čo nového prináša obsah článku?)	
Sú výsledky výskumu prezentované v texte v súlade s výskumnými závermi?	

#### 2. ODPORÚČANIE

**Odporúčanie/Kvalita článku:** (vyberte iba jednu odpoveď)



**PRIJATEĽNÉ BEZ ZMIEN** (rozhodne odporúčam)

Prijateľné **po menších** redakčných zmenách (odporúčam podmienene – text nespĺňa niektoré kritériá)

Prijateľné **po významných** zmenách (požadovaná opätovná recenzia), (nedoporučujeme, text nespĺňa kritériá)

**NEPRIJATÉ, ODMIETNUTÉ (v súčasnej podobe)**, (odmietnuté, text nespĺňa kritériá)


vlastnoručný podpis recenzenta (alebo paraťa) .....

### 3. ODŮVODNENIE

.....  
.....  
.....

(podstatné hodnoty recenzovaného textu (maximálne 600 znakov)

#### 4. Eventuálne pripomienky k jednotlivým bodom (1–10) kritérií:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

(Maximálne 600 znakov)

.....  
vlastnoručný čitateľný podpis recenzenta

Miesto....., dátum ..... (dd.mm.rrrr)

[In Ukrainian]

## Формуляр рецензії

### Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education

КОД рецензованої статті (ідентифікаційні дані: прізвище й ім'я Автора, його місце роботи, ступінь і звання, зашифровані і відомі тільки Редакції аж до моменту публікації, оскільки процес рецензування є подвійно анонімним) .....

Назва рецензованої статті (тексту) .....

Тематика рецензованої статті (тексту) .....

#### Рецензія статті

Ступінь / звання, ім'я і прізвище Рецензента: .....

#### 1. Таблиця оцінки рецензента згідно критеріїв

Критерії рецензування тексту й оцінка відповідності тексту критеріям:	Дуже низька	Маргінальна	Задовільна	Добра	Дуже добра
1. Відповідність тематиці часопису					
2. Оригінальність (чи є в тексті нові важливі дослідницькі тези, нова, важлива інформація, тобто 'додана вартість')					
3. Якість наукового рівня (методологія дослідження, чи правильно автор використовує методи дослідження і чи застосовує вимоги до публікацій наукових текстів)					
4. Практична цінність					
5. Цілісність (чи наявні всі компоненти наукового тексту)					
6. Комунікація з читачем (чи зміст цілісний і логічний?)					
7. Якість посилань на літературу, якість цитат (приміток)					
8. Організація і спосіб подачі змісту					
9. Прозорість / якість оформлення таблиць, графіків і ін.					
10. Актуальність теми					

Імплікація: Чи текст чітко визначає вплив його змісту на проведення наукових досліджень, теоретичних і практичних висновків, на розвиток суспільства?	
Чи у тексті поєднана теорія і практика?	
Чи текст можна використати у практиці навчання, у подальших дослідженнях, що нового вносить зміст статті?	
Чи результати дослідження, представлені у тексті, збігаються з науковими висновками?	

#### 2. РЕКОМЕНДАЦІЯ

Рекомендація / Якість статті: (прошу зазначити лише одну відповідь)

Підтримується без заперечень (рекомендую без застережень)

Підтримується **після незначних** редакційних поправок (рекомендую з умовою – текст не відповідає кільком критеріям)

Підтримується після **значних поправок** (вимагається повторна рецензія, не рекомендую, текст не відповідає критеріям)

**НЕ ПІДТРИМУЮ (в такому вигляді)** (не підтримую, текст не відповідає критеріям)

Особистий підпис Рецензента .....


### 3. ОБҐРУНТУВАННЯ

.....  
.....  
.....

[змістові характеристики рецензованого тексту (максимально 600 знаків)]

#### 4. Можливі зауваження до окремих пунктів (1-10) критеріїв:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

[максимально 600 знаків]

.....  
особистий виразний підпис Рецензента

Місто....., дата ..... (день.місяць.рік)

[In Belarusian]

## Фармуляр рэцэнзіі

**Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education**  
**Шыфр** рэцэнзумага артыкула (ідэнтыфікацыйныя дадзеныя прозвішча і імя аўтара, месца яго працы, ступень і званне, зашыфроўваюцца і вядомы толькі рэдакцыі да часу апублікавання, паколькі працэс рэцэнзавання з'яўляецца двойчы ананімным) .....

Назва рэцэнзумага артыкула (тэксту) .....

Тэматыка рэцэнзумага артыкула (тэксту) .....

### Рэцэнзія артыкула

Навуковая ступень/званне, імя і прозвішча рэцэнзента .....

### 1. Табліца рэцэнзэнцкай ацэнкі паводле крытэрыяў

Крытэрыі рэцэнзіі тэксту і ацэнка адпаведнасці тэксту крытэрыям:	Вельм і слаба	Сла ба	Здавальня юча	Доб ра	Вельмі добра
1. Адпаведнасць тэматыцы часопіса					
2. Арыгінальнасць (ці змяшчаюцца ў тэксце новыя істотныя даследчыцкія значэнні?)					
3. Якасць навуковага інструментарыя (метадалогія даследавання)					
4. Практычнае выкарыстанне					
5. Завершанасць (адзінства зместу, ці прысутнічаюць усе элементы навуковага тэксту?)					
6. Камунікацыйныя адносіны з чытачом (ці з'яўляецца змест звязным, лагічным?)					
7. Якасць спасылкаў на літаратуру, якасць цытат (спасылкаў)					
8. Кампазіцыя і спосаб прэзентацыі зместу					
9. Празрыстасць/ якасць складання табліц, схем					
10. Актуальнасць тэмы					

<b>Вывады:</b> Ці правільна тэкст ідэнтыфікуе уплыў яго зместу на рэалізацыю навуковых даследаванняў, тэарэтычных і практычных пачаткаў або развіццё грамадства?	
Ці захоўваецца ў тэксце сувязь паміж тэорыяй і практыкай?	
Ці можа быць тэкст выкарыстаны у дыдактыцы, далейшых даследаваннях (у чым навізна зместу артыкула)	
Ці супадаюць вынікі і вывады даследавання?	

### 2. РЭКАМЕНДАЦЫІ

Рэкамендацыі/ Якасць артыкула: (выберыце, калі ласка, толькі адзін пункт адказу)

**ПРЫНЯЦЬ БЕЗ ЗМЕНАЎ** (рэкамендую без дадатковых умоў)

Прыняць **пасля нязначных** рэдакцыйных паправак (рэкамендую ўмоўна – тэкст не адпавядае некалькім крытэрыям)

Прыняць **пасля значных** паправак (неабходна паўторнае рэцэнзаванне), (не рэкамендую, тэкст не адпавядае крытэрыям)

**НЕ ПРЫНЯТЫ, АДХІЛЕНЫ** (у дадзеным выглядзе) (адхіляю, тэкст не адпавядае крытэрыям)


подпіс рэцэнзента (або факсімiле) .....

### 3. АБГРУНТАВАННЕ

.....  
.....  
.....

Істотныя рысы рэцэнзуемага тэксту (максімальна 600 знакаў)

### 4. Магчымыя заўвагі па асобных пунктах (1-10) крытэрыяў:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

[максімальна 600 знакаў]

.....  
разборлівы подпіс рэцэнзента

Горад....., дата.....(дд.мм.гггг/дзень-месяц-год)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

## **Procedures and timeline of the editorial process [in English]: Terminy i procedura postępowania wydawniczego [po angielsku]:**

Texts are currently being received from authors for editorial consideration. We attempt to achieve a high standard of competence in our published articles. Therefore, texts go through a functional, manifold procedure of reviewing (internal evaluation is done by the subject editors of the periodical, external evaluation is done by independent external reviewers). The editorial process for the “Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” is composed of **three phases**.

Firstly, in the **selection phase** (a decision for publishing YES/NO), in case of an initial positive decision (YES), linguistic analysis of the chosen text takes place, and this initial editorial decision (YES/NO) is communicated to the author within one month of receiving the text. For the author, it is a crucial decision about the qualification of a text for external review (YES) or rejecting it because of formal faults (NO). This first phase of evaluation is concerned with analyzing the text with respect to the profile of the periodical and formal requirements. Having read the submitted article, subject editors recommend the text to the editor-in-chief for publication (a decision YES) or for rejection (decision NO).

Secondly, there is the **review phase** in which a selected, text after codification, is sent anonymously to the first independent external reviewer (a specialist in a given branch). Within three months the author of a text receives a final decision concerning the text. A negative decision (NO) – in case of rejecting a text - will contain a brief, clear, competent and formal analysis of the text (identifying weak areas, with explanation). A positive decision (YES) – in case of accepting a text – contains short, clear, competent and formal analysis of the text (identifying strong areas and possible suggestions for changes and improvement). The editor-in-chief acts as mediator during the review process. Authors may refer to the editor-in-chief with questions, doubts, suggestions, expectations, and requests. (e-mail:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl or marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @). The author of a text has a right to answer the external reviewer's remarks and to return (possibly) a modified (or new) version of their text.

Thirdly, in the **third phase**, the text is editorially modified, becoming an integral part of a particular volume of the "Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education". In this phase, when the entire contents of a volume are evaluated, the essential responsibility belongs to the second reviewer – a general reviewer of a given volume, who evaluates each volume as an integral unit. Any remarks and suggestions by the external reviewer are sent in the third phase to all the authors, whose texts have been qualified and constitute a given volume of the periodical. They should respond to the suggestions sent by the external reviewer (e. g. to accept or reject), which is a condition for publishing a text in a given volume.

The **three-phase** editorial steps and external review process aim at a formal and linguistic improvement of each text and at making a given volume of the periodical an integral unit.

The anonymous double-blind external review process **is intended for** the following works: a) scholarly dissertations (texts of a size larger than 1 sheet of print – we accept them very seldomly), b) scholarly articles (from 0.5-1 sheets of print, preferably), c) scholarly communications (from 0.25-0.5 sheets of print, but typically 0.5 sheets of print), d) reports of scholarly research (less than 0.25 sheet of print).

External reviewing **does not apply to:** a) introductions (editorial forwards, usually up to 0.25 sheets of print), b) reviews of scholarly books or other works (text up to 0.25 sheets of print), c) bibliographical *syllabi*, d) sources, e) other materials. By the 'sheets of print' we understand 39600 characters of text, i.e. 22 pages of standard text (22 pages x 30 verses x 60 characters per line, counting all characters in the whole text, including spaces in the main text, footnotes, bibliography, summary, key words, etc.).

Names of particularly eminent authors, whose texts represent a distinguished level, will be announced on the first cover page (i.e. the main page of the periodical).

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

Marek Mariusz Tytko

[Editor-in-Chief]

(Translated by Sr Adelajda Sielepin CHR, Mark Simon Bonnet and Muir Alan Evenden, revised by Thomas Koziara)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

## **Procedures and timeline of the editorial process [in Russian]: Сроки и процедура издательского процесса:**

Тексты Авторов принимаются редакцией к рассмотрению постоянно. Мы стараемся сохранить высокий содержательный уровень публикуемых статей, поэтому тексты проходят процедуру функционального многоступенчатого рецензирования (внутренняя оценка проводится тематическими редакторами журнала, внешнюю оценку проводят независимые внешние рецензенты). Работа редакционного коллектива „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” состоит из **трех этапов**:

Первый – **этап выбора** (решение относительно издания - ДА/НЕТ), в случае первичного положительного решения (ДА) происходит доработка (напр. языковая) текста, а решение о публикации (ДА/НЕТ) сообщается Автору в течение 1 месяца со дня поступления текста в редакцию. Для Автора важно решение о передаче текста для внешнего рецензирования (ДА) или отказе в публикации по причине несоблюдения формальных требований (НЕТ). На этом же этапе оценки учитывается соответствие публикации профилю издания, а также техническим (формальным) требованиям. После прочтения предложенного авторского текста (статьи) тематические редакторы рекомендуют главному редактору принять текст к публикации (решение ДА) или отказать (решение НЕТ).

Второй – на этом этапе **рецензирования** предложенный текст направляется после кодирования как анонимный независимому (первому) внешнему рецензенту (специалисту, профессионалу в этой сфере). В течение трех месяцев Автор текста получает окончательное решение в отношении предложенного текста. Отрицательное решение (НЕТ) – в случае отказа редакции – содержит краткий, схематический содержательный и формальный анализ текста (указание на слабые стороны и обоснование редакции). Положительное решение (ДА) – в случае принятия текста редакцией – содержит краткий, схематический содержательный и формальный анализ текста (указание на сильные стороны, возможные изменения или правки). Пересылает рецензию главный редактор, к которому Авторы могут обра-



таться с вопросами, сомнениями, предложениями, пожеланиями, просьбами и т.д. (marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl или marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @). Автор текста имеет право ответить на замечания внешнего рецензента и (возможно) передать измененную (новую) версию своего текста.

Третий – на **третьем этапе** присланный и отредактированный текст Автора становится интегральной частью предложенного редакционным коллективом отдельного определенного номера журнала „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”. На третьем этапе содержание всего номера оценивает второй внешний рецензент – рецензент очередного выпуска журнала в целом, как интегральное единство. Оценку внешнего рецензента на третьем этапе получают все Авторы, тексты которых приняты в этот номер издания, и они должны ответить на его рекомендации (напр. согласиться или не согласиться), что является условием публикации текста в этом номере.

Целью **трехэтапной процедуры** издательского процесса, внешнего рецензирования является содержательное, формальное, языковое, издательское совершенствование каждого текста, а также формирование целостного интегрального номера журнала.

Двойное анонимное внешнее рецензирование (double-blind review process) **проходят**: а) научные исследования (тексты объемом свыше 1 издательского листа принимаются крайне редко), б) научные статьи (объемом 0,5-1 издательского листа принимаются наиболее охотно), с) научные сообщения (0,25-0,5 издательского листа), d) отчеты научных исследований (меньше 0,25 издательского листа).

Внешнюю рецензию **не проходят**: а) редакторские статьи (редакционные вступления, обычно до 0,25 издательского листа), б) рецензии научных изданий или других работ (текст до 0,25 издательского листа), с) библиографические заметки, d) материалы источников, e) другие материалы. Под ‘издательским листом’ подразумеваем 39600 знаков текста, т.е. 22 страницы стандартного текста (22 страницы x 30 строчек x 60 знаков в строчке, учитывая все знаки текста вместе с отступлениями в главном тексте, сносках, библиографии, резюме, ключевых словах и т.д.).

Фамилии авторов, тексты которых отличает особенно высокий уровень, редакция анонсирует на первой странице обложки (на главной странице издания).

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

Марек Мариуш Тытко  
[Главный редактор]  
(Перевод Светлана Ивановна Кравченко)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

## **Procedures and timeline of the editorial process [in Polish]: Terminy i procedura postępowania wydawniczego:**

Teksty Autorów przyjmowane są na bieżąco do rozpatrzenia redakcyjnego. Staramy się zachować wysoki poziom merytoryczny publikowanych artykułów, dlatego poddajemy teksty funkcjonalnej, kilkustopniowej procedurze recenzyjnej (ocena wewnętrzna dokonywana przez redaktorów tematycznych czasopisma, ocena zewnętrzna dokonywana przez niezależnych recenzentów zewnętrznych). Procedura wydawniczego postępowania zespołu redakcyjnego „Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education” składa się z trzech kolejnych faz.

Po pierwsze – **faza wyboru** (decyzja co do wydania TAK/NIE), w razie wstępnej decyzji pozytywnej (na TAK) ma miejsce dopracowanie (np. językowe) wybranego tekstu, a ww. wstępna decyzja wydawnicza (TAK/NIE) przekazywana jest Autorowi w ciągu około 1 miesiąca od dnia wpłynięcia tekstu do redakcji. To jest istotna dla Autora decyzja o zakwalifikowaniu tekstu do zewnętrznego postępowania recenzyjnego (TAK) lub o odrzuceniu tekstu z powodów uchybień formalnych (NIE). W tejże pierwszej fazie oceniana jest zgodność publikacji z kryterium profilu czasopisma oraz z wymogami standardów technicznych (formalnych). Po lekturze proponowanego tekstu autorskiego (artykułu) redaktorzy tematyczni rekomendują redaktorowi naczelnemu tekst do publikacji (decyzja na TAK) lub do odrzucenia (decyzja na NIE).

Po drugie – w następnej **fazie recenzyjnej** zakwalifikowany tekst przesyła się po zakodowaniu jako anonimowy do niezależnego (pierwszego) recenzenta zewnętrznego (specjalistycznego, szczegółowego, specjalisty w danej dziedzinie). W okresie trzech miesięcy Autor tekstu otrzymuje decyzję ostateczną odnośnie do proponowanego tekstu. Decyzja negatywna (na NIE) – w przypadku odrzucenia tekstu przez redakcję – zawiera krótką, schematyczną, merytoryczną i formalną analizę tekstu (wskazanie słabych stron i uzasadnienie redakcyjne). Decyzja pozytywna (na TAK) – w przypadku przyjęcia tekstu przez redakcję – zawiera z kolei krótką, schematyczną, merytoryczną i formalną analizę tekstu (wskazanie mocnych stron, ewentualne sugestie zmian i poprawek). W przekazywaniu recenzji pośredniczy redaktor naczelny redakcji, do którego Autorzy mogą zwracać się z pytaniami

mi, wątpliwościami, sugestiami, życzeniami, prośbami, propozycjami itd. (e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl lub marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @). Autor tekstu ma prawo odnieść się do uwag recenzenta zewnętrznego oraz przekazać (ewentualnie) zmodyfikowaną (nową) wersję swojego tekstu.

Po trzecie – w **trzeciej fazie** nadesłany i zredagowany tekst Autora staje się integralną częścią zaproponowanego przez zespół redakcyjny danego, osobnego numeru czasopisma „Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education”. W trzeciej fazie oceniania zawartości całego numeru istotną funkcję spełnia drugi recenzent zewnętrzny – recenzent ogólny danego numeru czasopisma, który ocenia każdy numer czasopisma jako integralną całość. Ewentualne sugestie recenzenta zewnętrznego otrzymują w trzeciej fazie wszyscy Autorzy, których teksty zostały zakwalifikowane i wchodzi do danego numeru czasopisma i powinny się do tych sugestii odnieść (np. zaakceptować lub odrzucić), co jest warunkiem opublikowania tekstu w danym numerze.

**Trójfazowa procedura** postępowania wydawniczego, zewnętrzne recenzowanie ma na celu merytoryczne, formalne, językowe, edytorskie ulepszenie każdego z tekstów oraz stworzenie danego numeru czasopisma jako integralnej całości.

Procesowi podwójnie ślepego (anonimowego) recenzowania zewnętrznego (double-blind review process) **podlegają** złożone do publikacji w czasopiśmie a) rozprawy naukowe (teksty o objętości powyżej ok. 1 arkusza wydawniczego, przyjmujemy je bardzo rzadko), b) artykuły naukowe (ok. 0,5-1 arkusza wydawniczego, przyjmujemy je najchętniej), c) komunikaty naukowe (ok. 0,25-0,5 arkusza wydawniczego, ale zwykle ok. 0,5 arkusza wydawniczego), d) sprawozdania z badań naukowych (mniej niż 0,25 arkusza wydawniczego).

Procesowi recenzowania zewnętrznego **nie podlegają**: a) wstępy (wprowadzenia redakcyjne, zwykle do 0,25 arkusza wyd.), b) recenzje z książek naukowych lub innych dzieł (tekst do ok. 0,25 arkusza wyd.), c) zestawienia bibliograficzne, d) materiały źródłowe, e) inne materiały. Przez ‘arkusz wydawniczy’ rozumiemy liczbę 39600 znaków tekstu, tj. 22 strony tekstu znormalizowanego (22 strony x 30 linijek x 60 znaków w linijce, licząc wszystkie znaki w całym tekście, razem ze spacjami w tekście głównym, przypisach, bibliografii, summary, key words itd.).

Nazwiska autorów, których teksty wybijają się szczególnie wysokim poziomem, redakcja anonuje na pierwszej stronie okładki (na głównej stronie czasopisma).

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

Marek Mariusz Tytko  
[Redaktor naczelny]

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

## **Procedures and timeline of the editorial process [in Czech]: Podmínky a postup publikačního řízení:**

Texty autorů jsou průběžně přijímány k řízení v redakční radě časopisu. Snažíme se udržovat vysokou odbornou úroveň publikovaných článků, proto texty předkládáme k funkční, několikastupňové recenzní proceduře (vnitřní hodnocení provádí tematický redaktor časopisu, externí hodnocení nezávislí externí recenzenti). Postup pro publikování v redakčním řízení v Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education se skládá ze **tří fází**.

Za prvé – **fáze výběru** (rozhodnutí o publikování ANO / NE), pokud je počáteční rozhodnutí kladné (ANO), následuje zpřesnění (např. jazykové) vybraného textu. Předběžné rozhodnutí (ANO / NE) se oznamuje autorovi přibližně do jednoho měsíce ode dne, kdy redakce tento text obdržela. Jde o důležité rozhodnutí pro autora o přijetí textu do externího recenzního řízení (ANO), nebo nepřijetí textu z důvodů formálních chyb (NE). V této první fázi se hodnotí splnění kritéria zveřejnění podle profilu časopisu a požadavků technických (formálních) norem. Tematický redaktor po přečtení nabízeného autorského textu (článku) doporučí text ke zveřejnění vydavateli (rozhodnutí ANO), nebo ho odmítne (rozhodnutí NE).

Za druhé – v další **fázi recenze** se doporučený text po zakódování jako anonymní odesílá nezávislému (prvnímu) externímu recenzentovi (specialistovi v daném oboru). Autor textu během tří měsíců obdrží konečné rozhodnutí týkající se nabízeného textu k publikaci. Negativní rozhodnutí (NE) – v případě odmítnutí textu redakcí – obsahuje stručnou, schematickou, obsahovou analýzu textu (indikace slabých stránek a redakční důvody). Pozitivní rozhodnutí (ANO) – v případě přijetí textu redakcí – opět obsahuje stručnou, schematickou, obsahovou a formální analýzu textu (uvedení silných stránek, popřípadě návrhy na změny a doplnění). Zasílání recenzí zprostředkovává šéfredaktor, na něhož se autoři mohou obracet s otázkami, pochybnostmi, návrhy, přáními, žádostmi, nabídkami atd.: (e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl nebo marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @). Autor textu má právo obrátit se s dotazy na externího recenzenta a nabídnout modifikovanou (novou) verzi svého textu.

Za třetí – ve **třetí fázi** se zasláný a zredigovaný autorský text stává nedílnou součástí nového čísla časopisu *Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education*, který navrhuje a připravuje redakční kolektiv. Ve třetí fázi posouzení obsahu celého čísla sehrává důležitou úlohu druhý externí recenzent – obecný redaktor daného čísla, který hodnotí každé vydání časopisu jako celek. Eventuální připomínky externího recenzenta obdrží ve třetí fázi všichni autoři, jejichž texty byly přijaty, a protože vstupují do daného čísla časopisu, měli by se s těmito návrhy vyrovnat (např. je přijmout, nebo odmítnout), což je podmínkou zveřejnění textu v daném čísle.

**Třífázový postup** pro publikační řízení a vnější recenzování má za cíl věcné, formální, jazykové, redakční zlepšení každého z textů a vytváření každého čísla časopisu jako integrálního celku.

Procesu podvojně slepého (anonymního) externího recenzování (double-blind review process) **podléhají** texty nabízené k publikaci v časopise: a) disertace (texty o objemu větším než asi 1 vydavatelský arch; přijímáme je zřídka), b) vědecké články (asi 0,5–1 tiskového archu; přijímáme je s nejvyšší prioritou), c) vědecké zprávy (cca 0,25–0,5 tiskového archu, ale obvykle asi 0,5 tiskového archu), d) zprávy o výzkumu (méně než 0,25 tiskového archu).

Předmětem externího hodnocení **nejsou**: úvody (redakční úvody, obvykle 0,25 tisk. archu), b) recenze odborných knih a dalších děl (text přibližně 0,25 tisk. archu), c) bibliografické výkazy, d) pramenné materiály, e) jiné materiály. Tiskovým archem se rozumí počet 39 600 znaků textu, tj. 22 stran normalizovaného textu (22 stran x 30 řádků x 60 znaků na řádek, počítajíce všechny znaky v celém textu s mezerami v hlavním textu, poznámkami pod čarou, bibliografií, summary, key words atd.).

Jména autorů, jejichž texty zejména vynikají vysokou úrovní, redakce inzeruje na přední straně obálky (na hlavní stránce časopisu).

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

Marek Mariusz Tytko

[Šéfredaktor]

(Přeložil Libor Martinek)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

## **Procedures and timeline of the editorial process [in Slovak]: Podmienky a postup publikačného konania:**

Texty autorov sú prijímané do posúdenia v redakčnej rade časopisu priebežne. Snažíme sa udržať vysokú odbornú úroveň publikovaných článkov, preto texty predkladáme do funkčného, niekoľkostupňového recenzného procesu (vnútorné hodnotenie realizuje tematický redaktor časopisu, externé hodnotenie nezávislí externí recenzenti). Postup publikovania v redakčnom konaní v Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education pozostáva z **troch fáz**.

Po prvé – **fáza výberu** (rozhodnutie o publikovaní ÁNO/NIE), ak je počiatočné rozhodnutie kladné (ÁNO), nasleduje spresnenie (napr. jazykové) vybraného textu. Predbežné rozhodnutie (ÁNO/NIE) sa oznamuje autorovi približne do jedného mesiaca odo dňa, keď redakcia tento text obdržala. Ide o dôležité rozhodnutie pre autora o prijatí textu do externého recenzného konania (ÁNO) alebo o neprijatí textu z dôvodov formálnych chýb (NIE). V tejto prvej fáze sa hodnotí splnenie kritéria zverejnenia podľa profilu časopisu a požiadaviek technických (formálnych) noriem. Tematický redaktor po prečítaní ponúkaného autorského textu (článku) odporúča text na zverejnenie vydavateľovi (rozhodnutie ÁNO) alebo ho odmietne (rozhodnutie NIE).

Po druhé – v ďalšej **fáze recenzie** sa odporúčaný text po zakódovaní ako anonymný odosiela nezávislému (prvému) externému recenzentovi (špecialistovi v danom odbore). Autor textu v priebehu troch mesiacov obdrží konečné rozhodnutie týkajúce sa ponúkaného textu na publikovanie. Negatívne rozhodnutie (NIE) – v prípade odmietnutia textu redakciou – obsahuje stručnú, schematickú, obsahovú analýzu textu (indikáciu slabých stránok a redakčných dôvodov). Pozitívne rozhodnutie (ÁNO) – v prípade prijatia textu redakciou – opäť obsahuje stručnú, schematickú, obsahovú a formálnu analýzu textu (uviedenie silných stránok, poprípade návrhy na zmeny a doplnenie). Zasielanie recenzí sprostredkováva šéfredaktor, na ktorého sa autori môžu obracať s otázkami, pochybnosťami, návrhmi, prianiami, žiadosťami, ponukami atď.: (e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl alebo marek.mariusz.tytko[at]gmail.com). Autor textu má právo obrátiť sa s otáz-

kami na externého recenzenta a ponúknuť modifikovanú (novú) verziu svojho textu.

Po tretie – v **tretej fáze** sa zaslaný a zredigovaný autorský text stáva neoddeliteľnou súčasťou nového čísla časopisu Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education, ktorý navrhuje a pripravuje redakčný kolektív. V tretej fáze posudzovania obsahu celého čísla zohráva dôležitú úlohu druhý externý recenzent – hlavný redaktor daného čísla, ktorý hodnotí každé vydanie časopisu ako celok. Eventuálne pripomienky externého recenzenta obdržia v tretej fáze všetci autori, ktorých texty boli prijaté, a pretože vstupujú do daného čísla časopisu, mali by sa s týmito návrhmi vyrovnáť (napr. prijmu ich alebo odmietnu), čo je podmienkou zverejnenia textu v danom čísle.

Cieľom **trojfázového postupu** v publikačnom konaní a externého recenzovania je vecné, formálne, jazykové, redakčné zlepšenie každého z textov a vytváranie každého čísla časopisu ako integrálneho celku.

Procesu podvojného slepého (anonymného) externého recenzovania (double-blind review process) **podliehajú** texty ponúkané na publikovanie v časopise: a) disertácie (texty s objemom väčším než asi 1 vydavateľský hárku; prijímame ich zriedka), b) vedecké články (asi 0,5–1 vydavateľského hárku; prijímame ich s najvyššou prioritou), c) vedecké správy (cca 0,25–0,5 vydavateľského hárku, ale zvyčajne asi 0,5 vydavateľského hárku), d) správy o výskume (menej ako 0,25 vydavateľského hárku).

Predmetom externého hodnotenia **nie sú**: úvody (redakčné úvody, zvyčajne 0,25 vydavateľského hárku), b) recenzie odborných kníh a ďalších diel (text približne 0,25 vydavateľského hárku), c) bibliografické prehľady, d) pramenné materiály, e) iné materiály. Pod pojmom vydavateľský hárku sa rozumie počet 39 600 znakov textu, t. j. 22 strán normalizovaného textu (22 strán x 30 riadkov x 60 znakov v riadku, počítajúc všetky znaky v celom texte s medzerami v hlavnom texte, poznámkami pod čiarou, bibliografiou, summary, key words atď.).

Mená autorov, ktorých texty osobitne vynikajú vysokou úrovňou, redakcia inzeruje na prednej strane obálky (na hlavnej stránke časopisu).

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

Marek Mariusz Tytko

[Šéfredaktor]

(Preložila Ivica Hajdučeková)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

## **Procedures and timeline of the editorial process [in Ukrainian]: Терміни і процедура видавничого процесу:**

Тексти Авторів приймаються постійно до редакційного розгляду. Старасмося зберегти високий інтелектуальний рівень публікованих статей, тому вони піддаються функціональному кількеступеневому рецензуванню (внутрішня оцінка проводиться тематичними редакторами часопису, зовнішня оцінка проводиться незалежними зовнішніми рецензентами). Процедура видавничого опрацювання тексту редакцією „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” проходить у три етапи.

Перший – **етап відбору** (рішення щодо прийняття Так/Ні), у випадку позитивного першого рішення (ТАК) відбувається допрацювання (напр. мовне) вибраного тексту, а перше рішення редакції (ТАК/НІ) передається Авторові впродовж 1 місяця від дня поступлення тексту до редакції. Це важливе для Автора рішення про кваліфікацію тексту до зовнішньої рецензії (ТАК) або про відмову через наявність формальних відхилень (Ні). У цей перший етап оцінювання відбувається визначення відповідності публікації профілю часопису і технічним стандартам (формальним). Після прочитання авторського тексту тематичними редакторами текст рекомендується головному редакторові до друку (рішення ТАК) або відкидається (рішення НІ).

Другий – **етап рецензії** – текст відсилається анонімно до незалежного (першого) зовнішнього рецензента (спеціаліста, фахівця у цій сфері). Упродовж трьох місяців Автор тексту отримує остаточне рішення щодо своєї статті. Рішення негативне (Ні) – у випадку відмови редакції – містить короткий, схематичний, змістовий і формальний аналіз тексту (зазначення слабких сторін і редакційне обґрунтування). Позитивне рішення (ТАК) – у випадку прийняття тексту редакцією – містить у свою чергу короткий, схематичний, змістовий і формальний аналіз тексту (зазначення сильних сторін, можливі зміни й поправки). У пересиланні рецензії посередником виступає головний редактор, до якого Автори можуть звернутися із запитаннями, порадами, проханнями, побажаннями і т. д. (e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl або



marek.mariusz.tyko[at]gmail.com [at] = @). Автор тексту має право висловити своє ставлення до зауважень зовнішнього рецензента, а акож передати йому нову версію свого зміненого тексту.

Третій – **етап входження** тексту Автора до окремого випуску часопису „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”, сформованого редакцією. На третьому етапі оцінки змісту всього випуску істотну роль відіграє другий зовнішній рецензент – загальний рецензент видання, котрий оцінює кожен випуск часопису як інтегральну цілісність. Рішення зовнішнього рецензента на третьому етапі отримують усі Автори, тексти яких були прийняті до цього номеру видання і повинні висловити свою оцінку (напр. підтримати або відкинути), що є умовою опублікування тексту у цьому випуску.

**Триетапна** видавнича процедура і зовнішнє рецензування має на меті змістове, формальне, мовне, видавниче покращення кожного тексту, а також формування випуску часопису як інтегральної цілісності.

Подвійному сліпому зовнішньому рецензуванню (анонімному) (double-blind review process) **підлягають** надіслані до друку у часопис: а) наукові розвідки (тексти обсягом більше 1 авторського аркуша, приймаємо їх рідко), б) наукові статті (близько 0,5-1 авторського аркуша, приймаємо найохочіше), с) наукові повідомлення (близько 0,25-0,5 авт. арк., але зазвичай близько 0,5 авт. арк.), d) звіти наукових досліджень (менш як 0,25 авт. арк.).

Зовнішньому рецензуванню **не підлягають**: а) вступи (редакційні передмови, зазвичай до 0,25 авт. арк.), б) рецензії наукових видань або інших праць (текст близько 0,25 авт. арк.), с) бібліографічні огляди, d) джерельні матеріали, е) інші матеріали. Під ‘авторським аркушем’ розуміємо 39600 знаків тексту, тобто 22 сторінки звичайного тексту (22 сторінки x 30 рядків x 60 знаків у рядку, враховуючи всі знаки в усьому тексті, включаючи відступи в головному тексті, примітках, бібліографії, анотації, ключових словах і т. д.).

Прізвища авторів, тексти котрих виділяються особливо високим рівнем, редакція анонсує на першій сторінці обкладинки (на головній сторінці часопису).

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

Марек Маріуш Титко  
[Головний редактор]

(Переклад: Світлана Іванівна Кравченко)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

## **Procedures and timeline of the editorial process [in Belarusian]: Тэрміны і працэдура выдавецкага працэсу**

Тэксты аўтараў прымаюцца на рэдакцыйны разгляд пастаянна. Мы імкнёмся захаваць высокі змястоўны ўзровень друкавання публікуемых артыкулаў, дзеля гэтага тэксты падвяргаюцца функцыянальнай, шматузроўневай працэдуры рэцэнзавання (унутраная ацэнка даецца тэматычнымі рэдактарамі часопіса, знешняя ацэнка даецца незалежнымі знешнімі рэцэнзентамі). Працэдура выдавецкага працэсу рэдакцыйнай калегіі «Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education» складаецца з трох чарговых этапаў.

Па-першае – **этап выбару** (рашэнне на выданне ТАК/НЕ), у выпадку станоўчага ўступнага папярэдняга рашэння (ТАК) ёсць магчымасць дапрацаваць (напрыклад, з моўнага боку) выбраны тэкст, гэта папярэдняе рашэнне выдавецтва (ТАК/НЕ) перадаецца аўтару на працягу каля 1 месяца са дня паступлення тэкста ў рэдакцыю. Гэта істотнае для аўтара рашэнне аб дапушчэнні тэкста да знешняга працэсу рэцэнзавання (ТАК) або аб адхіленні тэкста па прычыне фармальнага недахопаў (НЕ). Таксама ў першым этапе ацэньваецца адпаведнасць публікацыі крытэрыям профілю часопіса і патрабаванням тэхнічных (фармальнага) стандартаў. Пасля азнамлення з прапанаваным аўтарскім тэкстам (артыкулам) тэматычныя рэдактары рэкамендуюць галоўнаму рэдактару тэкст да друку (рашэнне ТАК) або да адхілення (рашэнне НЕ).

Па-другое – у наступным **этапе рэцэнзавання** дапушчаны тэкст пасля зашыфроўкі дасылаецца ў якасці ананімнага незалежнаму (першаму) знешняму рэцэнзенту (спецыялісту ў дадзенай галіне). На працягу трох месяцаў аўтар тэксту атрымлівае канчатковае рашэнне адносна прапанаванага тэксту. Негатыўнае рашэнне (НЕ) – у выпадку адхілення тэксту рэдакцыйнай – змяшчае кароткі, схематычны, сутнасны і фармальны аналіз тэксту (пазначэнне слабых бакоў і рэдакцыйнае абгрунтаванне). Станоўчае рашэнне (ТАК) – у выпадку прыняцця рэдакцыйнай тэксту – змяшчае, у сваю чаргу, кароткі, схематычны, сутнасны і фармальны аналіз тэксту (пазначэнне моцных бакоў, прапановы магчымых змен і паправак). У перадачы рэцэнзіі

пасрэднікам з'яўляецца галоўны рэдактар, да якога аўтары могуць звяртацца з пытаньнямі, сумненнямі, прапановамі, пажаданнямі, просьбамі (e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl або marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @). Аўтар тэксту мае права адрэагаваць на заўвагі знешняга рэцэнзента, а таксама перадаць (калі патрэба) мадыфікаваную (новую) версію свайго тэксту.

Па-трэцяе – у **трэцім этапе** дапушчаны і адрэдагаваны тэкст аўтара становіцца інтэгральнай часткай прапанаванага рэдкалегіі асобнага нумару часопіса «Religious and Sacred Poetry : An International Quarterly of Religion, Culture and Education». У трэцім этапе ацэнкі зместу цэлага нумару істотную функцыю выконвае другі знешні рэцэнзент – агульны рэцэнзент цэлага нумару часопіса, які ацэньвае кожны нумар часопіса як інтэгральнае адзінства. Магчымыя прапановы знешняга рэцэнзента ў трэцім этапе атрымліваюць усе аўтары, тэксты якіх былі дапушчаны і ўвайшлі ў дадзены нумар часопіса. Аўтары павінны адрэагаваць на прапановы (прыняць або адхіліць іх), што з'яўляецца ўмовай апублікавання тэксту ў дадзеным нумары.

**Трохэтапная працэдура** выдавецкага працэсу, знешняе рэцэнзаваанне мае сваёй мэтай зместавае, фармальнае, моўнае і стылістычнае паляпшэнне кожнага з тэкстаў, а таксама стварэнне кожнага нумару часопіса як інтэгральнага адзінства.

Працэсу сляпога знешняга (ананімнага) рэцэнзавання (double-blind review process) **падвяргаюцца** дасланья ў рэдакцыю часопіса а) навуковыя працы (тэксты з аб'ёмам больш за адзін выдавецкі аркуш прымаюцца вельмі рэдка), б) навуковыя артыкулы (каля 0,5-1 выдавецкага аркуша з'яўляюцца найбольш пажаданымі), в) навуковыя паведамленні (каля 0,25-0,5 выдавецкага аркуша, але звычайна каля 0,5 выдавецкага аркуша), г) справаздачы з навуковых даследаванняў (менш за 0,25 выдавецкага аркуша).

Працэсу знешняга рэцэнзавання **не падвяргаюцца**: а) уступы (словы ад рэдкалегіі, звычайна да 0,25 выдавецкага аркуша); б) рэцэнзіі на навуковыя кнігі або іншыя творы (тэкст да 0,25 выдавецкага аркуша); г) бібліяграфіі; д) матэрыялы, якія паслужылі крыніцай; е) іншыя матэрыялы. «Выдавецкі аркуш» азначае лічбу 39600 знакаў тэксту, г. зн. 22 старонкі ўнармаванага тэксту (22 старонкі x 30 радкоў x 60 знакаў у радку, улічваючы ўсе знакі ва ўсім тэксце, разам з прабеламі ў асноўным тэксце, спасылкамі, бібліяграфіяй, summary-рэзюмэ і ключавымі словамі).

Прозвішчы аўтараў, тэксты якіх вылучаюцца асабліва высокім узроўнем, рэдакцыя анансуе на першай старонцы вокладкі (на галоўнай старонцы часопіса). <http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

Марэк Марыюш Тытко [Галоўны рэдактар]

(Translation into Belarussian: Eugeniusz Pańkow, Olga Pańkova, пераклад на беларускую мову: Яўгеній Аркадзевіч Панькоў, Вольга Яўгеньеўна Панькова)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

## **Główne zasady procedury recenzowania tekstów złożonych do publikacji w czasopiśmie**

### **„Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”**

**(zgodne z instrukcjami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego Rzeczypospolitej Polskiej)**

1. Do oceny tekstów naukowych (rozpraw naukowych / artykułów naukowych / komunikatów naukowych / sprawozdań z badań naukowych), składanych przez Autorów do rozpatrzenia przez Redakcję w celu publikacji w czasopiśmie „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” rekomendowani są zewnętrzni Recenzenci wyznaczeni przez członków Międzynarodowej Rady Naukowej tegoż czasopisma.
2. Do oceny (do zrecenzowania) każdego tekstu naukowego (każdej rozprawy, każdego artykułu, każdego komunikatu badawczego, każdego sprawozdania z badań) Redakcja powołuje co najmniej dwóch niezależnych recenzentów zewnętrznych spoza jednostki, w tym co najmniej jednego native speakera dla języka, w którym napisany jest tekst naukowy, składany do rozpatrzenia (do zrecenzowania i publikacji).
3. Przez ‘jednostkę’ rozumie się macierzysty uniwersytet, przy którym afiliowani są: Przewodniczący Międzynarodowej Rady Naukowej, Redaktor Naczelny czasopisma oraz Autor tekstu naukowego. Recenzent zewnętrzny nie może być członkiem Redakcji ani członkiem Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”.
4. Odnośnie do tekstów powstałych w języku obcym (tj. w języku innym, niż język polski), czyli tu: w języku angielskim, czeskim, słowackim lub rosyjskim, Redakcja powołuje co najmniej jednego recenzenta zewnętrznego, afiliowanego w naukowej instytucji zagranicznej, spoza państwa, z którego pochodzi Autor tekstu naukowego złożonego do publikacji.
5. Redakcja czasopisma i Wydawca przyjmują jako rozwiązanie model podwójnie anonimowego recenzowania tekstów, w którym Autor (Autorzy) i zewnętrzni Recenzenci nie znają wzajemnie swoich tożsamości (‘proces podwójnie ślepego

recenzowania', ang. double-blind review process), a wszystkie teksty naukowe Autorów są przed wysłaniem kodowane, aby uniemożliwić identyfikację Autora przez Recenzenta oraz identyfikację Recenzenta przez Autora.

6. Jeden raz w roku kalendarzowym na stronie internetowej czasopisma (w serwisie internetowym czasopisma) publikowana jest pełna lista (pełen wykaz, pełen spis) Recenzentów (zewnętrznych). Lista Recenzentów zawiera: imię (imiona), nazwisko, stopień lub tytuł naukowy, afiliację (uniwersytet, miejscowość, państwo). Lista Recenzentów ułożona jest w kolejności alfabetycznej według nazwisk, w porządku rosnącym, wg alfabetu łacińskiego lub polskiego.

7. Redakcja (Wydawca) z każdym Recenzentem podpisuje odrębną umowę regulującą zasady współpracy pomiędzy Recenzentem a Redakcją (pomiędzy Recenzentem a Wydawcą).

8. Recenzja ma zawsze formę pisemną i kończy się jednoznacznym wnioskiem odnośnie do dopuszczenia tekstu do publikacji (tj. przyjęcia) albo odrzucenia tekstu (tj. nieprzyjęcia do publikacji). Formularz recenzji tekstu (rozprawy, artykułu, komunikatu naukowego, sprawozdania z badań) znajduje się na stronie internetowej czasopisma (w serwisie internetowym czasopisma).

9. Jednocześnie z opublikowaniem kolejnego numeru czasopisma, na stronie internetowej czasopisma mogą być umieszczane, oddzielnie dla każdego tekstu (rozprawy/artykułu/komunikatu naukowego/sprawozdania z badań), oceny każdego tekstu recenzowanego.

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

*Marek Mariusz Tytko*

### **The title in English:**

*The Main Principles of the Peer Review Procedure of the Texts Sent to Publish in "Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education" according to the instructions by the Ministry of Science and the Universities*

**Słowa kluczowe:** czasopismo naukowe, procedura recenzowania, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

**Key words:** scholarly journal, review procedure, Ministry of Science and the Universities

### **Bibliografia - Źródło tekstu:**

[http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?page\\_id=104](http://religious-and-sacred-poetry.info/wordpress/?page_id=104) [Access: 03.07.2014]

## **The Authors of Texts in the Issue 3 (11) 2015**

### **Autorzy tekstów w tomie 3 (11) 2015**

**Ol'ga Ciganok [Olga Tsyganok]**, PhD with habilitation, Dr. of Sci. – Professor at the Kyiv National University of Trade and Economics and Borys Grinchenko Kyiv University (Kiev Ukraine).

**Bogdan Marian Jankowicz**, PhD Eng. – Agricultural University (Cracow, Poland).

**Nadiâ Georgiïvna Kološuk [Nadiya Georgijivna Koloshuk, Nadežda Georgievna Kološuk]**, Prof. PhD with habilitation, Dr. of Sci. – Professor at Lesya Ukrainka Eastern European National University (Luck / Lutsk, Ukraine).

**Małgorzata Kowalik**, PhD – a cooperator of the John Paul II Catholic University of Lublin (Lublin, Poland).

**Agnieszka Luiza Kubicka**, M.A. – Pedagogical University (Cracow, Poland).

**Libor Martinek**, PhD, assistant professor – Silesian University (Opava, Czechia).

**Przemysław Michalski**, PhD – Pedagogical University (Cracow, Poland)

**Luïza Kostântinivna Olânder [Lujiza Kostyantynivna Olyander, Luiza Konstantinovna Olândèr]**, Prof. PhD with habilitation, Dr of Sci. – Professor at Lesya Ukrainka Eastern European National University (Luck / Lutsk, Ukraine).

**Dagmara Poskart**, M.A. – the Jagiellonian University (Cracow, Poland).

**s. Edita Prihodová**, PhD – Catholic University (Ružomberok, Slovakia).

**Izabela Anna Rutkowska**, PhD – State Higher Vocational School (Głogów, Poland).

**Oksana Mikolaïvna Slipuško [Oksana Mikolajivna Slipushko, Oksana Nikolaevna Slipuško]** – Prof. PhD, Dr. of Sci. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. (Kiev, Ukraine).

**Marek Mariusz Tytko**, PhD – Jagiellonian University (Cracow, Poland).

**Anna Marta Żukowska**, PhD with habilitation, professor – the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Lublin, Poland).

## **The Authors of the Reviewed Papers in the Issue 3 (11) 2015: Autorzy artykułów recenzowanych w tomie nr 3 (11) 2015:**

**Ol'ga Ciganok [Olga Tsyganok]**, PhD with habilitation, Dr. of Sci. – Professor at the Kyiv National University of Trade and Economics and Borys Grinchenko Kyiv University (Kiev Ukraine).

**Nadiâ Georgiïvna Kološuk [Nadiya Georgijivna Koloshuk, Nadežda Georgievna Kološuk]**, Prof. PhD with habilitation, Dr. of Sci. – Professor at Lesya Ukrainka Eastern European National University (Luck / Lutsk, Ukraine).

**Agnieszka Luiza Kubicka**, M.A. – Pedagogical University (Cracow, Poland).

**Libor Martinek**, PhD, assistant professor – Silesian University (Opava, Czechia).

**Przemysław Michalski**, PhD – Pedagogical University (Cracow, Poland)

**Luiza Kostântinivna Olânder [Lujiza Kostyantivna Olyander, Luiza Konstantinovna Olândèr]**, Prof. PhD with habilitation, Dr of Sci. – Professor at Lesya Ukrainka Eastern European National University (Luck / Lutsk, Ukraine).

**Dagmara Poskart**, M.A. – the Jagiellonian University (Cracow, Poland).

**Izabela Anna Rutkowska**, PhD – State Higher Vocational School (Głogów, Poland).

**Oksana Mikolaïvna Slipuško [Oksana Mikolajivna Slipushko, Oksana Nikolaevna Slipuško]** – Prof. PhD, Dr. of Sci. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. (Kiev, Ukraine).



**Religious and Sacred Poetry:  
An International Quarterly  
of Religion, Culture and Education**

**VI. Information on the Editors**  
**(VI. Informacje o Redaktorach)**





**Ilustracja 2 / Illustration 2.** Bogusław Żurakowski w Krakowie 10 VI 2012 r. podczas swego wieczoru autorskiego, odbywającego się w ramach cyklu „Poezja religijna” w Podziemnym Salonie Artystyczno-Literacko-Muzycznym (PSALM-ie) przy Parafii p.w. Matki Bożej Różańcowej na Piaskach Nowych (Kraków-Piaski Nowe). W tle zasłonięty – Marek Mariusz Tytko (prowadzący spotkanie autorskie). Autor fotografii: Andrzej Szełęga („Czysta Kultura”). Zdjęcie ze zbiorów prywatnych Marka Mariusza Tytko (Kraków).

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

### **Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in English]:**

**Bogusław Żurkowski** (Prof. Dr hab. Ph.D.) is a retired extraordinary professor of Jagiellonian University and a doctor habilitatus of the humanistic sciences in philology and pedagogy with specializations in didactic studies, cultural sciences, and literary studies. He was an academic teacher of the Jagiellonian University (1982-2010), the vice-president of the Pedagogical Institute (1996-2002), the founder of the Institution of Education through Art (1996-2000), the founder and the head of the Institution of the Pedagogy of Culture (2000-2009), a professor of the Higher Humanistic School in Gdańsk (2010-2013), a scholar and teacher of the Department of Artistic Education, a scholar and teacher at the Institution of Education through Art and Literature in the Higher School of Philosophy and Pedagogy „Ignatianum” (Jesuits) in Cracow (1994-2004), and a scholar and teacher in Institute of Polish Philology in the Higher School of Pedagogy in Opole (1968-1982). His dissertation for his habilitation was, „Literatura – Wartość - Dziecko” [“Literature – Value – Child”] (Kraków 1993). His doctoral dissertation was, „W świecie poezji dla dzieci” [“In the World of Poetry for Children”] (WSP Opole 1975). He has multidisciplinary fields of investigation: pedagogy of culture; literary studies; education through literature and art; communication of culture; axiological education; axiology of literature; literary education. He has diversified experiences of creativity in poetry, practical animation of literary culture („Poezja i Gwiazdy” – „Poetry and Stars”), and literary criticism. He is a member of PEN-Club. He has been elected by writers to be vice-president (1992-1996) and president (1996-2008) of the Cracow Department of the Polish Writers’ Society (when two Polish laureates of the Nobel prize belonged to the department: Czesław Miłosz and Wisława Szymborska). He is a laureate of the International PEN-Club Prize (London 1964) and the only Polish laureate of the International Foundation Carlo Collodi „Pinocchio” Prize (Rome 1983). As a poet, he represented Poland in the United Nations Organization in New York (May 2000) by reading poems. He is a Roman Catholic.

e-mail: boguslaw.zurakowski[at]gmail.com

or through his secretary:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Translated by Sr Adelajda Sielepin CHR, Mark Simon Bonnet and Muir Alan Evenden)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

### **Informacja o Przewodniczącym Międzynarodowej Rady Naukowej „Religious and Sacred Poetry”:**

#### **Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Polish]:**

**Bogusław Żurkowski** (Prof. UJ dr hab., Ph.D.), emerytowany profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktor habilitowany nauk humanistycznych w zakresie nauk filologicznych, pedagogiki, specjalności: dydaktyka, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo. Nauczyciel akademicki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1982-2010), wicedyrektor Instytutu Pedagogiki (1996-2002), założyciel Zakładu Wychowania przez Sztukę (1996-2000), założyciel i kierownik Zakładu Pedagogiki Kultury (2000-2009), profesor Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej (2010-2013), pracownik naukowo-dydaktyczny Katedry Edukacji Artystycznej, Zakładu Wychowania przez Sztukę i Literaturę w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” (Towarzystwa Jezusowego) w Krakowie (1994-2004), pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Filologii Polskiej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu (1968-1982), rozprawa habilitacyjna: *Literatura – Wartość – Dziecko* (Kraków 1993), habilitacja (Wydział Filozoficzny UJ, Kraków 1994), dysertacja doktorska *W świecie poezji dla dzieci* (WSP Opole 1975). Zainteresowania badawcze multidyscyplinarne (pedagogika kultury, literaturoznawstwo, wychowanie przez literaturę i sztukę, komunikacja kulturowa, edukacja aksjologiczna, aksjologia literatury, wychowanie literackie, dziecko i sacrum). Różne doświadczenia pozaakademickie: twórczość poetycka, praktyczna animacja kultury literackiej („Poezja i Gwiazdy”), krytyka literacka. Członek PEN-Clubu, wielokrotnie demokratycznie wybierany głosami pisarzy – wiceprezes (1992-1996) i prezes (1996-2008) Krakowskiego Oddziału Stowarzyszenia Pisarzy Polskich (w tym czasie członkami tego Oddziału m.in. było dwoje polskich noblistów: Czesław Miłosz i Wisława Szymborska). Laureat Nagrody Międzynarodowej PEN-Clubu (Londyn 1964), jedyny polski laureat Nagrody Międzynarodowej Fundacji Carlo Collodi „Pinocchio” (Rzym 1983). Jako poeta reprezentował Polskę (czytał wiersze) w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku (V 2000). Rzymski katolik.  
Kontakt e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com lub przez sekretarza:  
marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl  
marek.mariusz.tytko[at]gmail.com  
[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about the Chief of the International  
Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Czech]:**

**Informace o předsedovi Mezinárodní vědecké rady  
*Religious and Sacred Poetry***

**Bogusław Żurkowski, Prof. GWSH, dr hab. Ph.D.**, profesor Vyšší odborné školy humanitních studií Gdaňsk, emeritní mimořádný profesor Jagellonské univerzity, docent (dr hab.) humanitních věd v oblasti filologie a pedagogiky; specializace: didaktika, kulturní studia, literární věda. Přednášející na Jagellonské univerzitě (1982–2010), zástupce vedoucího Ústavu pedagogiky (1996–2002), zakladatel Katedry výchovy prostřednictvím umění (1996–2000), zakladatel a vedoucí Oddělení pedagogiky kultury (2000–2009), vědecko-pedagogický pracovník Katedry umělecké výchovy – Oddělení výchovy prostřednictvím umění a literatury ve Vyšší odborné škole filozofie a vzdělávání „Ignatianum“ (Tovaryšstva Ježíšova) v Krakově (1994–2004), vědecko-pedagogický pracovník Ústavu polské filologie na Vyšší odborné pedagogické škole v Opolí (1968–1982); habilitační práce „Literatura – Wartość – Dziecko“ („Literatura – Hodnoty – Dítě“; Krakov, 1993), habilitace (Filozofická fakulta Jagellonské univerzity Krakov, 1994), disertační práce „W światło poezji dla dzieci“ („Ve světlo poezie pro děti“; WSP Opole, 1975). Multidisciplinární výzkumné zájmy: pedagogika kultury, literární věda, vzdělávání prostřednictvím literatury a umění, kulturní komunikace, axiologické vzdělávání, axiologie literatury, literární výchova, dítě a sacrum). Různé mimoakademické zkušenosti: básnická tvorba, praktická animace literární kultury („Poezja i Gwiazdy“; „Poezie a hvězdy“), literární kritika. Člen PEN-klubu, opakovaně demokraticky zvolen hlasy spisovatelů – místopředseda (1992–1996) a předseda (1996–2008) krakovské pobočky Asociace polských spisovatelů (v té době členy pobočky byli dva polští nositelé Nobelovy ceny: Czesław Miłosz a Wisława Szymborska). Laureát Mezinárodního PEN-klubu (London, 1964), jediný polský laureát Ceny Mezinárodní nadace Carlo Collodi „Pinocchio“ (Roma, 1983). Jako básník reprezentoval Polsko (čtení poezie) v sídle Organizace spojených národů v New Yorku (2000). Římský katolík.

Kontakt e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com nebo přes tajemníka: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl nebo:

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Přeložil Libor Martinek)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

### **Information about the Chief of the International Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Slovak]:**

#### **Informácie o predsedovi Medzinárodnej vedeckej rady *Religious and Sacred Poetry***

**Bogusław Żurkowski, Prof. GWSH, dr hab. Ph.D.**, profesor Vyššej odbornej školy humanitných štúdií Gdaňsk, emeritný mimoriadny profesor Jagellonskej univerzity, docent (dr hab.) humanitných vied v oblasti filológie a pedagogiky; špecializácia: didaktika, kulturológia, literárna veda. Prednášajúci na Jagellonskej univerzite (1982–2010), zástupca vedúceho Ústavu pedagogiky (1996–2002), zakladateľ Katedry výchovy prostredníctvom umenia (1996–2000), zakladateľ a vedúci Oddelenia pedagogiky kultúry (2000–2009), vedecko-pedagogický pracovník Katedry umeleckej výchovy – Oddelenia výchovy prostredníctvom umenia a literatúry na Vyššej odbornej škole filozofie a vzdelávania „Ignatianum“ (Tovaryšstva Ježišovho) v Krakove (1994–2004), vedecko-pedagogický pracovník Ústavu poľskej filológie na Vyššej odbornej pedagogickej škole v Opole (1968–1982); habilitačná práca „Literatura – Wartość – Dziecko“ („Literatúra – Hodnoty – Dieťa“; Krakov, 1993), habilitácia (Filozofická fakulta Jagellonskej univerzity Krakov, 1994), disertačná práca „W świetle poezji dla dzieci“ („Vo svete poézie pre deti“; WSP Opole, 1975). Multi-disciplinárne výskumné záujmy: pedagogika kultúry, literárna veda, vzdelávanie prostredníctvom literatúry a umenia, kultúrna komunikácia, axiologické vzdelávanie, axiológia literatúry, literárna výchova, dieťa a sacrum). Rôzne mimoakademické skúsenosti: básnická tvorba, praktická animácia literárnej kultúry („Poezja i Gwiazdy“; „Poézia a hviezdy“), literárna kritika. Člen PEN-klubu, opakovane demokraticky zvolený hlasmi spisovateľov – miestopredseda (1992–1996) a predseda (1996–2008) krakovskej pobočky Asociácie poľských spisovateľov (toho času členmi pobočky boli dvaja poľskí nositelia Nobelovej ceny: Czesław Miłosz a Wisława Szymborska). Laureát Medzinárodného PEN-klubu (London, 1964), jediný poľský laureát Ceny Medzinárodnej nadácie Carlo Collodi „Pinnocchio“ (Roma, 1983). Ako básnik reprezentoval Poľsko (čítanie poézie) v sídle Organizácie spojených národov v New Yorku (2000). Rímsky katolík.

Kontakt e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com alebo cez tajomníka: ma-

rek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl nebo:

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

*(Preložila Ivica Hajdučeková)*

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about the Chief of the International  
Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Russian]:  
Информация о Председателе Международного Научного Совета  
*Religious and Sacred Poetry***

**Богуслав Жураковский, Проф. ГВШГ, доктор наук**, профессор Гданьской Высшей Гуманитарной Школы, в прошлом до пенсии профессор Ягеллонского университета, доктор наук в сфере филологии и педагогики, специальность: дидактика, культурология, литературоведение. Академический преподаватель Ягеллонского университета (1982-2010), заместитель директора Института Педагогики (1996-2002), основатель кафедры воспитания искусством (1996-2000), основатель и руководитель кафедры педагогики культуры (2000-2009), научно-дидактический сотрудник кафедры художественного обучения, кафедры воспитания искусством и литературой в Высшей философско-педагогической школе „Ignatianum” (Общества иезуитов) в Кракове (1994-2004), научно-дидактический сотрудник Института польской филологии в Высшей педагогической школе в Ополе (1968-1982), докторская диссертация: „Литература – Ценности – Ребенок” (Краков 1993), защита (Филологический факультет ЯУ, Краков, 1994), кандидатская диссертация на тему „В мире поэзии для детей” (ВПШ, Ополе, 1975). Широкие научные интересы (педагогика культуры, литературоведение, воспитание литературой и искусством, культурная коммуникация, аксиологическое обучение, аксиология литературы, литературное воспитание, ребенок и сакрум). Разнообразный вневузовский опыт: поэтическое творчество, практическая анимация литературной культуры („Поэзия и Звезды”), литературная критика. Член ПЕН-Клуба. Многократно демократически избирался писателями вице-председателем (1992-1996) и председателем (1996-2008) Краковского отделения Общества польских писателей (членами которого в это время были двое польских писателей – лауреаты Нобелевской премии: Чеслав Милош и Вислава Шимборская). Лауреат Международной награды ПЕН-Клуба (Лондон, 1964), единственный польский лауреат Международной награды Фонда Карло Коллоди „Пиноккио” (Рим, 1983). Как поэт представлял Польшу (читал стихи) в штаб-квартире Организации Объединенных Наций в Нью-Йорке (V 2000). Исповедует католицизм.

Контакт e-mail: boguslaw.zurakowski[at]gmail.com

или через секретаря: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

или: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Перевод Светлана Ивановна Кравченко)

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about the Chief of the International  
Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Ukrainian]:  
Інформація про Голову Міжнародної Наукової Ради  
*Religious and Sacred Poetry***

**Богуслав Жураковський, проф. ГВШГ, доктор наук**, професор Гданської вищої гуманістичної школи, професор Ягеллонського університету на пенсії (відставний), доктор гуманітарних наук у галузі філології, педагогіки; спеціалізація: дидактика, культурологія, літературознавство. Академічний викладач Ягеллонського університету (1982-2010), віце-директор Інституту педагогіки (1996-2002), засновник кафедри мистецького виховання (виховання засобами мистецтва) (1996-2000), засновник і керівник кафедри педагогіки культури (2000-2009), науково-педагогічний працівник кафедри художнього навчання, кафедри мистецького і літературного виховання у Вищій філософсько-педагогічній школі „Ignatianum” (Товариства Ісуса) у Кракові (1994-2004), науково-педагогічний працівник Інституту польської філології у Вищій педагогічній школі в Ополо (1968-1982); докторська дисертація: „Література – Вартості – Дитина” (Краків 1993), захист: Філологічний факультет ЯУ, Краків 1994; кандидатська дисертація „У світі поезії для дітей” (ВПШ, Ополо 1975). Інтердисциплінарні дослідницькі зацікавлення: педагогіка культури, літературознавство, виховання літературою і мистецтвом, культурна комунікація, аксіологічна освіта, аксіологія літератури, літературне виховання, дитина і сакрум. Різноманітна позаакадемічна діяльність: поетична творчість, практична анімація літературної культури („Поезія і Зірки”), літературна критика. Член ПЕН-клубу, багато разів обирався демократичною більшістю голосів письменників – віце-головою (1992-1996) і головою (1996-2008) Краківського відділу Спілки польських письменників (тоді членами того Відділу були двоє відомих польських нобелівських лауреатів – Чеслав Мілош і Віслава Шимборська). Лауреат Міжнародної нагороди ПЕН-клубу (Лондон 1964), єдиний польський лауреат Нагороди Міжнародного фонду Карло Коллоді „Піноккіо” (Рим 1983). Як поет представляв Польщу (читав поезії) у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку (V 2000). Римокатолик.

Контакт e-mail: boguslaw.zurakowski[at]gmail.com

Або через секретаря: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

та: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

*(Переклад: Світлана Іванівна Кравченко)*

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about the Chief of the International  
Scholarly Council of *Religious and Sacred Poetry* [in Belarusian]:  
Звесткі пра Старшыні Міжнароднага навуковага савета  
*Religious and Sacred Poetry***

**Багуслаў Журакоўскі, праф. ГВШГ, др хаб. Ph.D.**, прафесар Гданьскай вышэйшай гуманітарнай школы, у мінулым прафесар Ягелонскага ўніверсітэта, доктар хабілітаваны гуманітарных навук у галіне філалагічных навук, педагогікі, спецыяльнасці: дыдактыка, культуралогія, літаратуразнаўства. Выкладчык Ягелонскага ўніверсітэта (1982-2010), віцэ-дырэктар Інстытута педагогікі (1996-2002), заснавальнік кафедры выхавання праз мастацтва (1996-2000), заснавальнік і кіраўнік кафедры мастацкай адукацыі (2000-2009), навукова-дыдактычны супрацоўнік кафедры мастацкай адукацыі, кафедры выхавання праз мастацтва Вышэйшай філасофска-педагагічнай школы «Ignatianum» (Езусавага Таварыства) у Кракаве (1994-2004), навукова-дыдактычны супрацоўнік Інстытута польскай філалогіі Вышэйшай педагагічнай школы ў Аполно (1968-1982), хабілітацыйная праца: «Літаратура – Каштоўнасць – Дзіця» (Кракаў 1993), хабілітацыя (філасофскі факультэт Ягелонскага ўніверсітэта, Кракаў 1994), кандыдацкая дысертацыя «У свеце паэзіі для дзяцей» (ВШШ Аполе 1975). Шматдысцыплінарная даследчыцкая зацікаўленасць (педагогіка культуры, літаратуразнаўства, выхаванне праз літаратуру і мастацтва, культуралагічная камунікацыя, аксіялагічнае выхаванне, аксіялогія літаратуры, літаратурнае выхаванне, дзіця і святасць). Разнастайная пазаакадэмічная дзейнасць: паэтычная творчасць, практычная анімацыя літаратурнай культуры («Poezja i Gwiazdy»), літаратурная крытыка. Член ПЭН-клубу, шматразова дэмакратычна абраны галасаваннем пісьменнікаў – віцэ-старшыня (1992-1996) і старшыня (1996-2008) Кракаўскага аддзялення Таварыства польскіх пісьменнікаў (у гэты час членамі гэтага аддзялення, між іншым, былі польскія лаўрэаты Нобелеўскай прэміі Чэслаў Мілаш і Віслава Шымборская). Лаўрэат міжнароднай узнагароды ПЭН-клуба (Лондан 1964), адзіны польскі лаўрэат узнагароды Міжнароднага фонду Carlo Collodi «Pinocchio» (Рым 1983). У якасці паэта ён прадстаўляў Польшчу ў штаб-кватэры ААН у Нью-Ёрку (V 2000). Вернік рымска-каталіцкай царквы. Кантакт e-mail: boguslaw.zurkowski[at]gmail.com або праз сакратапа: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl або: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @http://www.religious-and-sacred-poetry.info

*(Translation into Belarusian: Eugeniusz Pańkow, Olga Pańkowa, пераклад на беларускую мову: Яўгеній Аркадзьевіч Панькоў, Вольга Яўгеньеўна Панькова)*



**MAREK MARIUSZ TYTKO**

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief  
and the Secretary of the International Scholarly Board  
of *Religious and Sacred Poetry* [in English]:**

**Marek Mariusz Tytko** (M.A., Ph.D.) is a doctor of humanistic sciences in pedagogy (2007). His doctoral dissertation was, “Stefana Szumana koncepcja wychowania przez sztukę” [“Stephan Szuman’s concept of educating through art”]. He is a graduate of Jagiellonian University in three faculties: 1) history, 2) philology, and 3) philosophy. He is a historian of art, a pedagogue and a scientific information specialist. Since 1991, he has been employed at Jagiellonian University. From 1997 to 1998, he was a scholar and teacher in the Institute of Polish Philology at the Higher School of Pedagogy in Cracow. He has multidisciplinary fields of research in pedagogy, philosophy, literary studies, the history of culture, the history of art, the history of literature, science information and library studies. He has rich private experience in writing poetry and the practical animation of literary, artistic, and religious culture. He is Roman Catholic and open for patriotic, Christian, familial, and national values of European cultures.

e-mail contact:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

*(Translated by Sr Adelajda Sielepin CHR, Mark Simon Bonnet and Muir Alan Evenden)*



**Religious and Sacred Poetry:  
An International Quarterly  
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief  
and the Secretary of the International Scholarly Board  
of *Religious and Sacred Poetry* [in Polish]:**

**Informacja o Redaktorze Naczelnym  
i Sekretarzu Międzynarodowej Rady Naukowej  
„*Religious and Sacred Poetry*”:**

**Marek Mariusz Tytko** (M.A., Ph.D.), doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki (2007), dysertacja doktorska pt. *Stefana Szumana koncepcja wychowania przez sztukę*, dotycząca również wychowania przez literaturę piękną (Kraków 2006); absolwent trzech Wydziałów: 1) Filozoficzno-Historycznego, 2) Filologicznego i 3) Filozoficznego w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie (Polska), historyk sztuki, pedagog, informacjolog, pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego (od 1991 r.), obecnie nauczyciel akademicki, wcześniej pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Filologii Polskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (1997-1998), zainteresowania badawcze multidyscyplinarne (pedagogika, filozofia, literaturoznawstwo, historia kultury, historia sztuki i literatury, informacja naukowa i bibliotekoznawstwo), różnorodne doświadczenia pozaakademickie: twórczość poetycka, praktyczna animacja kultury literackiej, artystycznej i religijnej, rzymski katolik, otwarty na wartości patriotyczne, chrześcijańskie, rodzinne, narodowe kultur europejskich.

kontakt e-mail:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>



**Religious and Sacred Poetry:  
An International Quarterly  
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief  
and the Secretary of the International Scholarly Board  
of *Religious and Sacred Poetry* [in Czech]:**

**Informace o šéfredaktorovi a tajemníkovi Mezinárodní vědecké rady  
*Religious and Sacred Poetry***

**Marek Mariusz Tytko, M.A., Ph.D.**, doktor humanitních věd v oblasti pedagogiky (2007), disertační práce „Stefana Szumana koncepcja wychowania przez sztukę“ („Koncepce vzdělávání prostřednictvím umění Stefana Szumana“), která se týkala také výchovy prostřednictvím krásné literatury (Krakov 2006); absolvent tří fakult: 1) Filozoficko-historické, 2) Filologické a 3) Filozofické na Jagellonské univerzitě v Krakově (Polsko); historik umění, pedagog, informatik, zaměstnanec na Jagellonské univerzitě (od roku 1991), v současné době akademický učitel, předtím vědecko-pedagogický pracovník Ústavu polské filologie Vyšší odborné pedagogické školy Národní vzdělávací komise v Krakově (1997–1998). Multidisciplinární výzkumné zájmy: pedagogika, filozofie, vědecké informace a knihovnictví, literární věda, dějiny kultury, dějiny umění a literatury). Různé mimoakademické zkušenosti: pedagogika kultury, literární věda, vzdělávání prostřednictvím literatury, umění a náboženství. Římský katolík otevřený vlasteneckým, křesťanským, rodinným, národním a evropským kulturním hodnotám.

kontakt e-mail:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Přeložil Libor Martinek)



**Religious and Sacred Poetry:  
An International Quarterly  
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief  
and the Secretary of the International Scholarly Board  
of *Religious and Sacred Poetry* [in Slovak]:**

**Informácie o šéfredaktorovi a tajomníkovi Medzinárodnej vedeckej rady  
*Religious and Sacred Poetry***

**Marek Mariusz Tytko, M.A., Ph.D.**, doktor humanitných vied v oblasti pedagogiky (2007), disertačná práca „Stefana Szumana koncepcja wychowania przez sztukę“ („Koncepcia vzdelávania prostredníctvom umenia Stefana Szumana“), ktorá sa týkala aj výchovy prostredníctvom krásnej literatúry (Krakov 2006); absolvent troch fakúlt: 1) Filozoficko-historickej, 2) Filologickej a 3) Filozofickej na Jagellonskej univerzite v Krakove (Poľsko); historik umenia, pedagóg, informatik, zamestnanec Jagellonskej univerzity (od roku 1991), v súčasnej dobe akademický učiteľ, predtým vedecko-pedagogický pracovník Ústavu poľskej filológie Vyššej odbornej pedagogickej školy Národnej vzdelávacej komisie v Krakove (1997–1998). Multidisciplinárne výskumné záujmy: pedagogika, filozofia, vedecké informácie a knihovníctvo, literárna veda, dejiny kultúry, dejiny umenia a literatúry). Rôzne mimoakademické skúsenosti: pedagogika kultúry, literárna veda, vzdelávanie prostredníctvom literatúry, umenia a náboženstva. Rímsky katolík otvorený vlasteneckým, kresťanským, rodinným, národným a európskym kultúrnym hodnotám.

kontakt e-mail:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Preložila Ivica Hajdučeková)



**Religious and Sacred Poetry:  
An International Quarterly  
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief  
and the Secretary of the International Scholarly Board  
of *Religious and Sacred Poetry* [in Russian]:**

**Информация о Главном Редакторе и секретаре Международного Научного  
Совета *Religious and Sacred Poetry***

**Мареk Мариуш Тытко, M.A., Ph.D.**, кандидат педагогических наук (2007), кандидатская диссертация „Концепция воспитания искусством Стефана Шумана”, касающаяся также воспитания художественной литературой (Краков 2006); выпускник трех факультетов: 1) философско-исторического, 2) филологического и 3) философского в Ягеллонском университете в Кракове (Польша), историк искусства, педагог, информациолог, сотрудник Ягеллонского университета (с 1991 г.), В настоящее время академический преподаватель, раньше научно-дидактический сотрудник Института Польской филологии Высшей педагогической школы им. Комиссии Народного Образования в Кракове (1997-1998), широкие научные интересы (педагогика, философия, литературоведение, история культуры, история искусства и литературы, научная информация и библиотековедение), разнообразный вневузовский опыт: поэтическое творчество, практическая анимация литературной, художественной и религиозной культуры, исповедует католицизм, открыт на патриотические, христианские, семейные, национальные ценности европейских культур.

контакт e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Перевод Светлана Ивановна Кравченко)



**Religious and Sacred Poetry:  
An International Quarterly  
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief  
and the Secretary of the International Scholarly Board  
of *Religious and Sacred Poetry* [in Ukrainian]:**

**Інформація про Головного Редактора і Секретаря Міжнародної Наукової Ради  
*Religious and Sacred Poetry***

**Мареk Маріуш Титко**, кандидат гуманітарних наук у галузі педагогіки (2007), кандидатська дисертація „Концепція мистецького виховання (виховання мистецтвом) Стефана Шумана”, стосується також виховання художньою літературою (Краків 2006); випускник трьох факультетів: 1) філософсько-історичного, 2) філологічного і 3) філософського в Ягеллонському університеті у Кракові (Польща), історик мистецтва, педагог, інформаціолог, працівник Ягеллонського університету (від 1991 р.), на сьогоднішній день викладач, раніше науково-педагогічний працівник Інституту польської філології Вищої педагогічної школи ім. Комісії народної освіти Кракові (1997-1998); інтердисциплінарні наукові зацікавлення: педагогіка, філософія, літературознавство, історія культури, історія мистецтва і літератури, наукова інформація і бібліотекознавство; різноманітні непрофесійні зацікавлення: поетична творчість, практична анімація літературної культури, мистецької і релігійної; римокатолик, прихильник патріотичних, християнських і сімейних цінностей національних європейських культур.

Контакт e-mail:

marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

marek.mariusz.tytko[at]gmail.com

[at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

(Переклад: Світлана Іванівна Кравченко)



**Religious and Sacred Poetry:  
An International Quarterly  
of Religion, Culture and Education**

MAREK MARIUSZ TYTKO

E-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

**Information about Editor-in-Chief  
and the Secretary of the International Scholarly Board  
of *Religious and Sacred Poetry* [in Belarusian]:**

**Звесткі пра галоўнага рэдактара і Сакратара Міжнароднага навуковага савета  
*Religious and Sacred Poetry***

**Марэк Марыюш Тытко, M.A., Ph.D.**, доктар гуманістычных навук у галіне педагогікі (2007 г.), кандыдацкая дысертацыя «Канцэпцыя выхавання праз мастацтва Стэфана Шумана» ўздымала пытанні выхавання праз мастацкую літаратуру (Кракаў 2006); выпускнік трох факультэтаў: 1) філасофска-гістарычнага 2) філалагічнага і 3) філасофскага ў Ягелонскім універсітэце ў Кракаве (Польшча), гісторык мастацтва, педагог, інфармацыёлаг, працаўнік Ягелонскага ўніверсітэта (з 1991 г.), у дадзены час выкладчык, раней навукова-дыдактычны працаўнік Інстытута польскай філалогіі Вышэйшай педагагічнай школы імя Камісіі Адукацыі Народнай ў Кракаве (1997-1998). Шматдyscyплінарныя даследаванні (педагогіка, філасофія, літаратуразнаўства, гісторыя культуры, гісторыя мастацтва і літаратуры, навуковая інфармацыя і бібліятэчная справа), разнастайныя пазаакадэмічныя інтарэсы: паэтычная творчасць, практычная анімацыя літаратурнай, мастацкай і рэлігійнай культуры. Вернік рымска-каталіцкай царквы, адкрыты да патрыятычных, хрысціянскіх, сямейных, нацыянальных каштоўнасцей еўрапейскіх культур.

Кантакт e-mail: marek.mariusz.tytko[at]uj.edu.pl

або: marek.mariusz.tytko[at]gmail.com [at] = @

<http://www.religious-and-sacred-poetry.info>

*(Translation into Belarussian: Eugeniusz Pańkow, Olga Pańkowa, пераклад на беларускую мову: Яўгеній Аркадзевіч Панькоў, Вольга Яўгеньеўна Панькова)*



**Religious and Sacred Poetry:  
An International Quarterly  
of Religion, Culture and Education**



Father Dariusz Oko and Marek Mariusz Tytko,  
Cracow, March 8<sup>th</sup>, 2015 (the PSALM)

The periodical *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education* is a new periodical founded in 2012. Its aim is to spread and raise awareness of scholarly research led in various university centres (primarily European) on Christian religious poetry in the religious (theological), cultural, educational, literary, artistic, linguistic, psychological and philosophical (anthropological, ethical, and aesthetic) contexts. *Religious and Sacred Poetry* is rooted in the Graeco-Latin civilization and Christian tradition, and thanks to the broad spectrum of subjects and the diverse specialist fields represented by its editors and authors it promotes a consciousness of the Christian foundation of the European cultures.

The periodical's international character is guaranteed not only by its international scholarly board, but also by the authors, who represent many nations and impart genuine and important scholarly insights through their contributions.

Marek Mariusz Tytko  
*Religious and Sacred Poetry*  
Editor-in-Chief

The Scholarly Foundation  
of Catholics "Eschaton"



ISSN: 2299-9922  
e-ISSN: 2391-9418